UDK 282 + 008 (497.13) (091)

ISSN 0453-0578

KAČIĆ

FRA ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ U AMERICI

GOD. XXXIX.-XL. SPLIT 2007.-2008.

K A Č I Ć

ACTA PROVINCIAE SS. REDEMPTORIS
ORDINIS FRATRUM MINORUM IN CROATIA

Vol. XXXIX. - XL.

FR. ANDREAS KAČIĆ MIOŠIĆ IN AMERICA

ACTA SYMPOSIORUM DE FR. ANDREA KAČIĆ MIOŠIĆ
IN CIVITATIBUS TORONTO DIE 27. NOVEMBRIS
ET BOSTON DIE 7. DECEMBRIS ANNO DOMINI 2004.
CELEBRATORUM

K	Vol. 39-40	An. 39-40	Pg. 1-280	Split, 2007.-2008.

UDK 282 + 008 (497.13)(091) ISSN 0453-0578

K A Č I Ć

ZBORNIK FRANJEVAČKE PROVINCIJE
PRESVETOGA OTKUPITELJA

SV. XXXIX. - XL.

FRA ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ U AMERICI

PREDAVANJA SA ZNANSTVENIH SKUPOVA
O FRA ANDRIJI KAČIĆU MIOŠIĆU
ODRŽANIH U TORONTU, 27. STUDENOGA
I BOSTONU, 7. PROSINCA 2004. GODINE

K	Sv. 39-40	God. 39-40	Str. 1-280	Split, 2007.-2008.

Kačić - Zbornik Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja - Split, Hrvatska
Kačić - Acta Provinciae ss. Redemptoris OFM - Split, Croatia

Izdavač - Editor: Franjevačka provincija Presv. Otkupitelja, 21 000 Split, Trg Gaje Bulata 3

Uredničko vijeće - Consilium redactionis: fra Karlo Bašić (Sinj), dr. fra Jure Brkan (Split), dr. Vinko Grubišić (Waterloo), dr. fra Emanuel Hoško (Rijeka), fra Hrvatin Gabrijel Jurišić (Sinj), dr. fra Karlo Jurišić (Makarska), dr. fra Vicko Kapitanović (Split), fra Joško Kodžoman (Sinj), dr. fra Andrija Nikić (Mostar), ing. Vladimir Petranović (Toronto), dr. Ante Sekulić (Zagreb), dr. fra Željko Tolić (Split), fra Blaž Toplak (Sinj)

Glavni i odgovorni urednik - Director principalis et responsabilis: fra Hrvatin Gabrijel Jurišić

Uredništvo i uprava - Directio et administratio: Zbornik »Kačić«, 21230 Sinj, Šetalište kardinala Alojzija Stepinca br. 1, tel. (021) 707-071, fax (021) 707-020

Naslovna stranica: akad. slikar Mladen Veža, Zagreb

Tisak - Typographia: »Slobodna Dalmacija« d. d. - Split

S dopuštenjem starijih - cum permissu superiorum

© Zbornik »Kačić«, Split

Tiskanje Zbornika pomogli su:
Županija splitsko-dalmatinska, Split; Poglavarstvo Grada Sinja, Sinj

Članci se recenziraju u:
Archivium fransciscanum historicum, Collegio S. Bonavantura, Via Vecchia di Marino 28-30, Grottaferrata, Roma, Italia
Collectanea franciscana/Bibliographia franciscana, G.R.A. km 65.050 C.P. 18382, Roma, Italia

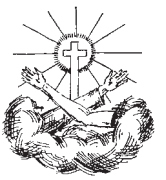

FRA ANDRIJI KAČIĆU MIOŠIĆU,
PROSLAVLJENOM STARCU MILOVANU,
UZORNOM FRANJEVCU, SVEĆENIKU,
PROFESORU, PISCU I PROSVJETITELJU,
O 300. OBLJETNICI ROĐENJA I SV. KRŠTENJA
OVAJ ZBORNIK PREDAVANJA SA SIMPOZIJA
ODRŽANOG U TORONTU 27. XI. G. G. 2004.
TORONTSKI OGRANAK
HRVATSKE AKADEMIJE AMERIKE,
KATEDRA ZA HRVATSKI JEZIK I KULTURU
SVEUČILIŠTA WATERLOO
I UREDNIŠTVO ZBORNIKA »KAČIĆ«
POSVEĆUJU

Ivan Meštrović, FRA ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ kao guslar i pjevač narodnih pjesama. Model izrađen 1953. godine na Sveučilištu Notre Dame Syracuse (New York, USA). Svečano otkriven ispred Župske crkve sv. Margarite u Bristu, 30. IX. 1960. godine.

PROSLOV

»Habent sua fata libelli -
Knjige imaju svoju sudbinu.«
T. Maurus, Car. her. 258

Kad je fra Andrija Kačić Miošić 1756. god. objavio prvo izdanje svoga *»Razgovora ugodnoga naroda slovinskoga«,* normalno bi bilo da je bio zadovoljan što je njegovo djelo ugledalo svjetlo dana. A kad je vidio da su mnogi to djelo vrlo lijepo i oduševljeno primili, priredio je dugo, za gotovo dvije trećine prošireno izdanje, koje je objavio tri godine kasnije. Taj ga je uspjeh sigurno ispunio radošću i bio je uvjeren da je »dobro dilo učinio« (f. L. Šitović, *Grammatica,* 3).

No, bez sumnje se može reći da nikako nije mogao predvidjeti, da će to djelo u njegovu hrvatskom narodu, a onda i u nekim drugim europskim narodima, odigrati vrlo važnu ulogu: najprije evangelizacijsku navješćujući vječne istine o Svemogućemu Bogu, njegovoj ljubavi i brzi za ljude, a zatim nastupajući prosvjetiteljski da će utjecati na buđenje hrvatske nacionalne svijesti i ponosa na tešku i slavnu povijest svoga naroda, ukazujući na brojne heroje i junake duha (svece, mučenike, svećenike, znanstvenike i pisce) i mača (borce protiv osvajača i okupatora), koji su se junački borili »za krst časni i slobodu zlatnu«.

I ne samo to. U »predpreporodno doba« hrvatske književnosti i kulture općenito, Starac Milovan je svojim *Razgovorom ugodnim* upozorio na vrijednost i važnost hrvatskoga jezika (u ono doba jezik kulture i diplomacije u cijeloj Europi bio je latinski), koji je dovoljno dozreo da se književna djela mogu pisati tim jezikom (što je već davno učnio M. Marulić). Kačić je prihvatio štokavsku ikavicu, kojom su se služili brojni naraštaji hrvatskih franjevaca i drugih pisaca. Od narodne je pjesme uzeo stih deseterac. Rješavao je lingvistička, gramatička i pravopisna pitanja i, uz brojne druge »tihe pregaoce«, krčio put Gajevim jezičnim i pravopisnim reformama.

U preporodno doba i kroz cijelo XIX. stoljeće njegov je *Razgovor ugodni* doživio vrlo mnogo izdanja (do danas preko 70), a pojedine su pjesme bile bezbroj puta objavljivane u časopisima i raznim prigodnim izdanjima (čitankama i pjesmaricama).

Treba se sjetiti da su ga mnogi smatrali svojim učiteljem, npr. Petar Preradović, Ivan Mažuranić, Radoslav Lopašić, Milan Pavelić, Ivan Meštrović, Slavko Batušić i drugi. Stoga je akademik Mijo Mirković spravom ustvrdio: »Najvažnije književno djelo Južnih Slavena...jest Andrije Kačića Miošića *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*.«

Skromni redovnik i svećenik fra Andrija na sve to nije mislio, dok je pisao svoju knjigu, koju je narod nazvao *»Pismarica«*. Kao što je još u davna vremena zapisana riječ Božja jednostavno nazvana *»Biblija-Knjige«* (tj. od svih knjiga na svijetu jedina prava knjiga), tako je narod od svih hrvatskih zbirka pjesama samo Kačićevu nazvao »Pismarica«.

I nije sve ostalo samo u hrvatskom narodu, za koji je Starac Milovan prvotno napisao svoje djelo. Njegove su pjesme dosada prevedene na 14 europskih jezika, od kojih je izdanje pjesama na latinskom zapravo prava knjiga od 190 stranica, tiskana još davne 1764. godine. Tako je Starac Milovan sa svojim *Razgovorom ugodnim* prešao hrvatske granice i zaputio se i u europske i druge zemlje.

Hrvatski su iseljenici nosili sa sobom Kačićeve pjesme u Južnu i Sjevernu Ameriku. S druge strane bilo je znanstvenika i književnika u Americi koji pisali o djelima Starca Milovana i prevodili neke njegove pjesme na engleski jezik.

Ivan Meštrović, kipar svjetskoga glasa, kao profesor na Sveučilištu Syracuse (NewYork), izradio je 1953. god. spomenik Starca Milovana i darovao ga je Bristu, fra Andrijinu rodnom mjestu. Spomenik je odljeven u bronci i postavljen ispred Župske crkve sv. Margarite (1960.).

Fratri u Chicagu u prigodi 250. obljetnice rođenja fra Andrije Kačića objavili su (1954.) u svojoj tiskari *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, jedino izdanje tiskano u Americi.

I još je jednom Amerika udomila fra Andriju Kačića i njegovo djelo. Uredništvo našega Zbornika »Kačić« zamolilo je dr. Vinka Grubišića, predstojnika katedre za hrvatski jezik i kulturu na Sveučilištu u Waterloo, da ispita bi li se moglo organizirati znanstveni u skup o Starcu Milovanu i njegovu djelu. On je to predložio ing. Vladimiru Petranoviću, predsjedniku Torontskoga ogranka Hrvatske akademije Amarike. Na sjednici uprave Ogranka prijedlog je prihvaćen i tako je V. Petranović sa svojim suradnicima organizirao znanstveni skup, koji je održan u Sveučilišnoj knjižnici u Torontu, u Kanadi, u subotu, 27. studenoga 2004. godine.

Predavače i sve ostale sudionike simpozija pozdravio je ing. Vladimir Petranović uime Torontskoga ogranka Hrvatske akademije Amerike i pozvao gđu Biserku Butković, članicu Ogranka, da vodi znanstveni skup. Moderatorica je pozvala gosp. Marija Livaju, konzula Republike Hrvatske u Mississsaugi,

da pozdravi sudionike simpozija, a isto tako i fra Hrvatina Gabrijela Jurišića, profesora grčkoga i latinskog jezika na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Sinju i urednika Zbornika »Kačić«, koji je došao iz domovine Hrvatske, da na tom znanstvenom skupu održi predavanje.

Svi su nazočni upozoreni da mogu pregledati »*Izložbu djela fra Andrije Kačića i literature o njemu i njegovim djelima«.* Preko 90 svezaka Uredništvo Zbornika »Kačić« daruje Knjižnici Katedre kroatistike na Sveučilištu Waterloo. Knjige su bile cijeli dan izložene u Dvorani Sveučilišne knjižnice u kojoj je održan Znanstveni skup, pa su ih svi nazočni s velikim zanimanjem pregledatli. Kad je završen simpozij, knjige i časopisi su predane dr. Vinku Grubišiću, koji ih je preuzeo i predao Sveučilištu Watedrloo.

Simpozij se je odvijao i predavanja su održana prema programu. Kad su ih predavači doradili, dostavili su ih Uredništvu Zbornika »Kačić«, koje ih je »post tot discrimina rerum« (usp. Vergilije, Eneida, I, 204) priredilo za tisak i evo ih predaju na uvid javnosti u Domovini, Americi i drugima kontinentima.

U ovom dvobroju Zbornika »Kačić« otisnuti su materijali sa simpozija u Torontu. *I. dio* je naslovljen *»Fra Andrija Kačić Miošić u Americi«*. Najprije su navedena tri pozdravna govora: gospode Vladimira Petranovića, Marija Livaje i fra Hrvatina Gabrijela Jurišića. Zatim su donesena predavanja koja su održana u Torontu: *Recepcija Kačićeva »Razgovora ugodnoga naroda slovinskoga« u zemljama engleskoga jezika* (V. Grubišić), *Prijevodi pjesama fra Andrije Kačića i njihov utjecaj na europski romantizam* (H. G. Jurišić), *Vizije rata i povijesti u djelu fra Andrije Kačića* (I. Šoljan), *Tri stoljeća uz fra Andriju Kačića* (B. Šešelj), *Fra Andrija Kačić u njemačkoj književnosti* (A. Bačić), *Od »Ljetopisa Popa Dukljanina« do »Razgovora ugodnoga naroda slovinskoga«* (A. Mikulić-Kovačević), *Šibenik u pjesmama Starca Milovana* (S. Mrša) te *Ivan Meštrović i fra Andrija Kačić* (V. Bubrin). Trojica su predavača nastupila i na Međunarodnom simpoziju u Bostonu (V. Grubišić, H. G. Jurišić i A. Mikulić-Kovačević).

Tim predavanjima dodano je nekoliko članaka, koji nisu bili pročitani na simpoziju u Torontu, ali je Uredništvo smatralo uputnim i njih objaviti, jer su tematski vezani na »torontska predavanja«, a to su: *Fra Andrija Kačić Miošić i njegov franjevački krug* (V. Kapitanović), *Novovjeki pogledi na epsko pjesništvo fra Andrije Kačića Miošića* (M. Buljac), *Intencije pučkoga u Kačićevu »Razgovoru ugodnomu«* (A. Zaradija-Kiš) i *Fra Andrija Kačić Miošić u Americi* (H. G. Jurišić).

Bilo bi sasvim razložno da je ovaj dvobroj našega Zbornika »Kačić« donio predavanja s prvoga simpozija o Starcu Milovanu, koji je održan u Americi. Uredništvo je doista smatralo da predavanjima sa simpozija u Torontu treba dati prvo mjesto u ovomu Zborniku i stoga su ta predavanja otisnuta u *I. dijelu* koji nosi naslov *»Fra Andrija Kačić Miošić u Americi.«*

No, pred hrvatskom javnošću, a posebno pred narodom Cetinske krajine i pred franjevcima koji vode Svetište Čudotvorne Gospe Sinjske predstoji slavlje velikoga jubileja - *300. obljetnice divne i veličanstvene obrane Sinja 1715. godine,* koju su izvojevali junački hrvatski branitelji ohrabreni molitvom i zagovorom Majke od Milosti. Tako je, naime, narod nazivao divnu *Sliku Bogorodice Marije,* koju su od te velike pobjede počeli nazivati *Čudotvorna Gospa Sinjska.*

Stoga Uredništvo drži da kao svoj doprinos pripremama za slavlje »Velikoga jubileja« (1715.-2015.) donese u II. dijelu ovoga Zbornika neke tekstove, koji će pomoći da se bolje osmisli samo slavlje i priredi sadržajniji i bogatiji program »Velikoga sinjskog jubileja«, koji će biti - treba se nadati - dostojno proslavljen 2015. godine. U tom *II. dijelu* Zbornika, koji je naslovljen *»Ususret velikomu sinjskom jubileju«,* objavljeni su sljedeći tekstovi s prilozima: *Opsada Sinja 1715. godine* (dramski tekst V. Borkovića) i *Konačno izvedena »Opsada Sinja 1715. godine«* (H. G. Jurišić).

Sve je obogaćeno brojnim fotografijama.

Na kraju Zbornika su redovite rubrike: *Suradnici u ovom dvobroju, Popis slika, Kazalo osobnih imena, Kazalo zemljopisnih naziva, Uredništvo je primilo i preporučuje* i *Izdanja Zbornika »Kačić«.*

Uime Uredništva i svoje osobno ime zahvaljujem Božjoj Providonsti što je osim slavlja *»Godine fra Andrije Kačića Miošića«* u domovini Hrvatskoj i po Europi, taj veliki jubilej Starca Milovana proslavljen i u Americi i što su predavanja sa simpozija u Torontu objavljena u ovom dvobroju našega Zbornika »Kačić«, koji je i dobio ime u čast Starca Milovana.

Najljepše zahvaljujem svima predavačima i organizatorima simpozija u Torontu, a na osobit način gospodi Vladimiru Petranoviću i Vinku Grubišiću, kao i mnogim drugim Hrvatima u Americi, koji su doprinijeli i dali svoj obol da je jubilej Starca Milovana u Americi dostojno obilježen, kako svjedoči i ovaj Zbornik s otisnutim predavanjima koja su održana u Torontu.

Sv. Pavao, apostol naroda, pisao je građanima grada Efeza: *»Gratias agentes semper pro omnibus - Svagda i za sve zahvaljujte Bogu«* (Kol 3, 15).

Svi mi koji poštujemo Starca Milovana i koji se ponosimo njegovim uzornim životom i divnim djelom zahvalni smo Gospodinu Bogu i dobrim ljudima - GRATIAS DEO OPTIMO MAXIMO HOMINIBVSQVE - da je simpozij o fra Andriji Kačiću Miošiću održan u Torontu i da su, evo, predavanja objavljena u Splitu, odnosno u ovomu Zborniku.

Fra Hrvatin Gabrijel Jurišić,
glavni i odgovorni urednik

I. DIO

FRA ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ U AMERICI

FRATER ANDREAS KAČIĆ MIOŠIĆ IN AMERICA

Damir Mataušić, FRA ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ, spomen-medalja velikoga jubileja Starca Milovana

POZDRAVI

VLADIMIR PETRANOVIĆ,
predsjednika Torontskoga ogranka Hrvatske akademije Amerike

Poštovani predavači, dragi gosti, dame i gospodo!

Zovem se Vlado Petranović i član sam »Hrvatske akademije Amerike«, Ogranak Toronto. U ovom uvodnom govoru prije početka predavanja želio bih vas upoznati s poviješću i djelatnostima »Hrvatske akademije Amerike« i Ogranka Toronto, koji je organizirao i današnji simpozij.

»Hrvatska akademije Amerike« osnovana je na sastanku u New Yorku 1953. godine sa svrhom da predstavlja hrvatsku povijest, kulturu, umjetnost i književnost američkoj publici. Akademija je to radila prvenstveno objavljivanjem godišnjaka »Journal of Croatian Studies« i održavajući predavanja na znanstvenim skupovima u doba kada je teško bilo biti Hrvat. Radi njegove visoke znanstvene kvalitete na »Journal of Croatian Studies« su pretplaćene knjižnice visokih znanstvenih ustanova, kao što su: Columbia, Harvard, Cornell, Princeton, Yale, Berkley, Stanford i druga sveučilišta u Americi i Kanadi. Na temelju izmjene »Journal« je bio poslan nacionalnim akademijama Poljske, bivše Čehoslovačke i Mađarske, te u dvije veće knjižnice u bivšem Sovjetskom Savezu. U bivšoj Jugoslaviji »Journal« je bio zabranjen i izdanja poslana Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu bila su skrivena u zatvorenim sobama i nikada se nisu pokazivala javnosti. Uspostavom hrvatske države »Journal« je našao svoje mjesto u izložbenim prostorijama Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

Ogranak Toronto je osnovan 1972. Kao svoju prvu aktivnost mi smo održali niz nagradnih natječaja za studente na sveučilištima za eseje o hrvatskim temama: iz literature, povijesti, kulture, zemljopisa i ekonomije.

Nagrađeni su članci bili poslani izdavaču »Journala...« da ih razmotri za objavljivanje.

U listopadu 1983. u organizaciji Ogranka Toronto i »Papinskoga instituta za srednjovjekovne studije« održan prvi hrvatski simpozij na Sveučilištu u Torontu. Naziv simpozija je bio »Five Centuries of Croatian Printing Art«. Simpozij je trajao dva dana, a uvodni govor držao je biskup Alojzije Ambrozič, danas kardinal i nadbiskup Toronta.

Slijedili su zatim simpoziji, koje je organizirao Ogranak Toronto: »Kingdom of Croatia« (1984.), »Aspects of Croatian Medieval Culture« (1994.), »The Aggresion on Croatia as Reflected in Arts and Literature« (1995.), »The War in Croatia as Reflected in the Media« (1998.), »Croatians in Bosnia and Herzegovina« (1999.), »Croatian Renaissance Writer Marko Marulić« (2000.), »Croatians in Post-Dayton Bosnia and Herzegovina« (2002.) i »Fra Andrija Kačić Miošić« (2004.).

Redovito su simpoziji bili popraćeni izložbom knjiga pa smo i ove godine pripremili izložbu knjiga fra Andrije Kačića Miošića ili posvećenih fra Andriji. Izložbu ćete moći razgledati.

Današnji simpozij govori o vremenu, životu i radu velikoga hrvatskog pjesnika i pisca fra Andrije Kačića Miošića. Njegova je 300. godišnjica rođenja bila svečano proslavljena u Hrvatskoj i Kanadi. Imat ćete prigodu čuti niz interesantnih predavanja. Mi smo zahvalni predavačima što su uložili vrijeme i trud da pripreme svoja predavanja, a naročito smo zahvalni fra Hrvatinu Gabrijelu Jurišiću koji je došao iz Hrvatske da bi sudjelovao na ovom simpoziju. Želim istaknuti da su predavači i organizatori sve obavili dobrovoljno, kao svoju nacionalnu i kulturnu dužnost. Isto se tako moramo zahvaliti gospodinu Mariju Livaji, hrvatskomu generalnom konzulu u Mississaugi, koji je pomogao da se ova izložba knjiga dopremi iz Hrvatske. Molim vas izrazite mu srdačnu dobrodošlicu.

Na kraju moga govora pozivljem sve članove mlade hrvatske generacije da se učlane u »Hrvatsku akademiju Amerike« i nastave raditi na promicanju hrvatske kulture u engleskom govornom području.

Sada dajem mikrofon gospođi Biserki Butković, članici Ogranka MH Toronto, koja će biti moderator za vrijeme simpozija. Ona će predstaviti gospodina Marija Livaju, konzula Republike Hrvatske u Mississauagi, koji će održati pozdravni govor.

MARIO LIVAJA,
generalni konzul Republike Hrvatske u Mississaugi

Velika mi je čast i zadovoljstvo što mogu sudjelovati na današnjem simpoziju »Fra Andrija Kačić«. Posebno pozdravljam glavnoga predavača fra Hrvatina Gabrijela Jurišića, koji je svojim istraživanjem rada fra Andrije Kačića Miošića posebno zadužio našu Domovinu, a svojim dolaskom obogatio ovaj simpozij.

Zahvaljujem gosp. Vladi Petranoviću i članovima akademije »Croatian Academy of America« na pozivu na ovaj zanimljivi i informativni susret. U isto vrijeme dopustite mi da vam čestitam na gotovo pedeset godina neprestanoga i uspješnog djelovanja na promidžbi hrvatske kulture, povijesti, umjetnosti, književnosti i hrvatske narodne tradicije u Sjevernoj Americi.

Od moga dolaska u Kanadu za generalnoga konzula Republike Hrvatske bio sam vrlo ugodno iznenađen aktivnošću hrvatske zajednice Toronta i Mississauge, posebice na području gospodarstva, znanosti, kulture i športa. Veliki doprinos toj aktivnosti daje i »Croatian Academy of America« svojim godišnjim znanstvenim skupovima, na kojim sudjeluju ugledni predavači iz USA, Kanade i Hrvatske.

Uime Generalnoga konzulata Republike Hrvatske u Mississaugi želio bih izraziti našu podršku vrijednom i vrlo značajnom djelovanju vaše udruge. Ukoliko vama na bilo koji način možemo pomoći, molimo vas, da nam se slobodno javite, kako bismo zajednički što uspješnije nastavili raditi na čast i korist našega hrvatskog naroda i naše domovine Republike Hrvatske.

Na kraju, dopustite mi, da još jedanput pozdravim sve organizatore, predavače i sudionike ovoga znanstvenog skupa i da svima poželim zanimljivo i ugodno proveden ovaj divni i svečani dan naše hrvatske kulture, kao i puno uspjeha u budućim planovima i projektima koje će vaša Akademija planirati i ostvarivati!

FRA HRVATIN GABRIJEL JURIŠIĆ,
urednik Zbornika »Kačić«

Cijenjena gospodo, predstavnici iseljene Hrvatske, poštovatelji hrvatske kulturne baštine, a na poseban način poštovatelji fra Andrije Kačića, proslavljenoga Starca Milovana!

Dolazim iz domovine Hrvatske i sve vas ovdje nazočne, kao i sve Hrvate u Torontu, Kanadi i cijelom iseljeništvu pozdravljam našim starim kršćanskim i hrvatskim pozdravom: »Hvaljen Isus i Marija!«

Dolazim iz Svetišta Čudotvorne Gospe Sinjske, pa vas ujedno pozdravljam uime svih franjevaca, čuvara Svetišta, kao i uime profesora i učenika Franjevačke klasične gimnazije u Sinju, prve gimnazije u jadranskom dijelu Hrvatske s hrvatskim nastavnim jezikom.

Pozdravljam vas i uime Uredništva Zbornika »Kačić«, koji je nazvan po velikomu franjevcu, piscu i prosvjetitelju Starcu Milovanu, komu posvećujemo ovaj znanstveni skup.

»Kačić kao čovjek spada među najidealnije, a kao pisac među najznamenitije likove, što ih naša književna povijest poznaje« (»Vienac«, 1890.,54).

»Kačić je stvorio publiku, izradio semantički dio hrvatskoga pjesništva, štokavcima i čakavcima omogućio duhovnu koheziju, kakvu su kajkavci dobili tek u XIX. stoljeću i, konačno, imao je golemi utjecaj ne samo na pučku, nego i na umjetničku hrvatsku, a može se slobodno reći, i na europsku književnost... *Kačić je veći djelovanjem, nego djelom*. Činjenica neobična, ali značajna, i još uvijek nedovoljno proučena« (akademik Ivo Frangeš).

Moglo bi se doista reći da je fra Andrija Kačić Miošić svojim djelom potpuno uspio, jer je ponudio svoje djelo hrvatskom narodu na velikom prostoru od Jadranskoga mora do Budima u Ugarskoj, jer je pisao narodu razumljivim jezikom (štokavskom ikavicom) i jer je sve to izrazio i zaodjenuo u narodu bliski deseterac. To bi bila tri »vanjska« čimbenika.

Što još? Vjera u Svemogućega Boga, oca, prijatelja i suradnika; nikada Zlo ne može slaviti pobjedu na Dobrom; sveta borba protiv zavojevača i okupatora, a za slobodu Domovine, neotuđivo je pravo svakoga čovjeka i naroda, pa i hrvatskoga.

To su tri »nutarnja« ili »idejna« čimbenika. U tome leži, moglo bi se ustvrditi, uspjeh Starca Milovana.

Imajući u vidu fra Andrijin utjecaj na hrvatsku i druge europske književnosti i na kulturu uopće, sasvim je razumljivo, da se je *Hrvatski sabor*, najviše zakonodavno tijelo u Republici Hrvatskoj, prihvatio *pokroviteljstva* slavlja *»Godine fra Andrije Kačića Miošića«,* koju je Ministarstvo prosvjete proglasilo u prigodi 300. obljetnice njegova sv. krštenja i rođenja (1704.-2004.).

Stoga su u ovoj godini održana mnoga slavlja, među kojima ističemo ono *središnje crkveno i narodno slavlje* 17. travnja ove godine Gospodnje 2004. god. u Samostanskoj crkvi sv. Marije u Zaostrogu, u kojoj počivaju njegovi zemni ostatci.

Svi biskupi Hrvatske biskupske konferencije s kardinalom Josipom Bozanićem na čelu i biskupima iz susjednih zemalja slavili su *Sv. Misu Zahvalnicu* 20. travnja t. g. u katedrali u Zagrebu.

Nacionalna i sveučilišna knjižnica priredila je veliku *izložbu* s katalogom o Kačiću i njegovim djelima, a *Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti* organizirala je *Međunarodni znanstveni skup* u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrogu (3.-7. XI. 2004.), na kojemu je 55 znanstvenika održalo predavanja.

Snimljen je *dokumentarni film* (60 minuta). Akad. kipar Damir Matašić izradio je prigodnu *spomen-medalju*. Dr. Stipe Botica objavio je *monografiju o fra Andriji Kačiću.* Bilo je i drugih crkvenih, znanstvenih i kulturnih manifestacija u Domovini i u inozemstvu, npr. Ljubljana (Slovenija), Marienheide-Köln (Njemačka), Pečuh i Budimpešta (Mađarska), Vancouver, Norval, Chicago, Boston i danas evo nas ovdje u Torontu.

Zašto sve to? Razlozi su jasni. U prigodi tristotoga rođendana našega fra Andrije želimo se sjetiti njegova velikog doprinosa kršćanskoj vjeri, buđenju hrvatske nacionalne svijesti, standardizaciji hrvatskoga književnog jezika, doprinosa književnosti i kulturi ne samo hrvatskoga naroda, nego i drugih europskih naroda. O svemu je tome puno izgovoreno i napisano na hrvatskom i drugim svjetskim jezicima.

I još nešto. Kad su u XIX. i XX. stoljeću brojni Hrvati morali napustiti svoju Domovinu i išli u daleki svijet, pa i u Južnu i Sjevernu Ameriku, mnogi su od njih sa sobom ponijeli Kačićevu »Pismaricu«. To im je bio jedini

priručnik hrvatskoga jezika i hrvatske povijesti. A oni koji nisu ponijeli sa sobom Kačićeve »Pismarice« ponijeli su u svojemu pamćenju mnoge njegove pjesme i u trenutcima predaha od teškoga rada u njima su nalazili melem za dušu i tijelo. Evo vam samo jednoga primjera. O. Ante Gabrić (+1988.) poznati misionar koji je cijeli život proveo u Indiji, konkretno u Bengaliji, navješćujući riječ Božju, ponio je sa sobom Kačićevu »Pismaricu«. Zamislite, hrvatski svećenik, misionar, intelektualac nosi sa sobom u daleku Indiju jednu hrvatsku knjigu - »Razgovor ugodni« Starca Milovana. Da to nije priča, nego istina, potpuno svjesno svjedočim, jer je taj primjerak »Razgovora ugodnoga«, dobronamjernoga isusovca, moga prijatelja, dospio u moje ruke. Na njemu je potpis o. Ante i pečat njegove Misije u Bengaliji. A koliko li je takvih primjera bilo, za koje nije znalo i koje nitko nije zapisao!

Na kraju srdačno zahvaljujem dr. Vinku Grubišiću, profesoru hrvatskoga jezika i kulture na Sveučilištu u Waterloo, i ing. Vladimiru Petranoviću, predsjedniku Hrvatske akademije Amerike, Ogranak Toronto, kao i njihovim suradnicima koji su se potrudili i s puno zalaganja i ljubavi organizirali ovaj današnji znanstveniskup i ovaj naš susret.

Zahvaljujem svima predavačima koji su posvetili svoje dragocjeno vrijeme i pripremili predavanja koja ćemo danas čuti. Na osobit načini zahvaljujem svima Vama ovdje nazočnima, koji ste dio svoga vremena darovali ovomu trenutku, da se ovdje nađemo zajedno, da osjetimo domaću hrvatsku riječ u čast Starca Milovana, da doživimo dio Domovine Hrvatske u ovoj divnoj zgradi Sveučilišne knjižnice u Torontu, koja nas je danas udomila!

Deo Optimo Maximo gratias agamus! Bogu dobromu i velikomu od srca zahvaljujemo!

PAX
ET
BONUM

THE CROATIAN ACADEMY OF AMERICA, INC.
Toronto Chapter
Presents

Andrija Kacic Miosic

Saturday November 27, 2004
Claude T. Bissel Building
University of Toronto
140 St. George Street, Room 205

9:30 – 9:40	**Introductory Remarks** *Vlado Petranovic*
	Official Greetings *Mario Livaja, Consul General of the Republic of Croatia*
9:40 – 10:10	**Annals of the Priest of Dioclea and A Pleasant Discourse of the Slavic People** *Anita Mikulic-Kovacevic*
10:10 – 10:40	**Sibenik in the Poems of Andrija Kacic Miosic** *Sasa Mrsa*
10:40 – 10:55	*Break*
10:55 – 11:25	**Andrija Kacic Miosic in German Literature** *Ana Bacic*
11:25 – 11:55	**Reception of Andrija Kacic Miosic in English Speaking Countries** *Vinko Grubisic*
11:55 – 1:00	*Lunch Break*
1:00 – 1:30	**Andrija Kacic Miosic and His Time** *Barbara Seselj*
1:30 – 2:00	**On the Fields of Mars: Andrija Kacic Miosic's Version of War and History** *Ivo Soljan*
2:00 – 2:15	*Break*
2:15 – 2:45	**Andrija Kacic Miosic and Ivan Mestrovic** *Vladimir Bubrin*
2:45 – 3:15	**Translation of Andrija Kacic Miosic Poems in Foreign Languages and His Influence on European Romanticism** *Fra. Hrvatin Gabrijel Jurisic*

Program Simpozija u Torontu, 27. XI. 2004.

REPUBLIKA HRVATSKA
MINISTARSTVO PROSVJETE I ŠPORTA

KLASA: 602-01/03-01/0060
URBROJ: 532/1-03-4

Zagreb, 27. studenoga 2003.

ZBORNIK «KAČIĆ»
n/r urednika
fra Hrvatina Gabrijela Jurišića

Šetalište kardinala A. Stepinca
21 230 S I NJ

PREDMET: Obilježavanje 300. obljetnice rođenja
fra Andrije Kačića Miošića
- proglašenje 2004. godine "Kačićevom godinom"

Dana 17. travnja 2004. godine navršit će se 300 godina od krštenja dječaka Andrije Kačića Miošića, koji je postao slavni fra Andrija Kačić, u narodu poznat kao «Starac Milovan».

Djelo fra Andrije Kačića Miošića, tog uzornog redovnika, revnoga svećenika, sveučilišnog profesora filozofije i teologije, pjesnika i proznog pisca, redovničkoga starješinu i graditelja, nemjerljivo je na prosvjetnom i kulturnom planu ne samo hrvatskoga naroda, nego i drugih naroda.

Stoga **Ministarstvo prosvjete i športa sa zadovoljstvom proglašava 2004. godinu «Kačićevom godinom»** u kojoj će se na dostojanstven način obilježiti 300. obljetnica rođenja «Starca Milovana» u svim školama u Republici Hrvatskoj u sklopu programa Zavoda za unapređivanje školstva.

Nadamo se da će svima biti veselje sudjelovati u obljetničkom programu te Vas, uz želju za plodan i uspješan rad, pozdravljamo s poštovanjem.

Republika Hrvatska – Ministarstvo prosvjete i športa – Zagreb

MINISTAR

dr. sc. Vladimir Strugar

Dostaviti:
Zavod za unapređivanje školstva
n/r v.d. ravnatelja
Vlade Luburića, prof.
- ovdje

HRVATSKI SABOR
Predsjedništvo
Klasa: 021-15/04-04/01
Urbroj: 611/2-04-07
Zagreb, 23. veljače 2004.

Fra Hrvatin Gabrijel Jurišić
Šetalište Kardinala A. Stepinca 1
21 230 Sinj

Predmet: Zamolba za pokroviteljstvo Hrvatskog sabora nad obilježavanjem 300-te godišnjice rođenja fra Andrije Kačića Miošića, 17. travnja 2004.

Na 5. sjednici Predsjedništva Hrvatskog sabora, održanoj 20. veljače 2004. godine, razmotrena je Zamolba za pokroviteljstvo Hrvatskog sabora nad obilježavanjem 300-te godišnjice rođenja fra Andrije Kačića Miošića, 17. travnja 2004. godine, koju je Predsjedništvu uputio fra Hrvatin Gabrijel Jurišić, urednik Zbornika Kačić.

Nakon provedene rasprave zaključeno je slijedeće:

1. Na temelju članka 36. stavak 1. podstavak 1. Poslovnika Hrvatskog sabora Predsjedništvo Hrvatskog sabora odlučilo je da Hrvatski sabor bude pokrovitelj nad obilježavanjem 300-te godišnjice rođenja fra Andrije Kačića Miošića.

PREDSJEDNIK
Vladimir Šeks

na znanje.
- Općina Gradac
  g. Ivan Kosović, načelnik
- protokol Hrvatskog sabora

Dio sudionika Simpozija o fra Andriji Kačiću u Sveučilišnoj knjižnici u Torontu, 27. XI. 2004. godine

RECEPCIJA KAČIĆEVA »RAZGOVORA UGODNOG NARODA SLOVINSKOGA« U ZEMLJAMA ENGLESKOGA JEZIKA

DR. VINKO GRUBIŠIĆ
Sveučilište Waterloo, CND

UDK: 821.163.42.091-13 Kačić Miošić, A.
82.163.42.03=111
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 9. VI. 2008.

Najčitaniju knjigu hrvatske poezije *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* fra Andrije Kačića upoznali su engleski čitatelji brzo nakon njezina objavljivanja (1756.) u engleskom prijevodu djela A. Fortisa *Viaggio in Dalmazia - Travel into Dalmatia (*1778.), koji piše da je Kačić »sakupljač narodnih herojskih pjesama«, ali da mu izbor nije dobar i da nije pouzdan povjesničar. Taj pogrješan sud o Kačiću provlači se u stranoj literaturi do danas. U engleskom izdanju Fortisova djela *Saggio di Osservazioni...* izostavljene su Kačićeve pjesme.

Kad je J. G. Herder uvrstio tri Kačićeve pjesme u djelo *Stimmen der Völker in Liedern* (1778.-9.) pomogao je da engleski čitatelji upoznaju Kačićeve pjesme. Dakle, A. Fortis je Andriji Kačiću nanio nepravdu, koju engleski prevoditelji Fortisa nisu nikada ispravljali. Djelomično je to pokušao W. i R. Morfill (*Slavonic Literature,* 1883.), gdje Kačića smatra prethodnikom romantizma.

U članka kratko se spominje D. Subotić (*Yugoslav Popular Ballads)* i istraživanja A. Kadića o Kačiću u srpskoj i bugarskoj književnosti, kao i mišljenja o narodnoj književnosti o Kačiću A. B. Lorda, R. Spraycara i J. Mileticha.

Ključne riječi: *Kačić, Fortis, pjesma, prijevod na engleski, pogrješan sud.*

I. ALBERTO FORTIS KAO FATALNI PRETHODNIK

Jedanaest godina nakon Macphersonovih »Ossianovih pjesama«[1] i osamnaest godina nakon prvoga izdanja *Razgovora ugodnoga naroda slovinskoga* (RU) fra Andrije Kačića Miošića (1756.) pojavilo se djelo A. Fortisa *Viaggio in Dalmazia* (1774.), a još prije Fortisov spis *Saggio di osservazioni sopra l'isola di Cherso ed Osero* (1771.). U tom je djelu talijanski prijevod Kačićeve *Pisme od Kobilića i Vuka Brankovića*, ali Kačićevo ime nije spo-

1. O »Osijanovim pjesmama« vidi u Pilogu br. 2, str. 37-38.

menuto. Ne bi bilo teško pokazati velike zasluge A. Fortisa u promicanju hrvatske kulture, ali i u njezinu krivotvorenju. Ovdje samo napominjem da je u djelu *Viaggio*... Fortis prešutio Kačića tamo gdje ga je trebao spomenuti, a spomenuo ga gdje bi za Kačića bilo daleko bolje da ga nije spomenuo: »Ne možemo a da među makarskim piscima ne spomenemo fra Andriju Kačića Miošića, koji je objavio zbirku narodnih junačkih pjesama, iako je izbor pjesama učinjen s malo ukusa i s još manje kriterija, pjesme u koje je uveo mnoštvo nepotrebnih i lažnih stvari.»[2]

Fortis u *Putovanju*... spominje i Janka Vojvodu, Juru Kastriotića i Sekulu, ali nigdje ne kaže da je te junake upoznao upravo iz *Razgovora ugodnoga*... Tako nepravedne i porazne Fortisove riječi o fra Andriji Kačiću imale su dalekosežne posljedice u recepciji *RU*[3] općenito izvan Hrvatske.

Odlomak Fortisova djela objavljen je već 1775. na njemačkom pod naslovom *Die Sitten der Morlacken*, a 1778. na francuskom pod naslovom *Le Voyage en Dalmatie* (Bern, Švicarska). Iste godine kad i francusko pojavilo se i englesko izdanje *Travels into Dalmatia* skupa s *Observations on the Island of Cherso and Osero.*[4] U to englesko izdanje uključena su neka Fortisova pisma (eseji), kojih nema u talijanskom izvorniku, ali nema ni Kačićevih pjesama.

---

2. Taj tekst glasi »Ne si vuol fra i scrittori Macherani laschiar di nominare F. Andrea Cadchich Miossich, del quale fu publicata una raccolta di canzoni eroiche nazionali, quantunque egli n'abbia fatto la scelta con poco buon gusto e con meno criterio v'abbia introdotto una quantità di cose inutili e apocrife.« (Usp. *Djela Andrije Kačića Miošića*, urd. T. Matić, knj. 1, SPH, Zagreb, 1942, s. XXIII). Na engleskomu je ponešto slobodan prijevod tih Fortisovih riječi: »Neither ought F. Andrea Cadchich Miossich to be ommited among the writers of Macarska, he having published a collection of national heroick songs; though it must be confessed that he shewed little good taste in the choice and inserted things trifling ad appochryphal.« (*Travel into Dalmatia*, New York, Arno Press and New York Times, 1970, 270). O Fortisovim putovanjima u Istru, Dalmaciju i Dubrovnik v. ŽARKO MULJAČIĆ, *Putovanja Alberta Fortisa po Hrvatskoj i Sloveniji (1765.-1791.*). Split, Književni krug, 1996. U tomu će djelu čitatelj naći podrobno obrađene Fortisove odnose prema engleskim suputnicima, suradnicima i mecenama, od kojih se posebno ističu Grof John Stuart of Bute, John Strange i John Symonds. Opširnu bibliografiju o i radu Alberta Fortisa čitatelj će naći u Muljačićevu djelu, 157-166.

3. Služim se izdanjem: ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* i MATIJA ANTUN RELJKOVIĆ, *Satir iliti divji čovik*. Priredio Josip Vončina, Zagreb, Liber, Biblioteka Temelji, 1988.

4. Potpuni naslov djela glasi: *Travels into Dalmatia*; *containing general observations on the natural history of that country and the neighbouring islands, the natural productions, arts, manners and customs of the inhabitants in a series of letters from Abbe Alberto Fortis to the Earl Bute, the Bishop of Londonderry, John Strange, Esq. &tc.&tc. To which are added by the same author, Observations on the Island of Cherso and Osero.* Translated from the Italian under the author's inspection. With an appendix, and other considerable additions, never before printed, Illustrated with twenty copper plates. London, Printed for J. Robson, Bookseller New Bond Street, MDCCLXXVIII.

U oštroj reakciji o Kačiću Ivana Lovrića na Fortisovo djelo u *Osservazioni di Giovanni Lovrich sopra diversi pezzi del Viaggio in Dalmazia* zapravo je ponovljeno isto što je rekao Fortis: »... un zoccolante nostro, cattivo poeta e pessimo storico - jedan naš cokulaš, loš pjesnik i najgori povjesničar«.[5] Najviše zamjera fra Andriji Kačiću da je nekritičan njegov odnos prema povijesnim događajima. Ta će se potpuno neopravdljiva zamjerka nerijetko kasnije nalaziti u letimičnim napomenama o fra Andrijinu *Razgovoru ugodnom.*

Ipak, usprkos tim negativnim rasudbama, ime fra Andrije Kačića Miošića će se naći, takorekuć, već od početka uz ime Ossiana i Macphersona.

II. FRA ANDRIJA KAČIĆ U »SRPSKOJ KNJIŽEVNOSTI«

U knjizi *Slavonic Literature* Willama R. Morfilla (150-151), koja se dobrim dijelom temelji na Šafarikivoj *Geshichte der slawischen Literatur nach allen Mundarten,*[6] govori se kako su, nakon Kosovskog boja, mršavu »srpsku književnost kroz nekoliko stoljeća« donekle nadoknađivali pisci iz Dalmacije, među kojima je postojala »plemenita literatura balada - noble ballad literature«, koja je u narodu živjela u usmenom obliku. Ali autor tvrdi: »Ja ne ću govoriti o tim baladama, koje nisu ništa slabije od onih koje pokazuju drugi narodi. Neki su raniji dalmatinski pisci aludirali na takve sastavke pa su čak u svoja djela unosili izvadke iz njih, ali prvi koji je pokušao prikupljati tu književnost za uporabu naroda bio je franjevac Andrija Kačić Miošić, Dalmatinac, koji je umro 1783. Jasno, tu je riječ o čovjeku koji je bio ispred svojeg vremena, jer su te pjesme bile posve strane francuskom umjetnom ukusu, koji je tada vladao Europom. Percyjevo djelo *Reliques...*, za koje se može reći da je stvorilo romantičku književnu školu, koja se ubrzo proširila iz Engleske u Njemačku, nije bilo objavljeno do 1765. Miošićeva zbirka bila je tiskana u Mlecima 1756. pod naslovom *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*. Mnoge je od tih pjesama sastavio sam Miošić, a neke je stare pjesme on sam uvelike preinačio. I treba žaliti što je to tako«.[7] Ostavimo li postrani krivu godinu Kačićeve smrti kao i neke neodređenosti glede pjesama koje

5. O Ivanu Lovriću objavio je Mirko Tomasović esej, »Lovrićev predromantički senzibilitet« u: *Zapisi o Maruliću i drugi komparatistički prilozi*, Zagreb, Logos, 1984, 108-124.

6. Prvo izdanje Ofen, Mit. Kön. Ung. Universitäts Schriften, 1826. Rep. VEB Domovina Verlag, Bautzen, 1983.

7. W. R. MORFILL, *Slavonic Literature,* London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1883. »I will not speak of this ballads that are inferior to none which and other European people can show. Some of the earlier Dalmatian poets had alluded to such compositions, and even introduced extracts from them into their works, but the first attempt to collect them for the use of the people was made by the Franciscan monk, Andrew Kacic-Miosic, a Dalmatian, who died in 1783. Here was clearly a man in . advance of his age, for such poems were altogether alie to the artificial French taste, which was

je Kačić sam sastavio i »starih pjesama« koje je »uvelike preinačio«, iz čega se očituje sličnost sa Šafarikovom formulacijom (»...Sammlung verschiedener, meist eigener und neuerer 'Nationalgesänge'«, Šafarik, Nav. dj., 256), iz toga se oduljeg navoda vidi nekoliko poticajnih tvrdnja: ako je Percyjeva zbirka *Ostatci stare engleske poezije* stvorila modernu romantičku pjesničku školu, ne bi li se moglo slično pitanje postaviti i glede Kačićeva »roditeljstva« u odnosu na hrvatski romantizam? Sagledavajući hrvatsku književnost u europskom kontekstu, William R. Morfill je među prvima u fra Andriji Kačiću vidio njegovu *najvrjedniju značajku*, a to je, uz razbuđivanje interesa za narodnu književnost, *književno prethodništvo romantizmu.*

U svom radu »Visit to Lissa and Pelagosa« R. F. Burton donosi tri kitice u originalu i prijevodu iz jedne Kačić pjesme.[8] Prevoditelj tih stihova Serafin

---

then dominant throughout Europe. Percy's 'Reliques' which may be said to have created the modern romantic school of poetry, which rapidly spread from England to Germany, were not published til 1765. The collection of Miošić' was printed in Venice in 1756. under the title of 'Razgovor ugodni naroda slovinskoga' (Recreations of the Slavonic People). Many of the poems were composed by Miosic himself, and the old ones were very much tampered with by him. It is to be regretted that such shoudl have been the case.« (150-151).

8. The well-known volume of the Abate Andrija Kačić Miošić (Razgovor ugodni naroda slovinskoga, &c. Po Fra And. Kaçicher Miosichiu, U Dubrovniku. Po Pet. Francu Martececchini. Edit. of Ragusa, I vol. folio,1861.), also recounts p. 177, the glorious defence of the Curzolans and of their leader Pomenić. The following three stanzas refer to Lissa; and the old etymology is preserved:

Zajceedri nevesselli Turzi
Katalani nevirni Ajduzi
Prija zoreh k' Visu dojedrisce
Ter bogato selo porobische

Issikosce maloh i velliko
Jer se Turkom medadasce nikko
Kakoseje onda rasselilo
Ni danasse nije nasellilo

Tuh bi turkom poslachiena Bada
Pak odosce do starogagrada
Onda turci malo zadobische
Vech Varbosku sello porobisce

This translated by Sig. Serafino Topich, to whose kindness I owe the loan of the volume.

Disontented went off the Turks, (and)
The Catalans, faithless Hayduks (i.e. bandits);
Before daybreak at Vis (i.e. Lissa) *they arrived,*
That wealthy settlement sacking;

They cut to pieces small and great (i.e. young and old),
These being fuller unprepared;
The massacre was so complete
That, until this day, it (the town) *has not been re-peopled.*

There the Turks collected enormous booty, (and)
Thence they went to Citta Vecchia (Stari-grad in Lessina)
Where the Turks little could rob,
Yet they plundered Verboska village.

Journal of the Royal Geographical Society of London, sv. 49 (1879): 151-190. Published by: Blackwell Publishing on behalf of The Royal Geographical Society with the Institute of British Geographers. Nav. mj., 160-161.

Topić (Serafino Topich, 1847.-1932.), koji je zadnjih desetljeća XIX. i prvih XX. stoljeća bio jedan od najuspješnijih hrvatskih ribara i brodovlasnika s otoka Visa. On je po svojim trgovačkim poslovima dolazio u dodir s različitim ljudima iz Engleske, među inima i onima zainteresiranim za stihove, iako nije bio baš najvještiji prevoditeljskom umijeću. Stoga je Burton sam dodavao uz prevedene stihove neke riječi, koje su engleskom čitatelju mogle biti od pomoći.Teško bi danas bilo reći zašto su baš ti stihovi iz Kačićeva obilja bili izabrani.

U knjizi *Servia and the Servians* grofa Chede Mijatovicha IX. poglavlje je naslovljeno *Servian Literatrure* (206-232). Tu se spominju svi značajniji hrvatski pisci starijeg razdoblja, koji su djelovali »na srpskoj obali Jadrana - on the Servian sea-coast of the Adriatic«, pod naslovom »Srpski pjesnici Dalmacije - Servian Poets of Dalmatia.« Tu su prije Kačića Miošića Marko Marulich, Hannibal Luchich, Peter Hectorovich, Sigismund Mencheich, George Drzich, Mauro Vetranich, Stephan Gootchetich, Choobranovich, Ivan Gundulich, Gion Palmotich pa »zadnji veliki pjesnik dalmatinskog dijela srpskog naroda - The last great poet in the Dalmatian section of the Servian nation, Ignatius Gyorgych.« No, ni jednomu književniku nije posvećeno toliko prostora (str. 215 do 216) koliko je dobio Andreas Kachich Mioshich. To nije ni čudo jer prije Kačića »gotovo da ni jedan od srpskih autora i pjesnika Dalmacije (skupa s Dubrovnikom) nije pokazao duha i originalnosti. Uzimali su ideje i formu klasičnih pa čak i pseudoklasičnih modela. Ali oko polovice XVIII. stoljeća franjevac Andreas Kachich Mioshich (rođ. 1696. u Bristu, Dalmacija, umro 1760) uzeo je novi smjer. Bio je čovjek nauke, autor filozofskih eseja (pisanih latinski) pa je kao takav bio upoznat s klasičnom literaturom. Ali nije podložio svoj pjesnički talent jarmu klasicizma. Kao papin izaslanik putovao je mnogo, kroz srpske zemlje, Dalmaciju, Hercegovinu i Bosnu te je imao velike prigode slušati srpske bardove kako pjevaju narodne pjesme. Nadahnuo se njihovim duhom i njihovim načinom pisanja stihova.«[9] Zatim se navodi da je 1756. objavio u Mlecima *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, knjigu koja sadrži 261 pjesmu ispjevanu »na način srpskih nacionalnih pjesama«. Po Mijatovichevoj tvrdnji »jedna ili dvije pjesme jednostavno su reprodukcije narodnih pjesama«, a druge bi bile Kačićeva vlastita ostvarenja.

Naravno, netočna godina rođenja tek je sitnica u tom tekstu koji daleko više nalikuje na pamflet i valjalo ga je ovdje spomenuti kao znak jednoga vremena, koje i nije tako davno iščezlo.

9. CHEDO MIJATOVICH, *Servia and the Servians*, London: Sir Isaac Pitman and Sons, 1908, 215.

III. POVRATAK HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Sasvim je drukčije s djelom koje je i danas po mnogočemu poticajno i zanimljivo *Yugoslav Popular Ballads - Their Origin and Development* Dragutina Subotića.[10] Prema Subotiću, Kačić - Hrvat po rođenju, koji je umro iste godine kad je Mcpherson objavio glasovite *Fragmente*... - obavljao je dužnost »papinskog legata za Dalmaciju, Bosnu i Hercegovinu i bio je zadužen za sve franjevačke kuće u Dalmaciji« (Subotić, 167). Ni danas se točno ne zna koje su sve bile dužnosti fra Andrije Kačića kao »apostolskog poslanika za Dalmaciju i Bosnu i Hercegovinu«. To će ipak u raznih pisaca biti prikazivano na zaista čudne načine. Tako će američki proučavatelj života i djela Vuka Stefanovića Karadžića, Duncan Wilson, tvrditi kako je Kačić pristupao povijesnim događajima »s izrazito propapinskom pristranošću«.[11] Subotićeva tvrdnja da fra Andrija potječe iz »jedne od najstarijih aristokratskih obitelji Hrvatske, kojoj je naslov *kneza* dodijelio Maksimilijan I.« (Subotić, 167) nije ni na čemu utemeljena. Nije točna ni tvrdnja: »Nacionalni junaci, bili oni katoličke, pravoslavne ili islamske vjere, bijahu predmet njegova udivljenja,«[12] jer sigurno je da u opisu kršćanskih i islamskih junaka postoji u Kačića bitna razlika. Zapravo, većina Kačićevih kršćanskih junaka dobiva svoju pravu mjeru po tomu kako su se istakli u borbama protiv Turaka, u obrani kršćanstva, odnosno svojega doma i roda. Mislim da bi najsuvišniji posao bio tražiti neki ekumenizam u *Razgovoru ugodnom*...

Međutim, ono što je najvrjednije u Subotićevu djelu svakako je usporedba fra Andrije Kačića s Jamesom Macphersonom i s Thomasom Percyjem. Kao i Percy, Kačić je sam pisao pjesme »koje su izlazile iz usta njegovih sunarodnjaka«, ali su u obama slučajevima te pjesme nastale po uzoru narodnih pjesama. »Poput Percyjeva djela *Ostatci...- Reliquies,* Kačićev *Razgovor* postao je veoma popularan i mnogi su redovnici i svjetovnjaci bili zaokupljeni prepisivanjem te knjige. Kasnije su za dugo vremena te pjesme bile smatrane stvarnim narodnim pjesmama« (Subotić, 168).

Kratki esej Ante Kadića »The Importance of Kačić-Miošić«, dugogodišnjeg profesora na sveučilištu Berkley te na Indiani u Bloomingtonu, poka-

10. D. SUBOTIĆ, *Yugoslav Popular Ballads - Their Origin and Development*. London: Cambridge University Press, 1932. Ponovljeno izdanje: Folcroft Library Editions, 1976, 167-168.

11. *Life and Time of Vuk Stefanović Karadžić 1767-1864*. Ann Arbor: University of Michigan (Michigan Slavic Materials 27), 1986, 191.

12. Bliža će istini biti sljedeća tvrdnja Tome Matića u uvodnoj studiji *Djela Andrije Kačića Miošića*, HAZU, Zagreb1942, knj.XXVII, s. XXXIX: »U odnosu prema Turcima kao osvajačima nije Kačić poznavao pomirbe ni nagodbe: dobre dvije trećine njegova *Razgovora* slave upravo junake, koji su se vjekovima borili protiv Turaka.« No ipak valja istaknuti da Kačić Miošić često ističe ne samo junaštvo nego i viteštvo turskih junaka.

zuje sve odlike njegove esejistike. Čitatelja želi što potpunije upoznati sa životom i radom pisca o kojemu govori, sve iznosi jasno i pregledno. Pisao je na hrvatskom i engleskom o svim značajnijim hrvatskim piscima i književnim pojavama, od Marka Marulića i Marina Držića do Ivana Aralice i Vlade Gotovca. Dabome da nije mogao mimoići gotovo sumještanina fra Andriju. Esej o Kačiću objavljen je po prvi put 1958. i kasnije je uvršten u knjigu *From Croatian Renaisance to Yugoslav Socialism*. Riječ je tu o glavnom Kačićevu djelu *RU.* Prema Kadiću, tim djelom Kačić želi »svoj narod hvaliti, uzdizati i uzveličavati.« *RU* je, kako Kadić obavještava engleskoga čitatelja, namijenjen jednostavnom ratarskom i pastirskom puku. Kadić još napominje da je pišući svoje djelo Kačić nastojao koliko mu je to god bilo moguće držati se izričaja i stila narodne pjesme, »ali same je činjenice tražio u povijesnim dokumentima« (Kadić, 93). U izlaganju o fra Andriji Kadić se uglavnom držao T. Matića. No, u tom radu nalazimo i zanimljive riječi Josipa Horvata o tomu kako je Kačić ne samo priredio narodu knjigu, pretežno u tako bliskom mu desetercu o narodnoj prošlosti o kojoj se u tom istom narodu veoma malo znalo, nego i ono što je daleko više od opisa samih činjenica, a to je da je fra Andrija *probudio u širokim masama narodni ponos.*

Zanimljiva su i druga dva Kadićeva rada o Kačiću, iako je u njima tek sporadično riječ o Starcu Milovanu. Oba se tiču više bugarske starije povijesti: »Croatian Sources of Pasij's Historia - Hrvatski izvori Pajsijevoj Povijesti« i »King Vladimir of Dioclea (Diklja) in South Slavic Literatures«.[13]

Kadić navodi nešto o čemu se na engleskom o fra Andriji nije pisalo, a i to se uglavnom temelji na Matićevu »Životu i radu Andrije Kačića Miošića« (uvodni tekst o Kačićevu djelu u ediciji »Stari pisci hrvatski«). Naime, riječ je o Kačićevu utjecaju na druge hrvatske pisce, posebno na sjeveru Hrvatske. Tako je neke pjesme Emerik Pavić preveo na latinski 1764. godine. Zatim Kadić navodi riječi Franje Fanceva kako je Kačić imao velik utjecaj na hrvatske pisce XVIII. stoljeća, posebno na one iz Zagreba (npr. B. A. Krčelića, T. Brezovačkog), što naznačuje da je F. Fancev dobro predosjećao onu važnost u stvaranju hrvatskoga kulturnog zajedništva i zajedničkoga hrvatskog jezičnog štokavskog standarda, kako je to u naše dane temeljito obradio Dalibor Brozović.

Držeći se Matića, dobro obavješteni Kadić govori ne samo o Kačićevoj recepciji u Srbiji nego i u Bugarskoj gdje je, na temelju istraživanja Vasila Zlatarskog i Jurdana Trifonova nepoznati pisar *Zografske b'lgarske istorije* (pisana 1761.) bio upoznat s *Razgovorom ugodnim*. »U *Zografskoj historiji*

13. Rad »The Importance of Kačić Miošić« obavljen je je najprije u *The Slavic and East European Journal* II (1952), 109-114, a kasnije pretiskan u knjizi *From Croatian renaissance to Yugoslav.*

spominju se legendarni ilirski vladari, kojih se imena ne nalaze u prvom izdanju Kačićevih pjesama. To znači da su priče o bugarskim vladarima, koji se spominju u Kačićevu *RU* iz 1759. stigle na Brdo Athos u prvoj ili najkasnije u drugoj godini nakon objavljivanja toga djela« (Kadić, 96). Ali: »Dok je fra Andrija imao samo neizravan utjecaj na osnivača moderne bugarske književnosti – kako se to općenito prihvaća - njegov je utjecaj bio izravan na Dositeja Obradovića, osnivača moderne srpske književnosti« (Isto). Nadalje Kadić izlaže kako je za Vuka Stefanovića Karadžića bilo neobično važno njegovo upoznavanje s Kačićevim *RU,* ali to je tema koju bi valjalo temeljito istražiti.

I u drugom kraćem radu »King Vladimir of Dioclea (Duklja) in South Slavic Literatures«[14] Kadić iznosi neka zanimljiva zapažanja o motivu Vladimira i Kosare u raznih hrvatskih pisaca, od popa Dukljanaina pa do bugarskog monaha Pajsija, koji je – prema Kadiću – poznavao verziju Mavre Orbinija i Andrije Kačića. No, ne imajući povjerenja u dva katolička redovnika sasvim je preokrenuo tu pjesmu pa je od Vladimira i Vladislava učinio jednu osobu, tako da je Vladislav od ubojice postao svetac.

Dabome, bila bi zanimljiva usporedba Kadićevih razmišljanja o Kačiću u njegovim hrvatskim i engleskim radovima. No, sigurno je jedno: Kadić je doprinio više nego li itko na engleskom govornom području o pravednijoj i ispravnijoj slici o značajnom hrvatskom pjesniku.

IV. »FORMULAIČNOST« KAČIĆEVA »RU« PREMA NARODNIM PJESMAMA

U glasovitoj knjizi *The Singer of Tales* Albert B. Lord na više mjesta govori o fra Andriji Kačiću Miošiću. Spominje kako su pjesme Kačićeva *RU* pisane u stilu »usmene epike«, ali da ipak pripadaju »pisanim tekstovima«: »Ponekada su razlikovna obilježja očita. Nekoliko je Kačićevih pjesama, na primjer, pisano u strofama s rimom.«[15]

14. *Socialism*, The Hague i Pariz: Mouton & Co., 93-97. Esej »King Vladimir of Dioclea (Duklja) in South Slavic Literatures« objavljen je u *East European Quarterly* XVII (1983) a pretiskan je knjizi The Tradition of Freedom in Croatian Literature. Bloomington, Indiana> The Croatian Alliance, 1983:50/61 te u časopisu *Balkanistica* VIII (1992): 158-169. Rad »Croatian Sources of Paisii's *Historia*» nalazi se u *Proceedings of the Symposium on Slavic Cultures: Bulgarian Conributions to Slavic Cultures*. An International Conference Dedicated to the Celebration on the Thirteen Hudredth Anniversary of the Founding of the Bulgarian State. Columbia University in the City of New York, November 14, 1980. Sofia: Sofia Press, 1983, 71-82. Rad je pretiskan u knjizi *Essays in South Slavic Literatures*. New Haven: Yale Center for Inetrnational and Area Studies, 1988, 39-51.

15. *The Singer of Tales*, Cambridge: Harvard University Press, Studies in Comparative Literature 24, Rep. New York: Atheneum, 1965, 132.

No, rima se javlja i u usmenoj tradiciji, kao i u Kačića, posvuda gdje ona djeluje neusiljeno, prirodno.[16] Ne može se također prihvatiti ni Lordovo mišljenje da je Kačićev *RU* »kronika Južnih Slavena od početka pa do njegovih dana, djelomično u prozi a djelomično u stihu«, jer Kačićev je *RU* i više i manje od kronike.

Lord razlikuje »tradicionalnu« poeziju od »pisane« i po tomu što je prva pjevana, a druga pisana (Lord, 135), a to je teško prihvatiti. No, Lord je sasvim u pravu kad naglašava da je linija između »tradicionalne« i »nove« poezije upravo pojavom fra Andrije Kačića veoma zamagljena. Deseterac je postao najpopularniji stih u izlaganju narodne povijesti na veoma prihvatljiv i zapamtljiv način. Nadalje tvrdio je A. B. Lord kako u proučavanju Kačićevih pjesama valja držati na umu odijeljeno »gustoću formula« u Kačića i u narodnim pjesmama.

Tim se pitanjem podrobnije pozabavio Rudy S. Spraycar i pokazao kompjutorskom analizom da je »stupanj formulaičnosti« u poeziji veoma obra-

16. U to se može lako osvjedočiti i pri letimičnu zavirivanju u narodne pjesme, gdje su česti stihovi kao: »Vince pili, vazda zdravo bili«, ili: »Knjigu štije, suzam je zalije« (u pjesmi *Ivan Senjanin i Bišćević Alija* imamo: »Knjigu štije, pa se na nju smije«). Taj kao i sljedeći primjeri uzeti su prema: ANĐELKO MIJATOVIĆ, *Senjski uskoci u narodnoj pjesmi i povijesti*, Zagreb, MH, 1983. U istoj pjesmi je i stih: »Gdje ga stiže, tu mu glavu diže«. Ponekad se zadnja riječ jednoga stiha rimuje s prvom tiječi sljedećeg stiha:

Djevojke se milo izgrliše,
zagrliše ter se poljubiše. (Iz iste pjesme).

U pjesmi *Ivan Senjanin pogubi kapetana Bihaćkoga* čitamo ove stihove:
Čekaj, beže, ovako se veže,
čekaj, vuče, ovako se tuče,
čekaj, paša, ovo j' zemlja naša.

U posthumno obavljenoj Lordovoj knjizi *The Singer Resumes the Tale*, Ed. Mary Louise Lord Ithaca and London: Cornell University Press, 1995, tvrdi se da rima, slična Kačićevoj, nije nepoznata ni nekim narodnim pjevačima (s. 229). Lord je glede rima ipak u pravu kad navodi Kačićeve kvaterne s rimom tipa *a-b-a-b*, kakve bismo uzalud tražili u narodnim pjesmama. No, valja odmah dodati da takve rime kod Kačića Miošića nisu česte, a opći je dojam pri čitanju *Razgovora*...da su rime usputne (iako česte), kao što su usputne (ali veoma rijetke) i u narodnoj poeziji. Jedna je kvaterna s takvom rimom, u kojoj se sasvim jasno osjeća duh prethodne, barokne epohe nalazi na početku »Pisme od rata kraljice ugarske s kraljim kršćanskim«:

Malo vrime postajalo biše
posli smrti krune cesarove
Bavijera bile knjige piše
i pripravlja velike darove. (Kačić, *Nav. dj.*, 860).

Zapravo jedino neke osmeračke pjesme dosljedno sprovode rimu *a-b-a-b.* Dabome, Lordovo zanimljivo izlaganje o Kačiću Miošiću zavrjeđivalo bi opširniju i podrobniju analizu. Nizanje deseteraca kontinuirano ili u strofama više je vizualne nego li strukturne naravi pa ni ta osobina koju navodu A.B. Lord nije od bitnije razlikovne naravi između Kačića i narodne pjesme.

zovanog monaha Kačića i na primjer nepismenoga muslimanskog pjevača Saliha Ugljanina gotovo podudaran. To se lako objašnjava time što je Kačić svoje pjesme temeljio na narodnoj epici koju je često slušao. I Spraycar i Lord su dobro uočili u Kačiću ne samo književnu naobrazbu, nego i učinkovitost te naobrazbe s jedne strane i ugledanje u narodnu poeziju s druge, pa su tako fra Andrija Kačić i fra Filip Grabovac pjesnički daleko bliži, nego li što to na prvi pogled izgledaju.[17]

Rudy S. Spraycar, koji je kao stipendist Fulbrighta proveo studijsku godinu 1971.-72. u Zagrebu, usporedio je u reviji *Olifant*[18] »La Chanson de Roland« i »Razgovor ugodni naroda slovinskoga« glede formulaičnosti stila, tj. glede uporabe određenih »formula« u stihovnom izražavanju. Došao je do zaključka kako nema nikakve sumnje da su »chansons de geste« nastale pod jakim utjecajem narodne usmene tradicije, ali ostaje upitno jesu li tekstovi tih pjesama tek prijepisi usmenih umjetničkih ostvarenja, ili su nastali predajom usmenih pjesama. Spraycar se protivi stilističkoj diobi na »pisanu« i »usmenu« epsku poeziju, kako su to provodila dvojica najpoznatijih proučavatelja hrvatskih, srpskih i najvećma muslimanskih narodnih pjesama, tj. Milman Parry i Albert B. Lord. Kad je već riječ o »chansons de geste« i o usmenim pjesmama raznih manje poznatih naroda, Spraycar navodi i mnijenje Jeffrey Oplanda koji je smatrao da su hrvatska i srpska književnosti jedine koje su sačuvale »rigidnu stilističku razliku između usmene i pisane poezije«.[19]

Kad je riječ o *RU,* na temelju odabranih stihova Spraycar tvrdi da je *RU* »bar djelomično mnogo formulaičniji nego li *cansons de geste*«. »Pomoću kompjutorskih konkordancija 2.315 redaka Kačićeve poezije, analizirao sam nekoliko odlomaka toga rada i pokazalo se da je to djelo veoma formulaično.«

17. O odnosima Kačića prema Grabovčevu *Cvitu razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti arvackoga,* v. STIPAN BANOVIĆ »Kako je Kačić pjevajući u svome 'Razgovoru' o poginulim kršćanskim junacima Kandijskoga i Bečkoga rata vidio građu iz Grabovčeva 'Cvita'«, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. 28 (1962.), 351-369.

18. »*The Chanson of Roland*: An Oral poem?« *Olifant* 4/1 (1976), 63-74. O Kačićevu *RU* isti autor govori i u članku »Formulaic Style and Literate Epic Poetry« *Perspective in Computing* 2/4 (1982), 24-33. Spraycar uočava da je *Razgovor...* napisao učeni franjevac te da bi točna formulaična istraživanja npr. 12.000 stihova, koliko ih je A.B. Lord uzeo u obzir, gdje bi svaki stih sa svakim bio uspoređen, sadržavala 91,994.000 usporedba (usp. s. 27-32). Od brojnih radova dvojice poznatih proučavatelja usmene književnosti na Harvard Sveučilištu, M. Parryja i A.B. Lorda za naša razmatranja od posebna je interesa rad: Milman Parry, »The Formulaic Verses in Greek and South Slavic Heroic Songs« u *Transactions of the American Philological Association* 64 (1933). Jedno poglavlje u spomenutoj knjizi Albert B. Lorda *The Singe of Tales* naslovljeno je »The Formula«, s. 30-67.

19. Prema SPRAYCAR, *Nav. dj.,* 66.

Spraycar je uzeo odlomke koje je smatrao veoma reprezentativnima. No, samim time što postoje neki reprezentativniji odlomci od drugih moglo bi nas navoditi na pomisao da je pjesnik fra Andrija Kačić mogao primjenjivati različite postupke u kompoziciji svojih djela, pri čemu su mu *formulae* uvelike olakšavale posao, jer su mu nudile sigurne metričke i izražajne cjeline, a ponekad čak i obrasce.

Zanimljiva je Spraycarova primjedba glede Lordova odnosa prema Kačićevu *RU,* koji odudara od narodne poezije: »Kao što je isticao Lord govoreći o Kačiću, rima i strofe nisu značajne za Parryjeve usmene primjerke. Oni pripadaju pisanoj poeziji. (...) Ono što primjećujemo u Kačića jest združivanje dviju tradicija: domaći formulaični stil i osnovni strani modeli oblikâ rimovanih strofa.»[20]

Spraycar se slaže s Josephom Dugganom, koji je kritizirao Lordov postupak, gdje su se na temelju kraćih odlomaka donosili zaključci, ali ujedno i naglašava da još uvijek ne postoje potrebne predradnje o usmenim pjesmama, na temelju kojih bi se mogli donositi definitivniji zaključci.

S druge strane, ostaju uvijek nedovoljno istraženi odnosi formulaičnog stila prema idiomima i prema »loci amoeni« te otvoreno pitanje koliko su pjevači ili zapisivači narodnih pjesama, a donekle i Kačić, stvarali, a koliko preuzimali gotove knjiške obrasce i kalkove raznih vrsta.

Među američkim proučavateljima hrvatskih i općenito slavenskih narodnih pjesama, te njihovih odnosa prema drugim književnostima, posebno romanskim, John Miletich je posebno poznat po dvojezičnom izdanju hrvatskih bugarština. Među inima, on je objavio kratko izlaganje pod naslovom »Elaborate Style in South Slavic Narrative and in Kačić Miošić's *Razgovor*«[21] (koji bi u prijevodu glasio »Dorađeni stil u južnoslavenskoj usmenoj epici i u *Razgovoru* Kačića Miošića«). Naslov može ponešto zavesti na krive pomisli, jer stvarno je u tom radu riječ o skupinama riječi koje se sljedbeno u stihu ili u stihovima ponavljaju. Miletich je u obzir uzeo dvanaest »usmenih pjesama« (1.097 stihova) te ih usporedio s dvadeset »učenih pjesama« uzetih iz Kačićeva *RU* (1.622 stiha). Sve se vrste ponavljanja »usmenih pjesama« nalaze i u *RU*, ali je frekventnost pojedinih tipova ponešto različita. Bez sumnje, to je značajan doprinos proučavanju stila *RU* u odnosu na narodne pjesme, iako je teško prihvatiti diobu na »usmeni« i »učeni« stil - oral and learned styles.

20. Nav. pr. Spraycar, 64-65.

21. *American Contributions to the Eighth International Congress of Slavists* (Zagreb i Ljubljana, 3-9. rujna 1978.), Sv. 1, Linguistics and Poetics. Urd. H. Birnbaum, Columbus, Ohio, Slavica Publishers, 1978, 523-531.

V. THOMAS BULTER I ANTUN BARAC O FRA ANDRIJI KAČIĆU

U dvojezičnoj antologiji hrvatskih i srpskih tekstova pod naslovom *Monumenta Serbocroatica*[22] Thomas Butler objavio je jednu stranicu teksta o fra Andriji Kačiću Miošiću te prijevod njegove pjesme »Pisma četvrta vojvode Janka i Sv. Ivana Kapistrana kako razbiše cara Mehmeda, sina Muratova, pod Beogradom 1456.»[23] Ovdje nije moguće ulaziti u sam prijevod. I Butler smatra da se rima može uzeti kao razlikovno sredstvo između Kačićeva *RU* i »istinske narodne epike - the true folk epic«.

S obzirom da su mnogi slavisti u zemljama engleskoga jezika stjecali znanje o književnostima južnih Slavena iz prijevoda Barčeve *Jugoslavenske književnosti,*[24] valja reći o tom djelu riječ-dvije. Antun Barac je u toj knjizi Kačiću posvetio nešto manje od jedne stranice. Teško je prihvatiti Barčevo mišljenje da je Kačić »Priznavajući toj (tj. narodnoj) pjesmi njezinu ljepotu, držao (je) ipak da njezini sadržaji nisu istiniti. Zato je izdao knjigu *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* (1756.)...«. Za *RU* i *Korabljicu* Barac kaže: »I jedno i drugo su kronike, u stilu opće poznatih kronika, no kudikamo je važniji *Razgovor ugodni*. U njemu je obuhvaćena cjelokupna povijest jugoslavenskih naroda, a naročito njihove borbe s Turcima« (Barac, 71). Kako se vidi, ima u tim tvrdnjama nepotpunosti, nepreciznsti, ali i netočnosti. Barac uspjeh Kačićeva *RU* pripisuje činjenicama »što je Kačić imao iskreno demokratsko osjećanje, smisao za jednakost ljudi, bez obzira na društvene klase« te što je »njegova knjiga prožeta čvrstom spoznajom o jedinstvu jugoslavenskih naroda, ljubavi prema hrvatskoj i srpskoj prošlosti i vjerskom tolerancijom«.[24] Barac je bez sumjne mogao tu dodati uz hrvatsku i srpsku i bugarsku, a donekle i albansku prošlost.

VI. »RU« U SURADNJI DOMOVINSKE I ISELJENE HRVATSKE

Sabirno bismo mogli naglasiti da je s obzirom na recepciju fra Andrije Kačića Miošića najveću nepravdu hrvatskom franjevcu nanio Alberto Fortis. Da je on u istinskom svjetlu prikazao fra Andrijino značenje za hrvat-

22. Ann Arbor: Michigan Slavic Publications, 1980, 277-293.

23. Zanimljivo je spomenuti da se motiv tog događaja nalazi u *Bijesnom Orlandu* (Orlando furioso) Lodovika Ariosta, ali je Ariosto svoje događanje pomakao nekoliko stoljeća unatrag. Može li se pretpostaviti da je ta pjesma postojala u Ariostovo vrijeme, odnosno da je nastala nedugo nakon sama događaja? Usp. MATE ZORIĆ, *Književni dodiri hrvatsko-talijanski*, Split. Književni krug, 1992, 17-45.

24. Izd. Matica hrvatska, 1954. Engleski prijevod *A History of Yugoslav Literature*, Beograd: Committee for Foreign Relations of Yugoslavia, 1955. Rep. Joint Committee on Eastern Europe of the American Council of Learned Society, the Social Science Council and Michigan Slavic Publications, Department of Slavic Languages and Literatures. Ann Arbor, Michigan, 1973. Hrvatski tekst o Kačiću v. ANTUN BARAC, *Jugoslavenska književnost*, Zagreb, MH, 1954, 71-72.

sku narodnu književnost, a posebno za populariziranje povijesti pretakanjem događaja u deseteračke pjesme, Fortisovi utjecajni škotski i engleski prijatelji kao što su bili John Stuart Earl of Bute, kratkotrajni predsjednik britanske vlade (1762.-1763.) i vlasnik veoma utjecajnih novina *The Briton*, znanstvenik John Strange, zatim lord Frederick Augustus Harvey, sigurno bi daleko više uočili sličnosti između Macphersona i Kačića, kao i to kako Starac Milovan nije ništa »mistificirao«, nego je povijesno gradivo znalački dao u obliku narodne pjesme.

Pri proučavanju Kačićeva djela u zemljama engleskog jezika *Korabljica* (1760.) kao i *Elementa peripatethica juxta mentem sublimissimi doctoris Joannis Duns Scoti* (1752.) gotovo su redovito prešućivani. A baš je njegovo djelo *Elementa* utemeljeno na učenju bl. Ivana Duns Scota (+1308.) moglo poslužiti kao zanimljiva veza hrvatskoga filozofa i književnika sa škotskim filozofom i teologom.

Ne začuđuje ni najmanje što se u engleskogovorećim zemljama fra Andrija Kačić ne povezuje s nastankom hrvatskoga jezičnog standarda, jer to je sve do najnovijih vremena i u Hrvatskoj bila gotovo nepoznata tema, koja je dobrim dijelom narušavala sliku tobožnjega jezičnog jedinstva Hrvata i Srba.

Kačićeva okenutost prema hrvatskoj baroknoj poeziji s jedne strane i s druge njegovo izuzetno suživljavanje s narodnom pjesmom te prethodništvo romantizmu ni u Hrvatskoj još uvijek nisu dovoljno proučeni. Stoga se samo po sebi razumije da bi takva proučavanja bilo daleko teže očekivati u inozemstvu.

Jubilejska Kačićeva godina (1704.-1954.) obogatila je u inozemstvu hrvatsku kulturu dvama djelima. Prigodnim izdanjem *Razgovor ugodni* (u podnaslovu »Probrane Pjesme«), koji je izdao Stanislav Borić, »Kačićev mještanin«. Cijeli je projekt inicirao i izbor stvarno priredio fra Karlo Jurišić, tadašnji gvardijan »Kačićeva samostana« u Zaostrogu. U ondašnjoj državi i na fra Andriju Kačića kao fratra gledalo se prijekim okom, pa ni taj jubilej Starca Mlovana nije dostojno obilježen. Stoga je knjiga tiskana u Franjevačkoj tiskari u Chicagu, a posvećena je »250. godišnjici Kačićeva rođenja i 100. godišnjici prve hrvatske gimnazije u Dalmatinskoj Hrvatskoj – Franjevačke klasične gimnazije u Sinju«. Izabrano je 136 Kačićevih pjesama te nakon »Najposlidnjeg razgovora Starca Milovana s bratom štiocem« na dvadesetak stranica dodano je: »Popis izdanja Razgovora Ugodnoga«, »Brist, kolijevka Starca Milovana«, »Franjevci iz Brista«, »Neki znameniti i zaslužni franjevci Provincije Presv. Otkupitelja« i »Rječnik nepoznatih riječi«. No, sigurno je najznačajnije je za to izdanje to što mu je Ivan Meštrović napisao nadahnut

Uvod, gdje naglašava: »Makar da je učio u Budimu i Mlecima, korijenje mu iz njegove zemlje nije moglo ništa iščupati. Kačić nosi narodnu bit u svomu srcu, osjeća njezinu tešku sudbinu, ali ne gubi vjeru u njezinu budućnost. On osjeća, da je narodna samosvojnost najdublje ukorijenjena u njegovu središnjem prostoru – Bosni. Osjeća da je u njoj najjedriji soj njegova roda i najzvučniji govor, kojim i on pjeva.« (str. 8).

Dr. fra Metod Kelava, franjevac »Kačićeve« Provincije Presvatoga Otkupitelja uredio je i u Buenos Airesu objavio *Spomen-knjigu - Dva hrvatska jubileja*. Djelo je posvećeno istim jubilejima kao i prije spomenuto izdanje *RU*, a sadrži šesnaest priloga, od kojih se tri odnose na fra Andriju Kačića. Tu je i skladba *Pokoj tebi* te pjesma koju je napisao Ante Vikario pod naslovom *Stoljetna baklja*. I to je djelo nastalo u uskoj suradnji domovinskih i izvandomovinskih ljubitelja Kačićeve poezije, što u ono doba bijaše velika smjelost.

Tako, eto, ni među Hrvatima u dalekim prekooceanskim zemljama Starac Milovan nije prepušten zaboravu.

PRILOZI

Prilog br. 1

RAZLIČITI ENGLESKI NAZIVI NASLOVA KAČIĆEVA *RAZGOVORA UGODNOGA NARODA SLOVINSKOGA*

Pisac	*Naslov*	*God. izdanja*
William R. Molrfill	Recreations of the Slavonic People	1883.
Chedo Miyatovics	Pleasant Talk of the Slavonic People	1908.
Dragutin Subotić	Agreable Discourse of the Slav People	1932.
Antun Baac-Petar Mijušković (prevoditelj)	A Pleasing Account about the Slavs	1954.
		1956.
Ante Kadić	Pleasant Discourse of the Slavic People	1960.
New Catholic Encyclopedia New York: McGrow-Hill, 1967. (Entry by P. Tijan), Vol. 8, p. 111.	Plasant Conversation of the Slavic People	1967.
Rudy Spraycar	The Pleasant Discourse of the Illyrian People	1976.
Thomas Butler	A Pleasant Discourse about the Slavic People	1980.
Duncan Wilson	A Pleasant Relation of the Slavonic People	1986.
Alber B. Lord	A Pleasant Discourse of the Slavic People	1995.

Prilog br. 2
BILJEŠKA O OSSIJANOVIM PJESMAMA

Kad bi se govorilo o fra Andriji Kačiću Miošiću u zemljama engleskog jezika, ponekad bi se *Razgovor ugodni*...dovodio u svezu s pjesmama koje su objavili James Macpherson i Thomas Percy. Kako u Hrvatskoj o Macphersonu i Percyju nije baš pisano mnogo, možda ne će biti na odmet o njima reći riječ-dvije.

Kad je 1760. James Macpherson objavio djelo »*Fragmenti stare poezije, sabrani u planinskoj Škotskoj te prevedeni s gelskog ili erse jezika - Fragments of Ancient Poetry, Collected in the Highland of Scotland and translated from the Galic or Erse Language«* bila je to prava senzacija. Macpherson je, naime, te pjesme pripisivao škotskom bardu Ossianu (stariji oblik »Oscian«), koji da je živio u trećem stoljeću poslije Krista. Kasnije Macpherson objavljuje djela *Fingal* (1761.-1762.) te *Temora* (1762.) i tako se našao u središtu kontroverzija. Prema jednima on je otkrivač genijalne poezije, a prema drugima mistifikator, pa štoviše i falsifikator. God. 1765. te se poeme pojavljuju kao *The Poems of Ossian*. Popularizaciji toga djela najviše je sigurno pomogla *Kritička disertacija o pjesmama Ossiana, Fingalova sina*, Hugha Blaira - *A Critical Dissertation on the Poems of Ossian the Son of Fingal*, objavljena 1765. (Ovdje se služim izdanjem New York, Garland Publishing Inc. 1970.).

H. Blair se pokazao ne samo tumačem barda koji bijahu »keltski pjesnici i zapisivači junačkih djela«, nego i vrsnim komparativnim proučavateljem staroškotske poezije, posebno u usporedbi te poezije s Homerom. Prema Blairu, Ossianovo vrijeme bilo je izvorno i autentično, dakle, poetično. »Način sastavljanja nosi sve tragove najveće starine« (Blair, 33). »Umrijeti neoplakan od barda čini se da je bila tako velika nesreća da je čak uzbuđivala i duhove na drugom svijetu« (Blair, 29). Iz toga doba, kad je svijet još bio u djetinjstvu (»In the infancy of societies«) - prema Blairu - poezija je bila neodjeljiva od prirodnih sila. Homer i Virgilije Blairu su daleko iza Ossiana. Najvjerojatnije ni sam Blair nije bio svjestan koliko je njegovo djelo doprinijelo širenju ideja ranoga romantizma.

Drugo značajno djelo za pobliže upoznavanje s Ossianom su *Gelski izvori Macphersona* Dericka Thomsona (*Gaelic Sources of Macpherson*, Edinburgh, Oliver and Boyd, 1952.). Thomson je mnogo doprinio objašnjenju što je moglo biti Macphersonovo, a što Ossianovo, iako to pitanje ni do danas nije potpuno raščišćeno. Ossianova/Macphersonova poezija pokazuje visoke poetske domete. Neki opisi prirode, sklada i nesklada ljudskih raspoloženja s krajolikom te oplakivanja smrti dragih osoba mogu se mjeriti s najuspjelijim Shakespearovim stranicama. Čini se da se Macphersonova poezija nije mogla pojaviti u pogodnije vrijeme, nego što se pojavila. S jedne strane bilo je to vrijeme potrage za prvotnim, neiskvarenim, prirodnim čovjekom, a s druge vrijeme »otkrivanja« narodne poezije i kroza nju tobože »nepatvorene narodne duše«. J. W. Goethe navodi učinke Ossianove poezije u *Patnjama mladoga Werthera - Die Leiden des jungen Werthers)*, a u *Selminim pjesmama* (1762.) bardi oplakuju smrti junaka i za njima žalovanja zaljubljenih ljepotica.

Ossianove/Macphersonove pjesme prevođene su veoma rano na razne jezike. Njihovu popularnost pokazuje npr. osam talijanskih prijevoda od 1763. do 1828. godine. Napoleon Bonaparte bio je oduševljen Ossian/Macphersonovim pjesmama, a služio se prvim talijanskim glasovitim prijevodom Melchiora Cesarottija (1763.). Na francuski je tu poeziju prevodio Denis Diderot (usp. *Fragments de poésie ancienne, traduction de Diderot, Turgot, Suard...* Edition préparée par José Corti, 1970.). Na njemačkom je djelo doživjelo do 1940. petnaest, a na francuskom do 1859. devet izdanja. Na hrvatski su Ossian/Macphersonove pjesme prevodili: Ante Tresić Pavičić, Franjo Ciraki, Vladoje Dukat, Janko Ceboci (čiji je prijevod, koliko mi je poznato, još u rukopisu) i pisac ovih redaka.Veoma je popularno bilo dvojezično izdanje na gelskom i latinskom, iako s mnogim pogrješkama, tako da »keltolozima« nije bilo teško primijetiti da je »gelska verzija« umjetno stvorena. Usp. *The Poems of Ossian in the Original Gaelic with a Litteral Translation into Latin*, by the late Robert Macfarlan, together with the Authencity of the Poems by Sir John Sinclair, Bart, and a translation from the Italian of the Abbé Cesarotti's *Dissertation on the Controversy Respecting Authenticity of Ossian*, with Notes and Supplement by John McArthur. Published under the Sanctions of the Highland Society of London, 1807. u 3 sveska. Prvi svezak sadrži (navodim latinske nazive): *Proelium Lodinis*; *Comala* (Carmen scenicum); *Carrichtura*; *Carthon*; *Oinamorul*; *Gobuadon*; *Croma* te *Cathon et Colmala*. U drugom svesku su poeme povijesne i kritičke Cesarottijeve disertacije kao i dodatak Johna McArthura. Usp. Paul J. De Gategno, *James Macpherson*, Boston, Twayne Publishers, 1989. *Fingal* i *Temora*, a u trećemu preostali dio poeme *Temora* i engleski prijevod s talijanskoga.

O utjecaju Ossian/Macphersonove poezija na likovno stvaralaštvo v. Paul M. Allen i Joan de Ris Allen, *Fingal's Cave, the Poems of Ossian and Celtic Christianity*, New York, Continuum, 1999. Od brojnih engleskih izdanja čini mi se najbolje izdanje Howarda Gaskilla, *The Poems of Ossian and Related Works* (1996.).

Već je Đuro Ferić Gvozdenica, taj »favolista patriotico« čiji doprinos proučavanju hrvatskoga narodnog blaga još uvijek nije dovoljno proučen, poznavao Ossiana/Macphersona preko Cesarottijeva prijevoda, ali su Feriću dobro poznate i Kačićeve pjesme, od kojih je 13 uključio u svoje djelo *Slavica poemata...* (Usp. Đ. Ferić *Slavica poemata latine reddita.* Eine frühe südslavische Volksliedsammlung. Kritisch herausgegeben und eingeleitet von Gudrun Wirtz, Böhlau Verlag, Köln - Weimar - Wien, 1997.). Uz izmjene pisama s Cesarottijem, Đ. Ferić šalje pismo austrijskom pjesniku i prevoditelju Ossiana Michaelu Denisu (»Ad clarissimum virum Michaelem Denisum Vindelicum Georgii Ferrich Ragusini epistola«) u kojem spominje i fra Andriju Kačića. Usp. Također Mira Janković »Ossian kao poticaj za sakupljanje narodnih pjesama kod južnih Slavena«, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, knj. 38 (1954.), 177-221. Nav. mj., 200-201.

Biskup Thomas Percy objavio je *Ostatci stare engleske poezije* (1760. do 1965.). Pri ruci mi je njegovo 4. izdanje, London, John F. Nocholas and G. Rivington, 1794. u 4 sveska.

SUMMARY

THE RECEPTION OF FRA ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ'S *A PLEASANT DISCOURSE OF THE SLAVIC PEOPLE* (RAZGOVOR UGODNI) IN ENGLISH-SPEAKING COUNTRIES

The most-read book of Crotian poetry since its publication in 1756, *A Pleasant Discourse of the Slavic People*, written by the Croatian Franciscan monk Andrija Kačić Miošić, became known in English-speaking countries first through the works of the Italian scientist Alberto Fortis' *Osservazioni sopra l'isola di Cherso ed Osero* (1771) and *Viaggio in Dalmazia* (1774). Three folk poems first published in Croatian by Kačić were included in Fortis' *Osservazioni*, although Fortis does not mention Kačić's name. Later these three poems were included into J.G. Herder's famous anthology of folk poetry *Stimmen Der Völker in Liedern*, again without mention of Kačić.

In the nineteenth century, W.R. Morfill included fr. Andrija Kačić Miošić in his *Slavonic Literature*, comparing him to James Macpherson and Thomas Percy. Morfill's estimation that A. Kačić »was clearly a man in advance of his age« was once again relegated to obscurity. Other literary historians who mention fr. Andrija Kačić include Chedo Miyatovics (*Servia and Servians*, 1908) and Dragutin Subotić (*Yugoslav Popular Ballads*, 1932), but the first consideration of Kačić in English was by Ante Kadić, in an essay »The Importance of Kačić Miošić« (1958), which can be found in his book *From Croatian Renaissance to Yugoslav Socialism* (1969).

The works of three American specialists in oral literature, Albert B. Lord, Rudy Spraycar and John Miletich also shed light on Kačić. All three scholars analyze fr. A. Kačić's *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* in relation to oral poetry. Rudy Spraycar and Albert B. Lord investigate Kačić's formulaic style, while John Miletich researches different types of »repetitive sequences« of »oral« and »learned« poetry. In addition, Antun Barac's *Yugoslav Literature* includes a short passage dealing with Kačić Miošić's works *Razgovor...* and *Korabljica.*

All of the afordmentioned works omit Kačić's tremendous significance in establishing of Croatian linguistic standard in the eighteenth century.

An edition of *»Razgovor ugodni«* published in 1954, in Chicago, USA was prefaced by the well-known Croatian sculptor Ivan Meštrović. That same year saw the publication of the *Commemorative volume on the Occasion of the 250th Aniversary of fr. A. Kačić Miošić's Birth and of the One Hudreith Anniversary of the Founding of the First High School in Dalmatia* by the Franciscans in Sinj.

Ivan Rendić, Fra Andrija Kačić Miošić, spomenik u Makarskoj (1890.)

PRIJEVODI PJESAMA FRA ANDRIJE KAČIĆA NA STRANE JEZIKE I NJIHOV UTJECAJ NA EUROPSKI ROMANTIZAM

FRA HRVATIN GABRIJEL JURIŠIĆ
Franjevački samostan
Sinj, Šetalište kard. A. Stepinca 1

UDK: 821.163.42.09-13 Kačić Miošić, A.
821-163.42-13=00
Stručni članak
Primljeno: 15. I. 2008.

Fra Andrija Kačić Miošić (+1760.), hrvatski franjevac, profesor filozofije i teologije, bio je pjesnik i prozni pisac na tri jezika (latinski, hrvatski i talijanski). Svojim djelom *»Razgovor ugodni naroda slovinskoga«*, koje je izišlo u preko 70 izdanja, utjecao je ne samo na društveni i kulturni život hrvatskoga naroda, nego su njegove pjesme prevedene na nekoliko stranih jezika, pa su imale i određeni utjecaj na romantizam i neke narodne preporode. U članku pisac donosi podatke o starijim i novijim prijevodima i izdanjima Kačićevih pjesma na 14 jezika, poredanih kronološkim redom: bugarski, latinski, talijanski, njemački, francuski, srpski, češki, poljski, slovački, ruski, enegleski, makedonski, albanski i mađarski.

Ključne riječi: *fra Andrija Kačić, franjevac, pisac, pjesnik, prijevod, strani jezik, romamtizam.*

I. UVOD

Fra Andrija Kačić Miošić (+1760.), hrvatski franjevac, uzorni redovnik i svećenik, vrhunski intelektualac svoga vremena, apostolski vizitator, generalni lektor (sveučilišni profesor) filozofije i teologije, »lector jubilatus«, filozofski i teološki pisac, redovnički starješina, graditelj samostana u Sumartinu, pisac proznih i pjesničkih tekstova, kojega su djela tiskana vrlo mnogo puta, pjesnik koji je prvi od svih hrvatskih pjesnika prevođen na strane jezike (pjesme svjetovnoga sadržaja prevođene su na 14 europskih jezika), književnik koji je utjecao na europski romantizam, posebno na češki narodni preporod i bugarsku historiografiju i koji je u svome hrvatskom narodu imao veći utjecaj od bilo kojega drugog pisca.

Objavio je tri djela u četiri izdanja: *»Elementa peripathetica«* (Mleci 1752.), priručnik skolastičke filozofije, *»Razgovor ugodni naroda slovinskoga«* (Mleci

1756. i 1759.),[1] povijest u pjesmi i prozi hrvatskoga i susjdenih naroda, i *»Korabljica Pisma Svetoga i svih vikovah svita događajih poglavitih«* (Mleci 1760.), povijest svijeta od prvih početaka do njegova vremena. Djelo je doživjelo 13 izdanja (cjelovitih i djelomičnih), dok je »Razgovor ugodni naroda slovinskoga« objavljen u preko 70 izdanja (također cjelovitih i djelomičnih).

II. JUBILEJ U DOMOVINI I INOZEMSTVU (1704.-2004.)

»Kačić kao čovjek spada među najidealnije, a kao pisac među najznamenitije likove, što ih naša književna povijest poznaje« (»Vienac«, 1890, 54).

»Kačić je stvorio publiku, izradio semantički dio hrvatskoga pjesništva, štokavcima i čakavcima omogućio duhovnu koheziju, kakvu su kajkavci dobili tek u XIX. stoljeću i, konačno, imao je golemi utjecaj ne samo na pučku, nego i na umjetničku hrvatsku, a može se slobodno reći, i na europsku književnost... *Kačić je veći djelovanjem, nego djelom*. Činjenica neobična, ali značajna, i još uvijek nedovoljno proučena« (akademik Ivo Frangeš).

Moglo bi se doista reći da je fra Andrija Kačić svojim djelom uspio, jer je ponudio svoje djelo hrvatskom narodu na velikom prostoru od Jadranskoga mora do Budima u Ugarskoj, jer je pisao narodu razumljivim jezikom (štokavskom ikavicom) i jer je sve to izrazio i zaodjenuo u narodu bliski deseterac. To bi bila tri »vanjska« čimbenika. Što još? Vjera u Svemogućega Boga, oca, prijatelja i suradnika; nikada Zlo ne može slaviti pobjedu na Dobrom; sveta borba protiv zavojevača i okupatora, a za slobodu Domovine, neotuđivo je pravo svakoga čovjeka i naroda, pa i hrvatskoga. To su tri »vanjska« ili »idejna« čimbenika. U tome leži, moglo bi se ustvrditi, njegov uspjeh.

Imajući u vidu fra Andrijin utjecaj na hrvatsku i druge europske književnosti i na kulturu uopće, sasvim je razumljivo, da se je *Hrvatski sabor*, njaviše zakonodavno tijelo u Repuiblici Hrvatskoj, prihvatio *pokroviteljstva* slavlja *»Godine fra Andrije Kačića Miošića«,* koju je Ministarstvo prosvjete proglasilo u prigodi 300. obljetnice njegova sv. krštenja i rođenja (1704.-2004.). Stoga su održana mnoga slavlja, među koljima ističemo ono *središnje crkveno i narodno slavlje* 17. IV. 2004. god. u Samostanskoj crkvi sv. Marije u Zaostrogu, u kojoj počivaju njegovi zemni ostatci. *Svi biskupi Hrvatske*

1. Naslovana stranica prvoga izdanja glasi: Razgovor ugodni naroda slovinskoga u komuse ukazuje poçetak, i svarha kragliaa Slovinskoj, koij punno godisctaa vladasce svijm Slovinskim darxavam; srazliçitim pismam od kagliaa, Banaa, i Slovinskij vitezova, izvagien iz razliçiti knigaa Talianskii, i Sloxen u jezik Slovinski po FRA ANDRII CACICHIU MIOSSICHIU SCTIOCZU IVBILATOMU iz Brista, Reda male bratje S. Frane, Darxave Pris. Odkupiteglia u Dalmaczij. Prikazano Prisvitlomu, i Priposctovanomu Gosp. Gosp. VICENCZU COSSOVICHIU BISKUPU KORÇULANSKOMU. U MLECZI NA MDCCLVI. Po Dominiku Lovixi. Z` Dopusctegniem Starescina.

biskupske konferencije s kardinalom Josipom Bozanićem na čelu i biskupima iz susjednih zemalja slavili su *Sv. Misu Zahvalnicu* 20. IV. t. g. u katedrali u Zagrebu. *Nacionalna i sveučilišna knjižnica* priredila je veliku *izložbu* s katalogom o Kačiću i njegovim djelima, a *Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti* organizirala je *Međunarodni znanstveni skup* u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrogu (3.-7. XI. 2004.), na kojemu je 55 znanstvenika održalo predavanja. Snimljen je *dokumentarni film* (60 minuta). Akad. kipar Damir Mataušić izradio je prigodnu *spomen-medalju*. Dr. Stipe Botica objavio je *monografiju o fra Andriji Kačiću.* Bilo je i drugih crkvenih, znanstevnih i kulturnih manifestacija u Domovini i u inozemstvtu: Ljubljana (Slovenija), Marienheide-Köln (Njemačka), Pečuh i Budimpešta (Mađarska), Toronto, Vancouver i Watarloo (Kanada), Boston (USA) i drugdje.

III. PRIJEVODI I UTJECAJ NA ROMANTIZAM

Iako bi priručnik filozofije *»Elemenata peripathetiaca«* (1752.) fra Andrije Kačića zaslužio posebnu pozornost, ovdje se na to djelo ne možemo osvrtati, jer ne spada u problematiku o kojoj se raspravlja. Također se ne će govoriti ni o *»Korabljici«* (1760.), njegovu pregledu hrvatske i opće povijesti. Djelo je doista imalo vrlo uspješnu misiju u hrvatskom narodu i nekim susjednim narodima, ali ni o njemu ne će biti govora. Dakle, govorit će se samo o RU, djelu koje je pisac za života izdao u dva izdanja, a koje je do danas objavljeno u *70 izdanja*. Pojedini veći ili manji dijelovi (bilo pjesme, bilo prozni tekstovi) *prevedeni su na 14 europskih jezika*. Stoga su ovdje doneseni podatci o prijevodima koji su objavljeni na tim jezicima, a poredni su kronološki, tj. prema godinama kad je pojedina pjesma prevedena i objavljena. Priložene su i potrebne kratke napomene.

1. Bugarski prijevod

Gotovo je nevjerojatno da su se, osim hrvatskih čitatelja*, Bugari vemenski prvi* susreli s djelom fra Andrije Kačića, odnosno s njegovim »Razgovorom ugodnim naroda slovinskoga«. U Kačićevo doba bugarski je narod već stoljećima bio pod turskom okupacijom i uz druge nedaće nije imao mogućnosti baviti se ni prosvješćivanjem širokih narodnih slojeva, ni nekim znanstvenim i kulturnim djelovanjem. No, bugarski su monasi vrlo brzo došli do Kačićeva djela i ostali začuđeni da jedan katolički redovnik piše i pjesme i prozu o njihovim kraljevima i carevima, odnosno o njihovoj povijesti. Ta ih je spoznja potakla da Kačićeve tekstove prevedu na bugarski jeziku, pa je tako nastala glasovita *»Zografskata blgarska istorija«* (1762.). Nakon ozbiljne studije J. Trifonova (1940.), znanstvenoga skupa u Sofiji i zbornika koji

je izdala Bugarska akademija (2000.) jasno je da je Kačić potakao Bugare da budu ponosni na svoje velikane, da se bave svojom prošlošću, odnosno svojom historiografijom, što mu jednodušno priznaju.

2. Latinski prijevodi

Kad je *fra Emerik Pavić* (+1780.), hrvatski franjevac, suvremenik fra Andrije Kačića, dekan Teološkoga fakuleta u Budimu, pisac 35 većih i manjih djela na hrvatskom i latinskom jeziku, dobio u ruke RU, nije samo nekoliko godina kasnije objavio *»Nadodanje glavnih događaja Razgovoru ugodnomu naroda slovinskoga, nedavno na svitlost danomu«* (Pešta 1768.), nego je i prije toga djela shvatio da je *RU u prvomu redu hrvatska povijest*, a onda i povijest susjednih naroda. Da bi i strani svijet i domaći intelektulalci onoga vremena mogli upoznati tu povijest, odlučio se je na zahtjevan pothat - preveo je i objavio *»Descriptio soluta et rytmica regum, banorum, caeterorumque heroum Slavinorum seu Illyricorum...»*[2] (Budae 1764.). To je izbor iz pjesama i proznih tekstova RU. Budući da je imprimatur provincijala datiran 26. I. 1764. godine (Kačić je umro 14. XII. 1760.), to se spravom može reći da je prijevod bio spreman za tisak samo tri godine poslije fra Andrijine smrti.

Taj je prijevod bio ne samo informacija Europi o hrvatskoj povijesti, nego su mnogi hrvatski intelektualci onoga vremena (latinski je bio jezik znanosti, studija i komunikacije u Europi pa i u Hrvatskoj) iz toga prijevoda mogli puno lakše upoznati hrvatsku povijest, nego iz knjiga na hrvatskom jeziku, najprije zato što ih nije bilo u velikom izboru, a drugo što su mnogi od njih bili čakavci ili kajkavci, pa su lakše razumjeli latinski tekst nego štokavski, a k tomu su doprinijeli i pravopisni i grafijski problemi. Pavićevo izdanje je ujedno po opsegu i *najveći prijevod RU na jedan strani jezik.*

2. Puni je naslov: DESCRIPTIO SOLUTA ET RYTMICA REGUM, BANORUM, CAETERORUMQUE HEROUM SLAVINORUM SEU ILLYRICORUM AB A. R. P. ANDREA CACICS, in Vernacula Lingua Illyrica proposita, recenter perbrevi compilatione in Latinum traducta honoribus illustrissimi ac reverendissimi domini, domini JOANNIS BAPTISTAE STEHENICS DE JEREBICS, Electi Episcopi Temnensis, Abbatis B. M. V. de Illda, venerabilis Capituli cathedralis Ecclesiae Jauriensis praepositi majoris et caonici, inclytae Sedis Bacsensis supremi ac perpetui comitis, nec non sacrae caesareae regio-apostolicae majestatis Excelsi consilii regii locumtenentialis Ungarici consiliarii dicata, a P. EMERICO A BUDA, Lectore Jubilato et actuali Definitore Provinciae S. Joannis a Capistrano, Ord. S. P. Francisci de Observ. Praefixa notitia imperatorum, nec non pontificum, sanctorum, beatorum atque eximiorum Dei servorum gentis praelibatae. Budae, Typis Leopoldi Francisci Landerer, typographi, 1764, p. 10+190. – Treba upozoriti da je pri kraju XVIII. stoljeća Pavićev prijevod ponovno tiskan u više godišta »Zagrabiense calendarium«.

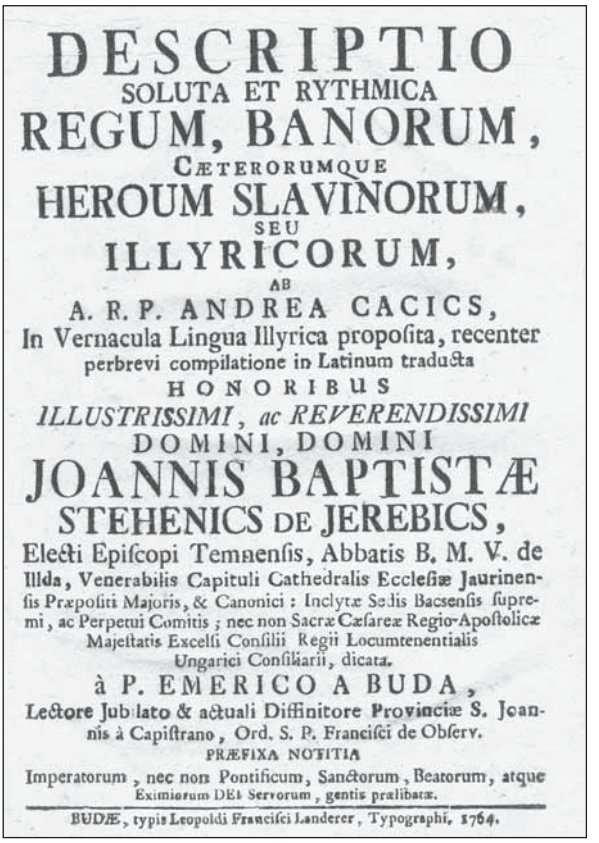

DESCRIPTIO
SOLUTA ET RYTHMICA
REGUM, BANORUM,
CÆTERORUMQUE
HEROUM SLAVINORUM,
SEU
ILLYRICORUM,
AB
A. R. P. ANDREA CACICS,
In Vernacula Lingua Illyrica propoſita, recenter
perbrevi compilatione in Latinum traducta
HONORIBUS
ILLUSTRISSIMI, ac REVERENDISSIMI
DOMINI, DOMINI
JOANNIS BAPTISTÆ
STEHENICS DE JEREBICS,
Electi Epiſcopi Temnenſis, Abbatis B. M. V. de
Illda, Venerabilis Capituli Cathedralis Eccleſiæ Jaurinenſis Præpoſiti Majoris, & Canonici: Inclytæ Sedis Bacsenſis ſupremi, ac Perpetui Comitis; nec non Sacræ Cæſareæ Regio-Apoſtolicæ Majeſtatis Excelſi Conſilii Regii Locumtenentialis Ungarici Conſiliarii, dicata.
à P. EMERICO A BUDA,
Lectore Jubilato & actuali Diffinitore Provinciæ S. Joannis à Capiſtrano, Ord. S. P. Franciſci de Obſerv.
PRÆFIXA NOTITIA
Imperatorum, nec non Pontificum, Sanctorum, Beatorum, atque Eximiorum DEI Servorum, gentis prælibatæ.
BUDÆ, typis Leopoldi Franciſci Landerer, Typographi. 1764.

Naslovna stranica prijevoda »Razgovora ugodnoga« na latinski jezik, koji je objavio fra Emerik Pavić u Budimu 1764.

Đuro Ferić (+1820.), liječnik i dubrovački latinist, preveo je 13 pjesma iz RU koje su ostale u rukopisu. Objavljena je pjesama o kralju Vladimiru (Kačić, XXI-XXII/1989-1990, 67-73). Uspoređen je Kačićev hrvatski orginal, Pavićev i Ferićev latinski prijevod.

3. Talijanski prijevodi

Opat Alberto Fortis (+1803.) na svojim putovanjima po južnim dijelovima Hrvatske prikupio je i neke narodne pjesme (npr. glasovitu »Hasanaginicu«) i objavio ih na talijanskom jeziku u djelu *»Saggio d`osservazioni sopra l`isola di Cherso ed Osero«* (Venezia 1771.). Tu je tiskao prijevod pjesme o M. Kobliću i V. Brankoviću (162-168). Preveo je na talijanski jezik i dvije Kačićeve pjesme (o vojvodi Janku i Sekulu) i poslao ih 1772. Johnu Strangu u Englesku.

U svome djelu *»Viaggio in Dalmazia ...«* (Venezia 1774.) piše da je fra Andrija objavio »zbirku junačkih narodnih pjesama«, ali ga nepravedno napada da je to učinio »s malo dobra ukusa i a još manje kriterija« i da je unio »mnoštvo nepotrebnih i apokrifnih stvari«. Te neutemeljene i nedokazane negativne ocjene mnogi su kasniji pisci papagajski nekrtički samo prepisivali. Već je F. M. Appendini 1803. god. prigovorio Fortisu da je zanemario njegovu društvenu i prosvjetnu ulogu i oduševljenje kojim ga je hrvatski narod prihvatio. Čak tvrdi da su u ono doba mnogi ljudi znali cijeli RU napamet.

Iako je mladi *Ivan Lovrić*, padovanski student, vrlo podcjenjivački napao fra Andriju, ipak mu je i nehotice učinio uslugu, kad je u djelu *»Osservazioni di Giovanni Lovrich sopra diversi pezzi del Viaggio in Dalmazia del s. a. A. Fortis...«* (Venezia 1776.) objavio talijanski prijevod njegove pjesme o udaji Mamice, sestre J. Kastriotića (143-144).

Kasnije će *Francesco Cusani* donijeti u djelu *»La Dalmazia, le isole Jonie e la Grecia«* (Milano 1846.) tri Kačićeve pjesme prevedene na talijanski (o Radovanu i Milovanu, osvajanju Carigrada i plaču udovice cara Konstantina II.). Cusani veli da Kačić nije samo skupljač narodnih pjesama, nego i autohtoni pjesnik koji na temelju arhivske i druge građe iznosi povijesne događaje, od kojih su neki velike svjetske teme (npr. pad Carigrada u turske ruke).

E. Sepich je preveo pjesmu o kralju Vladimiru i objavio u *»Scritori jugoslavi«* (Rijeka 1956, 73-77).

Kačić je zastupljen u *»Le più belle pagine della letteratura serbo-croata«,* prev. A. Fortis (Milano 1963, 72-76).

4. Njemački prijevodi

Fortisovi talijanski prijevodi omogućili su njemačke prijevode, pa je *Johann Gottfried Herder* u *»Volkslieder«* (1778, 1, 2; 1779, 3, 2) i *»Stimmen der Völker in Liedern«* (1778/79.) objavio tri pjesme (o Milošu Kobiliću i Vuku Brankoviću, Kralju Radoslavu i lijepoj Dragomani).

Wilhelm Gerhard u svojoj *»Wila«* (1828.) donio je prijevod pjesme o djevojci Dragomani, Sekulu i Mustaj-paši.

O životu Jure Kastriotića objavljen je prijevod jedne pjesme, *Carniolia,* III/1840-41, 85, 337; 86, 341-342; 87, 345; 88, 349-350.

F.S.S., Slavische Könige, *Agramer Zeitung,* XXXVIIII/1863, 9-26.

Lied von König Vladimir (prev. M. Spizer), *Blätter und Blüten aus Kroatiens Gaue,* Berlin 1894.

Kaiser Basilius (prev. M. Spizer), *Kroatische Lieder und Erzählung,* Bonn-Erfurt 1896.

5. Francuski prijevodi

Grofica *Justine Rosenberg-Orsini* u djelu *»Les Morlaques«* (Venezia 1788.) objavila je prijevode pjesama (Kotromanići, Kralj Tješimir i Vukosava).

Le fiançailles de voivode, *Mélodies romantiques* (Paris 1827).

Prosper Mérimée u djelu *»La guzla«* (1827.) donio prijevod pjesme o M. Kobiliću.

Conversation agréable du peuple slave chronique, Laffont-Bompiani, *Dictionnaire des oevres*, I, Paris 1953.

6. Srpski prijevodi

Koliko je poznato, nitko se još nije pozabavio pitanjem jesu li i koliko srpski književnici i izdavači prevodili pjesme Starca Milovana. Na to je kratko upozorio T. Matić još 1942. godine.[3]

U izdanju »Razgovora ugodnoga naroda slovinskoga«, koje sam 1983. godine uredio, a objavio Zbornik »Kačić« u nizu »Knjižnica zbornika 'Kačić' - monografije, dokumenti, građa...«, br. 11, naveo sam 12 srpskih izdanja Kačićeva »Razgovora ugodnoga«, uglavnom u izboru i pod raznim naslovima (bilo ćirilicom, bilo latinicom).

Prvo je poznato izdanje *»Različite pesne radi zabavlenija i utešenija s slavonskago na srbskij prepisane«* (Budim 1807.). Autor prema zapisu Aleksandra Sandića.

»Pêsnoslovka, iliti povêst o narodu slavenskom, iz knjige g. Andree Kačića izvađena, i po obrazu, ukusu i glagolu srbskom Gavrilom Kovačević ustroena...« (Budim 1818, 152). – Izrazi u podnaslovu »po obrazu, ukusu i glagolu srbskom... ustroena« svjedoče da Kačićev tekst nije doslovno prepisan, nego je hrvatski tekst preveden na srpski. (Tu tezu treba provjeriti usporedbom originalnoga teksta s budimskim izadnjem 1818. Ako uspoređivanje pokaže da je G. Kovačević preveo Kačićev tekst, to bi bio prvi prijevod na srpski jezik.)

Život i vitežka voevanja slavnog kneza epirskog Đorđa Kastriota Skenderbega... (Budim 1828, VI+127+17).

Posljednje je poznato izdanje: Andrija Kačić Miošić *»Pesme iz Razgovora ugodnoga naroda slovinskoga«* (Beograd 1939, 46).

M. Savković, »*Primeri stila i jezika«,* I, Beograd 1939.

3. »Kovačević je Kačićev *Razgovor* jako skratio i iznio pred svoje čitaoce samo nešto proze i svega dvadeset pjesama, a usto je pjesnikovu narodnu ikavsku štokavštinu ne samo okrenuo u ekavštinu, nego i prošarao slavenosrpskim osebinama, jer se nadao da će Kačić tako biti bolje pristupan Srbima.« T. MATIĆ, Život i rad Andrije Kačića Miošića, u: *Djela Andrije Kačića Miošića,* SPH 27, knj. 1, HAZU, Zagreb 1942, XXXIV.

7. Češki prijevodi

František Ladislav Čelakovsky objavio je prijevod triju Kačićevih pjesama u *»Slovanskych národnich pisni«* (1822/27.).

J. Jireček preveo je pjesme o Nikoli Zrinskom i opsadi Beča. Objavio je *»Časopis Českého museum«* (Prag, XXVII/1853, 102-115).

J. M. Černy preveo je pjesmu o M. Obiliću i V. Brankoviću i objavio u *»Svetozor*«, II/1868, 47.

J. Krivý je preveo pjesmu o M. Ćurkoviću i objavio u *»Vesna«,* V/1886, 21, 338.

Osobito je zanimanje za Kačićeve pjesme pokazao *Vaclav Hanka,* koji je (1861.) priredio *Kralovedvorski* i *Zelenohorski rukopis* na češkom i njemačkom, za koje je tvrdio da su s kraja XIII. i početka XIV. stoljeća. Ti su rukopisi o fantastičnim podvizima Oldericha, Boleslava, Jaroslava i drugih lica izazvali mnoge rasprave. Stručnjaci tvrde da su »rukopisi« nastali pod utjecajem Kačićevih pjesama. »Rukopisi« su pomogli rasplamsavanju češkoga narodnog preporoda.

8. Slovački prijevodi

Pjesma o banu Nikoli Zrinskomu i obrani Sigeta prevedena je i objavljena u čitanci *»Černého Slovenská čitanka«,* I. Praha 1864, 145-150.

Prijevod pjesme o turskoj opsadi Beča 1583. objavljena je u čitanki *»Slovenská čitanka Loosova«*, Pešt` 1869, 209-214.

9. Poljski prijevodi

A. Maszewski preveo je Kačićevu pjesmu o M. Kobiliću i V. Brankoviću i objavio je u listu *»Klosy«*, I/1866, 470.

B. Grabowski preveo je pjesmu o kralju Vladimiru i objavio u časopisu *»Wedrowiec«, I/*1868,11.

Kazimierz Brozdinski preveo je pjesmu o Radoslavu (v. K. Georgijević, *Srpsko-hrvatska narodna pesma u poljskoj književnosti*, SANU, knj 115, Beograd 1936.)

10. Ruski prijevodi

N. Gerbelj preveo je pjesmu o M. Obiliću i V. Brankoviću i objavio u *»Poezija Slavjan«*, SPb, Moskva 1871; Isto, V. Zotov, *»Istorija vsemirnoj literaturi«*, III, SPb, Moskva 1881.

11. Makedonski prijevod

P. Draganov objavio je u *»Makedonsko-slavjanski zbornik«* (Petrograd 1894, knj. 22, 1) 8 pjesama (7 o J. Kastriotiću i 1 o Sibinjaninu Janku) za

koje je smatrao da su narodne (v. Bršljanski, Kačićeve pjesme u Macedoniji, *Nova revija,* II/1923, 4, 360-369). H. Polenaković je dokazao da su Kačićeve (v. *Zbornik za narodni život i običaje,* JAZU, knj. 38, 1954 , 261).

12. Albanski prijevodi

Albanski franjevac *fra Pashko Bardhi* preveo je pjesmu o Juri Kastriotiću Skenderbegu i objavio je u *»Shqipëria«* (Bukuresht) 1897, 18, 4.

Tu istu i prijevod drugih šest pjesama objavio je u časopisu *»Albania«* (Bruxelles) 1899.-1901.

Esad Mekuli preveo je tri pjeseme o Skenderbegu i objavio ih u časopisu *»Jeta e re«* (Priština), 1967, 6, 1183-1196; 1968, 1, 21-24.

13. Engleski prijevod

Budući da ne postoji podatak da je John Strang objavio prijevode Kačićevih pjesama, koje mu je poslao A. Fortis (1772.), zasada je prvi poznati prijevod (3 kitice, 12 stihova) Kačićeve pjesme o napadu turskoga brodovlja na Korčulu 1571. godine, koje je preveo *Serafin Topić* (Serafino Topich, + 1932.), brodovlasnik s Visa, a objavio je R. F. Burton na hrvatskom originalu i engleskom prijevodu u radu Visit to Lissa and Pelagosa, »*Journal of the Royal Geographical Society of London«,* 1897, 49, 151-190.[4]

Kačićevu pjesmu o Sibinjaninu Janku, sv. Ivanu Kapistranu i obrani Beograda preveo je i objavio *Thomas Butler*, *»Monumenta serbocroatica«*, dvojezična antologija, Michigan 1980, 278-293.[5]

14. Mađarski prijevodi

J. Kiss je preveo pjesmu o Nikoli Zrinskomu i obrani Sigeta i objavio je u antologiji *»Zrinyi énekek«*, Budapest 1956.

Z. Csuka preveo je pjesmu o kralju Vladimiru i objavio u *»Világirodalmi antológia«,* III, Budapest 1962.).

Isti je preveo pjesmu o vojvodi Janku i objavio u *»A szerb-horvát irodalom kistükre«,* Budapest 1969.

Isti je preveo pjesme o kralju Vladimiru i treću o vojvodi Janku i objavio u *»Csillag por«*, Budapest 1971.

Isti je preveo pjesmu o kaštelanskim vitezovima i objavio u *»Adriai tengernek muzsája«*, Budapaset 1975.

---

4. Za taj podatak zahvaljujem dr. Vinku Grubišiću; v. V. GRUBIŠIĆ, Recepcija Kačićeva »Razgovora ugodnoga naroda slovinskoga« u zemljama engleskoga jezika, ovaj Zbornik, str. 26, bilj. 8.

5. V. članak V. Grubišića o tomu prijevodu u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba.* Zbornik..., HAZU, Zagreb 2007, 475-482.

IV. ZAGLAVAK

U popisu prijevoda Kačićevih pjesama na strane jezike, pokušali smo donijeti najprije starije, odnosno prve prijevode na pojedine jezike, a onda po mogućnosti i kasnije. Kako je već naglašeno, Kačićeve su pjesme preko A. Fortisa stigle u razne europske narode i jezike i smatrane su narodnim pjesmama. I baš zato što su ih mnogi književnici i znanstvenici smatrali »narodnima«, te su im pjesme bile nadahnuće u njihovim romantičarskim nastojanjima. Stoga se spravom može reći da je fra Andrija Kačić Miošić svojim »Razgovorom ugodnim naroda slovinskoga«, a posebno onim dijelom koji je u stihovima, utjecao na europski romantizam (npr. češki narodni preporod, bugarsku historiografiju i drugo).

LITERATURA

SIMEONE GLIUBICH, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia,* Vienna 1856, 67-68.

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Bibliografia hrvatska,* Dio prvi, Zagreb 1860, 62; Dodatak k prvom dielu, Zagreb 1863, 11.

ŠIME LJUBIĆ, *Ogledalo književne povijesti jugoslavanske na poučavanje mladeži,* Rijeka 1869, knj. II, 419.

STIPAN ZLATOVIĆ, *Franovci Države Presvet. Odkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji,* Zagreb 1888, 471.

DANILO A. ŽIVALJEVIĆ, Andrija Kačić Miošić slovinski pesnik, *Letopis Matice srpske*, Novi Sad 1893, knj. 174, 140-148.

JOSIP MILAKOVIĆ, *Bibliografija hrvatske i srpske narodne pjesme,* Sarajevo 1919, 27-28.

STJEPAN BANOVIĆ, Koliko je puta dosada štampan Kačićev »Razgovor ugodni naroda slovinskoga«?, *Nova revija,* XVIII/1939, 1, 44-52.

TOMO MATIĆ, Život i rad Andrije Kačića Miošića, u: Stari pisci hrvatski, knj. 27 (knj. prva: *Razgovor ugodni*), HAZU, Zagreb 1942, str. XLII-XLIX (izdanja RU).

DUŠAN BERIĆ, Pjesmarica koja je doživjela najviše izdanja, *Slobodna Dalmacija,* VIII/1950, br. 1828, str. 2-3 (17. XII. 1950.).

TOMO MATIĆ, Izdanja Kačićeva »Razgovora ugodnoga, Zbornik *za narodni život i običaje južnih Slavena o 250. obljetnici rođenja fra Andrije Kačića Miošića*, knj. 38, JAZU, Zagreb 1954, 274-281.

ISTI, Izdanja »Razgovora ugodnoga«, u: Andrija Kačić Miošić, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga,* Zora, Zagreb 1956, 17-20.

Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba, zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga 3.-7. studenoga 2004. u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrogu, ur. Dunja Fališevac, HAZU, Zagreb 2007, str. 265-277.

FRA HRVATIN GABRIJEL JURIŠIĆ, Izdanja »Razgovora ugodnoga naroda slovinskoga«, u: Fra Andrija Kačić Miošić, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga,* »Kačić«, Split 1983, 33-57 (slike 51 naslovne stranice).

Leksikon pisaca Jugoslavije, III, MS, Novi Sad 1987, 14-16 (F. Švelec-M. Kurelac).

Građa za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga 1835.-1940. knj. 9, NSB, Zagreb 1987, 109-113.

FRA HRVATIN GABRIJEL JURIŠIĆ, Bibliografija fra Andrije Kačića Miošića, u: Stipe Botica, *Andrija Kačić Miošić,* ŠK-FF-Kačić, Zagreb 2003, 269-319.

Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba,* održanog 3.-7. studenoga 2004. u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrogu, HAZU, Zagreb 2007, 559.

SUMMARY

TRANSLATIONS OF FR. ANDRIJA KAČIĆ'S POEMS IN FOREIGN LANGUAGES AND THEIR INFLUENCE ON THE EUROPEAN ROMANTICISM

Having pointed out the basic data on fr.Andrija Kačić Miošić (+1760), Croatian Franciscan , professor and poet, it is highlighted that the Ministry of Culture of the Republic of Croatia on the occasion of three hundred year anniversary of Kačić's birth proclaimed the year 2004, »The Year of Andrija Kačić Miošić«. Numerous cultural, scientific and religious events were held in Croatia and abroad. The Croatian Academy of Science and Arts organized an international symposium sponsored by the Croatian Parliament.

Kačić's works have deeply influenced not only Croatian literature and culture but also some European people. Translation of his poems had impact on European Romanticism. The article presents fourteen European languages into which some songs from his »Pleasant Conversation of the Slavonic People«(1756) were translated. Translations have been singled out chronologically for each language, from the oldest bibliographic unit untill the latest: Bulgarian (1762),Latin, Italian, German, French, serbian, Checque,Czech, Polish, Slovak, Russian, english, Macedonian, Albanian, Hungarian (1956).

ELEMENTA
PERIPATETHICA
JUXTA MENTEM
SUBTILISSIMI DOCTORIS
JOANNIS DUNS SCOTI
A
P. Fr. ANDRÆA CACICH MIOSSICH
Ordinis Min. Obs. S. P. Francisci
Lectore Jubilato
Provinciæ SS. Redemptoris in Dalmatia
Ad usum Tyronum Peripatheticæ Scholæ
elucidata.

VENETIIS, MDCCLII.
Apud Bartholomæum Baronchelli.
SUPERIORUM PERMISSU.

Naslovna stranica knjige fra Andrije Kačića »Elementa peripatethica...«, priručnika filozofije, koju je pisac objavio u Veneciji 1752. godine (str. 499 + 2)

VIZIJE RATA I POVIJESTI U DJELU FRA ANDRIJE KAČIĆA

DR. IVO ŠOLJAN
G.V.S. University, Allendale
CND

UDK: 821.163.42.09 Kačić Miošić, A.: 94(497.5)
Stručni članak
Primljeno: 1. VI. 2008.

Πόλεμος πατὴρ πάντων.
Rat je otac svega.

U članku pisac razmatra razne vizije rata i borbe u povijesnim zbivanjima, kako ih bilježi fra Andrija Kačić u »Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga« (1756.), poznatom djelu koje pjeva o raznim ratovima hrvatskoga kao i susjednih naroda. Uz duhovne vrijednosti, djelo posebano svjedoči o iskustvu rata i borbe kao činjence koje zaslužuju posebnu pozornost. Navedeni su i objašnjeni neki izraziti primjeri iz hrvatske, slavenske i opće povijesti.

Ključne riječi: *pjesma, povijest, rat, borba, junaštvo, sloboda, narod.*

Kada cinični Terzit, jedan od likova u Shakespeareovoj kritičkoj i antiherojskoj verziji Trojanskoga rata, naslovljenoj *Troil i Kresida*, izriče poznatu tvrdnju: »Blud, još uvijek ratovi i blud. I ništa drugo ne vlada svijetom« (Shakespeare, Troil i Kresida, V, 2, 192-4), tu frazu, u kojoj povezuje ljudsku seksualnost i agresivnost u njihovu tradicionalnom savezništvu, bez uzvišenih prizvuka, on zapravo naglašava staru istinu, kojom povezuje uznemirujući način, simbolička kraljevstva Venere i Marta, ili Afrodite i Aresa, kako su ih nazivali stari Grci. I, naravno, repetitivna i tužna povijest onoga što se često ponosno nazivlje »civilizacija« podsjeća da je ta mitološka simbioza pravilo, a ne izuzetak, te da »posebna« vrsta *homo sapiensa* uistinu ne zaslužuje taj laskavi naslov. Dakle, barem dva od »sedam smrtnih grijeha«, tj. *Ira* (srdžba, ratoborno i destruktivno ponašanje) i *Luxuria* (blud ili razvrat, grabežna seksualna agresivnost) izgleda da vrlo često upravljaju ljudskim rodom.

Evo upravo sada, na primjer, na samom početku trećega tisućljeća, za koje se smatra da je zasnovano na znanosti, progresu i prosvijećenosti, dok

se odvija ovaj simpozij u Torontu (krajem studenoga 2004. godine), barem desetak grubih sukoba i ratova, od kojih jednoga pomodno čak nazivaju i »rat protiv terorizma«, ubijaju i izobličuju ljudska tijela i duše, usred ružnog trijumfalizma i slavljenja, isto kao što je to bilo i s mnogim drugim ratovima u doba kad je Shakespeare opisivao svoju ciničnu verziju Trojanskoga rata, koji je njegovu dobu predhodio punih dvadesetosam stoljeća. Čini se da se priča o ljudskoj iracionalnosti, ludilu, gramzljivosti, nasilju i destruktivnosti nastavlja neprekinuta od dana Kajina i Abela sve do naših vremena.

Na onaj drugi element, blud i razvrat, ne mora se čak ni podsjećati! »*Amor vincit omnia - Ljubav sve pobjeđuje«* sveopća je, sentimentalna i ukrašena verzija, dok je manje idealistička verzija grubo ugrađena u takve izraze kao što su pornokracija, seksualna eksploatacija, zlostavljanje u obitelji, pornografija i seksualno-politički skandal. Sve je to bolno prisutno u doba Troje, u Shakespeareovo vrijeme i u naše, tzv. »prosvijećeno« i »emancipirano« vrijeme. Tako, uistinu, poriv za razmnožavanjem i instinkt za preživljavanjem dva ljudska psiho-biološka eufemizma za ono što pjesnik naziva jednostavno i grubo »blud i ratovi« vladaju svijetom sada kao i onda. Nažalost, oni još uvijek navode ljude da budu uzbuđeni i zaneseni, naročito kada se nekome čini da »pobjeđuje«, a bijedan i preplašen kada »gubi«.

To uzbuđenje i taj jad, što ih američka povjesničarka Barbara Tuchman naziva vrlo jasno »marš ludosti« (*Marš ludost - od Troje do Vijetnama,* 1984.), bez sumnje su bili dobro poznati fra Andriji Kačiću Miošiću (+1790.), velikom hrvatskom franjevcu. Njegova djela znanstvenici i danas proučavaju, a mnogi ga ljudi osobito cijene i poštuju. U njegovu popularnom djelu *»Razgovor ugodni naroda slovinskoga«* (1756. i 1759.), zbirci epske poezije i proze, ne može se naći puno, a možda i nimalo, »uzbudljivoga« bluda što se nalazi u suvremenim »sapunicama«. No, rat je u njoj stalno nazočan. On je beskrajan, uzbudljiv, častan, naročito kada ga vodi »naša« strana. On je muževan, herojski i predstavlja vidljiv odraz pravoga ljudskog, prvenstveno muškog postignuća. Uistinu, u djelu fra Andrije Kačića rat je na visokoj cijeni. On »vlada svijetom« i u njegovu »razgovoru«, koji se, iz nekoga čudnog razloga, naziva »ugodnim«. Ugodni, bez sumnje, kao što su takozvani »akcioni filmovi« i druge kinematičke i teatarske predstave pune nasilja »ugodne« i zanimljive velikom broju gledalaca koji uživaju u nasilju, koje ih direktno ne pogađa, ili pak iz udobne sigurnosti auditorija ili vlastite kuće.

Ta ideja da izrazito krvave priče mogu biti »ugodne« vjerojatno je zasnovana na činjenici koja je detaljno objašnjena u pjesmi »*Poskočnica, koja se može u kolu pivati«* (pjesam br. 2), u kojoj pisac naglašava važnost herojske povijesti, koja je, tvrdi on, Božji dar svakom narodu i stoga ju treba javno priznati i zahvaliti se za nju takva kakva je:

Osobitu narod svaki
kripost ima, s kom se diči,
koju daje Bog prijaki.
Mudri kažu ove riči.

A kraljuje sva hrabrenost
u narodu slovinskomu,
snaga, jakost i srčanost
u vojniku hrvatskomu.

U toj verziji povijesti uistinu je vrlo malo onoga što ne slavi hrvatskoga i općenito slavenskog vojnika i također vrlo malo onoga što nije rat ili neka vrsta krvavoga sukoba. Veći dio povijesti, predstavljene u tim »razgovorima ugodnim«, dešava se i uobličava na bojnim poljima i sastoji se od krajnje repetitivnih, ustvari beskrajnih, izazova, duela, opsada, juriša, odsijecanja glava, rana, zasjeda, junačke samohvale, pobjeda, trijumfa, poraza, sramnih bjegova s vojnih polja (naročito ako je u pitanju »naš neprijatelj«), izdaja i sjajnih primjera požrtvovnoga ponašanja. Prava mjera nečijega junaštva jest broj odsječenih neprijateljskih glava i količina krvi koje se je napila junakova sablja.

Suočen s takovom prilično ujednačenom epskom, izrazito hiperboličkom, grubo »patriotskom« i stoga nepovijesnom i neznanstvenom vizijom povijesnog materijala predstavljenog u svojoj zbirci, Starac Milovan, autorska persona, jasno naglašava u svom posljednjem razgovoru s »bratom štiocem« (to je zapravo pogovor, koji je pisac naslovio *»Najposlidnji razgovori Starca Milovana s bratom štiocem - Proštij pomnjivo!«)*, u tomu svom oproštaju ili nekoj vrsti skromnoga autobiografskog i teoretskog epiloga, da on nije profesionalni povjesničar i da takva titula pripada mnogo obrazovanijim ljudima, kojima on ne može biti čak ni »dobri sluga«, ali da svi njegovi materijali uistinu potječu iz autentičnih povijesnih izvora, kojima treba »virovati brez sumnje svake«. On navodi mnoge od svojih izvora poimenice (u pjesmi br. 3 nabraja sljedeće povjesničare: Tomko, Baron, Ferario, Kornelio i Grasio) i na taj način postavlja određeni povijesno-znanstveni temelj za svoje maštovite izlete u prostore povijesti.

Vjerojatno ponešto neugodno svjestan da neke od njegovih pjesama spadaju djelomično, ako ne i potpuno, u kategoriju nevjerojatnih priča, Milovan priznaje u posljednjoj točki (petoj) svoga teoretskog epiloga da je potpuno svjestan takve opasnosti. Stoga, on naglašava da čitaočeva moguća sumnja u pogledu zapanjujuće sposobnosti kršćana (»naši vojnika«) da odsijecaju turske glave u tako velikom broju i tako lako mora biti ispravno shvaćena kao dio šire povijesno-teološke slike i kao Božji širi plan koji, usput budi rečeno, podsjeća na Božje intervencije u židovskoj povijesti u Starome zavjetu. U Ciparskom ratu, tvrdi pisac, Bog je bio ljut na kršćane *(»Došlo bilo pokaranje na kršćanluk«)*, dok se za vrijeme Bečkoga rata Božja ljutnja okrenula prema Turcima u tolikoj mjeri da su ih čak i kršćanske žene i djeca mogli poraziti i sasjeći *(»…da su ih iste žene i dica sići mogle«)*.

Gledajući u cjelini, fra Andrijina vizija središnjih i južnih dijelova Istočne Europe i šireg mediteranskog područja, koje je zahvatila ekspanzija Otomanskog carstva, te očajnička borba kršćanskoga svijeta da se odupre toj ekspanziji i da je potisne, sve do vremena u kojemu je živio i sam pisac, bez sumnje je sasvim pristrana, kao što je i većina »patriotskih« vizija povijesti. Ona često ima odlike onoga što nazivamo »zviždukanje u mraku«, ili samoohrabrivanje, a to je toliko neophodno za preživljavanje u vremenima trajnih kriza. Turci, koji su najbrojniji neprijatelji u tim pjesmama, uglavnom su predstavljeni vrlo shematski, kao hvalisavi i oholi tirani ili pak slabići, ili ponekad kao uistinu strašni neprijatelji koji se pojavljuju, gotovo po pravilu, u ogromnom broju, a ipak ih često pobjeđuju njihovi slavenski ili drugi kršćanski protivnici povezani u razne saveze. S druge strane, kršćani su, gotovo bez izuzetka, izuzetno nadmoćni po hrabrosti, vojnim vještinama i političko-domoljudnoj motivaciji.

Povremeno, naročito u vrijeme vrlo uspješne turske ekspanzije, koja je dovela do pada Carigrada (1453.), pada ugarskoga kraljevstva (1526.) i pada otoka Cipra (1571.), Turci se pokazuju kao pobjednici, ali ne prije nego što ih temeljito iskrvare kršćanski junaci, kao što je to, na primjer, prikazano u pjesmama: *»Turci zauzimaju Carigrad 1453.«* (br. 46), »*Opsada Sigeta 1566.«* (br. 54), ili *»Turci zauzimaju Cipar 1571.«* (br. 56). Čak kada se Turke i neke druge protivnike opisuje želeći pružiti objektivnu sliku, ili da budu pohvaljeni kao veliki ratnici i junaci, na primjer u pjesmi *»Turski junaci«* (br. 132), čini se da je takav postupak u velikoj mjeri motiviran željom da se herojska smrt tih muslimana prikaže na »još veću slavu« njihovih protivnika, koji su ili Hrvati ili općenito Slaveni. U toj pjesmi jedan stari i iskusni ratnik, starac Delalija, kori svoje mlade, hvalisave i neiskusne zemljake i braću po oružju zbog njihova nestrpljenja i borbenog žara, nabrajajući velike i monotone litanije primjera velikih muslimanskih junaka koje su porazili njihovi nadmoćni kršćanski protivnici:

To je čuo starac Delalija
pak je njima tiho besidio:
»Ne fval'te se, dvi delije mlade,
ne fal'te se, žalosna vam majka!
I prija je bilo vitezova,
ter pobolji, nego li je sada,
ali svoje pogubiše glave
bojak bijuć z duždevim delijam.

Čak i letimična usporedba između *»razgovora ugodnih«* i brojnih ranijih djela u epskoj tradiciji u svijetu (biblijskih, grčkih, rimskih, srednjovjekovnih i renesansnih) ukazuje na brojne i tipične sličnosti. Jedna od njih, vrlo izrazita u Kačićevoj zbirci, odnosi se na takozvane epske liste likova, na genealoška stabla pojedinaca, poznatih obitelji, plemena i geografskih lokaliteta**.** U pjesmi »Radovan i Milovan« (br. 1) na tu se tradiciju čak i

komično ukazuje, kada se Milovan žali Radovanu, svomu pobratimu, kako je nemoguće uključiti u pjesme imena svih junaka koji bi željeli da im ime postane besmrtno:

Ne budali, pobro Radovane!
Ko će skupit po nebu oblake,
ko l' ispjevat po svitu junake!

Međutim, dajući sve od sebe i vjerojatno pokušavajući da zadovolji što više takvih zahtjeva, pisac navodi stotine i stotine imena junaka, lokaliteta i junačkih događaja, a to zapravo predstavlja glavninu njegove antologije. S druge strane, ne ulazeći detaljno u pojedinačne primjere, moguće je vidjeti jasan fokus i povijesno-kronološku organizaciju njegovih »razgovora«. Već je ustanovljeno da se Kačićeve pjesme ne pojavljuju prema nekom striktnom kronološkom redu i da se cjelokupno djelo može podijeliti u tri glavna dijela koja obuhvaćaju taj cjelokupni povijesni period.

Uvodni dio sadrži neke vrlo jednostavne prozne segmente koji objašnjavaju autorovu glavnu namjeru (*Bratu štiocu, Pripoljubljenom štiocu* i posvetu Vicencu Kosoviću, biskupu grada Korčule), te par povijesnih pjesama od kojih su pjesme broj 2 i broj 3 izrazito pseudohistorijske i hipotetične, jer uvode Aleksandra Velikoga i Sv. Jelenu, majku cara Konstantina, u navodnu povijest Slavena. *Prvi dio* obrađuje nezavisne slavenske države i ratove s Turcima sve do pada Carigrada, tj. otprilike između 450. godine, pa čak i ranije, kada je autentičnost slavenskih država uistinu uveliko neizvjesna, pa do 1453. godine. Tu je glavni junak Jure Kastriotić Skenderbeg. *Drugi dio* opisuje brojne turske vojne uspjehe, od pada Carigrada do velikoga poraza Turaka pod zidinama Beča (1453.-1683.). Pisac u tridesetšest pjesama u tomu dijelu pjeva o raznim junacima iz hrvatskih plemićkih obitelji. *Treći dio* opisuje ratove za oslobođenje od Turaka i suvremenu povijest Kačićeva doba (1683.-1759.). Tridesetsedam pjesama u tomu dijelu opisuju junačka djela različitih junaka »od Skadra do Zadra« i »od Mostara do Kotara«, uključujući pjesmu o turskim junacima (br. 132) i konačno *Pisma najposlidnja od slavne Bosne...* (br. 136).

U *Razgovor ugodni* 1801. godine umetnuta je *Pisma od Bosne i sv. Jurja,* koju je spjevao fra Frano Radman. Ta je pjesma postala vrlo popularna i redovito se objavljuje na kraju Kačićeve *Pismarice.*

U simboličkom smislu značajno je da je fra Andrija, odnosno Starac Milovan, najprije predstavlja čitatelju i slušatelju svu tu i povijest i pseudohistoriju, ali ujedno poseže za jednom vrlo simboličnom gestom nudeći im pjesmu u kojoj slavi i kršćanske i muslimanske junake u Bosni (br. 137). Tom pjesmom pisac se vidljivo i radikalno odmiče prema metafizičkim i

teološkim stvarnostima, obraćajući se sebi kao autoru jednim upozorenjem i skromnim moralnim naputkom:

I da si mi zdravo, Milovane!
Boga moli, ostavi mejdane.
Sve je ništa, sve će u prah poći.
Grije plači, valja k Bogu doći!

Tako, u određenom smislu, fra Andrija daje caru carevo, a Bogu Božje (usp. Mt 22, 21). Njegova namjera da poduči, ohrabri, obrazuje, zabavi i učini ponosnim svoje sunarodnjake i svoje čitatelje i slušatelje čini se da je ispunjena. On osjeća da se tu, na samome kraju, barem nakratko, ali značajno, treba pokloniti Autoru sveukupne ljudske povijesti, Bogu Svemogućemu.

Ljudska povijest je važna i neizbježna i treba ju istraživati, spominjati u pjesmi, pa čak i slaviti, ali onu konačnu i jedino važnu povijest, naglašava Starac Milovan jasno u tom kratkom oproštajnom odlomku, sveukupnu povijest svega stvorenog vodi Stvoritelj i ona samo njemu pripada.

Polja boga Marta bez sumnje su uzbudljiva i često nas fasciniraju svojim koloritom i »bogatstvom«. Međutim, tek pred prijestoljem Svemogućega Boga počinje prava ljudska povijest, odnosno njezin smisao i punina.

SUMMARY

FR. ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ'S VISION OF WAR AND HISTORY

The paper focuses on the vision of war and history in the famous Croatian epic collection »The Pleasant Discourses of teh Slav Poeple«. It is undoubtedly a work of art in which war, fighting, struggle is absolutely central. The paper gives some very prominent examp oles of this approach to Croatian and Slav history.

TRI STOLJEĆA UZ FRA ANDRIJU KAČIĆA MIOŠIĆA

BARBARA ŠEŠELJ
2295 Egdemore Ave. La Salle
CND

UDK: 821.163.42 Kačić Miošić, A. (091)
Stručni članak
Primljeno: 9. VI. 2008.

Pavao Ritter Vitezović 1700. god. objavio je knjigu »Croatia rediviva« i svojim cjelokupnim djelom silno doprinio buđenju hrvatske nacionale svijesti. Slično su učinili i fra Filip Grabovac i Mateša Antun Kuhačević. Njihov je rad uspješno nastavio fra Andrija Kačić. Napisao je »Elementa peripathetica« i »Korabljicu«, ali je najveći uspjeh postigao svojim glavnim djelom »Razgovor ugodni naroda slovinskaga«, koje je za života objavio u dva izdanja (1756. i 1759.). Do danas je to poslije Biblije najčitanija knjiga u hrvatskom narodu. Izišlo preko 70 izdanja. Knjiga je zapravo povijest u pjesmi i prozi hrvatskoga i susjednih naroda. Pisac ističe osnovne vrijednosti: vjeru u Boga, poštenje, hrabrost i borbu za slobodu. Nek su pjesme prevedne na 14 europskih jezika.Utjecao je na kasnije hrvatske pisce i na europski romantizam. Puno je doprinio strandardizaciji hrvatskga književnog jezika. Posvećeno mu je više umjetničkih djela, a mnogi su znanstvenici i književnici pisali o njemu i njegovim djelima.

Ključne riječi: *Andrija Kačić, Razgovor ugodni, hrabrost, borba, sloboda, prosvjeta.*

UVOD

Fra Andrija Kačić Miošić, proslavljenni pjesnik »Razgovora ugodnoga naroda slovinskoga«, među predpreporodnim piscima zauzima najvažnije mjesto, jer je njegova »Pismarica« ušla tako duboko u sve slojeve naroda, posebno među »čobane i težake«, da je zapravo postala priručnik povijesti i kršćanske vjere, pedagogije i psihologije, a posebno kao zbirka primjera heroja, junaka i boraca protiv svih zavojevača i okupatora, posebno Turaka, a sve to gledajući i boreći se za velike ideale ujedinjene i slobodne domovine. S druge pak starne jezikoslovci u njemu vide jednoga od najvažnijih predpreporodnih pregalaca, koji su dali svoj velki doprinos standardizaciji hrvatskoga književnog jezika, tj. štokavske ikavice.

Zbog svega toga Starac Milovan je imao nevjerojatno veliki utjecaj na kulturni i društveni život hrvatskoga naroda uopće, ali isto tako i na brojne književnike i kulturne djelatnike pojedinačno.

1. KAČIĆEVI PRETHODNICI

»Croatia rediviva - Oživjela Hrvatska« Pavla Ritera Vitezovića (Zagreb 1700.) i knjige franjevaca fra Filipa Grabovca i fra Andrije Kačića Miošića temeljito su probudile hrvatsko rodoljublje i potakle političko buđenje, pa se smatraju pretečama Hrvatskoga narodnog preporoda u XIX. stoljeću.

Pavao Ritter Vitezović (1652.–1713.)[1], »pjesnik, bakrorezac, vojnik, političar, govornik, historičar, književnik, tiskar, prosvjetitelj, uopće enciklopedijski duh, sasvim iznimna pojava u hrvatskoj sredini XVII. stoljeća, čovjek velikih ideja, prvi organizator kulturnog stvaranja u Hrvatskoj«.[2] Njegov politički, književni, jezično-filološki program uzrokovao je tako veliki utjecaj na hrvatski narodni život, da ga spravom treba smatrati ocem i početnikom hrvatskoga kulturnog i književnog preporoda. Naziv »hrvatski« će definitivno zamijeniti slovinski, slavenski, ilirski, dalmatinski, bosanski, ili će barem imati isto značenje.[3]

»Croatia rediviva« je osnovno djelo hrvatske političke književnosti, opomena Beču da nakon mira u Srijemskim Karlovcima (1699.) u oslobođenom dijelu pravedno postavi granice u korist Hrvatske.

Fra Filip Grabovac (1697.-1748.)[4] »zaslužuje ozbiljnu pažnju i nepatvoreno poštovanje, ne samo zato jer je otvorio put Kačiću, nego je postao prvi pisac koji je dao život za rodoljubne ideale o kojima je pisao«.[5] I ako stariji od Kačića, pohađali su istu školu u Zaostrogu i bili su prijatelji.[6] Nakon službe profesora filozofije i teologije, imenovan je vojnim svećenikom hrvatskih

1. Za pojedine pisce donijet ćemo bar jednu bibliografsku jedinicu. VJEKOSLAV KLAIĆ, *Život i djelo Pavla Rittera Vitezovića,* Zagreb 1914, 294.

2. JOSIP HORVAT, *Kultura Hrvata kroz 1000 godina,* 2. izdanje, sv. I, Zagreb, Globus, 1980, 326.

3. FRANJO TROGRANČIĆ, Literature 1400-1835, *Croatia: Land, People, Culture* (izd. Francis Eterović), Toronto, University of Toronto Press, 1970, sv. II, 213.

4. DR. FRA KARLO ETEROVIĆ, *Fra Filip Grabovac.* Buditelj i mučenik narodne misli u prvoj polovici XVIII. vijeka. Njegov život, rad i stradanje, Split 1927, 120; FILIP GRABOVAC, *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga.* (Pr. Tomo Matić), JAZU, Stari pisci hrvatski, knj. 30, Zagreb 1951, 280; *Fra Filip Grabovac i njegovo doba* (Radovi simpozija...održanog u Sinju...1982.), *Kačić,* XV/1982, 344; *Kačić,* XVI/1984, 416.

5. TROGRANČIĆ, *Nav dj.,* 223.

6. STIPAN BANOVIĆ, Kako je Kačić pjevajući u svome »Razgovoru« o poginulim kršćanskim junacima Kandijskoga i Bečkog rata vadio građu iz Grabovčeva »Cvita«, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, JAZU, Zagreb 1962, sv. knj. 28, 351.

konjanika u Mletačkoj vojsci, gdje je spoznao kako hrvatski časnici gube kontakt sa svojim podrijelom i na njega čak gledaju s prezirom. Tiskao je u Mlecima »Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga« (1747.) da svojim sunarodnjacima pomogne sačuvati narodni ponos i običaje.[7] »Snažni i nepotkupljivi kapelan hrvatskih vojnika u Veroni, Filip Grabovac pisao je o naravi i ćudi hrvatskoj, šibajući svoje sunarodnjake gore nego tuđince, rugajući im se kako brzo prihvaćaju tuđe, mletačko, i odijelo i običaje, priznajući im da su hrabri u bitkama, ali nerazboriti i svadljivi u miru.«[8]

Iako je tiskanje »Cvita« bilo dozvoljeno, Grabovac je bio optužen za veleizdaju, zatvoren i zlostavljan. Mletački inkvizitori su naredili da se javno na lomači uništi svih 700 tiskanih primjeraka njegova »Cvita«. Ipak ih je nekoliko sačuvano.[9] Grabovac je umro u tamnici. Spomenik mu je izradio akademski kipar Stipe Sikirica, a franjevci su ga postavili ispred župske crkve u Vrlici i ispred samostana Gospe od Zdravlja u Splitu.[10]

U odnosu prema Hrvatima Bečka je vlada bila kao i Mlečani. Njihova je žrtva bio *Mateša Antun Kuhačević* iz Senja (1697.-1772.).[11] Studirao je u vojnoj akademiji u Beču, borio se u austrijskim ratovima, nakon mirovine bio je poslan u Beč da štiti privilegije svoga grada. U vrijeme kad je Kuhačević bio u Beču, u Lici je nastala buna protiv preuređivanja Vojne Krajine i Kuhačević je bio optužen za pobunu. Zatvoren je 1747. i u lancima odveden u Karlovac te osuđen na doživotnu tamnicu. Kao i Grabovac, izgubio je slobodu radi domoljublja. U tamnici je Kuhačević počeo pisati poeziju ... »da ublaži duge godine sprovedene odvojeno od vanjskog svijeta.«[12] Pušten je na slobodu u 75. godini života i ubrzo nakon toga umro.

7. TROGRANČIĆ, *Nav. dj.,* 223.

8. HRVOJE HITREC, Iskričava satiričnost, *Hrvatsko slovo,* 14. II. 2003, 2.

9. Do danas je poznato 6 (šest) primjeraka, v. FRA HRVATIN GABRIJEL JURIŠIĆ, Fra Filip Grabovac – život i djelo, *Kačić,* XV/1983, 90.

10. Podizanjem spomenika franjevci su htjeli zahvaliti fra Filipu za njegovo svećeničko i prosvjetiteljsko djelovanje te mučeničku smrt. Spomenik je postavljen ispred Samostana Gospe od Zdravlja u Splitu (otkriven 18. VIII. 1990.) jer je fra Filip tom Samostanu darovao više vrijednih predmeta, od kojih je najznačajniji Slika Gospe od Zdravlja, koju vjernici na osobit način štuju (K. ETEROVIĆ, Nav. dj., 25). Isti je model odljeven i postavljen ispred župske crkve u Vrlici (7. X. 1990.), jer je fra Filip rodom iz sela Podosoja, dijela župe Vrlike, i jer je tu crkvu obdario slikom B. Dj. Marije. Usp. vijesti o otkriću spomenika, *Vjesnik Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja,* XXXIX/1990, 5, 186-188. Srpski pobunjenici su uništili Grabovčev spomenik u Vrlici (1991.), koji je nakon oslobođenja Vrlike ponovno postavljen 1997. godine.

11. MILE MAGDIĆ, *Život i djela Senjanina Mateše Ant. pl. Kuhačevića, hrvatskoga pjesnika XVIII. vijeka,* Senj 1878, 176. - Pet stoljeća..., knj. 19.

12. TROGRANČIĆ, *Nav dj.,* 227.

2. DJELO I UTJECAJ FRA ANDRIJE KAČIĆA

Hrvatska književnost XVIII. st. označava konac pokrajinskoga i početak svenarodnog pisanja, što pokazuje razliku između onih koji smatraju književnost privilegijem visokog društva i onih koji vjeruju da književnost, umjetnost i znanost trebaju biti na korist i poboljšanje socijalnoga, kulturnog i političkog stanja nacije. Čitaoci više nisu samo školovani građani, nego i običan svijet, a pisci su pisali jednostavnije, načinom koji je dostupan običnom čovjeku. Stihovi su jednostavni i poučni, a sadržavaju protuturske poruke i poticaj na vjernost Crkvi.

»Kačić je bio prvi hrvatski pjesnik koji je pisao za običnog čovjeka, razumljivo i korisno. Njegova djela su dokaz da književnost i pjesništvo ne moraju biti isključivi užitak visokog društva, nego mogu biti privlačni svim ljudima.»[13]

U većem dijelu XVIII. st. Hrvatska je teritorijalno rascjepkana, gospodarski nemoćna i društveno potlačena. Velikim dijelom bila je podijeljena između Austrije, Mletaka i Turske. Nakon oslobađanja od Turaka pri kraju XVII. st. oslobođeni dijelovi nisu bili sjedinjeni s Hrvatskom, nego su podijeljeni među Bečom i Mletcima a ... »vojni komandanti i činovnici prednjače u nasilnom otimanju i pljački siromašnog stanovništva, ...moć Hrvatskoga sabora postaje sve manjom. ... Nije nimalo slučajno da je čitav niz hrvatskih banova u XVIII. st. mađarske narodnosti, osim kratke epizode Ivana Draškovića (1732.-1733.), svi su banovi odreda Mađari ... Postavljeni od bečkog dvora, bez pitanja i suglasnosti Hrvatskoga sabora, oni su odani izvršioci bečkog dvora«.[14]

Unatoč tlačenja i borbe s centralističkim snagama ... iz Dalmatinske Hrvatske javlja se nova snaga koja nastoji duhovno ujediniti rastrgane dijelove hrvatskog kraljevstva. *Kačićeva pjesmarica je prva povijest hrvatskog naroda, napisana za narod,* koja u najširim slojevima budi spoznaju o narodnoj slozi i jedinstvu, o narodnom zajedništvu i o zajedničkim interesima. Ojačanom tekovinama gospodarskog napretka, te idejom hrvatske državnosti, potaknutom od Vitezovića i Kačića otvaraju se hrvatskom nacionalizmu vrata XIX. stoljeća.«[15]

13. *Isto,* 226.

14. KREŠIMIR GEORGIJEVIĆ, *Hrvatska književnost od XVII do XVIII stoljeća u Sjevernoj Hrvatskoj i Bosni,* MH, Zagreb 1969., 169.

15. IVAN CEROVAC, *Hrvatski politički leksikon,* Worldwide, London 1988, 16.

Fra Andrija Kačić Miošić (1704.-1760.)[16] na krštenju je dobio ime Antun, a poznat je pod redovničkim imenom fra Andrija.[17] Osnovnu školsku naobrazbu završio je u Zaostrogu i 1720. god. stupio i franjevački red. Studirao je filozofiju i teologiju u Budimu ili Osijeku.[18] U Šibeniku je 1728. zaređen za svećenika. Nastavio je školovanje u Italiji, a potom je predavao teologiju i filozofiju u Zaostrogu i Šibeniku. God. 1745. odlazi u Sumartin na Braču i tu boravi »u malom i siromašnom samostanu, gdje su se nekad bili sklonili makarski franjevci pred Turcima«.[19] Sagradio je novi samostan »kamenje na vlastitih rameni noseći«, a dio je gradio po svojim nacrtima.[20]

Fra Andrija je svoja djela tiskao u Mlecima: *»Elementa peripathetica juxta mentem subtilissimi doctoris Joannis Duns Scoti«*, filozofski priručnik namijenjena studentima (1752.) i *»Korabljicu«,* opširnu povijesnu kroniku (1760.). Prvo izdanje *»Razgovor ugodni naroda slovinskoga«* objavio je 1756. god. i znatno prošireno drugo izdanje 1759. u kojem je, uz ostalo, istakao i nedavni rat protiv Turaka. To je bio isti rat u kojemu su mnogi njegovi čitatelji i sami sudjelovali, ili rat koji je ostavio u njihovim obiteljima nezaboravna sjećanja, tragične i junačke događaje, prenošene iz generacije u generaciju.[21] Ta duga i teška stoljeća turskih osvajanja i pustošenja prije više stoljeća bila su golema tragedija hrvatskoga naroda, a njihove se posljedice osjećaju i u naše doba.

»Oko 3.000 naselja pretvoreno je u pepeo, a stanovnici su bez traga nestali, odnosno ili pobijeni, ili protjerani. Brojne su biskupije nestale (Makarska, Skradin, Knin, Krbava, Bosna, Đakovo i Srijem i druge), a Zagrebačka je biskupija spala na gotovo trećinu prijašnje. Preko 550 crkava i samostana, središta kulture i znanosti, bila su uništena i razorena. Tisuće imanja i dvoraca porušeno, srednji i niži stalež, svećenici i redovnici iskorijenjeni, kao i druge školovane osobe. Bezbrojni spomenici kulture i posebno umjetnosti kao i svi tragovi pismenosti potpuno su uništeni. Tisuće žena, djece i muškaraca oteti su i odvedeni u roblje. Veliki broj ljudi je poginuo u borbama braneći zemlju, slobodu i opstanak ... Napredak i uspijeh postignuti ranije bili su brutalno prekinuti i potisnuti unatrag za stoljeća. Hrvatska je posta-

16. Od bogate literature navodimo samo: FRA KARLO ETEROVIĆ, *Fra Andrija Kačić Miošić na temelju novih istraživanja,* Dubrovnik 1922, 76+2+6; STIPE BOTICA, *Andrija Kačić Miošić,* Školska knjiga, Zagreb 2003, 332; FRA HRVATIN GABRIJEL JURIŠIĆ, Bibliografija fra Andrije Kačića Miošića, u: S. BOTICA, *Andrija Kačić Miošić,* Zagreb 2003, 269-319.

17. BOTICA, *Nav. dj.,* 13.

18. BOTICA, *Nav. dj.,* 23.

19. MIHOVIL KOMBOL, *Povijest hrvatske književnosti do Narodnog preporoda,* 2. izdanje, MH, Zagreb 1961, 362.

20. BOTICA, *Nav. dj.,* 17.

21. TROGRANČIĆ, *Nav. dj.,* 225.

la uski pojas između austrijskih provincija, rijeke Drave preko Đurđevca, Bjelovara, Siska, Karlovca, Otočca i Senja do Rijeke... Izgubivši narodni i politički prostor, Hrvatska je izgubila srednjovjekovnu tradiciju obilježenu brojnim crkvama, župama i samostanima, gradovima i dvorcima sagrađenim u romanskom i gotičkom stilu u duhu vremena u kojem su bili stvarani. Drugim riječima, u to doba prilike su stvarale užasan život u mučnom siromaštvu, gladi i jadu, prouzokovanima otomanskim osvajanjima. Ljudi su postali grubi i sve se pretvorilo u borbu za opstanak.«[22] »Neki povijesničari smatraju da je broj iseljenih, razbježanih i u ropstvo odvedenih iznosio preko 1,600.000 Hrvata.»[23]

Nakon prvoga izdanja »Razgovor ugodni« je tiskan u 70 izdanja. Zbornik »Kačić« je 1983. god. tiskao »Razgovor ugodni« u 10.000 primjeraka i sve je rasprodano u dvije godine. K tome treba nadodati da su pojedine pjesme objavljene bezbroj puta u raznim publikacijama, a važno je upozoriti da su pojedine pjesme prevedene i objavljene na 14 europskih jezika.[24] Četiri godine poslije Kačićeve smrti fra Emerik Pavić, dekan Bogoslovskog fakulteta u Budimu, preveo je na latinski veći dio Kačićevih pjesama, da bi Europa čitala našu povijest i upoznala tko smo i što smo.[25]

»Djelo Andrije Kačića Miošića živi punokrvnim životom od svog postanka do danas, ... ima nešto životvornije, nešto jače, nešto trajnije. To jače i trajnije postojalo je u svim ondašnjim ljudima; to postoji u svim ljudima poslije njegovih vremena: ljubav za slobodom pod cijenu života; borba za pravdu u dodiru s nepravdom, ma koliko žrtva bila dragocijena; obrana vlastitog doma, bio on zaprepašćujeće siromašan. Sve su to razlozi zbog kojih je Kačićeva *Pismarica* ušla u sve kolibe 'čobana i težaka', postala im najpotrebnija i jedina knjiga, jer im je davala odgovor na gornja i ostala pitanja života, tako da je *Kačić najjači hrvatski prosvjetiteljski pisac i odgojotelj u cilju samoodržanja.*«[26]

Život i djelo Kačića je primjer samoodržanja. Kad u Predgovoru prvog izdanja »Razgovora« nagašava da nekoje pisme »nisu posve istinite«,[27] možda

22. IVE MAŽURAN, *Croats and Ottoman Empire Herceg Bosna,* 11. VIII. 2003, 4-5.

23. VEĆESLAV HOLJEVAC, *Hrvati izvan domovine*, MH, Zagreb 1968, 10.

24. HRVATIN GABRIJEL JURIŠIĆ, »Razgovor ugodni...« je poslije Biblije najčitanija knjiga u Hrvata, *Hrvatsko slovo,* 2. I. 2004, 27; ISTI, Prijevodi pjesama fra A. Kačića na strane jezike i njihov utjecaj na europski romantizam, v. u ovom Zborniku 39-50; ISTI, Bibliografija f. A. Kačića Miošića, u: S. BOTICA, *Nav. dj.*, 269-319.

25. Isto, 42-43.

26. JAKŠA RAVLIĆ, *Andrija Kačić Miošić, Razgovor ugodni naroda slovinskoga – Korabljica,* Matica hrvatska - Zora, Zagreb 1967, knj. 21, 21 (Pet stoljeća hrvatske književnosti).

27. *Djela Andrije Kačića Miošća*, Stari pisci hrvatski, knj. XXVII, HAZU, Zagreb 1942, 5.

je pod tim riječima mislio na vlastito hvaljenje vlastodržaca, koji ni po čemu nisu zaslužili hvalu.

Kačić je praktično dokazao da je povijest najopasniji proizvod, jer izaziva snove, opaja narod, drži otvorene stare rane. On je svu prošlost Hrvata od Dunava do Jadrana, pretočio u uzbudljivu pjesmu koja rađa samosvijest, heroizam i ponos. Kačić je po onoj evanđeoskoj »mudar kao zmija, a bezazlen kao golub« (Mt 10,16) i zato postiže ono za što je Grabovac morao mučenički izdahnuti u tamnici.»[28]

Počevši od 1770. god. fra Andriju Kačića priznavali su i *slavili znanstvenici i umjetnici.* Hrvatski kipar Ivan Rendić bio je prvi koji je to učinio dvama spomenicima u Makarskoj (1890.) i u Zagrebu (1891.). Mnogi su vjerovali da je to bio najbolji spomenik XIX.stoljeća u Hrvatskoj. Najveći hrvatski kipar Ivan Meštrović izradio je Kačićev spomenik u pozi narodnoga guslara za njegov rodni Brist (izrađen 1953. i postavljen 1960.). Kačićev mještanin Mladen Veža isklesao je kameno poprsje Kačića. I. Rendić, M. Veža i D. Mataušić kovali su spomen-medalje s Kačićevim likom. Od slikara, Kačića su slikali: Tanasko Popović, Gabrijel Stupica, Rudolf Marčić, Ivo Slivak i Mladen Veža. Nisu ga zaboravili ni hrvatski glazbenici: Ivan Zajc, zbor »Slava Starcu Milovanu« (1890.), Nikola Faller, četveroglasni zbor »Himna Kačiću« (1890.), Mirko Kovačec, četveroglasni zbor »Pokoj tebi, Starče Milovane« (1954.), fra Anđelko Milanović, dvoglasni zbor »Starcu Milovanu« i troglasni zbor »Epitaf fra Andrije Kačića Miošića« (1960.), koji je uglazbio i fra Stipe Grgat (2004.). Među pjesnicima koji su napisali posebne pjesme o Kačiću istakli su se: Preradović, Kranjčević, Tresić-Pvičić, Badalić, Buzolić, Martić, Trnski, Vezić, Hranilović, fra Ivan i Ilija Despot i drugi, a najveću pjesmu (478 deseteraca) ispjevao mu je kao petnaestogodišnji pastir (1899.) Ivan Meštrović. U romanima su ga spominjali: K. S. Đalski, V. Novak, V. Nazor i drugi.

Naročito priznanje pjesniku dao je veliki broj hrvatskih gradova i naselja, imenujući Kačićevim imenom trgove i ulice: Baška Voda, Bjelovar, Crikvenica, Gradac, Daruvar, Karlovac, Knin, Osijek, Makarska, Metković, Petrinja, Ploče, Pula, Rijeka, Sinj, Slavonski Brod, Split, Šibenik, Varaždin, Vinkovci, Virovitica, Vrgorac, Vukovar, Zadar, Zagreb i Zaostrog.[29]

Osim ulica i trgova, i neke su škole nazvane njegovim imenom, npr. Srednja škola fra Andrije Kačića Miošića u Makarskoj i Srednja škola fra Andrije Kačića Miošića u Pločama.

28. HORVAT, *Nav. dj.,* 319.

29. Za navedene podatke v. FRA KARLO JURIŠIĆ, Fra Andrija Kačić Miošić, u: F. A. KAČIĆ MIOŠIĆ, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga,* Split 1983, 30.

O Kačiću i njegovu djelu ispisano je na tisuće stranica u stotinama knjiga i studija. Vjerojatno ni jedan hrvatski književnik nije imao toliko sljedbenika koliko ih je imao Starac Milovan.[30]

Bez sumnje, jedan od najomraženijih nametnutih političara u Hrvatskoj je bio Khuen Héederváry (1893.-1903.), »...kad je bila provokacija priznavati se Hrvatom...«[31] Namjeravajući mađarizirati Hrvatsku služio se je svim mogućim mjerama, kao što su »nasilje, nepravda, razvratnost, laž, izdaja i kriva prisega«.[32] Za njegova banovanja, gradovima su nametnuta mađarska imena, otvarale su se mađarske škole i prisilno se širio mađarski jezik, a u vrijeme posjeta Franje Josipa I. dovezen je pijesak iz Mađarske i posut po Zagrebačkom kolodvoru.[33] Nastale su bune i protesti, palila se mađarska zastava. Među simbolima nade za slobodu i neovisnost bili su opera »Nikola Šubić Zrinski« i nadahnuće Kačićevim patriotizmom. Khuen je 30. IV. 1888. zabranio izvođenje opere,[34] a osobno je otkrio Kačićev spomenik u Zagrebu 26. VIII. 1891. godine.[35] Prilike u Hrvatskoj postajale su sve teže i »majstor duša« otišao je iz Zagreba zauvijek, otišao je u ljutoj oluji, otišao nakon skoro dvadeset godina mirenja i gašenja...[36]

Poslije Drugoga svjetskog rata, za vrijeme komunističkog terora u Hrvatskoj, sve hrvatsko i katoličko postalo je »narodni neprijatelj«, ali su djela fra Andrije Kačića preživjela, vjerojatno zato jer je Kačić bio prevelik i previše popularan. Nisu ga mogli ubiti, kako su ubili tisuće nevinih Hrvata. Nadali su se da će budućim naraštajima uz partijsko »soljenje pameti« izblijedjeti uspomena na Kačića.

Odmah nakon komunističkog dolaska na vlast započelo je intenzivno proganjanje katoličkog klera i sustavno uništavanje inteligencije.[37] Do 21. IX. 1945. god. ubijena su 243 svećenika, 19 sjemeništaraca, 3 laika i 4 časne sestre, 169 svećenika je bilo u zatvorima, a 89 ih je nestalo.[38] Među umorenim svećenicima bio je 79 godina star Kerubin Šegvić, pogubljen zbog teorije o gotskom podrijetlu Hrvata. Prema istraživanju don Ante Bakovića u

30. BOTICA, *Nav. dj.,* 40-41; H. G. JURIŠIĆ, Bibliografija f. A. Kačića Miošića, u: S. BOTICA, *Nav. dj.,* 269-319.

31. GJURO SZABO, *Stari Zagreb,* Spektar-Znanje, Zagreb 1971, 153.

32. ANTHONY KNEŽEVIĆ, *A Short History Of Croatian Nation,* Croatian Catholic Union, Lodge »Croatia«, Philadelphia 1987, 93.

33. *Isto,* 94.

34. CEROVAC, *Nav. dj.,* 146.

35. BOTICA, *Nav. dj.,* 298.

36. SZABO, *Nav. dj.,* 161.

37. KNEŽEVIĆ, *Nav. dj.,* 110.

38. RICHARD PATTEE, *The case of cardinal Aloysius Stepinac,* The Bruce Pub. Co. Milwaukee 1953.

Drugom svjetskom ratu i poslije njega ubijen je 571 klerik i 30 časnih sestra, tj. ukupno 601 osoba.[39]

Neke situacije su bile tragikomične. Sjećam se kad je ime moga prekrasnog rodnog mjesta, poznatog kroz šest stoljeća kao Sveta Jana, promijenjeno, jer je za drugove sve »sveto« bilo toliko opasno da su mislili kad izbace riječ »sveta« da su »riješili problem«.

Slično je i promjena imena »Hrvatskoga književnog društva Svetoga Jeronima« dokaz njihove tupoglavosti. Sv. Jeronim je stoljećima bio »čast i dika« svih Hrvata, jer se vjerovalo da je i on bio Hrvat i da je tvorac glagoljice. Još 1867. god. osnovano je to Društvo u Zagrebu, a 1892. god. sagradilo je svoju palaču.[40] Komunisti su ime jednoga sveca (Jeronima) zamijenili dvojicom grčkih svetaca, tj. Ćirila i Metodija, koje osobito štuju istočni kršćani (pravoslavci).

Vjekoslav Klaić izdao je knjigu »Hrvatska pjesmarica« (1893.) i među pjesmama bila je i »Vila Velebita«. U doba komunističke strahovlade pjesma »Vila Velebita« bila je »fašistička« pjesma i svaki onaj koji je bio hrabar pa se usudio pjevati tu pjesmu, izgubio je posao, ili je bio izbačen iz škole, ili pretučen, ili zatvoren. Međutim, komunistički postupak s Kačićem bio je nešto drukčiji. Na prijedlog fra Leonarda Buljana, člana Filatelističkoga društva u Splitu, za 250. obljetnicu Kačićeva rođenja, tiskano je 150.000 poštanskih maraka s Kačićevim likom. Iste komunističke vlasti nisu nikakvom potporom pomogle (1960.) podizanje Kačićeva spomenika u Bristu, koji je izradio Ivan Meštrović, a fratri su ga s narodom ipak postavili.

ZAGLAVAK

Osim neprocjenjivoga doprinosa buđenju hrvatske nacionalne svijesti, duhovnoj integraciji svih Hrvata i standardizaciji hrvatskoga književnog jezika, fra Andrija je i divna moralna veličina i uzoran muž. Stara je riječ: »Konac djelo krasi.« Fra Andrija je u teškim danima neimaštine i gladi pomagao hraniti siromašni narod. Posljedica njegove dobrote da pomogne skupljanje žita bila je za njegov život tragična. Za vrijeme velike oluje na moru dobio je upalu pluća. Od te je bolesti nakon tri dana umro.[41] Tim je pokazao svoje plemenito i široko srce, spremno pomoći gladnima, pa i uz cijenu vlastitoga života.

39. DON ANTO BAKOVIĆ, *Stradanja Crkve u Hrvata u Drugom svjetskom ratu.* Svećenici žrtve rata, Zagreb 1994, 248.

40. SZABO, *Nav. dj.,* 162.

41. K. ETEROVIĆ, *F. A. Kačić...*, 40-45.

Ime fra Andrije Kačića, sjećanje na njega i na njegovo djelovanje preživjeli su tri stoljeća ulijevajući hrabrost i vjeru njegovim Hrvatima, da se bore neprekidno imajući u mislima njegovu poruku da nikada zlo ne može slaviti pobjedu nad dobrom, nego da je pobjeda nad zlom neizbježna i sigurna. Hrvati su vjerovali Starcu Milovanu, oduševljavali se njegovim idealima, borili su se zanosno i hrabro, dok nisu konačno izvojevali pobjedu i postigli slobodu, ostvarli višestoljetni san najboljih sinova i kćeri hrvatskoga naroda i stvorili demokratsku, nezavisnu, samostalnu i međunarodno priznatu Republiku Hrvatsku, za koju su krv lili i samoprijegorno se za nju borili.

SUMMARY

THREE CENTURIES OF FR. ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ'S INFLUENCE

Fr. Andreas Kačić Miošić ist not only the most read and published national bard who has been imitated, written about and paid tribute by sculptors, painters, composers, poets novelists, the cities and towns named streets and squares after him, he was also a survivor. His friend fr. Ph. Grabovac was accused by Venetian rules of high treason, jailed, maltreated and as the result died. The same authorities didn't trouble Kačić. During the reihn of Khuen Hendervary (1893-1903) the times of political, economic and cultural oppression, the symbols of patriotic enthusiasm in the struggle against foreign domination were the opera Nikola Šubić Zrinski, and adoration of Kačić's patriotism, Khuen, on 30. VIII. 1891. in Zagreb.

During the communist horror period everything Croatian Catholic was considered »enemy of the people«, and by Semptember 21. 1945, there were 242 priests, 19 seminarians, 3 lay brothers and 4 nuns executed, 169 priests in prison and 89 missing. The name of Saint Jerome Society, was changed to Greek St. Cyril and Methodius. The song Vila Velebita, published in 1893, became a fascist song and anybody brave or foolish enough to sing it was maltgreated, either thrown out of school, or lost the job, was beaten or imprisoned. Than in 1954 a miracle occurred, the comrades allowed 150.000 postage stamps with Kačić's portrait to be issued, and in 1960 they permitted Meštrović's statue of Kačić to be erected in Brist. Indeed, the totalitarian corrupted governments of 3 centuried are gone, and of Kačić's ideal that the victory over evil is inevitable, actually occured.

FRA ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ U NJEMAČKOJ KNJIŽEVNOSTI

ANA BAČIĆ
A. R. Cath. Sec. School
75 Watline Ave. Unit. 101
CND

UDK: 821.163.42.091 Kačić Miošić, A.
82.163.42.03=112
Stručni članak
Primljeno: 8. V. 2007.

Prvi prijevod iz RU fra Andrije Kačića na jedan strani jezik bio je onaj što ga objavio na latinskom jeziku fra Emerik Pavić (Budim 1764.). Prijevod triju Kačićevih pjesma na talijanski jezik, što ga je objavio Alberto Fortis (1771.), Kačiću je otvorio put u europske književnosti. Tako je neke njegove pjesme na njemački preveo J. G. Herder (1778.), W. Gerhard (1828.) i M. Spitzer (1894. i 1896.). Uz »Hasanaginicu«, kojoj se je i Goethe divio i koju je preveo na njemački, mnogi su bili oduševljeni pjesmama Starca Milovana, jer su u njima osjetili izvorni narodni duh i jednostavni život vrlo bliz prirodi. Stoga su ih prevodili i komantirali. U ovom su članku navedeni osnovni podatci o tim prijevodima Kačićevih pjesama na njemački jezik.

Ključne riječi: *fra Andrija Kačić, Razgovor ugodni, pjesma, prijevod, njemački.*

U drugoj polovici XVIII. stoljeća strujanja novih ideja preplavila su Europu, mijenjajući dotadašnje ideje i stavove, uglavnom klasicističku i racionalističku doktrinu, koje su bile vrlo ustaljene u intelektualnim krugovima. Nova je znanstvena misao prozvana *prosvjetiteljstvo i* uskoro postaje službenom politikom europskih prosvjetiteljskih vladara, među ostalima i bečkoga dvora. U vrijeme vladavine Marije Terezije i Josipa II. njezin je odjek u Hrvatskoj postajao sve značajniji. Restauracija Habsburgovaca u političkom smislu dovela je do ujedinjenja većine Hrvata pod jednim vladarom, osim onih koji su živjeli u Bosni i Hercegovini i bili pod vladavinom turskoga sultana.

U tim nemirnim vremenima, nova se inteligencija pojavila na kulturnom obzoru. Neki su od njih nosili redovničke habite nastavljajući rad svoje franjevačke i isusovačke braće, a ostali su pripadali novoj klasi urbane inteligencije, većinom obrazovane u inozemstvu. Svima im je bila zajednička ideja

o pristupačnoj literaturi za široki sloj ljudi, većinom s temama vezanim za svakodnevni život te povijesne događaje ispričane na razumljiv način. Namjeravali su i željeli prosvijetliti šire slojeve ljudi o njihovoj nekoć slavnoj prošlosti. U tim kritičnim vremenima, kada su južni Slaveni, pa i Hrvati među njima, tonuli sve dublje i dublje, podnoseći turski jaram, pisci XVIII. st. ponudili su im posve novu viziju stvarnosti. U njihovim djelima javlja se nada da se sloboda može ponovno izboriti i da vrijeme ponosa i slavne prošlosti nije nepovratno izgubljeno.

Nova su vremena nametnula nove potrebe. Visoko stilizirani izraz baroka nije bio prikladan za široke mase neobrazovanih ljudi. Isto je bilo i s vrlo konvencionalnim stilom francuskoga klasicizma. Izmedu dviju dominantnih literarnih struja XVIII. stoljeća, pojavio se je fra Andrija Kačić Miošić (+1760.) sa svojim osobitim i vrlo distinktivnim stilom pisanja. U *Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga* (1756.) on je skladao pjesme i prozu jezikom i stilom vrlo sličnim narodnoj poeziji. Njegovo djelo, popularno u narodu nazivano *Pismarica*, učilo ih je o povijesti, posebno o smišljeno odabranim dogadajima i značajnim osobama. U nekom je smislu Kačić slijedio liniju autora hrvatske renesanse koji su odabrali pisati na narodnom jeziku. Nadalje, Kačić je smatrao svojom dužnošću upoznati hrvatski puk s njegovom slavnom poviješću i to na narodnom jeziku, umjesto dotadašnjih kronika, pisanih uglavom na latinskom. Njegov je jezik jednostavan i jasan, blizak naraciji usmene predaje. Kačić nije smetnuo s uma da narod na neki način treba i zabaviti, a ne pisati suhoparnim, učenim stilom. Vjerojatno ogromnu popularnost *Razgovora ugodnog* valja zahvaliti činjenici da je Kačić »uspio formulirati ozbiljne teme, ali na zaigrani način: njegove pjesme udaljile su ozbiljnu, bolnu stvarnost. Izgleda da su to recipijenti očekivali (i pronašli) u njegovu djelu.«[1]

Razgovor ugodni uživao je veliku popularnost medu običnim ljudima, pisan u popularnom desetercu, lako zapamtljivom i bliskom čitateljevu uhu. Pun je podataka iz prošlosti Slavena. Gajio iskreno domoljublje i na taja način imponirao ukusu naroda.

Ono po čemu se Kačić najviše razlikuje od svojih predhodnika jest činjenica da je u *Razgovoru ugodnom* učinio podsvijesni preokret natrag u nepomućene dimenzije starije mitske i kolektivne svijesti. Svojim vraćanjem u pozadinu mitskoga i legendarnog, kao i čestom upotrebom folklornih elemenata, Kačićevo se pisanje može klasificirati kao predromantičarsko. Upravo je stoga bio prihvaćen od njemačkih pjesnika weimarskog perioda: ponajprije od Herdera, Goethea i napokon od Gerharda. Njemački je predromantizam,

1. STIPE BOTICA, *Andrija Kačić Miošić*, Zagreb, Školska knjiga, 2003, 236.

drugim imenom zvan *Sturm und Drang* period, visoko vrednovao one pjesnike i literarna djela koji su bili najbliži prirodi (poimence: Biblija, Homer, Shakespeare, Ossian i narodna poezija). Njemački su romantičari bili upoznati s Kačićevim djelom po knjizi *Viaggio in Dalmazia*Alberta Fortisa, u kojemu su bili objavljeni Fortisovi prijevodi na talijanski jezik triju Kačićevih pjesama iz *Razgovora ugodnoga*. Ubrzo nakon toga Johann Gottfried Herder prepjevao ih je na njemački jezik za svoju ediciju narodnih pjesama *Volslieder.*

Vrijedno je upozoriti da je Fortis smatrao kako je Kačićeva *Pismarica* zbirka narodnih pjesama, usporedivši ju s Macphersonovom zbirkom *Ostatci drevne prošlosti*.[2] Odonda je Kačić ušao u njemačku književnost anonimno kao nepoznati folklorni pjesnik i pripovjedač. Tu će nepravdu ispraviti tek Wilhem Gerhard u svojoj zbirci s*rpskih narodnih pjesama*,[3] priznavši Kačićev doprinos popularnosti slavenske književnosti diljem Europe.

Inače, u njemačkim se literarnim krugovima probudio interes za poeziju južnih Slavena stimuliran tobožnjim djelima Ossiana i Percya. Autor njemačkog prijevoda Ossiana, isusovac Michel Denis, bio je poznavatelj Fortisovih *Saggio d'osservazioni...*[4] te je pisao Klopstocku o pjesmama objavljenim u tom djelu. Time je pobudio Klopstockovo zanimanje i za Kačićeve pjesme. Njegovo oduševljenje bilo je toliko, da je pripremao uključiti prijevode u zbirku starih njemačkih narodnih pjesama, koje je pripremao objaviti. Cijeli je poduhvat ostao neostvaren, stoga je ostalo na Herderu, deset godina kasnije, da uključi spomenute pjesme u svoju poznatu i vrlo utjecajnu zbirku narodnih pjesama *Volkslieder*. Zbirka je doživjela mnoga izdanja, a opće je poznata pod naslovom *Stimmen der Volker in Liedern.*[5] Herder je osobno skupljao narodnu poeziju i poticao ostale, uključujući i Goethea, na skupljačku djelatnost.

Herderova je zbirka podijeljena u sedam zasebnih cjelina. U cjelini je internacionalna i sastoji se većinom od prijevoda na njemački. Prva cjelina *Lieder aus dem hohen Nord*, sadrži pjesme s Islanda i južnog Baltika (Estonije, Latvije i Litve) te iz »Ilirije«, što je trebao biti termin za područje odakle dolaze Kačićeve pjesme. Cjelina druga (*Griechen und Römer)* sadrže Horacijeve ode kao i anonimne poeme, te kratko poglavlje starih srednjovjekovnih poema. Talijanske, španjolske i francuske balade i pjesme svrstane su u treću cjelinu (*Romanische Lieder und Romanzen*). Četvrta cjelina donosi »Ossianove« te islandske i danske pjesme. Peta i ujedno najveća cjelina *Englishe Lieder*,

2. JAMES MACPHERSON, *Fragments of Ancient Poetry*, Edinburgh, 1760. (prvo izdanje).

3. WILHEM GERHARD, *Wila: Serbische Volkslieder und Heldenmarchen*, Leipzig, 1828.

4. ALBERTO FORTIS, *Saggio d'osservazioni sopra l' isola di Cheno ed Osero,* Venezia 1771.

5. JOHANN GOTFRIED HERDER, *Stimmen der Völker in Liedern*, Leipzig, 1778, 1, 2; 1779, 1, 2, 3.

posvećena je Scottovim i Shakespearovim pjesmama. Njemačke su pjesme u šestoj cjelini, a posljednja sedma cjelina posvećena je »egzotičnim« pjesmama s Madagaskara, iz Brazila i Perua (*Lieder aus dem heissen Erdstrich*).

Herderova zbirka *Narodne pjesme* (*Volkslieder*), označava vrhunac i kraj Herderove suradnje uz Sturm und Drang pokret, kome je on osobno pridonio ponajviše idejom o percepciji cjelovite osobnosti (napuštajući vjerovanje u premoć razuma), te visokim vrjednovanjem pjesnika i literarnih djela koji su najbliži prirodi. Najveći uspjeh tijekom Herderova prvog desetljeća u Weimaru bio je njegov vrlo sustavan i cjelovit filozofski rad »Misli o filozofiji i povijesti čovječanstva« (*Ideen zur Philosophie der Geshichte der Menschheit)* koji kombinira njegovu cikličku organsku koncepciju (rođenje, razvoj i smrt civilizacija i njezinih manifestacija) s idejom razvoja, i po tome je među prvima kreirao filozofske premise koje su poimale progres u smislu linearnog razvoja. Herderov prijevod španjolske epske poeme *Cid* na njemački također je na liniji Herderova oslonca na strane izvore u narodnoj poeziji, koji su u njegovim vlastitim očima bili mnogo vrjedniji od literarnih djela koje je on sam stvorio (poezija i nekoliko drama).

Na prijelazu stoljeća Herderov je utjecaj oslabio, ali njegov doprinos njemačkoj literaturi i filozofskoj misli ostaje neosporiv. U svom je radu još uvijek zadržao Russeauovu distinkciju između »prirodne« i »umjetne« poezije, što se nastavilo u djelima ostalih njemačkih romantičara, uglavnom naglašeno u djelima braće Grimm i njihovih teorija o *prirodnoj poeziji* (»Naturpoesie«) i *umjetničkoj poeziji* (»Kunstpoesie«). U ranom XIX. stoljeću bilo je općenito smatrano da su sve narodne pjesme nastale kao spontani duhovni izričaj narodnog duha (Volkselle, duša naroda). Bez obzira na to, ostaje sigurno da su sve narodne pjesme na kraju izgubile pripadnost jednom autoru, te su se prenosile s jedne generacije na drugu, u mnogim slučajevima promijenivši neke izraze, a ponekad i sadržaj. Proces transformacije kojem su bile podvrgnute u njemačkom se jeziku označava terminom »Zersingen«.[6]

Sličan se proces mogao primijeniti i za neke Kačićeve pjesme koje su, nakon što su ispjevane, kružile u narodu, ponekad su ih kazivači spontano preformulirali i prenošene su u ponešto izmijenjenu obliku. Ono što ostaje zajedničko poetici Kačićevih pjesama i usmenoj tradiciji jest to da se oboje koriste leksičkim i motivskim klišejima (»formulae«), određenim sadržajem i kompozicijskim modelima koji su lako pamtljivi, pogodni za izvođenje i tako prenošeni s naraštaja na naraštaj. Kao takve Kačićeve su pjesme uvrštene su u Herderevu zbirku. Tri su njegove pjesme klasificirane kao »morlačke pjesme«. Prva je *Pisma o Kobiliću i Vuku Brankoviću*, koja pripada

6. T. J. READ, *History of German Literature* 1978. Oxford University Press, 166-167.

Kosovskom ciklusu, druga je *Pisma o Radoslavu* i *Pisma o Mustaj-paši,* a bile su prevedene s talijanskog jezika na njemački. Herder se susreo prvi put s Kačićevom poezijom vjerojatno 1773. godine kad mu je professor R. E. Raspe, inače jedan od prvih njemačkih intelektualaca koji je pokazao interes za Macphersonovo djelo *Ossian* i Percijeve *Ostatke drevne prošlosti,* pokazao pjesme koje je zapisao opat Alberto Fortis.

Jedno je poglavlje Fortisova *Putovanja po Dalmaciji* bilo prevedeno na njemački ubrzo nakon što je izdano pod naslovom *Običaji Morlaka (Die Sitten der Morlacken*, Bern, 1775.), gdje Fortis ponovno govori o hrvatskoj narodnoj poeziji, opisujući morlačke bardove i njihove muzičke instrumente, gusle npr. Tu se nameće pitanje tko su bili Morlaci? Što je Fortis podrazumijevao pod pojmom Morlak i onda posljedično što pod tim nazivom podrazumijeva Herder? Odgovor na ta pitanja razrješava dilemu zašto su Kačićeve pjesme bile klasificirane kao morlačke u Herderovoj zbirci.

Duncan Wilson u svojoj knjizi *Život i djelo Vuka Stefanovica Karadžića*[7] iznio je objašnjenje za takovu upotrebu termina koje se čini prilično logično. On navodi da termin Morlak pokriva značenje slavenskih seljaka na dalmatinskoj obali. Duncan dodaje da je isti etnik izgleda bio izveden od »Moro-Vlah«, sugerirajući neku vrstu mediteranskih Slavena.

I konačno evo kao je Thomas Butler[8] objasnio taj isti etnik: »Termin *Vlah* možda dolazi od starogermanskog naziva za Romane (Walh), a tradicionalno se koristio među Slavenima na Balkanu za Rumunje (Wallachians), isto kao i za arumenske govornike koji su bili stočari - nomadi, koji su vukli porijeko, barem jednim dijelom, od romanskih naseljenika na Balkanu. Ti su *Vlasi* također nazivani *Mavrovlasi* ili *Karavlasi* (crni Vlasi). Pojam *Vlah* također Srbi su upotrebljavali za rimokatolike, posebno za one s dalmatinske obale, a Turci su njime nazivali sve kršćane.« [9]

Nakon što sam konzultirala ove autore, bilo je poprilično jasno da su Fortis, a potom i Herder, naseljenike dalmatinskog zaleđa nazivali Morlacima, te su shodno tome i Kačićeve pjesme kvalificirali kao morlačke.

Kratko poglavlje moga izlaganja posvećujem četvrtoj pjesmi iz Herderove zbirke koja ide uz bok trima Kačićevim pjesmama, jer je također klasificirana kao morlačka. Riječ je o slavnoj narodnoj baladi *Hasanaginici,* koja je dijelila sličnu sudbinu s Kačicevim pjesmama iz *Razgovora ugodnoga.* Prvo je bila zapisana u orginalu i Fortisovu prijevodu u *Putovanju...,* a potom se

7. DUNCAN WILSON, *The Life and Times of Vuk Stefanović Karadžić 1767-1864*. University of Michigan, 1986.

8. THOMAS BUTLER, *Monumenta Serbocroatica*, Ann Arbor: Michigan Slavic Publications, 1980.

9. *Isto,* 471.

ponovno pojavila u prvoj knjizi Herderove zbirke. Hasanaginica je bila prva općepoznata narodna balada koja će otvoriti vrata svjetskoj slavi južnoslavenskih popularnih balada. Mladi je Goethe bio očaran njenom ljepotom, tako da je već 1775. godine spjevao izvrstan prijevod na njemačkom jeziku za Herderovu zbirku s vrlo slavnim početnim stihom »Was ist Weisses dort am grünen Walde?« Ubrzo nakon Goethea i Walter Scott prevodi Hasanaginicu na engleski jezik. Francuski prijevod i prijevodi na druge europske jezike slijedili su ubrzo nakon toga. Jedanaest godina kasnije, Hasanaginica se pojavila pod Goetheovim imenom naslovljena *Klaggensang von der elden Frauen des Asan Aga*, samo neznatno preinačena, kao prva balada u zbirci Goeteovih originalnih pjesama izdanih 1789. I ponovno je dočekana s oduševljenjem u književnim krugovima diljem Europe. Odonda je Hasanaginica uglavnom smatrana Goetheovom originalnom pjesmom. Najbolji primjer tomu je novija antologija *Das grosse Deutsche Balladenbuch*, izdane 1978. I tu je *Hasanaginica* označena kao Goetheova balada. Priča o svojatanju Hasanaginice nastavlja se s Vukom Stafanovićem Karadžičem koji je pripremio vlastitu ekavsku verziju, mijenjajući i neke izaraze pa čak i dodajući jedan stih za svoju ediciju *Pesmarice* objavljene 1814. Bez obzira na to, *Hasanaginica* kako je bila zapisana u originalu od Fortisa, pisana je ikavicom s ponekim jekavskim izrazom, ona pripada korpusu hrvatske književnosti. Kao zaključak se nameće tvrdnja da je Herderova zbirka stimulirala interes literarne i šire umjetničke javnosti zapadne Europe za Hasanaginicu i tri Kačićeve originalne pjesme.

Goethe i Herder i dalje su bili zainteresirani za usmenu književnost južnih Slavena zahvaljujući pojavi zbirke *Srpske narodne pjesme* Vuka Stefanovića Karadžića 1814. Veliki uspjeh Vukove zbirke dijelom je rezultirao zbog osobnog interesa što ga je poznati filolog Jacob Grimm (poznatiji kao autor Grimovih bajki) pokazao za sve aspekte njegova rada. Zahvaljujući Grimmu i Jerneju Kopitaru, isto visokoobrazovanom i upućenom Slovencu, Vukov je rad i literarna karijera dosegla neslućene razmjere.

I Grimm i Wilhem Gerhard pripadali su drugom naraštaju njemačkih romantičara koji su propagirali, onda modernu, oduševljenost za književnost južnih Slavena. Goetheov će interes za usmenu književnost naglo usahnuti nakon sljedećeg događaja. Negdje oko 1824. godine, Jacob Grimm poslao je Goetheu svoju omiljenu epsku poemu *Zidanje Skadra,* nakon što je primio Vukov prijepis i njemački prijevod. Pročitavši Grimmov prijevod poeme, bio je duboko potresen njenim sadržajem. Podsjetimo, poema opisuje kako je nedužna majka živa, prijevarom, zazidana u zidove grada Skadra, kao žrtva da bi se udovoljilo vili koja je određivala graditeljski pothvat i rušila noću što je danju bilo sazidano.

Nekako je odonda Goethe bio manje zainteresiran za slične narodne balade. Sljedećih godina (1825.) izdao je revidirani komentar svojih prijašnjih recenzija u kojima ne krije svoju zgroženost nad ratničkim navadama slavenskih plemenskih vođa. Izgleda da je njegov ukus bio postupno modificiran, tako da više nije preferirao toliko ratničke epske poeme, nego je imao više sluha za lirske balade. Također je prestao biti oduševljen junačkim epovima, posebice onih iz ciklusa o Marku Kraljeviću, u kojima se prikazivala njegova okrutnost prema ženama. U Kraljeviću Marku vidio je »otprilike dvojnika grčkog junaka Herakla ili perzijskog Rustana, samo na još više skitijski i barbarski način«. Kao potvrdu njegovih stavova ovdje navodim odlomak iz njegova privatnog pisma prijatelju Chanchelloru von Mülleru: »Bila su to sretna vremena kada su prijevodi srpskih epova bili naš prioritet i kada smo bili preneseni u taj strani svijet s toliko svježe energije. Ali to je sve bilo tako davno, i ja više nemam ukusa za to.«[10]

Njemački je interes za južnoslavensku epiku jedva nadtrajao Goetheov prijateljski period. Jedan od njegovih Weimarskih nasljednika, oduševljeni pobornik za slavensku usmenu epiku, bio je Wilhem Gerhard. Iako je po zanimanju bio trgovac, bio je povezan s Weimarskim kulturnim krugovima jer je i sam prevodio i pisao poeme. Sam ga je Goethe poticao i patronizirao njegov rad. Rezultat te suradnje bio je njegova slavna zbirka usmene epike *Wila: Serbische Volkslieder und Heldenmärchen*, izdana 1828. godine u Leipzigu. Ta je zbirka zanimljiva za nas po tomu što su u njoj objavljene dvije Kačićeve pjesme. No, tu nisu bile klasificirane kao poeme anonimnog autora, već je u samom predgovoru Gerhard naglasio važnost franjevaca Andrije Kačića Miošića koji je pisao ponajbolje balade u njegovo vrijeme.

Gerhard je odabrao poemu broj 44 iz *Razgovora ugodnog* o *Dragoman divojci*. Inače, bila je to ujedno posljednja pjesma iz ciklusa pjesama o vojvodi Janošu Hunyadiju, ratniku,junaku koji je u hrvatskoj usmenoj tradiciji nazivan Janko Sibinjanin. Većinom pjesme iz toga ciklusa imaju više fantastičnih elemenata nego ostale Kačićeve pjesme,pa dosljedno tomu, bolje su kvalitete nego pjesme u kojima je Kačićeva stvaralačka nadahnutost bila ograničena povijesnim činjenicama. Također one obiluju mnogim lirskim elementima. Kačić je veličao stara dobra vremena i njihove junake, štoviše, prikazuje ih uvijek u najboljem svjetlu. Ti junaci uvijek pobjeđuju, sukladno načelu zaslužene pravde. To su pobjede dobra nad zlom. U poemi o *Dragoman divojci* koristio se pjesnik motivima tipičnim za usmenu književnost. Primjerice to su motivi ljubavi i vjenčanja,ili motivi o nevjernoj djevojci koju stiže zaslužena kazna. U središtu ove balade je mladi junak Sekul, Jankov

10. D. WILSON, *Nav. dj.,* 199.

nećak, koji se je zaljubio u Dragoman divojku i isprosio njezinu ruku. Istovremeno i turski paša poželi istu djevojku i čini sve da je pridobije za sebe. Obećavao joj je zlato i bogatstvo, te je napokon dobio, jer je Dragoman divojka odabrala osobu koja ima prestižniji položaj u društvu, što je u tom slučaju bio turski paša. Potom na scenu stupa Sekul, koji sudbinu svoje zaručnice uzima u svoje ruke. U tom slučaju pohlepna je djevojka bila kažnjena odsjecanjem ruke u trenutku kad je posegnula za pašinim zlatom. Sekul će također u dvoboju ubiti pašu, svoga suparnika.

Druga Kačićeva pjesma iz Gerhardove zbirke pripada ciklusu pjesama o Juri Kastriotiću, kao što je narodna pjesma nazivala albanskog vojvodu Skenderbega, vođu albanskih pobunjenika protiv otomanske vlasti. I Janko Sibinjanin i Jure Kastriotić bili su povijesne osobe, ali su u Kačićevim pjesmama hiperbolizirani u junake kojima nema premca. Većinom su oni utjelovljenje svih vrlina: poštenja, bogobojaznosti, hrabrosti, plemenitosti itd. Kačićevi junaci uvijek su spremni boriti se za slobodu i pravdu. Tu se javlja paralela s tradicijom narodne epike, u kojoj je većinom glavni junak Kraljević Marko, a u Kačića je to Skenderbeg (Kastriotić), najveći od svih heroja.

Pjesma broj 23 iz Kačićeva *Razgovora ugodnoga* s početnim stihom *Sanak snila Vojsava kraljica* prevedena je u Gerhardovoj zbirci poetičnim stihom *Traumte Träumchen Königin Wojssawa*. Tu je korišten tipičan barokni motiv sna glavnoga junaka kao pokretača radnje. Primjerice, anticipacija sna kraljice Vojsave motivirat će zbivanja u toj poemi. Ona i u snu ostaje vjerna kršćanstvu, iako su kršćani bili progonjeni. Već samim početkom u kome se koristi nadprirodnim silama, pa i drugim stilskim figurama, ta je pjesma mnogo poetičnija od ostalih pjesama u *Razgovoru*. Ukratko, ona opisuje muke majke koja preklinje svoga sina da poštuje njezine želje. Moguće je tu prepoznati retoričke figure tipične za našu usmenu tradiciju u sintagmama poput ovih: u odnosu majka – sin kad ga moli »pojasom kojim sam te nosila« ili »bijelim mlijekom materinim«.

Time možemo zaključiti listu prijevoda Kačićevih djela u njemačkoj književnosti uz iznimku nekoliko sporadičnih prijevoda koji su se pojavili krajem XIX. stoljeća. Bili su to radovi Spitzera koji je publicirao dvije Kačićeve balade: *Pisma kralja Vladimira* u 1894. i *Car Bazilije* 1896. godine.

Predstavnici *Weimarskoga litetarnog kruga* bili su vjerojatno najutjecajniji u promociji Kačićeva rada. Prva edicija Herderovih *Narodnih pjesama* odjeknula je cijelom Europom. Zahvaljujući sve većem interesu za folklor i u drugih europskih romantičara, većina zapadnih intalektualaca, a indirektno i ostalih slavenskih naroda, tim su putem bili upoznati s Kačićevim radom.

Drugi val interesa za Kačićeva djela došao je iz Beča, ali je imao odjeka i u Weimarskim krugovima, posebice među drugim naraštajem njemačkih romantičara. Kačićeva su djela došla do njih indirektno, preko srpskih romantičara Vuka S. Karadžića i Sime Milutinovića. Obojica su priznavali *Kačića za uzor u vlastitom radu kao skupljača narodne književnosti* i originalnih autora koji su pisali po uzoru na narodnu pjesmu. Nadalje, Sima Milutinović osobno je prikupljao mnoge pjesme koje su ušle u Gerhardovu kolekciju *Wila,* a neke je i preveo. Možemo također pretpostaviti da je on sam i odabrao spomenute dvije Kačiceve balade za Gerhardovu zbirku. Bez obzira na Milutinovićev utjecaj na Gerharda, ostaje činjenica da su *njemački romantičari visoko cijenili Kačićeve pjesme*, zajedno s jedinstvenom »Hasanaginicom«, Kačić ih je na neki način podsjećao na Homera, u svojoj bezvremenosti i veličanju nenadmašnih junaka i starih dobrih vremena. Također su bili naklonjeni Kačićevim baladama, koje po osobinama žanra imaju dosta lirskih elemenata, posebice pri opisu emocionalnih proživljavanja glavnih junaka. Kačić je znao prožeti opise krajolika s emocionalnim raspoloženjima svojih protagonista. Isto je tako jedna od označnica stilskog razdoblja, što je pak privlačilo romantičare, Kačićeva sposobnost transformacije u maštoviti svijet vila i ostalih nadnaravnih bića.

Još jednom treba *istaknuti Kačićevu veličinu* u tome što je *prepoznao narodni jezik* kao najbolje sredstvo za prosvjećivanje puka i očuvanje njegova etničkog identiteta. Svojim je djelom izgradio *temelje za književni jezik* koji će biti kodificiran u vrijeme Ilirskoga pokreta i Hrvatskoga narodnog preporoda. S druge je strane svome djelu dao *univerzalnost,* što će mu osigurati dostojno mjesto u povijesti hrvatske književnosti te će biti prevođeno, čitano i cijenjeno diljem Europe.

SUMMARY

FR. ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ IN GERMAN LITERATURE

The impact of the Enlightenment of the 18th century was not only felt among a great majority of the European intelectuals but also among rulers such as it was the tzar Joseph II. The most important idea was to make literature available to broader public which in turn comprised that the authors wrote no longer in Latin which was incomprehensible to the folk anyway, but rather in vernacular.

This idea was accepted by Fr. Andrija Kačić Miošić (+1760) who was a distinguish professor of philosohpy and theology. Though he published philosophical manuel in Latin language he did not continue to deal with philospophy but rather

challenged more important experience-to offer his people the outstanding figures of their past, to revive their self-confidence and belief that in the faith of God's intercession one can reach liberty and better future. He dressed it all in clothes of the folk song written in decasyllable. Therefore, his poem »The Pleasant Conversation of Slavonic People« (1756) was created and has seen more than 70 Croatian editions and some parts have been translated into other languages.

Abbot Alberto Fortis translated and published three Kačić's poems in his work »Viaggio in Dalmazia«. Due to his Italian translation Kačić work was introdued to J.G. Herder, J.Goethe, W.Gerhard, Jacob Grimm and M.Spitzer. Goethe was delighted by »Hasanaginica« which he found in Fortis' work, so he translated it in German. The above mentioned translators offered several Kačić's poems to German readers making German people aware of the unknown Croatian people and other South Slavs specific of their simple and »natural« way of life and proud of their heroic past and national heroes. Kačić made German writers and readers interested in Croatian folk poetry and in a certain way influenced the course of German Romanticism.

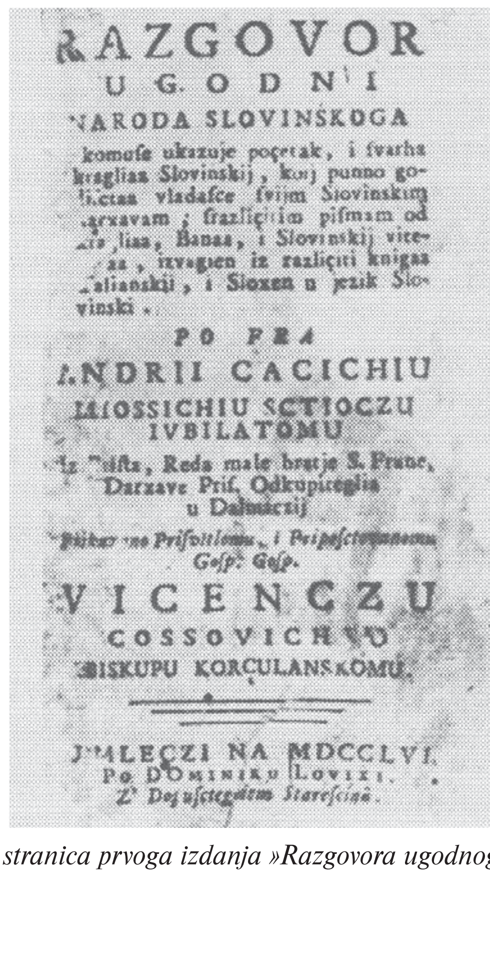
RAZGOVOR
UGODNI
NARODA SLOVINSKOGA
komuse ukazuje początak, i svarha kraglia Slovinskij, koij punno gospodicztva vladasce svijm Slovinskim darxavam; srazliçitim pismam od kraliaa, Banaa, i Slovinskij viteza, izvagien iz razliçiti knigaa taliansckii, i Slozen u jezik Slovinski.
PO FRA
ANDRII CACICHIU
MIOSSICHIU SCTIOCZU
IVBILATOMU
Iz Reda male bratje S. Frane, Darzave Priſ. Odkupiteglia u Dalmaczij
Priſvitlomu, i Pripoſctovanomu
Goſp. Goſp.
VICENCZU
COSSOVICHIU
BISKUPU KORÇULANSKOMU.
U MLEÇZI NA MDCCLVI.
Po DOMINIKU LOVIZI.
Z' Doj uſctegnutim Stareſcinâ.

Naslovna stranica prvoga izdanja »Razgovora ugodnoga« (1756.)

OD »LJETOPISA POPA DUKLJANINA« DO »RAZGOVORA UGODNOGA NARODA SLOVINSKOGA« (Sv. Vladimir, kralj i mučenik)

ANITA MIKULIĆ-KOVAČEVIĆ
100 St. George Street
University of Toronto, CND

UDK: 821.163.42. Kačić Miošić, A. (091)
Stručni članak
Primljeno: 1. X. 2008.

Fra Andrija Kačić u svomu »Razgovoru ugodnomu« prikazao je hrabru i upornu borbu hrvatskoga i nekih drugih naroda za obranu vjere, domovine, slobode i dostojanstva ljudske osobe. Služeći se podatcima iz »Ljetopisa Popa Dukljanjina« Kačić je spjevao vrlo sugestivnu baladu o sužanjstvu i kraljevskoj kruni sv. Vladimira, mučenika. Tu je presudnu ulogu odigrala Kosara, kći cara Samuela. Pjesma je zapravo snažna poruka čitateljima da dobro konačno mora slaviti pobjedu nad zlom, što potvrđuje divni lik kralja i mučenik Vladimira.

Ključne riječi: *Vladimir, Kosara, sužanj, vjera, sloboda, ljubav, mučenik.*

UVOD

Romantizam je pokret koji je snažno označio europska kulturna zbivanja od kraja XVIII. do polovice XIX. stoljeća. On je reakcije na klasicističku književnost i strogim pravilima suprotstavlja osjećajnost pojedinca i potrebu za što većom slobodom. U romanima, dramama i epovima rado obrađuje povijesne i nacionalne teme. I europski i hrvatski romantizam nisu došli neočekivano i nepripremljeno. Sasvim su normalno izrasli iz prethodnih književnih i uopće kulturnih korijena i dostignuća.

U tom svjetlu treba promatrati prosvjetiteljsko djelovanje brojnih pisaca koji su u Hrvatskoj djelovali u predpreporodno doba. Jedan od najznačajnijih pisaca toga razdoblja je fra Andrija Kačić Miošić, hrvatski franjevac (+1760.), koji je sa svoja dva djela na hrvatskom jeziku[1] nastavio prosvje-

1. *Razgovor ugodni naroda slovinskoga...,* Mleci 1756, 396; 2. izdanje, Mleci 1759, s. XII+338; *Korabljica Pisma Svetoga i svih vikovah svita dogagiajih poglavitih...*, Mleci 1760, XVIII+405. Do

titeljsko djelovanje hrvatskih pisaca iz prijašnjih stoljeća. Tema je njegovih pjesma junaštvo hrabrih junaka koji su se borili protiv neprijatelja kršćanstva, a za vjeru i slobodu svoga naroda. Budući da je pisao narodu bliskim i razumljivim jezikom i u narodnom stihu (»desetercu«), njegova su djela imala vrlo veliki utjecaj na buđenje nacionalne svijesti u hrvatskom narodu, snažno poticala prosvjetiteljsko djelovanje i posebno utjecala ne samo na hrvatski romantizam, nego i na mnoge kasnije hrvatske pisce. Neke su njegove pjesme prevedene na 14 europskih jezika, pa su utjecale i na europski

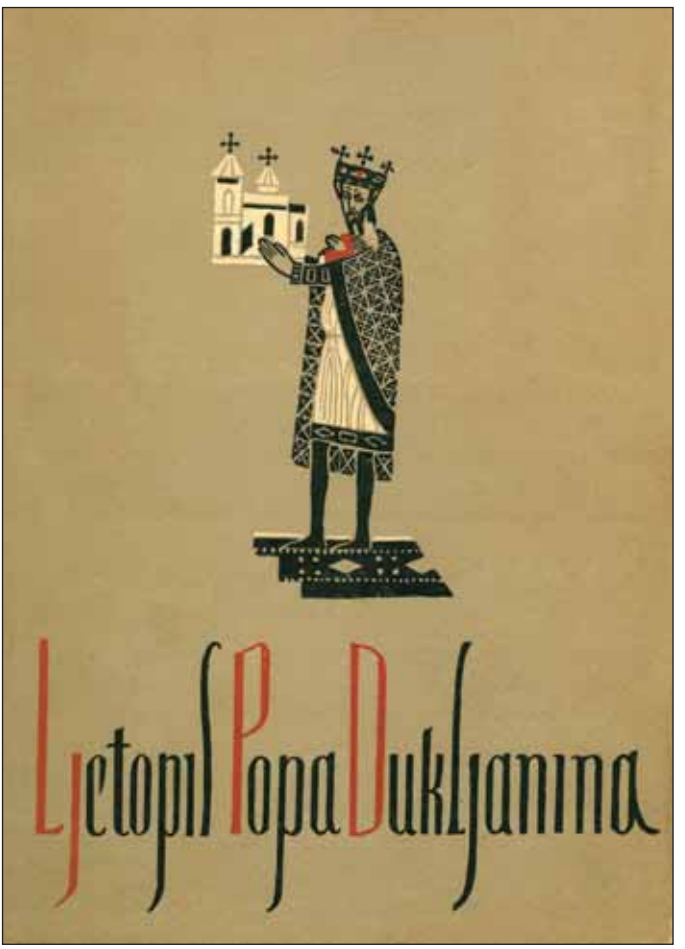

Ljetopis Popa Dukljanina, Matica hrvatska, Zagreb 1950.

danas je *Razgovor ugodni* objavljen u preko 70, a *Korabljica* u 13 izdanja; usp. FRA HRVATIN GABRIJEL JURIŠIĆ, *Bibliografija fra Andrije Kačića Miošića,* u: STIPE BOTICA, *Andrija Miošić Kačić,* ŠK-Kačić, Zagreb 2003, 269 i dalje.

romantizam (bugarski, češki i drugi). U svojim se je djelima služio, kako sam kaže, mnogim knjigama na latinskom, talijanskom i hrvatskom jeziku, kao i arhivskim dokumentima.[2]

Jedno od najvažnijih djela najstarije povijesti Hrvata, današnjih Crnogoraca, Srba i Makedonaca kao i nekih drugih naroda, poznato je pod latinskim naslovom »Sclavorum regnum«, ili hrvatskim »Ljetopis Popa Dukljanina«.[3] To je zapravo povijesno i književno djelo, pisano latinskim jezikom, koje pripovijeda povijesna zbivanja u Duklji i šire od V. do XII. stoljeća.

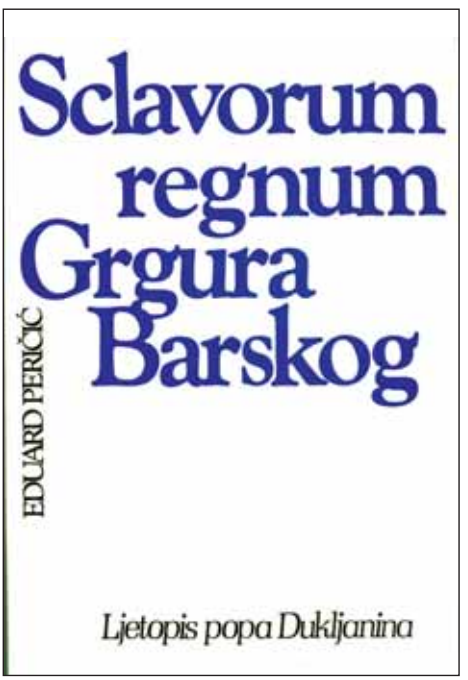

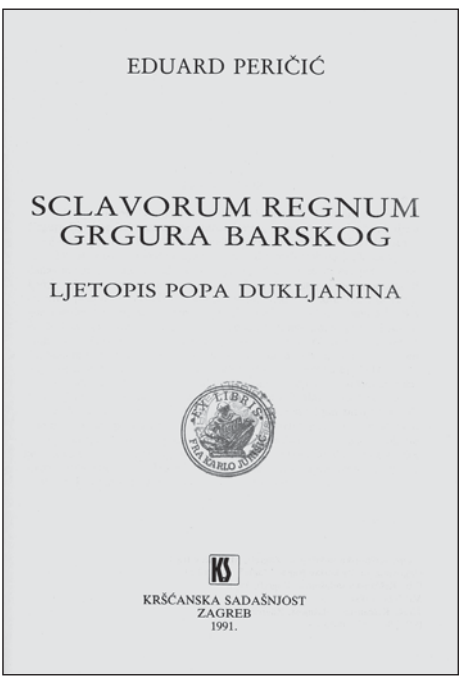

Dr. Eduard Petričić, Sclavorum regnum Grgura Barskoga - Ljetopis Popa Dukljanina, KS, Zagreb 1991.

2. *Djela Andrije Kačića Miošića,* Razgovor ugodni (prir. T. Matić), SPH, knj. 27, knj. prva, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1942, 103 (Pripoljubljenom štiocu, tj. predgovor). Dalje: Djela AKM.

3. Postoji više rukopisa i objavljenih izdanja (preko 20) toga djela. Od starijih izdanja navodimo *Ljetopis Popa Dukljanina.* Latinski tekst s hrvatskim prijevodom i »Hrvatska kronika« (V. Mošin), MH, Zagreb 1950, 109. Vrlo je važno novije djelo EDUARD PERIČIĆ, *Sclavorum regnum Grgura Barskog - Ljetopis Popa Dukljanina*, KS, Zagreb 1991, 370, u kojemu je navedena vrlo bogata literatura. Također treba upozoriti na djelo IVAN MUŽIĆ (prir.), *Hrvatska kronika 547.-1089.,* II. dopunjeno izdanje, MH, Split 1999, 207. - Poslije dugih rasprava, konačno se može ustvrditi da je »Ljetopis« nastao u drugoj polovici XII. stoljeća u Duklji, a napisao ga je Grgur Zadranin, nadbiskup barski (1172. -1196.?), usp. E. PERIČIĆ, *Nav. dj.,* 175.

Uz ostalo tu je i »Pisma od kralja Vladimira«, koju je fra Andrija posvetio životu, ljubavi, vjenčanju i sudbini kralja Vladimira i Kosare.[4]

U ovom članku posebno ćemo razmotriti pjesmu fra Andrije Kačića o sužnju Vladimiru, koga je Samuel, bugarski kralj bacio u tamnicu. Tu ga je posjetila Kosara, Samuelova kći, i nakon duljega razgovora obećala mu kako će moliti svoga oca da ga pusti na slobodu. Otac je udovoljio njezinoj molbi i čak za njihovo vjenčanje priredio veliku svečanost. Poslije slavlja mladi je kralj sa svojom ženom pošao u svoju kraljevinu, u svoj »bili dvor«. Samuel mu je preporučio da »pozdravi slovinsku gospodu« i priznao da je »puno sagrišio« što je Vladimirovu »staricu majku razcvilio« i njega toliko vremena držao u tamnici. Pjesma ima 151 stih. Nije je bilo u 1. izdanju *Razgovora ugodnoga* (1756.), nego je spjevana kasnije i objavljena je u 2. izdanju (1759.).[5]

U »Ljetopisu popa Dukljanina« pisac spominje više vladara s imenom *Vladimir*: Vladimir I. sin Sebislavov, kralj; Vladimir II. kralj, mučenik, sveti; Vladimir III. kralj; Vladimir IV. sin Vladimira III. kralj; i Vladimir V. sin Gradihine. Pisac *Razgovora ugodnoga* svoju je pjesmu posvetio sv. Vladimiru, kralju i mučeniku.

I. KAČIĆEVA PJESMA O KRALJU VLADIMIRU

Fra Andrija Kačić Miošić je svoj *Razgovor ugodni,* prvorazredno prosvjetiteljsko djelo, pružio hrvatskom narodu, i to onomu dijelu koji je uglavnom bio nepismen, koji nije imao mogućnosti pohađati bilo kakve škole i koji je živio od zemljoradnje i stočarstva, daleko od kulturnih središta i civilizacijskih dostignuća. Sam u predgovoru naglašava, da su njegovi čitatelji »siromasi, težaci i čobani naroda slovinskoga« i »koji izvan slovinski drugim jezikom govoriti ne znadu«.[6]

Tome dijelu naroda ponudio je Starac Milovan u *Razgovoru ugodnomu* povijest ne samo svoga hrvatskog naroda i susjednih naroda (Albanaca, Mađara, Srba i Vlaha), nego i dobar dio europske i svjetske povijesti (Bizantsko, Tursko i Austrijsko carstvo, Mletačka republika, Bugarska i druge europske države).

Drugomu svom djelu dao je naslov *»Korabljica Pisma Svetoga i svih vikova svita događaji poglavitih«* (1760.). Kako se iz samoga naslova vidi, to je, dakle, priručnik svjetske povijesti, namijenjen onima istim siromasima, težacima i

4. Pjesma nije objavljena u 1. izdanju »Razgovora ugodnoga« (1756.), nego u 2. izdanju (1759.). Usp. *Djela AKM*, 154-157.

5. V. *Djela AKM,* 1545-157.

6. V. *Djela AKM,* 103 i 615.

čobanim, kojima je namijenio i *Razgovor ugodni*.[7] On nudi svojim čitateljima svijetle likove i junačke muževe - kraljeve, banove, vitezove, careve, pape, svece i blaženike od naroda slovinskoga kao i od drugih naroda.

Mnogim slavnim i velikim knezovima i kraljevima slovinskim posvetio je Starac Milovan tekstove i u prozi i u poeziji. O slavnom mužu Vladimiru, knezu, sužnju, kralju, mučeniku i svecu spjevao je posebnu pjesmu. To je zapravo balada o knezu i kralju koji je dospio u sužanjstvo:

»Gorko cvili sužanj Vladimire
u tamnici kralja bulgarskoga,
gorko cvili, danak proklinjaše,
u koji se na svit porodio.«[8]

Dakle, pjesnik ide odmah in medias res. Mladi je kralj sužanj u tamnici i ne vidi ma ni kakve svijetle budućnosti.

Već se u drugoj kitici nagoviješta obrat. Dok on u tamnici »cvili« (plače i jauče od muke), plemenita i mlada Kosara, kći cara bugarskoga koji ga je zarobio, čuje njegov plač, dolazi u tamnicu i tješi mladoga sužnja. Kosara pita tužnoga sužnja za razlog njegova plača i navodi nekoliko mogućih razloga. On uzvraća da niti jedan od navedenih razloga nije uzrok njegove tuge, nego je pravi uzrok:

»...Na viri je mene privario,
u tamnicu tamnu postavio.«

Dakle, pravi je uzrok što je njezin otac Samuel (+1014.) mladoga Vladimira prevario, odnosno iznevjerio. Na prijevaru ga je strpao u tamnicu. Kad je ona shvatila da je zapravo njezin otac krivac, a mladi knez pravdan, u njezinu se je srcu probudila želja za pravdom. Željela je ispraviti očevu pogrješku i nepravdu nanesenu Vladimiru, pa tek tada pita mladića tko je on i odakle je, a Vladimir kratko odgovara:

7. U »Bogočasnom štiocu« (predgovoru) »Korabljice« Starac Milovan piše: »Kako u korablji Noevovoj biše od svake vrste živućega, razložita i nerazložita, tako se u mojim knjižicam nahodi od svake vrste stvari i događaji, svetih i prokletih, harnih i neharnih, mirni i nemirni, duhovnih i svitovnih...«; v. *Djela AKM*, knj. druga, *Korabljica,* Zagreb 1945, 6. U podnaslovu *Korabljice* piše: »Prinešena iz knjiga latinskih, talijanski i iz Kronika Pavla Vitezovića u jezik bosanski.« Dakle, to je povijest crkvena i svjetovna, a izvori su mu na stranim jezicima (latinski i talijanski) i na hrvatskom, i to po imenu spominje pisca i djelo (Pavao Vitezović i njegova »Kronika«).

8. Pjesmu navodimo prema FRA ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga,* izd. »Kačić«, Split 1983, 81-83.

»Ja sam sužanj od Hercegovine.
Dvorio sam kralja slovinskoga
u Tribunju, gradu bijelomu...

Ja sam, seko, roda gospodskoga,
al' sam sužanj kralja bulgarskoga.

U mene je blago nebrojeno.
Moja bi me iskupila majka,
al' me kralju ne da na odkupe,
nego ište rusu glavu moju.«

Kosara je shvatila da Vladimir nije ništa kriv, ali ga ipak čeka strašan svršetak, sigurna smrt. Tek tada Kosara otkriva Vladimiru da je ona kći Samuelova i da će moliti oca neka ga pomiluje i pusti na slobodu. Među ostalim veli:

»... ljubit ću mu skuta u kolina,
noge ću mu suzam polivati,
živim ću ga Bogom zaklinjati...«

Kosara je željela odmah izvršiti svoje obećanje koje je dala Vladimiru i otišla je k svomu ocu Samuelu. Dok je išla, Kačić veli:

»... ter se sama sobom razgovara:
»Što sam godir vidila junaka
slovinskoga roda i plemena,

ja ne vidi lipšega junaka,
ni lipšega, ni pristalijega,
nit' ga može poroditi majka,
od mladoga sužnja Vladimira.«

U Kosarinu se je srcu porodila ljubav i stoga je došlo do nevjerojatnog obrata. Kosara moli svoga oca Samuela, cara bugarskoga, koji je stvorio veliku državu (Makedonija, Tesalija, Epir, Albanija, Duklja, Travunja, Zahumlje, Bosna, Raška, Srijem i Podunavska Bugarska) da sužnja Vladimira pusti iz tamnice i da joj dade »za... virna zaručnika..., jer je lipo momče Hercegovče«. Otac nije mogao odbiti svoje kćeri. Ali je ispravio krivi podatak o sužnju:

»Nije ono momče Hercegovče,
već je ono kralju Vladimire...«

Kad je čula da Vladimir nije momak iz Hercegovine, nego da je kraljevskoga roda i plemena, bila je iznenađena i oduševljena. Otac joj je dao ključeve od tamnice, a ona je odmah otrčala, otvorila vrata i uskliknula:

»Ustani se, kralju Vladimire,
ter otari gorke suze tvoje.
Evo tebe zaručnica zove,
lipa ćerca kralja bulgarskog.«

Vladimir je iznenađen, potekoše mu suze radosnice i on blagoslivaše Kosaru, kako pjesnik veli, »veće nego svoju milu majku«. Car je Samuel obukao Vladimira u zlatne haljine, pozvao svu visoku gospodu, priredio veliku svadbenu svečanost i vratio mu krunu i kraljevstvo. Veselje je bilo neopisivo, a sam Samuel »svoga zeta cjelivaše, cjelivaše i blagoslivljaše«. Zaželio mu je sretan put i priznao:

»... Puno sam ti, sinko, sagrišio
i staricu majku razcvilio
držeći te u tamnici tamnoj,
moreći te i žeđom i gladom.
Uzmi, sinko, zaručnicu tvoju,
povedi je k bilom dvoru tvomu.«

Fra Andrija Kačić je kao svećenik, profesor bogoslovlja i narodni prosvjetitelj, u toj pjesmi istakao doista povijesnu ličnost kneza i kralja Vladimira, ali je i jasno upozorio na nepošteni postupak cara Samuela (vjerolomstvo), zatim Vladimirovo sužanjstvo, ljubav Kosare, Vladimirovo oslobođenje iz tamnice, svečano vjenčanje, povratak krune i kraljevstva, kao i Samuelovo priznanje grijeha i ispriku. Sve je tako simpatično i smišljeno posložio da su čitatelji i slušatelji mogli lako prihvatiti jasnu poruku kako onaj koji nije kriv (Vladimir) konačno mora dobiti zadovoljštinu, pa tako ipak na kraju pravda pobjeđuje. Nadalje, prava ljubav (Kosare) postiže od njezina oca (Samuela) da je ne samo vrlo rado oslobodio sužnja, nego mu dao svoju kćer za ženu, priredio svečano vjenčanje i vratio mu krunu i kraljevstvo.

I u toj pjesmi, kao uostalom i u drugim pjesmama i proznim tekstovima, Starac Milovan *odgaja* svoje čitatelje i slušatelje da u svim životnim (ne) prilikama ostanu vjerni Gospodinu Bogu, njegovim zapovijedima i moralnim zakonima. Poruka je, dakle, jasna i svima shvatljiva - *istina i pravda konačno pobjeđuju*.

Za tu pjesmu o kralju Vladimiru (kao i cijeli RU) vrijedi ono što je napisao Josip Vončina: »... valja uzeti da je *Razgovor ugodni* imao i *velikih vrlina*, a njegov pisac volje i upornosti da te vrline *dosljedno provede* kroz djelo. Čini

nam se da ga urešuju osobito: etičke vrednote, povremeni visoki pjesnički dometi i u prvi mah skrivena, ali pažljivijem čitanju dobro uočljiva vještina u baratanju jezičnim i metričkim sredstvima.«[9]

II. SVETI VLADIMIR U POVIJESTI I LEGENDI

O mnogim poznatim imenima u povijesti čovječanstva često postoje samo vrlo oskudni podatci, utemeljeni na vjerodostojnim vrelima i svjedočanstvima. Tako je i u hagiografiji. Stoga, kad za brojne mučenike iz starokršćanskih vremena nije bilo dovoljno sigurnih povijesnih podataka, nastale su legende (poznate u hagiografiji kao »passio« i »vita«), koje su se u početku širile od usta do usta, a kasnije su bile zapisane.[10] Sasvim je sigurno da legende kao cjelina nisu točne, ali je isto tako sigurno da su bit i srž (nucleus) zapravo sačuvana istina s vjerodostojnim podatcima. Tako npr. o sv. Dujmu, biskupu i mučeniku u Saloni i zaštitniku grada Splita, postoji nekoliko sigurnih podataka (biskup u Saloni, datum i godina mučeništva, sačuvana nadgrobna ploča). Sve je drugo legenda zaodjenula u zanimljivi životopis.[11]

Tako i o sv. Vladimiru, kralju i mučeniku, postoji vrlo bogata literatura, i to brojni stari rukopisi i objavljena djela i rasprave.[12]

Fra Andrija Kačić preuzeo je iz »Ljetopisa« podatke o sv. Vladimiru i spominje ga u oba svoja djela. Osim navedene pjesme u 2. izdanju »Razgovora ugodnoga«,[13] bilježi ga i među »blaženima naroda slovinskoga«[14] i u »Korabljici«.[15] Od više starijih pisaca navodimo samo Pavla Rittera Vitezovića.[16]

U »Ljetopisu« se spominje pet knezova i kraljeva imenom *Vladimir*. Sveti Vladimir, mučenik, o kojemu pjeva Starac Milovan, zapravo je Vladimir II. koji je najprije bio knez Zete, nekadašnje Crvene Hrvatske, a to su danas dijelovi Crne Gore i Albanije. Na prijevaru ga je zarobio Samuel, car bugarski, i bacio ga u tamnicu. Kosara, careva kći, zaljubila se je u mladoga sužnja

9. ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* - MATIJA ANTUN RELJKOVIĆ, *Satir iliti divji čovik,* S.N. Liber, Zagreb 1988, 39.

10. »Passio« u značenju legendarni opis muke starokršćanskih mučenika; »vita« također legendarni život nekoga sveca.

11. O sv. Dujmu postoji bogata literatura, npr. *Sveti Dujam, štovanje kroz vjekove* (urd. Milan Ivanišević), Split 2004, 224.

12. V. E. PERIČIĆ, *Nav. dj.,* 9-26.

13. V. *Djela AKM,* 154-157.

14. *Isto,* 124.

15. *Djela AKM,* Korabljica, 249. Fra Andrija je posvetio nekoliko pjesama kao i proznih tekstova nekim svecima, posebno »od sveti naroda slovinskoga«. Usp. HRVATIN GABRIJEL JURIŠIĆ, *Hagiografija u djelima fra Andrije Kačića,* u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba.* Zbornik radova sa znanstvenog skupa... održanoga 3.-7. studenoga 2004. u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrogu, HAZU, Zagreb 2007, 399-425.

16. *Vita et martyrium b. Vladimiri, Chroatiae regis, fido calamo piis patriotis relata,* Zagrabiae 1705, 16.

i molila oca da ga oslobodi, što je on i učinio. Pristao je i da se oni vjenčaju, vratio Vladimiru krunu i kraljevstvo, pa je tako Kosara postala kraljica. Neko su vrijeme sretno živjeli. Vladimir je sagradio crkvu i samostan u Elbasanu (današnja Albanija), u kojoj će kasnije počivati njegovi zemni ostaci. Danas je to pravoslavna crkva i samostan.

Kad je umro car Samuel (+1014.), ubijen je njegov sin Radomir, koji ga je trebao naslijediti. Postavljen je za cara Vladislav, Samuelov nećak. Vladislav se je htio riješiti i Vladimira, pa ga je prijateljski nagovorio da dođe na sasta-

Vaclav Anderle, Sv. Vladimir, kralj i mučenik (crtež 1892.)

nak u Prespu, grad na Prespanskom jezeru, Samuelovu prijestolnicu. Vladimir je povjerovao i došao u grad 22. svibnja 1016. godine. Tu su ga dočekali Vladislavovi ljudi i ubili ga. Njegova žena Kosara prenijela je njegovo tijelo u mjesto Krajnje, koje se i danas nazivlje Prečista Krajnska. Tu je pokopano u crkvi Bogorodice Marije. Budući da su se na njegovu grobu događala velika čudesa, brojni su vjernici kao hodočasnici dolazili na njegov grob.[17]

Udovica je Kosara osnovala uz tu crkvu ženski samostan i školu, postala redovnica i proživjela preostali dio života. Pokopana je u grobu uza svoga

17. *Ljetopis Popa Dukljanina* (V. Mošin), 78-85.

muža. Ruševine crkve i samostana vide se i danas. Moći sv. Vladimira 1215. god. prenesene su u Drač, pa ga taj grad slavi kao svoga zaštitnika.[18]

Njegov se blagdan slavi 22. svibnja, na dan njegove mučeničke smrti.

ZAGLAVAK

Starac Milovan svojom je pjesmom podigao trajan spomenik sv. Vladimiru, kralju i mučeniku. Kačićeva »Pismarica«, u kojoj je i pjesma o Vladimiru, došla je i do najzabitnijih sela i kao »narodna pjesma« širila se od usta do usta i prenosila slavu o mladomu kralju i mučeniku. Pjesnik je u 150 stihova nadahnuto ispripovjedio Vladimirov životni put od tamnice i gotovo sigurne smrti do kraljevske krune. Približio je njegov lik čitateljima i slušateljima. Taj divni lik mladoga kralja svojom dobrotom, a nadasve živom vjerom, osvaja simpatije čitatelja. Njegova mu je vjera pomogla da je od Samuela neprijatelja dobio tasta, koji mu daje svoju kćer za ženu i vraća mu kraljevsku krunu.

Kasniji Vladimirov život i njegova mučenička smrt učinili su ga uzorom ljudskoga i kršćanskog života, a čudesa koja su se događala na njegovu grobu privlačila su brojne hodočasnike. A. Kačić je tom pjesmom kroz stoljeća tisućama svojih čitatelja i slušatelja na konkretnom primjeru Vladimirova svetoga života jasno pokazao da Božja Providnost vodi svijet i da nikada zlo ne može i ne će slaviti pobjedu nad dobrom.

Kao i u drugim svojim pjesmama i proznim odlomcima Starac je Milovan na temelju sigurnih povijesnih svjedočanstava (»ima dobar temelj od istine«, kako sam kaže[19]) stvorio i »okitio« vrlo lijepu i poticajnu baladu, koja je na čitatelje i slušatelje uvijek ostavljala divan utisak.

SUMMARY

FROM »ANNALS OF THE PRIEST OF DIOCLEA« TO »PLEASANT DISCOURSE OF THE SLAVIC POEPLE« (Saint Vladimir, king and martyr)

This powerpoint presentation compares and contrasts fr. Andrija Kačić Miošić interpretation of the legend of King Vladimir with that of the *Annals of the Priest of Dioclea*. It also situates Kačić among the major writers of the European Romantic movement and outlines his impact on the formation of Slavic National Romanticism.

18. Usp. *Bibliotheca sanctorum*, ed. Ist. Giovanni XXIII, Pont. Univ. Lateranense, Roma 1969, XII, 1321-1323; E. PERIČIĆ, *Nav. dj.*, 160 i dalje; *Hrvatska kronika 547-1089,* (pr. I. Mužić), MH, Split 1999, 150-154.

19. V. »Bratu štiocu« (predgovor) 1. izdanju Razgovora ugodnoga, *Djela AKM*, knj. 1, 5.

ŠIBENIK U PJESMAMA FRA ANDRIJE KAČIĆA

SAŠA MRŠA
Univesity of Waterloo
CND

UDK: 821.163.42-13 Kačić Miošić, A.
Stručni članak
Primljeno: 9. V. 2008.

Fra Andrija Kačić Miošić (+1760.), franjevac, sveučilišni profesor filozofije i teologije, pisac i pjesnik objavio je jedno filozofsko djelo na latinskom jeziku i dva na hrvatskom. Njegov *Razgovor ugodni naroda slovinskoga,* do danas objavljen u preko 70 izdanja, imao je vrlo veliki utjecaj ne samo u Hrvatskoj, nego i u drugim zemljama. Neke su, naime, njegove pjesme prevedene na 14 europskih jezika.

Kačić je kao višegodišnji profesor u Šibeniku dobro upoznao taj grad i njegovu povijest, pa je nekoliko pjesama posvetio junacima koji su u dugomu razdoblju osmanlijskih nasrtaja pokušali osvojiti grad. Pisac u ovom članku raspravlja o tim pjesmama, borbama s Turcima i poimenice spominje neke junake i ističe njihovu hrabrost. Građani i njihovi vođe stavili su se u obranu kršćanske vjere i slobode svoga grada i svoga naroda.

Ključne riječi: *Šibenik, Turci, borba, rat, vitez, junak, hrabrost.*

UVOD

Za hrvatsku su nacionalnu kulturu umjetnička djela, među kojima su i djela pisane riječi, isto toliko važna, pa možda čak i važnija od materijalnih ostvarenja. Pisana je riječ u temeljima kulture Hrvata, i to od samih početaka u njihovoj europskoj povijesti, pararelno na dva načina - *na narodnome jeziku,* početno kao mješavina sa starocrkvenoslavenskim, nacionalnim pismom, glagoljicom, i *na latinskom jeziku.* Na taj način postoji cijela srednjovjekovna hrvatska književnost, koja se postupno oslobađa starocrkvenoslavenskoga i polako prelazi na govorni narodni jezik i pismo latinicu.

U posljednjoj fazi standardizacije hrvatskoga književnog jezika posebnu su važost imali *fra Andrija Kačić Miošić* za Dalmaciju i *Matija Antun Reljković* za Slavoniju. Treba spomenuti i zaslužnoga gramatičara, marljivoga leksikografa i uopće svestranog djelatnika, fra Josipa Jurina (*Grammatica*

illyricae iuventuti latino italoque sermone instruendae accomodata... - Slovkigna slavnoj slovinskoj mladosti...napravglena..., Venecija, 1793.). Nažalost, poradi činjenice da je njegov opus dijelom ostao u rukopisu, a i zato što nije dostatno obrađen i predstavljen u najvažnijim djelima naše filologije, Jurin nije dovoljno poznat hrvatskim znanstvenicima. Ipak treba upozoriti da je u posljednje doba objavljen zbornik *Jezikoslovac fra Josip Jurin* (Primošten-Šibenik 1999.).

Kao što su Kačić, Reljković i Jurin tako su i brojni drugi pisali ikavski sudjelujući u normiranju ikavske štokavštine, čime su doprinijeli razvoju hrvatskoga književnog jezika uopće. To razdoblje hrvatske jezikoslovne povijesti proteže se od starijih bosanskih franjevaca, preko fra Andrije Kačića, Vida Došena, Matije Antuna Reljkovića, Šime Starčevića, Ilije Rukavine do zadarske filološke škole s Antom Kuzmanićem na čelu.

Hrvatska je jezična povijest duga i znakovita, a u pojedinim segmentima i posebna. Brojni su pisci svojim stvaralaštvom i marom sudjelovali u normiranju hrvatskoga standarnog jezika Svojim su djelima stvarali temelje razvoja hrvatske filologije. Nemali je broj primjera u književnoj povijesti da se jedan pisac pamti i spominje upravo poradi jednoga djela, bilo da se radi o romanu, drami ili čak jednoj jedinoj pjesmi. Takva djela imaju posebnu vrijednost i zauvjek ostaju kao nešto sveto u sklopu kulturne baštine jednoga naroda, da bi na koncu postala istinskom nacionalnom vrijednošću.

I. KAČIĆ I NJEGOVO DJELO

Iako je za života objavio *Elementa peripatethica ad mentem subtilissimi doctoris Joannis Duns Scoti* (Venecija, 1752.) i *Korabljicu* (Venecija, 1760.), fra Andrija Kačić Miošić hrvatskoj je književnosti i kulturi ostavio osobito vrijednu (»kultnu«) knjigu - *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* (Venecija, 1756. i 1759.), kojom je stekao veliku slavu i osobitu popularnost te ušao u plejadu onih stvaralaca, koji su poznati i proslavljeni samo po jednomu djelu.

O fra Andriji Kačiću postoji vrlo obilata literatura koja se može vidjeti u monografiji Stipe Botice, *Andrija Kačić Miošić* (Zagreb 2003.). Bibliografiju je priredio fra Hrvatin Gabrijel Jurišić. Potrebno je, naime, istaknuti činjenicu da je Kačić više od desetljeća (1737.-1748.) živio i djelovao u Samostanu sv. Lovre u Šibeniku, gdje je bio profesor na Franjevačkom generalnom filozofsko-teološkom učilištu. Tu je razvijao svoje predavačke sposobnosti u bogoslovnim znanostima i filozofiji, a isto tako dobivao inspiraciju za svoje višestruko stvaralaštvo. Danas, nažalost, osim *ulice* u kojoj se nalazi Samostan sv. Lovre, koja nosi K*ačićevo ime*, u Šibeniku nema nikakvoga drugog spomen-obilježja, koje bi bilo svjedokom desetogodišnjem životu i plodnom

djelovanju Starca Milovana podno zidina Krešimirova grada. Današnji naraštaj podsjeća na toga velikog franjevca i davno minulo vremensko razdoblje samo ime šibenske tiskare »Kačić«.

Fra Andrija je rođen u Bristu kraj Makarske1704. godine kao potomak stare hrvatske plemićke obitelji plemena Kačića. Završivši prve škole u samostanu u Zaostrogu, u kojemu je i franjevcem postao, krenuo je na daljnje školovanje, kako se prepretpostavlja, u Budim. Vrativši se u domovinu predavao je u Zaostrogu teologiju i filozofiju. Poslije profesorske službe u Šibeniku, tri je godine bio strarješina maloga i siromašnog samostana u Sumartinu na Braču.

S njim se je u Zaostrogu školovao i fra Filip Grabovac, rođen u Podosoju kraj Vrlike, pisac domoljubnoga djela *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti arvackoga* (Venecija 1747.). Zbog njegove kritike mletačke vlasti i svoje neopreznosti, Grabovac je nakon objavljivanja svoga djela uhićen u Veroni, odveden u Veneciju, gdje je bačen u tamnicu. Kao zatočenik u malomu i siromašnom samostanu na otročiću Duha Svetoga predao je svoju dušu Bogu 1749. godine. Možda je fra Andrija Kačić, poučen Grabovčevom tragičnom sudbinom, bio puno oprezniji od svoga redovničkog brata, pa je fra Andrjin *Razgovor ugodni* imao kudikamo sretniju sudbinu od Grabovčeva *Cvita.*

Osim što je bio »lector generalis« (sveučilišni profesor) na šibenskome učilištu, valja istaknuti još jednu vezu fra Andrije Kačića sa Šibenikom. Naime, nakon završetka studija filozofije i bogoslovije mladi fra Andrija zaređen je za podđakona 20. XII. 1727. god. u Šibeniku, za đakona 13. III. 1728. god. u Skradinu i za svećenika 22. V. iste godine u Šibeniku.

Fra Andrija je objavio dva književna djela, i to oba u posljednjem desetljeću života: *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* (Mleci, 1756.; drugo prošireno izdanje Mleci 1759.) i *Korabljica* (Mleci, 1760.). U *Korabljici* je u dva dijela, prozom, u duhu srednjovjekovnih kronika, opisao povijest od početka svijeta do Kristova rođenja i od rođenja Kristova do svojih vremena. Još prije je objavio *Elementa peripatethica...* (Mleci 1752.), priručnik skolastičke filozofije za studente. To je djelo posebno važno za šibensku kulturnu povijest, jer je to manje poznato djelo koristio za desetogodišnja predavanja na Teološkom učilištu u Šibeniku, a upotrebljavalo se je i na nekim drugi filozofskim učilištima. Osim toga, fra Andrija je u Šibeniku poučavao i odgajao ne samo franjevce, nego je među svojim slušateljima imao i kandidata biskupijskoga klera. Pripremajući filozofska predavanja za svoje učenike, usporedno je pripremio i logiku, fiziku i metafiziku, kako sam piše u djelu *Elementa peripatethica*. No, ta djela fra Andrija nikada nije objavio, a rukopisi su izgubljeni. Don Krsto Stošić, kako navodi Milivoj Zenić u knjizi *U pohvalu od grada Šibenika* (Šibenik 2002.), izvještava da je rukopis filozofije

nestao 1916. god. iz samostana u Šibeniku. Bezuspješna su bila traganja da se ti rukopisi pronađu u Sumartinu ili Zaostrogu. Stoga nije moguće utvrditi originalnost Kačićeve filozofske misli. Osim toga, ni danas se ne zna gdje i kako su nestali rukopisi *Razgovora ugodnoga* i *Korabljice*, kao i brojne njegove bilješke i pisma.

Upitno je što je Kačića sprječavalo da objavi svoje filozofske spise. No, čini se gotovo sigurnim da je ipak prevladalo njegovo osobno uvjerenje da je pjesničko buđenje naroda njegov prvi i jedini zadatak. U *Razgovoru ugodnomu*, djelu većim dijelom u epskim desetercima, a manjim u prozi, fra Andrija pjeva i opisuje povijest Južnih Slavena i susjednih naroda, i to u obliku kronike, jednostavnim i svakom razumljivim pučkim izričajem. Kao čovjek XVIII. stoljeća Kačić povijesne događaje bazira na brojnim povijesnim, što hrvatskim, što latinskim i talijanskim izvorima. Naime, kako navodi Tomo Matić, a kasnije Stipe Botica, Kačić je poznavao i hrvatske povijesne pisce te se u svome radu koristio Vitezovićevom *Kronikom*, Bedekovićevim djelom *Natale solum* i Orbinijevim *Il regno degli Slavi*.

Razgovor ugodni naroda slovinskog, često popularno nazivan »Pismarica«, jedno je od najraširenijih i najpopularnijih djela hrvatske književnosti prošlih stoljeća (objavljeno u preko 70 izdanja). Razlozi su tome brojni. Već u Predgovoru svom djelu pisac naglašava da *ne piše za obrazovane, za one koji znaju latinski i talijanski, nego za one koji osim hrvatskoga ne poznaju drugi jezik*. Isto tako ističe da ne želi pisati ukrašenim i visokim stilom, nego jednostavnim, onako kako o povijesnim događajima pjeva epska narodna pjesma. Upravo stoga da bi se približio jednostavnijem, neobrazovanijem čitatelju, Kačić se odlučio za *epski deseterac* kao stih svoje pjesmarice. Stih, leksik, dikcija, figuracija – sve to svjedoči da Kačić slijedi prije svega folklornu epiku i da mu je ona glavni izvor i poticaj njegovu stvaralaštvu. Naime, valja istaknuti i to da pisac u svoje pripovijedanje događaja često umeće *dijaloge ili monologe*. Osim drugih, nazovimo ih tako, rekvizita folklorne epike, Kačić preuzima i lik vile kao glasnika. Pjevajući o prošlosti, ali i o vremenu u kojemu je živio i djelovao, i to ponajviše o bitkama i ratovima koji su vođeni na hrvatskomu tlu i na tlu južnoslavenskih zemalja, Kačev je *Razgovor ugodni* u narodu postao neobično popularan, čitao se i učio napamet, a među piscima mletačke Dalmacije, pa i u Slavoniji, imao je veliki broj sljedbenika i oponašatelja. Poetikom i shvaćanjem književnoga teksta kao djela za puk i težeći povijesnoj istini Kačić je uvelike promijenio dotadašnje, mahom visokoestetske koncepcije hrvatske književnosti. Ostavio je znatni trag ne samo na pjesnike svoga doba (XVIII. st.), nego su se hrvatski preporodni i kasniji pisci često pozivali na njegovo djelo.

II. STARAC MILOVAN I ŠIBENIK

Razgovor ugodni naroda slovinskoga kao jedinstveni pjesnički zbornik ima jednoga pripovjedača, pjevača svih pjesama – fiktivnog »Starca Milovana«, koji je ispjevao slijedeće pjesme o Šibeniku i šibenskim junacima u Kandijskom ratu:

1. *Slidi pisma od vitezova šibeniški i države njegove* (str. 40),

2. Slidi pisma od grada Šibenika, kako dođe poda nj paša bosanski samo trideset iljada vojske i bi razbijen na 1646; također od Vodičana, Vrpoljana i Krapnjana, kako isikoše Turke pod selom Vodice na 1645. (436-438),

3. *Slidi pisma druga od grada Šibenika, kako dođe poda nj paša Tećelija samo pedeset iljada vojske i ne može ga osvojiti na 1647.* (442-445),

4. Pisma od vitezova šibeniški (491-498).

Pisma od vitezova šibeniški prava je oda Šibeniku i njegovim građanima za junačko držanje u Kandijskomu ratu i u obrani grada od Osmanlija:

Šibeniče, gnizdo sokolovo,
ukraj sinja mora savijeno,
u tebi se legu sokolići,
vitezovi kano Ugričići:

koluneli, alaj-barjaktari,
kapetani i mladi serdari,
koji tursku zemlju porobiše
i gradove bile osvojiše.

Trikrat na te Turci udaraše,
Šibeniče, sjajno ogledalo,
osvojit te nigda ne mogoše
već pod tobom kruto izgiboše.

Puno slave tvoje vitezove,
Šibeniče, knjige Bružonove,
jer te oni snažno obraniše,
svitle sablje krvce napojiše...

U *Razgovoru ugodnom* Kačić donosi popis šibenskih vitezova pod naslovom: »Slide vitezovi od Šibenika i države šibeničke« u dva podnaslova: jedan je »Rata od Kandije«, a drugi »Rata Bečkoga« (24-26).

1. Junaci »Rata od Kandije«

Vuk Mandušić iz Rupa, glasoviti vitez,
Šimun Bogetić s Miljevaca,
Serdar Ivan Šandić od Šibenika,
Rakitić Gavran,
Popović Dragojla,
Dujam Omeljić,
Vid Omeljić i braća njegova.

2. Potom slijede junaci »Rata Bečkoga«:

Urban Latinin oliti Fenac, gospodin šibeniški, veliki i glasovit vitez na oružju,

Frane Kosirić, vlastelin šibeniški, pošteno vojeva i s Turcim boj čini,

Koluneo Sedmunić biše prid vojskom velike sriće,

Mijat Jurišić s Jankovićem isiče Turke na Vrbniku niže Knina,

serdar Pavasović od Skradina,

Bariša Blažević,

Šimun Babačić,

Cvitko Šarić,

Marko Lugović,

Filip Rajčević,

Bariša Berović odnese šezdeset obdulja (konjske utrke) i jedan dan na Graovu tri glave turske odsiče,

Vučen Mandušić, silni junak.

Slobodno možemo istaknuti da galeriju glasovitih vitezova, šibenske gospode i silnih junaka počinje i završava s *Vukom Mandušićem*, koga slave i latinska gospoda i junaci slavnoga naroda, jer on bijaše »silni junak kano Kraljeviću« (»*Pisma od vitezova šibeniški*«), a u »*Pismi od vitezova šibeniški i države njegove*« ide stupanj više te za Mandušića kaže da je »bolji junak nego Kraljeviću«.

U istom *Razgovoru*, nakon nabrajanja šibenskih vitezova koji su sudjelovali u Kandijskome ratu, Kačić donosi i mali ali vrlo važni prozni tekst, da bi istaknuo junaštvo Vida Omeljića i njegove braće. Nakon pogibije sedmerice braće Omeljića, Starac Milovan bilježi svjedočastvo starijih građana Šibenika: »Kažu starci od Šibenika, dostojni da jim se viruje, da dozva Foškarin, đenera (general), majku Vida Omeljića prida se i skide prsten s ruke pak ga metnu na ruku njezinu, skide također ćurak (ogrtač) ter ga na nju postavi govoreći joj ove riči: 'Budući da si porodila sedam vitezova, koji braneć krunu i poštene svoga principa izgiboše i mnoge turske glave odsikoše, dostojna si take časti i poštenja.' Ovako kažu starci od Šibenika« (25).

Još nekolici:

Frane Ugulin,

Markovnović iz Mandaline,

Aničić iz Doca,

Fakac iz Šibenika,

Ivan Palikuća (25).

Tu proznu crticu Kačić u *Razgovoru ugodnomu* uobličuje u stihove te u nekoliko kitica pjeva o tome događaju (»*Pisma od vitezova šibeniški*«):

Al poslušaj, dragi pobratime,
što učini Foskul đenerale,
kada ova braća izgiboše
braneć krunu dužda mletačkoga!

koji svoje glave pogubiše
vojujući i bojak bijući,
Turke sikuć, roblje fatajući
i na mejdan često izlazeći.«

Zove majku sedam Omeljića
ter joj bane biše besidio:
»Dostojna si časti i poštenja,
jer si majka sedam vitezova,

Pak skiduje prsten z desne ruke
ter ga daje majci Omeljića:
skide ćurak od skerleta tanka,
zaogrnu majku Omeljića.

Meće ruke u džep od dolame,
vadi bane od zlata dukate
ter ji daje majci Omeljića,
Tako kažu starci od krajine (493).

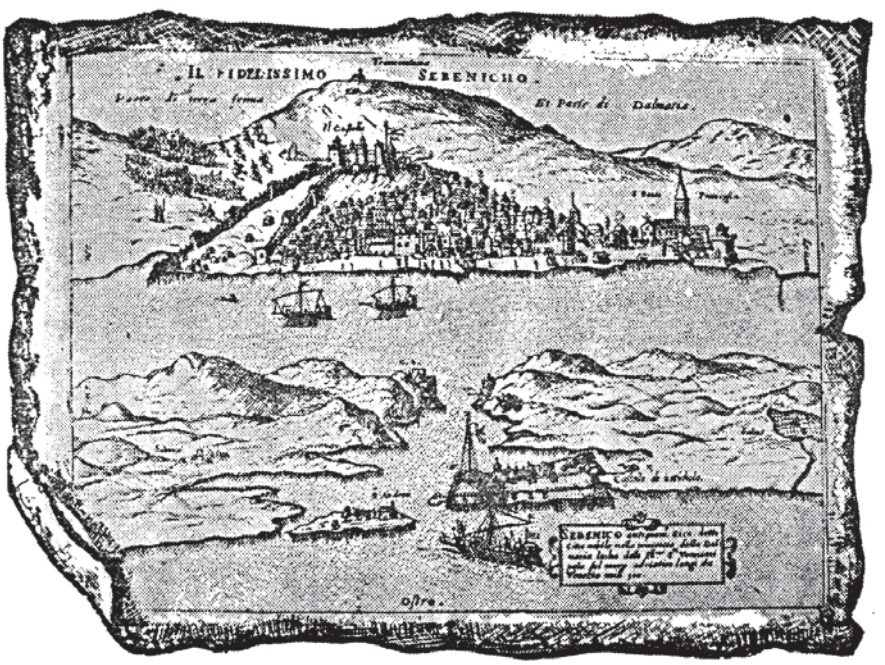

G. F. Camocio, Šibenik, crtež (1571.)

Pisma od vitezova šibeniški i države njegove (*Razgovor* 1756.) sastoji se od 12 strofa, odnosno 48 stihova, a prva strofa je identična onoj u *Pismi od vitezova šibeniški* (*Razgovor* 1759.), koja je puno opširnija i sastoji se od čak 69 strofa i 279 stihova. U znatno kraćoj prvoj pjesmi za Kačića je Šibenik »gnjizdo sokolovo«, »krilo principovo« dika i pohvala čitave Dalmacije. Od junaka on je opjevao: Ugričiće, Vuka Mandušića, Franu Kosirića, Fenca, Jovana Sandića, Gavrana Rakitića, Dujma Omeljića, Markovinovića od Mandaline i najmlađega Vida Omeljića. U drugoj pjesmi nastavlja veličati čitavu galeriju znamenitih vitezova koji su branili Dalmaciju pred naletima Osmanlija: Franu Draganića, Danijela Divnića, Marka Dobrovića, Šimunića, Šižgorovića, Mihu Kosirića, Krstu Kosirića, Cvijana Šarica, Stipana Kosirića, Melkiora Kosirića, Dragojla Popovića, Gulina harambašu. Tu je i vila od Zagorja. Pjesnik u svojim pjesmama vodi čitatelja od lokaliteta do lokaliteta poput kakvog vrsnog putopisca: od Vrpolja preko Krapnja, Mandaline, Varoša i Vodica do Danila i Skradina.

Pisma od grada Šibenika, kako dođe poda nj paša bosanski samo trideset iljada vojske i bi razbijen na 1646; također od Vodičana, Vrpoljana i Krapnjana, kako isikoše Turke pod selom Vodice na 1645. još je jedna od pohvala Starca Milovana gradu Šibeniku i njegovoj okolici, šibenskoj gospodi i slavnim vitezovima, i oda za hrabro vojevanje u Kandijskome ratu. Pjesma je karakteristična i po tome što je pisana u obliku razgovora ili pisma Starca Milovana s pobratimom Radovanom:

Knjigu piše starac Mjelovane
ter je šalje u Kotare ravne,
a na ruke Bogom pobratima,
od Karina starca Radovana:

»Spominješ se, starče Radovane,
kadno vojska na Šibenik dođe
u početku rata od Kandije
i prid njome bosanski vezire?«

Potom Kačić pjeva o okupljanju »šest iljada mladi krajišnika«, a druge strane Darviš-paša izabire »sve najbolje pišce i konjike« turske vojske, da bi krenuo, po tko zna koji put, na neosvojivi šibenski bedem:

Prid varošem Turke dočekaše,
na nje živi oganj oboriše.
Maleno je vrime postajalo,
pobigoše Turci vitezovi,

a za njima mladi krajišnici,
Kotarani i Šibeničani,
i ostala vojska principova
ter ji siku, nigda ne pristaju.

Nakon te pjesme *»Slidi pisma svrhu odgovora, koji dade Radovan Mjelovanu«,* u kojoj pjeva:

Istina je, da sam ostario,
al pameti nijesam izgubio.
Tri sam rata da sad zapantio
i vazda sam s Turcim bojak bio.

Kada paša na Šibenik dođe,
biše meni dvadeset godina.
Spominjem se dobro, pobratime,
da sam i ja glave odsijecao.

Pisma druga od grada Šibenika, kako dođe poda nj paša Tecelija samo pedeset iljada vojske i ne može ga osvojiti na 1647., u kojoj pjesnik opisuje još jednu od brojnih borbi s Turcima, zapravo je nastavak opsade i navala na šibenski kraj i želja za osvetom zbog poraza »cara čestitoga« pretrpljenog 1646. godine pred zidinama i ratnicima drevnoga Krešimirova grada. I u ovoj se pjesmi pojavljuje vila kao glasnik, a o neosvojivosti Šibenika Kačić pjeva:

Al je malo postajalo vrime,
viknu vila s Kamenar-planine
ter dozivlje mlada providura,
po imenu Tomu Kontarina:

»Zlo ga lega i zoricu zaspa,
ali ne znaš, al ne haješ za se.
Eto na te paša Tecelija
i š njim vojske pedeset iljada!«

Kontarinac vili odgovara:
»Ne budali, vilo posestrimo!
Ne bojim se paše Tecelije,
dok je meni tvrdi Šibenče
i kašeto svetoga Ivana,
više bila Šibenika grada.
I prija su poda nj dolazili,
al ga nisu osvojiti mogli.

Ne će ni sad, vira ti je moja,
jer imadem plaćenih soldata
za četiri iljade vojnika,
a toliko mladi krajišnika,
Kotaraca i Šibeničana,

i prid njima Franu Posidarca,
od Kotara kneza velikoga,
Smiljanića, Janka Mitrovića
i viteza Surić don Stipana.«

Pisma *kako pogibe silni junak Gulin arambaša i Marko Šupuk* (500-501) također je spona sa Šibenikom jer se, naime, radi o dvojici Šibenčana, slavnih vitezova. O njihovoj smrti pjesnik pjeva:

...u svetac na Veliki petak,
kad pogibe Gulin arambaša,
na Danilu više Šibenika...
S njim pogibe Šupuković Marko...

Osim u toj pjesmi, Kačić Gulina arambašu spominje i u *Pismi od vitezova šibeniški*:

I ovo je lipa dika naša,
po imenu Gulin arambaša,
od bijela grada Šibenika,
ter se i sad slavi od vojnika,
jer u tursku zemlju odlazaše,
plino goni, roblje dovođaše,
još i ruse odsicaše glave
i zato ga krajišnici slave.

U uvodu ovoga rada spomenut je fra Josip Jurin, jezikoslovac iz XVIII. stoljeća, jer je baš Kačić smatrao da je fra Josip potekao iz velikoga plemena Jurića, koje je iz Šibenika preselilo u Primošten. U *Pismi drugoj od vitezova*

primoštenski, kako junački vojevaše i turske odsicaše glave rata od Kandije i Morije (498-500), Kačić pjeva:

Jurića je pleme glasovito,
kažem tebi, brate stanovito:
od njega su bili đenerali,
koluneli i mladi serdari
(latinski se Jurini zovihu),

koji svuda slavno vojevaše
i gradove bile uzimaše.
A jedan je i marešal bio
od sve vojske kralja francezkoga,

vitežki je vazda vojevao
i silene vojske razbijao.
To je dika slovinski vojnika,
a najveće grada Šibenika.

Drugi biše Jurić Danijele,
od duždeve vojske kolunele;
po Levantu on je vojevao,
svoju sablju krvce napojio.

Treći biše Juriću Grgure,
silni junak rata od Kandije;
u četu je junak odlazio,
još i turske glave odsicao.

I pogubi zmaja ognjenoga,
po imenu Ametović Imbru,
na oružju silnoga junaka,
u Boraji ispod Vitrenjaka.

Fra Andrija Kačić u *Razgovoru ugodnomu* svjedoči da se današnji *Primošten* zvao *Bosiljinje*, a piše ga još kao Primošćenje ili Primoštene. Naime, današnji je Primošten nastao na otočiću, poznatom po latinskom nazivu *Caput cista* (Gola glava), a kad je prestala turska opasnost, otočić je povezan s kopnom te je naselje dobilo ime Primoschien, odnosno Primošten, tj. riječ nastala od glagola *primostiti (*ikavsko narječje hrvatskoga jezika).

III. SUVREMNI KAČIĆEV SLJEDBENIK

Usmena pučka književnost, kao najvažniji izvor i uzor pisanoj književnosti, našla je svoje mjesto kako u književnim razdobljima prije Kačića, tako i nakon njegova stvaralačkoga zanosa. Odjeke te uvijek prisutne i doista aktualne književne vrste kao istinskoga izraza »narodnoga duha« nalazimo i danas. Pučki pjesnik *Dane Jurić*, iz Dubravica kod Šibenika, koji svoje stihove pjeva uz gusle ili mijeh, objavio je 1993. godine u Šibeniku zbirku pučkih pjesama pod nazivom *Nova hrvatska pismarica.* U njoj Jurić u kačićevskom stilu, nižući zbivanja iz Domovinskoga rata, pjeva:

Dubravice – to je zemlja sveta -
četnička je ne ugazi peta,
za Šibenik točka je strateška,
tu se borba vodila viteška.

Šest miseci ratovanja prođe
dok nam prvi top u selo dođe,
pa mi na um pade jedna misa'
da opjevam posadu i zisa.

U selo nam dođe jedno čudo:
na dva kola, još imade rudo,
cijev duga navrh zaštićena,
u Pozdere pravo uperena...

ZAGLAVAK

Ono što je vodilo fra Andriju Kačića u njegovu stvaralaštvu nesumljivo jest ideja prosvjetiteljstva. Pjesnik sam ističe u predgovoru drugoga izdanja *Razgovora ugodnoga*: »Retorike ni poesije, nakićena ni napirlitana veza naći ne ćeš, nego jednu zgrađu svrhu tvrdoga temelja od istine ziđanu stinam naravnim...« Iz toga je sasvim jasno da se je opredijelio se za učenje naroda. Njegovu prvom djelu *Elementa peripatethica* zadatak je bio učiti i odgajati njegove studente, tj. svećenički podmladak, da bi se u *Razgovoru ugodnomu* i *Korabljici* također zadržao u svomu osnovnom zadatku, tj. poučavanju, ali ne više svećeničkih pripravnika, nego da poučava »siromahe težake i čobane« (5), dakle svih onih koji su u tim bremenitim vremenima obrađivali male komade škrte zemlje ili pak po planinskim pašnjacima pasli stada. Tim je težacima i čobanima fra Andrija Kačić pjevao o vladarima i junacima njihova naroda. Predgovor prvomu izdanju *Razgovora ugodnoga* počinje riječima: »Po naravi je čovika svakoga svoj narod faliti, uzdizati i uzveličavati.«

LITERATURA

ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ, *Razgovor ugodni naroda slovinskog,* Zagreb 1889, XVI+446.

Dr. FRA KARLO ETEROVIĆ, *Fra Andrija Kačić Miošić* na temelju novih istraživanja, Dubrovnik 1922, 76+II+VI.

Djela Andrije Kačića Miošića, Stari pisci hrvatski, HAZU, Zagreb, knj. XXVII, 1942, 625.

Jezikoslovac fra Josip Jurin, izd. Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Šibenik 1999, 176.

MILIVOJ ZENIĆ (ured.), *U pohvalu od grada Šibenika*, Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Šibenik 2002.

STIPE BOTICA, *Andrija Kačić Miošić,* Školska knjiga, Zagreb 2003, 332.

SUMMARY

ŠIBENIK IN THE POEMS OF FR. ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ

As an experienced professor of philosophy and theology Fr. Andrija Kačić Miošić lived more than ten years in the town of Šibenik where he was well introduced with its history and therefore could not overlooked its heroes in his *»Pleasant Conversation of the Slavonic People«.* Gradually conquering part by part of the Croatian territory, Ottomans consequently reached the town of Šibenik. Many heros from the town and its surrounding were bitterly fighting in order to defend it, so Kačić's four poems were devoted to their heroic deeds and their names.

The writer describes historic circumstances, struggles and heroism of people of Šibenik who were defending their home and town. Finally, he points out that the spirit of Kačić's poetry has been living untill present, refering to Dane Jurić, folk poet, who published *»New Croatian book of poetry«* in 1993. Using Kačić's language and verse Jurić devoted his poems to Croatian *Homeland War* heroes who defended their home and town the same way as Kačić's heros of the past did when fought against Ottoman's conquerors.

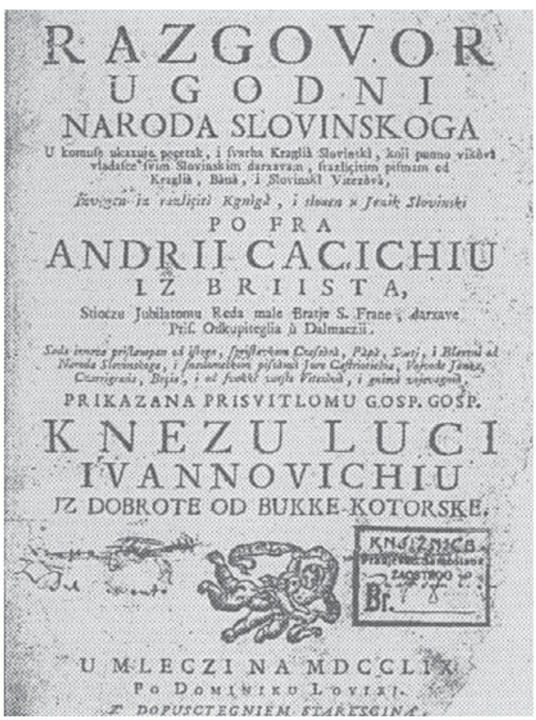

RAZGOVOR
UGODNI
NARODA SLOVINSKOGA

U komu se ukazuje pocetak, i svarha Kraglià Slovinskì, koji punno vikovà vladasce svim Slovinskim darxavam, srazlicitim pismam od Kraglià, Bànà, i Slovinskì Vitezòvà,

PO FRA
ANDRII CACICHIU
IZ BRIISTA,
Stioczu Jubilatomu Reda male Bratje S. Frane, darxave Prif. Odkupiteglia u Dalmaczii.

PRIKAZANA PRISVITLOMU GOSP. GOSP.
KNEZU LUCI
IVANNOVICHIU
IZ DOBROTE OD BUKKE-KOTORSKE.

U MLECZI NA MDCCLIX.
Po Dominiku Lovizi.

Naslovna stranica drugoga izdanja »Razgovora ugodnoga« (1759.)

IVAN MEŠTROVIĆ I FRA ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ

DR. VLADIMIR BUBRIN
University of Toronto
CND

UDK: 821.163.42 Kačić Miošić, A.
75 Meštrović, I.
Stručni članak
Primljeno: 7. IV. 2006.

»Hrvatska franjevačka tiskara« u Chicagu objavila je 1954. god. »Razgovor ugodni« fra Andrije Kačića Miošića. Uvod tom izdanju napisao je hrvatski umjetnik Ivan Meštrović. Taj je tekst važan, jer se je u to doba Meštrović prihvatio ponudu da izradi spomenik fra Andriji Kačiću i jer u tom tekstu pisac naglašava osobitu vrijednost fra Andrijina djela za hrvatsku povijest i književnost, posebno što je Kačić unatoč turskom zulumu, koji je uzrokovao bezbrojne tragedije, ipak prenosio na nove naraštaje vrjednote vjere, poštenja i žrtvovanja za Domovinu. Osim toga Meštrović je u svojoj 16. godini spjevao epsku pjesmu (476 stihova) u kojoj je u desetercu opisao život fra Andrije Kačića. Iz svega je toga vidljivo da je Meštrović od djetinjstva pa gotovo do kraja života bio osobito povezan s fra Andrijom Kačićem.

Ključne riječi: *Meštrović, Kačić, povijest, tradicija, hrabrost, žrtvovanje, domovina.*

UVOD

Tema Ivan Meštrović i fra Andrija Kačić Miošić do danas nije dovoljno obrađena i istražena. Tri činjenice se nameću kao moguće objašnjenje tom propustu: sličnosti koje nalazimo u toj dvojici velikana hrvatske umjetnosti su tako očite da se ne smatra potrebnim da bi se ta tema temeljitije ispitala; dosadašnje studije o fra Andriji Kačiću toliko se usredotočuju na njegov utjecaj na razvitak ključnih razdoblja hrvatske književnosti (npr. Ilirski pokret i Hrvatski narodni preporod), njegov utjecaj općenito na europski romantizam, da još nije vrijeme da se procijeni njegov utjecaj na umjetnost i umjetnike izvan usko književnih okvira. Konačno, ne postoji temeljit, sveobuhvatan i dokumentiran Meštrovićev životopis, koji bi bio komentar ne samo umjetničkog genija samog kipara, nego također koji bi

se koncentirao i na predhodne stvaraoce koji su oblikovali njegove umjetničke sklonosti i nadahnjivali njegova najpoznatija i najuspješnija djela.

Ivan Meštrović je 1954. god. sudjelovao u izdanju knjige pjesama fra Andrije Kačića prigodom pjesnikova 250. rođenja i 100. obljetnice priznanja javnosti Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Sinju, prvoj gimnaziji u Dalmaciji s hrvatskim nastavnim jezikom.[1] U to, naime, doba postojale su u Dalmaciji četiri gimnazije (Zadar, Split, Dubrovnik i Kotor), ali je u njima bio nastavni jezik talijanski. Stoga su fratri 1838. god. osnovali svoju Gimnaziju u Sinju, ali s hrvatskim nastavnim jezikom.[2]

I. MEŠTROVIĆEV »UVOD« U AMERIČKO IZDANJE »RAZGOVORA UGODNOGA«

Za izdanje »Razgovora ugodnoga« u Chicagu Meštrović je napisao »Uvod« na dvije stranice. U tom kratkom osvrtu Meštrović, tada već kipar svjetskoga glasa, ne samo da odaje počast zaslužnom svećeniku, fratru i književniku iz XVIII. stoljeća, nego i prikazuje pjesnikov utjecaj na sebe, ne samo kao na mlada umjetnika, nego i zrela kipara XX. stoljeća. Kako je Meštrovićev uvod jezgrovit, ali sadržajem bogat i značajan, vrijedno ga je ovdje cijeloga donijeti, a onda ga popratiti prigodnim komentarom kao malim doprinosom spomenutoj zanemarenoj temi. Osim toga, budući da je taj »Uvod« u domovini Hrvatskoj manje poznat, smatramo da je to dovoljan razlog da ga ovdje navedemo:

Ovoj rukoveti Kačićevih pjesama ne treba predgovora, jer svaki naš čovjek, seljak i radnik, ovdje kao i u Domovini, poznaje Kačićeve pjesme i njihov ugađaj za srca našeg puka. Tek djeca rođena ovdje saznat će ovim povodom, da su im se roditelji iz Kačićeve »Pismarice« naučili čitati, kao što je to bio i slučaj pisca ovih redaka.

Mi se Starcu Milovanu odužujemo skromno i ubogo baš, kao što je bio i on skroman i išao ubogom stazom. To je njegova i naša sudbina. Još uvijek mu ne možemo naliti tikvu vina, koja bi mu mogla biti za put čak do Stambula, kao što se to Prerad nadao. No, Milovan ni ne namjerava tako daleko putovati, niti bi njegova obuća taj put izdržala. On će se zadovoljiti malom tikvicom naše »hrvatštine«, kojom rađaju loze u našem kršu. Osjetit će, da mu je od srca natočeno.

---

1. FRA ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ, *Razgovor ugdoni.* Probrane pjesme. Uvod napisao prof. Ivan Meštrović, kipar. Izdao i za štampu priredio Stanislav Borić, Kačićev mještanin, Chicago, U. S. A. 1954, 148. (Prepisao o. fra Karlo Jurišić, gvardijan u Zaostrogu, 18. veljače 1954..., str. 131). Tiskano u Franjevačkoj tiskari u Chicagu.

2. O Franjevačkoj klasičnoj gimnazijji u Sinju postoji obilna literatura. U Sinju je 1989. god. održan simpozij u prigodi 150. obljenice osnutka (1838-1988.). Predavanja su objavljena u zborniku *»Franjevačka klasična gimnazija u Sinju...«*, Split-Sinj 2004, 879.

Ivan Meštrović

Da je bio njegov život i sredina drugačija od one osnivača njegova Reda, razumjet će i shvatit oni, koji sebi predoče njegovo vrijeme i prilike, u kojima je Starac živio u rastrganoj i podjarmljenoj Domovini. Shvatit će, kakvu je strunu morao nategnuti na svoje gusle, kakvu pjesmu slagati, da mu se rod ne raziđe, da se na njegovu ognjištu oganj ne ugasi, da se ne odrekne svoje samosvojnosti i svog jezika. Nije mogao kao sv. Franjo sve nazivati braćom, iako je to u duši osjećao i tomu se zemanu nadao. Vršio je svoju misiju primjernu svome vremenu i prilikama čekajući, dok potamnu lica »Privedrom Doždu« i »Caru« i »Cesaru«, kad će moći sablje opasati i na svome se ognjištu Bogu moliti i ostaviti »krvave megdane«.

Bilo je kod Hrvata boljih pjesnika i prije i poslije Kačića, ali ničije gusle nisu mogle ući u naše kolibe do skromnih ognjišta, ni putovati u torbi za stadom po našim planinama kao one Starca Milovana; ničija pjesma održati živu dušu siromašnog »roda viteškoga« i duhovno povezati naše banovine.

Kačić obuhvaća u svojoj pjesmi sve, što je »roda slovinskoga«, ali kada opjevava naše junake i »slovinske tužne banovine«, vidi u njima »plemenitu Hrvatsku Državu«, od čijih je glavnih plemena bio i sam odvjetak.

Makar da je učio u Budimu i Mlecima, korijenje mu iz njegove zemlje nije moglo ništa iščupati, bacati u zaborav njezine tradicije i njezinu samosvojnost. Kačić nosi narodnu bit u svome srcu, osjeća njezinu tešku sudbinu, ali ne gubi vjeru u njezinu budućnost. On osjeća, da je narodna samosvojnost najdublje ukorijenjena u njegovu središnjem prostoru – Bosni. Osjeća, da je u njoj najjedriji soj njegova roda i najzvučniji i najrašireniji govor, kojim i on pjeva. U svojoj »Pismarici« daje sebi ime Starac Milovan, a svome pobratimu Radovan, imena bosanskih »staraca«, koji su se tako uporno opirali tuđinštini i tu svoju značajku ostavili Kačiću i svim pokoljenjima iza sebe u naslijeđe.

Pored svih Milovanovih nada, da mu je »prah otresti pa među nas doći«, ne bi nam u dvoru našao veselja, ali bi vidio, da smo još tu i da se pored svih muka i nevolja koracalo dalje; da su nam još uvijek njegove gusle drage i da su pored

njih nove izdiljane. I mi bismo mu rekli: Starče, ne će više Sokolovići ni Zrinovići stajati jedan protiv drugoga za slavu ničije carevine, u sjeni nikakva znaka paliti i satirati svoju njivu, i ne ćemo biti više ničiji »galioti«, da prenosimo blago porobljenih naroda. Odgonetnuli smo ono, što se i radšta s nama zbivalo, prije nego si strunu na svojim guslama nategnuo, iskusili zbivanja iza, kako nam gusle za utjehu ostavi.

Naš put je, Starče, dugačak kao onaj od prvog do šestog dana, kad se Gospodu htjede stvoriti čovjeka. Mrak na svom putu smo najbolje mi osjetili i stramputice uočili, ali nam Bog vid sačuva za nadolazeći dan.

Asiškog Siromaha siromaštvo ne trebamo tražiti, jer ga u obilju imamo kraj svojih ognjišta, tek ga u skromnosti, blagosti i poslušnosti treba da slijedimo. Vatru ne trebamo tražiti od drugih, jer ćemo je ponijeti sa svoga ognjišta i vratiti je suncu, koje je posvuda posija pa i na naše hrastove. Tvoji junaci, što u dimu i mašti djeci nad ognjištem kruže, kad ih djed uz gusle dozove, turobne i izranjene, pretvorit će se u svece i podučiti djecu da žeravu ponesu na svojim dlanima i da rasvijetle put svome usponu. Od groma i munje se ne će plašiti, jer će se s njom pobratiti.

Syracuse, New York, 19. ožujka 1954.

IVAN MEŠTROVIĆ[3]

II. KRATKI KOMENTAR

Meštrovićev je osvrt u prvom redu značajan kao dio kronike njegova poznatog spomenika, koji je posvetio fra Andriji Kačiću Miošiću. Kao što je već rečeno, Meštrović je članak napisao 1954. god. dok je djelovao kao profesor kiparstva u odjelu za umjetnost na Syracuse sveučilištu u državi New York (USA). Nešto više od godinu dana ranije (15. siječnja 1953.) Meštroviću se obratio fra Karlo Jurišić, tadašnji gvardijan Franjevačkoga samostana Sv. Marije u Zaostrogu kraj Makarske, koji će često nazivlje »Kačićevim samostanom«. Fra Karlo je Meštroviću predložio da izradi spomenik Kačiću, koji bi bio postavljen u njegovu rodnom Bristu u prigodi 250. obljetnice pjesnikova rođenja (1704.-1954.). Gvardijan u pismu moli Meštrovića da bi se baš on prihvatio toga posla. U odgovoru fra Karlu Jurišiću Meštrović prihvaća prijedlog i dodaje zanimljiva i topla sjećanja na svoje djetinjstvo, u kojem je Kačić kao narodni pjesnik odigrao značajnu ulogu. Dana 4. ožujka 1953. god. Meštrović piše:

Poštovani Fra Karlo, braćo i prijatelji!

Primio sam Vaše pismo od 15. siječnja u vezi s 250. godišnjicom rođenja našega »Starca Milovana«. Vaša nakana da prigodom toga jubileja podignete makar i skromni spomenik Kačiću u njegovu rodnom mjestu Bristu vrlo me je

3. *Razgovor ugodni*, Chicago 1954, 7-8.

Ivan Meštrović, Fra Andrija Kačić Miošić (1953.)

obradovala, koliko radi pieteta prema našem značajnom narodnom pjesniku, toliko i radi toga što vi i vaš Red održavate svoju tradiciju da se brinete oko narodnih duhovnih vrednota. Otvoreno rečeno, meni se čini logično da ste se u vezi s vašom zamisli obratili na mene, ali vam moram reći da ste me s druge strane gurnuli u brigu – pokraj tolikih, kojih mi je već puna torba i uprtnice se otegle i otanjile. Pokraj svega toga ja ću se vašoj želji odazvati i, ako Bog dopusti, svoje obećanje izvršiti. U kom opsegu i kako, to ću tek promisliti i u svoje vrijeme vas obavijestiti. Međutim bih vas molio, da mi pošaljete koju fotografiju sela i mjesta na koje bi mogao doći spomenik.

Vaše pismo me je veselilo i radi toga što me je vratilo u djetinjsko milovansko sjećanje – što je naravno kad nam se godine počmu približavati ponovno djetinjstvu. Tako se ali približavamo kraljevstvu, za koje je Učitelj rekao, da je dječje. Dvjesto pedeset godina je otkada je Milovan došao, a slabo se je što promijenilo u njegovu patničkom narodu i, kad bi se ustao, ne bi se Preradovo obećanje moglo ispuniti, da bi mu mogli dati vina do Stambula, a jedva i do Karina.

Usprkos svega toga, imade nešto što je utješljivo i što se nije promijenilo, a to su naša vilinska brda, naše sinje plavo more i naša čedna, primitivna, ali jaka duša, koju ništa, ni nitko ne će slomiti. Neka nam Bog sačuva to naše bogatstvo u siromaštvu i da nitko osim Njega ne vidi naše suze!

Uz srdačne pozdrave i poštovanje.

I. Meštrović[4]

4. Gvardijanova pisma Meštroviću i njegove odgovore, v. DR. FRA KARLO JURIŠIĆ, Meštrovićeva pjesma i spomenik Kačiću, *Kačić,* XV/1984, 340-344.

Nažalost, Meštrovićev spomenik Kačiću ostvaren je tek 1957. god., tri godine poslije 250. obljetnice, ali je ipak ostvaren. Radi nedostatka novaca prošle su još dvije godine prije nego je u Bristu otkriven Kačićev spomenik u bronci (1960.). Meštrovićev gipsani original čuva se u »Galeriji Meštrović« u Splitu, a gipsani odljev u Franjevačkom samostanu u Zaostrogu.

Da je Meštrović koncipirao ostvarenje spomenika Kačiću kad je pisao svoj Uvod u *Probrane pjesme* 1954. god. i dok se dopisivao s fra Karlom Jurišićem 1953. god. postaje jasno kad se usporede njegove zapisane misli sa značajkama koje zapažamo u izrađenu spomeniku. U Uvodu kao i na spomeniku likovi Kačića i Starca Milovana, pripovjedača u djelu *Razgovor ugodni naroda slovinskoga,* međusobno su zamjenljivi. Autor kao i pripovjedač dijele osobine koje im pripisuje Meštrović u svom Uvodu: skromnost i siromaštvo prikazano jednostavnim likom fratra u franjevačkom habitu, s tonzurom, bosih nogu u sandalama, osobine za koje Meštrović naglašava da postoje u narodu iz kojega on i Kačić potječu. Meštrovićev fra Andrija sjedi na zemlji, na svetoj zemlji svoga hrvatskog naroda, predpostavljamo uz ognjište, koje predstavlja toplinu, dom, domovinu sa snagom sabiranja i skupljanja. Mada gusli, lik fratra je uspravan, samosvjestan i postojan. Sve su to unutarnje osobine koje Meštrović pripisuje kako Kačiću tako i Starcu Milovanu.

Kad se svrati pozornost na pojedinosti glave toga kipa, može se primijetiti da mu je pogled uperen na gusle, obrve su snižene, a čelo naborano. To su osobine koje se mogu odnositi na ozbiljnost pjesme ili priče koju guslar pjeva, priče o junaštvu, poteškoćama i trpljenju. Značajna je činjenica što guslar sjedi, jer tako s mjesta na zemlji ne može lako biti pokrenut i nema ništa između njega i zemlje uz koju je vezan. Putovanje, kao sa Starcem Milovanom, samo je zamisao, ali sasma neostvarljiva. Zaista, bose noge i sandale nisu sposobne ponijeti fratra u daleka mjesta kao što je Stambol (Carigrad), nego ograničavaju njegovo krertanje na mjesta u kojima je ukorijenjen, na putovanja u svojoj okolici, među svojima.

Ključ dinamizma tvoga Meštrovićeva kipa nalazi se u guslama, koje su sinkronizirane ili harmonizirane s nogama, rukama i torzom fratra koji sjedi. Teško je reći koji dio je središnji za skulpturu kao cijelinu, lik fratra ili same gusle, pjesnik ili gusle? U istom smislu oni su središnjica jedan drugom i zajedno sačinjavaju totalitet kompozicije spomenika. Iako je teško reći je li moguće gusliti sjedeći na zemljii, takva analiza bi mimoišla glavnu Meštrovićevu zamisao. Srž Meštrovićeva djela je da *fra Andrija simbolizira junšatvo, tragičnost, skromnost, jednostavnost, dobrotu, pouzdanost, domoljubivost i slične osobine,* koje Meštrović ističe u svom »Uvodu« 1954. godine.

Istovremeno suočavamo se s činjenicom da je Meštrovićev fra Andrija Kačić Miošić toplo i intimno izvedeno djelo, po redosljedu Meštrovićeva opusa, među njegovim zadnjim takozvanim patriotskim ili narodnim skulpturama.

U većoj mjeri nego što to obično biva kod »intimnih« djela, Meštrovićev spomenik fra Andriji Kačiću sadrži, prema njenim već naznačenim osobinama, i autobiografsku stranu. Pred kraj svoga života Meštrović se ovako izrazio o sebi i svojoj sudbini, o sudbini jednoga Hrvata i umjetnika u inozemstvu:

... U mojem životu najbolnije naslijeđe bilo je siromaštvo, siromaštvo moje obitelji i mog naroda. Ovo prvo pomoglo mi je da se nikada ne bojim materijalnih nedostataka, jer nije bilo moguće pasti niže i siromašnije nego što sam počeo. Ono drugo okrenulo me prema sebi i svojoj unutrašnjosti, prema mojem radu s osjećajem da će se konačno po meni siromaštvo mojega naroda smanjiti. Uvijek sam duboko u sebi čuo šapat: »Moja zemljo, tako siromašna i mala, srcu mom ti si najveća i najdraža.« Upravo mi je to pomoglo da završim neka važnija djela u svom životu. Nema to veze što je život prenio ovo slabašno stablo mog tijela u tuđe zemlje, njeni korijeni uvijek crpu snagu iz male, neplodne zemlje, u kojem su prvobitno nikli.«[5]

III. MLADI MEŠTROVIĆ PJEVA O STRACU MILOVANU

Meštrovićeva povezanost s fra Andrijom Kačićem mnogo je šira i dublja od onoga što stoji iza njegova koncipiranja i izvedbe spomenika. U stvari, slobodno se može reći da je Meštrović izrastao iz krila Kačićeva i kao zreo i međunarodno priznat kipar on izražava estetske osobine srodne s tim narodnim pjesnikom iz XVIII. stoljeća.

Kao što je poznato, Meštrović kao dječak nije pohađao školu I, kako sam konstatira u svom Uvodu *Probranim pjesmama,* naučio je čitati iz Kačićeve *»Pismarice«.* Kačićeva zbirka pjesama o junacima, otporu i boju protiv Turaka djelovala je tako snažno na mladoga Meštrovića da je *sam počeo pisati pjesme na Kačićev način,* dok je čuvao ovce po planini Svilaji, blizu Otavica, u Dalmatinskoj zagori. Ukupno 476 stihova te pjesme, najvjerovatnije napisane 1899. godine, sačuvano je u »Galeriji Meštrović« u Splitu.[6]

Posebno su zanimljivi djelovi u kojima Meštrović isprepliće priču svoga života u junački i mitološki vez, koji je upijao kao dječak čitajući *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*. Završni stihovi pjesme poslužit će za ilustraciju:

5. DUŠKO KEČKEMET, *Ivan Meštrović,* McGraw Hill, New York, 1970.

6. Pjesma bez naslova počinje stihom *»Vîlo moja pivati mi pomaži.«* Objavljen je faksimil rukopisa, prijepis i potrebni komentar, kako je navedeno u bolješki br. 2, v. *Kačić,* XVI/1984, 287-346.

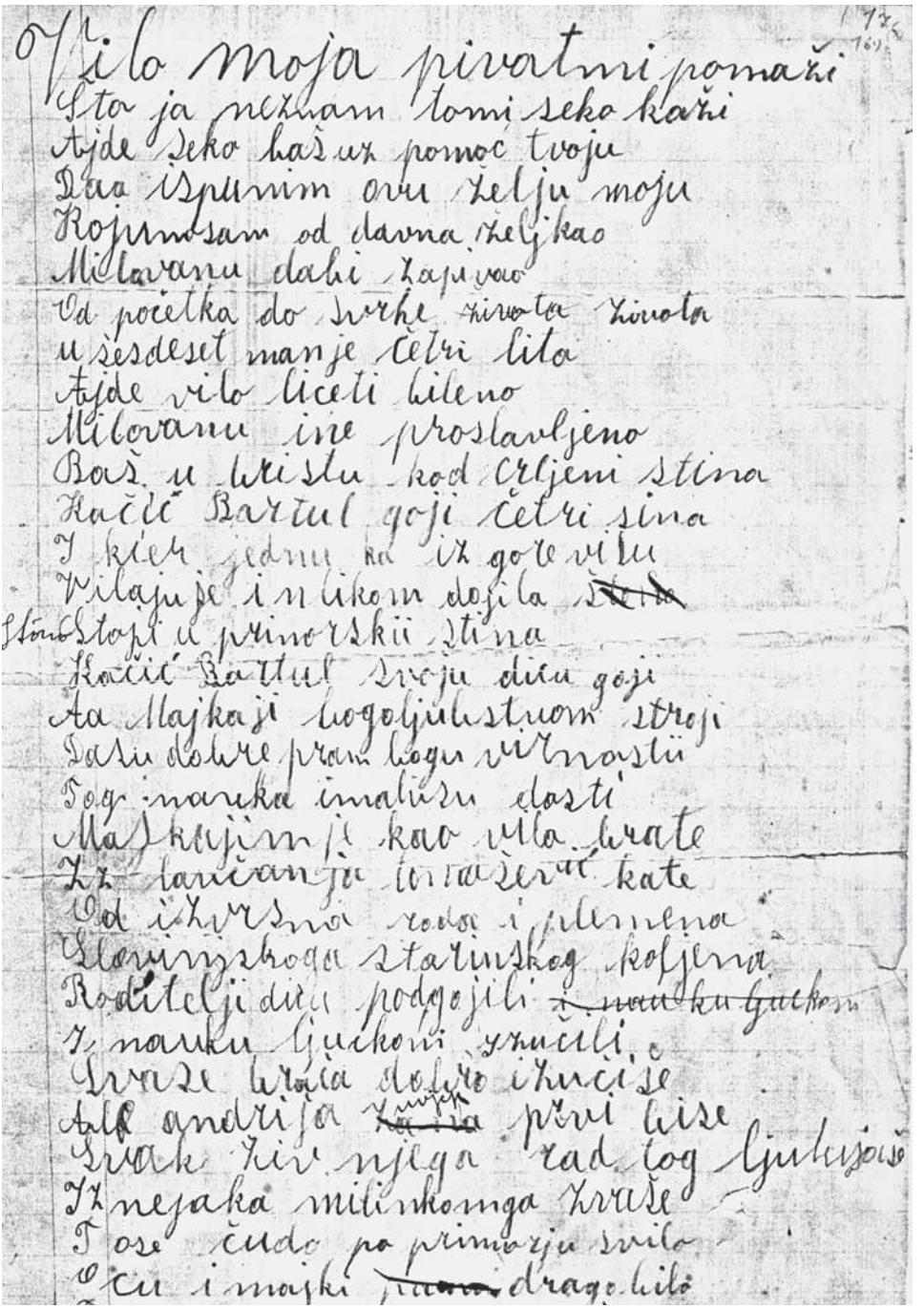

Početak Meštrovićeva rukopisa pjesme »Vilo moja« u čast Starca Milovana (1899.)

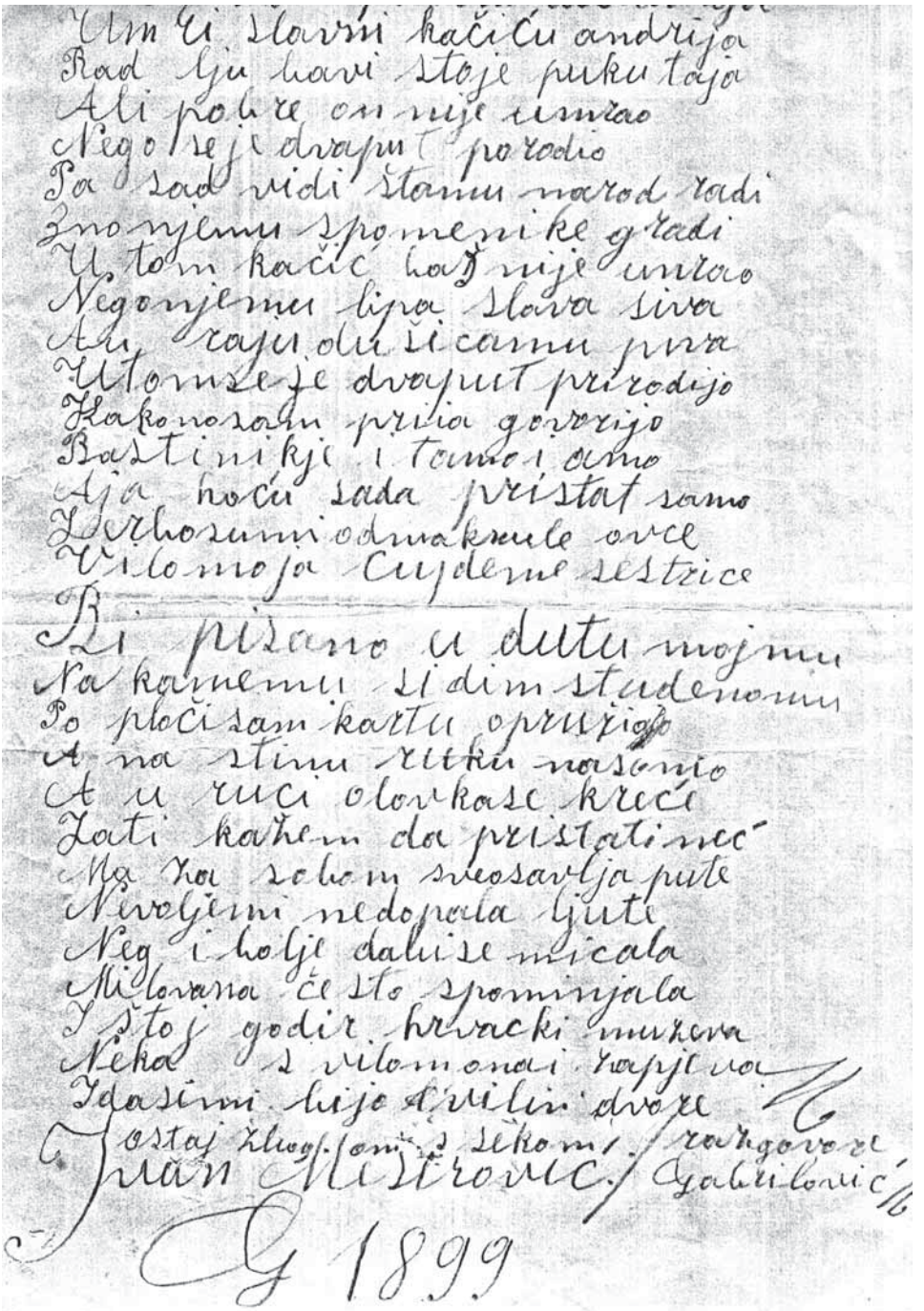

Svršetak iste pjesme

Umri slavni Kačiću Andrija
Rad ljubavi, što je puku taja (?).
Ali, pobre, on nije umrao,
Nego se je dvaput porodio,
Pa sad vidi što mu narod radi,
Eno njenu spomenike gradi.
U tom Kačić baš nije umrao,
Nego njemu lipa slava siva,
A u raju dušica mu piva.
U tom se dvaput prirodijo,
Kakono sam prija govorijo.
Baštinik je i tamo i amo.
A ja hoću sada pristat samo,
Jerbo su mi odmaknule ovce.

Vilo moja, čujde me, sestrice!
Bi pisano u dutu moj(e)mu,
Na kamenu sidim studenomu,
Po ploči sam kartu opružio
A na stinu ruku nas(l)onio,
A u ruci olovka se kreće,
Ja ti kažem da pristati neć(e)!
Ma za sobom sve os(t)avlja pute,
Nevolje mi ne dopala ljute!
Neg i bolje da bi se micala,
Milovana često spominjala!
I što j' godir hrvacki(h) muževa,
Neka s vilom ona i(h) zapjeva!
I da si mi bio, vilin dvore,
Ostaj zbogom, s sekom razgovore!

Ivan Meštrović Gavrilović M(atin) G. 1899.

Jasno je da se tu ne radi o nekakvoj kvalitetnoj poeziji, ali i bez toga stihovi sadrže određeni čar, pa i humor, koji su neobični za Meštrovića. Važno je i to što ti umjetnički počeci pokazuju Meštrovićevu usku povezanost s narodnim motivima i temama. Istovremeno, odnosno ne dugo zatim, nailazimo na Meštrovićevo prenošenje tih motiva u svoje prve drvoreze i kiparske pokušaje. Dva primjera se nameću kao posebno relevantna za ovaj komentar.

Ivan Meštrović, Bosanac na konju (1898.)

Prvi je »Bosanac na konju«, skulpturica iz kamena od 20 cm, iz 1898. godine, kad je Meštroviću bilo petnaestak godina. Taj se rad sada nalazi u Galeriji Meštrović u Splitu. Kako se vidjelo u »Uvodu«, Meštrović prepoznaje prema Kačiću da je hrvatska samosvojnost najdublje ukorijenjena u Bosni, zemlji o kojoj veli da je »najjedriji soj ...roda i najzvučniji i najrašireniji govor«. S Bosnom Meštrovića povezuje i dio obiteljske povijesti. Prema Dušku Kečkemetu, jedan od Meštrovićevih predaka ratovao je protiv Turaka u Bosni i navodno poginuo kod Livna 1668. godine.[7]

Drugi primjer, koji je vrijedno spomenuti, jest brončani reljef iz 1906. kad je Meštroviću bilo 25 godina, pod naslovom »Umjetnik naroda moga«. I taj se također nalazi u Galeriji Meštrović u Splitu. Umjetnik je nalik na Milovana s guslama, koje su smještene između njega, tj. starca i dječaka. Gusle spajaju staro s mladim, prošlost sa sadašnjošću (pa i s budućnošću), patnju i iznemoglost s krepkošću i mladošću. Iako fizički suprotni, glave starca i dječaka su usmjerene unaprijed, u smjeru na koji starac pokazuje i rukom. Premda je lik starca zgrbljen, sve u svemu, osjećaji koje reljef budi pozitivni su: gusle, uzdignute glave, unaprijed usmjereni pogledi i povezanost starca s dječakom. Sve to predstavlja prvenstveno nadu.[8] Oko pedesetak godina kasnije, Meštrović se vraća istim slikama i osjećajima u »Uvodu« Kačićevim »*Probranim pjesmama*«, gdje kaže da, unatoč tami, mukama i nevoljama u povijesti hrvatskoga naroda, trebamo zapravo biti zahvalni što »nam sačuva Bog vid za nadolazeći dan«.

Ivan Meštrović, Umjetnik naroda moga

7. KEČKEMET, *Nav. dj.*

8. Reljef podsjeća na poznatu pjesmu Petra Preradovića »Djed i unuk«, koja je iz XIX. stoljeća. U njoj je djed slijep.

A djed uz turobne i izranjene gusle budi u mašti djeci stare »svece« i »junake« i potiče djecu »da žeravu ponesu na svojim dlanima i da rasvijetle put svome usponu«, usponu u budućnost puni nadahnuća i nade.

Završni se komentar odnosi na suptilniji i dublji sloj kad se uspoređuje umjetnost fra Andrije Kačića Miošića i Ivana Meštrovića. Iako su obojica majstori u različitim granama umjetnosti, u poeziji i kiparstvu, djelo i jednoga i drugog inspirirano je temama iz narodne povijesti, posebno tragedijom otomanskih osvajanja i okupacije hrvatskih zemalja kroz četiri duga i teška stoljeća. Patnja, junaštvo i nada uvijek su aktualne teme. Odajući počast žrtvama, slavi se i njihovo junaštvo kao i ideali slobode i samostojnosti. I jedan i drugi su umjetnici velikih emocija i njihova su djela epična, monumentalna u stilu i zamahu, iako Meštroviću treba priznati da se nije ograničio samo tom stilu tvorbe. Oba umjetnika pristaše su otvorenoga i direktnog izražavanja, bez suvišnog stiliziranja. Sve to osigurava njihovim djelima lako shvaćanje i bliskost običnom narodu. Oba su umjetnika usko vezana uz svoju zemlju, koja daje njihovim djelima posebnu jedrinu i energiju.

Nakon desetljeća lutanja po velegradovima Europe i poslije razočaranja u obećanja Jugoslavije u doba između dvaju svjetskih ratova, Meštrović se smjestio živjeti i raditi u Zagrebu. Sam ovako tumači tu odluku, koja se vidljivo i odrazila u njegovim djelima: *»...ovaj mali kutić na zemlji baš je tako blizak, ili baš tako udaljen od svjetskih sila koji njim kreću kao i svaki drugi, ali za mene je najbliži od svih. Uvjeren sam da je potrebno da svatko od nas djeluje u svojoj zemlji, među svojim ljudima, davajući sami sebe i od sebe samih ...«*

Slično je bilo i kad je Meštrović živio u Americi poslije Drugoga svjetskog rata. Osjećajno je i dalje živio usko povezan sa svojom domovinom. Fizička udaljenost nije ga spriječila da i dalje posvećuje svoja djela domoljubnim temama, iako se mora priznati da su u to vrijeme dominirala djela s vjerskim i biblijskim motivima. To je usporedivo s osobinama koje sam Meštrović cijeni u fra Andrije Kačića, za kojeg je rekao, kako smo vidjeli: »Makar da je učio u Budimu i u Mlecima, korijenje mu iz njegove zemlje nije moglo ništa iščupati...«[9]

Sve je to važno istaknuti ne iz nekave površne sentimentalnosti, nego da bi se ustvrdila specifična činjenica o umjetnosti Kačića i Meštrovića. Oba su pripovjedači i priče koje njihova djela govore (»pripovidaju«) potječu iz njihove zemlje i daju njihovim djelima ne samo povijesnu stvarnost, značajnost i povijesni kontekst, nego i univerzalnu privlačnost.

U nedavno objavljenoj knjizi J. Edward Chamberlin, profesor engleskoga i komparativne književnosti na Sveučilištu u Torontu, ispituje temu

9. Usp. Uvod, *Razgovor ugodni* (Chicago 1954.), 8.

»priče« i njezinu važnost za identitet zemlje i naroda. Prema Chamberlinu, priče govore ljudima odakle su, zašto žive baš u određenom mjestu svijeta, kako treba živjeti, a ponekad i kako treba umirati. Priče su obredi ili svečanosti vezane uz ono u što se vjeruje, a to je upravo ono što daje pričama njihovu moć. Svaka priča približava maštu stvarnosti u momentima koje se mogu nazvati vjera. Priče čine svijet stvarnijima i logičnijima, time što nas približavaju iracionalnoj tajni koju sadrže u svojoj srži. Da bi ilustrirao povezanost priče, zemlje i ljudi, u samom uvodu u svoj studij, Chamberlin podrobno prepričava zgodu ili razmjenu između kanadskih državnih službenika i predstavnika kanadskih Indijanaca (mnogo bolje rečeno, domorodnih naroda) oko neriješenoga pitanja vlasništva zemlje. Iako daleko od zemlje Kačića i Meštrovića u prostoru i vremenu, izmjena koju opisuje Chamberlin može se primijeniti na ono što u biti Kačić i Meštrović svojim djelima predstavljaju: »Ovo se zbilo na sjednici indijanske domorodne zajednice s nekim državnim činovnicima u sjeverozapadnoj Britanskoj Kolumbiji. Državni su činovnici tvrdili da je država vlasnik zemlje o kojoj se raspravljalo. Domorodni Indijanci su se tome čudili. Nisu mogli shvatiti o čemu to ti relativno novi došljaci u Kanadu govore. Konačno je jedan od domorodnih indijanskih starješina ustao i izrazio pitanjem ono što im je smetalo: 'Ako je ovo vaša zemlja, gdje su vam priče?' Rekao je to na engleskom jeziku, ali je nastavio na gitskanskom, tsimšijanskom jeziku svog naroda, i počeo pričati priču.

Odjednom, sve je svima bilo jasno ... iako državni službenici šumari nisu znali ni riječi gitskanskog jezika, niti su znali neki od starješinovih gitskanskih drugova. No, ono što su shvatili bilo je od puno većeg značenja da, naime, priče daju mjestima koja nazivamo domom značenje i vrijednotu, da time što nas priče uvode u svijet riječi približavaju nas zemlji u kojoj živimo i da nas priče spajaju i zbližavaju, ali nas u isto vrijeme drže i razdvojene.«[10]

Navedeni primjer govori o onome glavnom i u Kačića i u Meštrovića, a posebno u Kačića. Ono što njihova djela poručuju jest poput onoga što Chamberlinov starješina tako jednostavno i jasno tvrdi - ovo je naša zemlja i ovo su naše priče, ili bolje rečeno, ovo je naša zemlja, a ako nam ne vjerujete samo pogledaje, samo poslušajte naše priče. Parafrazirajući irskog pisca Jamesa Joycea, djela Kačića i Meštrovića jasno govore da su iz ovoga roda, iz ove zemlje potekli i iz ovoga života proizašli, pa će se i izraziti onakvima kakvi jesu.

10. J. EDWARD CHMBERLIN, *If This is Your Land Where are Your Stories?,* Vintage Canada, Toronto, 2004, 1.

SUMMARY

IVAN MEŠTROVIĆ AND FR. ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ

In 1953 the 20th century Croatian sculptor, Ivan Meštrović wrote an Introduction a book publishe by the Croatian Fransiscan fathers in Chicago, U.S.A. on the occasion of the 250th birth of the 18th century national poet, in Fra Andrija Kačić Miošić and on the centenary of the founding of the first Croatian gymnasium in Dalmatia – the Franciscan classical gymnasium in Sinj. Meštrović's essay is significant for several reasons. Firstly, it was written around the time the sculptor and the Franciscan Fathers in Kačić 's monastery in Zaostrog near Makarska were discussing Meštrović's undertaking to create a monument to the famous Franciscan in his native Brist. Secondly, Meštrović's essay is the sculptor's reflection on the significance of Andrija Kačić Miošić in Croatian literature and history, particularly the poet's ability to transmit the values of perseverance, sacrifice and love of homeland to subsequent generations notwithstanding the tragedy of the Ottoman occupation. Thirdly and finally, the essay provides an insight into the influence of Andrija Kačić Miošić on Meštrović's own artistic career, starting with his imitation of Kačić's poetry as a 16 year-old shepherd, through to the epic sweep of legends and national narratives he endeavours to tell in his works as an accomplished sculptor. Fittingly, Meštrović's sculpture of fra Andrija Kačić Miošić, although completed some three years after the celebrated poet's anniversary, was one of his last in the series of the so-called patriotic sculptures.

Mladen Veža, Franjevački samostan u Zaostrogu u prigodi velikoga jubileja (1468.-1968.)

FRA ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ I NJEGOV FRANJEVAČKI KRUG*

DR. FRA VICKO KAPITANOVIĆ
Katolički bogoslovni fakultet
Split, Zrinsko-Frankopanska 19

UDK: 929 Kačić Miošić, A.
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 9. X. 2008.

Na temelju škrtih arhivskih podataka autor nastoji otkriti sredinu u kojoj je fra Andrija Kačić Miošić živio u svojim studentskim i zrelim godinama i odgonetnuti koliko je okolina utjecala na njegovu djelatnost. Iz članka se razabire da je upravo sredina u kojoj je živio pogodovala i njegovu filozofsko-književnom radu.

Ključne riječi: *fra Andrija Kačić Miošić, student, sredina, utjecaj, filozofski, književni.*

UVOD

Među mnogobrojnom literaturom o fra Andriji Kačiću Miošiću koja se, što je sasvim opravdano i razumljivo, prvenstveno bavila njegovim djelom, mnogo članaka napisano i o njegovu životu.[1] Pa i u člancima povezanim uz njegov književni rad nezaobilazno se bilo dotaknuti zgoda iz njegova života jer one u mnogočemu objašnjavaju djelo. Ipak, i poslije mnogo godina za podatke o fra Andrijinu životu i danas smo upućeni na poznati i za ono vrijeme izvrsni Eterovićev životopis, premda se u međuvremenu otkrilo novih podataka. Mnogi su podaci ostali do danas kontroverzni ili zagubljeni u opsežnoj literaturi koja je o Starcu Milovanu napisana. Posebno nedostaje rasprava u kojoj bi se promotrilo okruženje u kojem je odrastao i u kojem se je kretao. Ovaj članak želi nadopuniti tu prazninu. No, zbog mnoštva podataka nužno se bilo ograničiti samo na franjevački krug.

* Predavanje sa znanstvenom skupa »Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba«, održanog u Zaostrogu, 7. studenoga 2004. godine.

1. Usp. FRA HRVATIN GABRIJEL JURIŠIĆ, Bibliografija fra Andrije Kačića Miošića, u: Stipe Botica, *Andrija Kačić Miošić,* Zagreb 2003, 269-319.

I. STUDENTSKI KRUG

U odgonetavanju fra Andrijina školovanja i života ostalo je dosta nepoznanica, a čini mi se i nedovoljno poklonjene pozornosti zajednici u koju je mladi redovnik stupio i okolini u kojoj se kretao.

Kad je fra Andrija 1729. god. već bio zaređen za svećenika i završio svoj studij, Bosanska je provincija bila moćna ustanova koja se prostirala u nekoliko država pod tri vladara: sultanom, carem i duždom. Imala je 25 samostana i 12 rezidencija; 726 redovnika, osim onih koji su zbog studija boravili u različitim zemljama izvan Provincije, a od toga 39 propovjednika, 64 misionara, četvoricu s naslovom »otac Provincije« i jednog lektora jubilata. Treba, međutim, naglasiti da je smrtnost bila vrlo visoka. Provincija je imala dva generalna učilišta (u Budimu i u Šibeniku) te pokrajinsko bogoslovno učilište (Osijek) i učilište moralne teologije (Petrovaradin), 9 filozofskih učilišta (Baja, Brod, Budim, Makarska, Našice, Požega, Sinj, Šibenik i Zaostrog), a za tri godine (1726.-1729.) franjevci su priveli katoličkoj vjeri iz različitih kršćanskih sljedba 271 osobu.[2]

Najnovija djela pisana o fra Andriji uzimaju kao siguran Eterovićev podatak da je Miošić stupio u Franjevački red 10. ožujka 1720.[3] No, samo Eterovićevo zaključivanje ne čini se baš kritično. Svoju tvrdnju Eterović potkrijepljuje navođenjem zapisa iz makarkoga i šibenskog rukopisa »*Liber archivalis*« o Andrijinu oblačenju franjevačkog habita, što se čitatelju na prvi mah zaista može činiti uvjerljivim.Treba, međutim, znati da su podaci u *Liber Archivalis* unošeni, poslije Andrijine smrti, iz arhivskih isprava i bilježaka u kojima je vladao priličan nered. U Provinciji su se mnoge isprave zagubile. To je zapravo i bio razlog da se prikupe važnije isprave, ispišu u dva primjerka i polože u dva najvažnija samostana provincije, Šibenik i Makarsku.[4] Da podatak o Miošićevu oblačenju i zavjetovanju nije prepisan u *Liber archivalis* iz nekoga izvornog dokumenta najbolje svjedoči završetak teksta u kojem se kaže da je slijedeće godine isti gvardijan, tj. Andrija Maršić[5] prihvatio (u ime Crkve) zavjete dotadašnjih novaka. Kada bi Miošić bio zaista zavjetovan kako prihvaća Eterović i ukoliko bi njegove zavjete

2. Arhiv Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja u Splitu (AFPPOS) S 5 [Acta I. a Straxemano], f. 37v.

3. Usp. S. BOTICA, *Andrija Kačić Miošić,* Zagreb 2003, 13; K. ETEROVIĆ, *Fra Andrija Kačić Miošić na temelju novih istraživanja,* Dubrovnik 1922, 14 i u bilješci na str. 58.

4. Usp. J. BRKAN, *L'organizzazione scolastica della Provincia del SS. Redentore in Dalmazia nel Settecento,* Romae 1982. n. 10.

5. Maršić je izabran za zaostroškog gvardijana u Velikoj u srpnju 1717. nakon gvardijanstva fra Šimuna Tomaševića (AFPPOS, S 2 [Archiviolum], 97r).

primio Maršić (amissi per eundem), što se i opet ne može isključiti, ne bi njegove zavjete prihvatio kao gvardijan, već kao provincijalov povjerenik, jer je na kapitulu u Visovcu 17. lipnja 1720. za gvardijana u Zaostrogu bio izabran fra Ante Drušković.[6]

Bez nekih posebnih istraživanja čini se da se sigurno može ustvrditi da je za sastavljanje dva spomenuta ogromna rukopisa u Šibeniku i Makarskoj poslužio među ostalima i jedan manji. To je *Liber archivialis continens uniuscuiusque capituli et congregationis actus hujus Bosnae Argentinae Provinciae et alia quae ad superiorem ejusdem spectant adnotanda monitu et cura Adm(odum) R(everendi) Patris Bonaventurae a Curzula ex-provincialis et in eadem Provincia comissarii visitatoris generalis zelantissimi expositus 1693.*[7] Poslije nego je sastavljen *Liber Archivalis,* velikog formata i obujm, a taj mali *Archivium* uvezan je i dobio naziv *Archiviolum provinciale in quo adnotatae sunt actiones in Provincia ab anno 1693, usque ad annum 1722.* tj. Mali provincijski arhiv u koji su ubilježene djelatnosti u Provinciji od 1693. do 1722. godine.

Premda nije proučeno da li je *Archiviolum* nastao neposredno kao dio službenih spisa (predmnijevam da su ga tajnici nosili sobom posebno prigodom kanonskih pohoda) treba mu dati prednost pred zbirkom *Liber archivalis,* prijepisom prijepisa, kojim se služio Eterović. U *Archiviolum*u je Miošićevo oblačenje zabilježeno uz datum 6. rujna 1719. godine.[8] Međutim, sumnja o pravom datumu ostaje jer je pisar poslije fra Andrijina imena pribilježio: *upozorava se čitatelj na godine ovoga sveščića, jer se čini da u Arhivu Provincije nisu poredani. Zbog toga upozoravam da ih treba brižljivo dovesti u red. A kao što su nesmotreno upisane godine, tako su upisani i mjeseci.*

Ako su nesigurni datumi, ne bi trebalo sumnjati u imena fra Andrijih kolega iz novicijata. Među poznatijim osobama s kojima se Miošić mogao susresti u Zaostrogu već je dosad istican fra Filip Grabovac. Eterović je ipak

6. AFPPOS, S 2 [Archiviolum], f. 106r. Vikar mu je bio Nikola Stipić (Ibid. 107r).

7. AFPPO, S 2. U hrvatskom prijevodu: *Arhivska knjiga u kojoj su sadržani spisi svih kapitula i kapitulskih skupština ove provincije Bosne Srebrene i ostalo što spada pribilježiti na njezina poglavara, sastavljena 1693. na poticaj i brižljivošću mnogo poštovanog oca Bonaventure iz Korčule, bivšeg provincijala i u istoj provinciji gorljivog povjerenika generalnog vizitatora.*

8. Zaostroghij 2[a] Mai 1719 per R.P.
Andream Marsich loci guardianum induti fuerunt sequentes pro clericis:
Fr. Philipus Grabouatz
Fr. Jacobus Zubesevich
Fr. Mihael Vukasovich
Fr. Marcus Martinovich
Fr. Paulus Franich
Fr. Franciscus Jasprich.

Item in eodem conventu eiusdem anni per eundem 6. novembris induti sunt:
Fr. Joannes Nicolich
Fr. Petrus Philippovich
Fr. Gregorius Augustinovich
Fr. Georgius Barzicsich ab Anzabegh infra Budam
Fr. Andreas Mihocich
AFPPOS, S 2 [Archiviolum], f. 105r.

naveo Grabovca kao godinu strijega u novicijatu,[9] a to bi značilo da se nisu morali niti susresti, jer je novicijat trajao samo godinu dana. Podaci u *Archiviolumu* su drukčiji. Prema njima Grabovac je primio franjevačko odijelo 2. svibnja 1719. a Andrija 6. rujna iste godine. A to bi značilo da su od rujna do svibnja slijedeće godine bili pravi kolege uz još osmoricu drugova. Andrijini životopisci ne spominju međutim još jednoga skromnog, ali uglednoga i utjecajnog franjevca koji je s njim zacijelo bio čitavo vrijeme u zaostroškom novicijatu. Bio je to fra Petar Filipović.

Završivši novicijat fra Anbdrija je trebao nastaviti daljni studij. Gdje ga je upisao, zbog nestanka arhivskih dokumenata nije poznato. Dapače, upitno je, je li odmah poslije novicijata upisao filozofski ili teološki studij.

Zbog velikog broja novaka koji su završavali novicijat, a u trogodištu provincijala fra Filipa Surkovića (1617.-1620.) u kojem se navodi i Miošić bilo je u novicijatu 139 klerika koji su se spremali za svećeništvo.[10] U čitavoj Provinciji postojalo je više pokrajinskih filozofskih učilišta: u Budimu, Osijeku, Đakovu, Požegi, Iloku, Brodu i Splitu (ranije u Sinju).[11] No, čini se da sva ta učilišta nisu mogla primiti sve te klerike. Naročito se zapaža nedostatak filozofskih učilišta u Dalmaciji, koja je tih godina imala 3 novicijata: u Visovcu, Živogošću i Zaostrogu, a filozofsko učilište samo u Sinju, odnosno u stisnutom malom samostanu na Dobrom u Splitu.[12]

Fra Andrijini životopisci pokušali su riješiti njegov tijek studija uobičajenim školskim programom Franjevačkog reda, držeći da je morao završiti tri godine filozofije prije upisa bogoslovnog studija. Kako do sada nisu poznati, a možda i ne postoje, katalozi studenata Bosne Srebrene, pisci su prazninu podataka ispunjali maštovitošću. Stariji autori pišu da je fra Andrija završio filozofski studij u Budimu, ali bez ikakve podloge u arhivskim dokumentima. Zanimljivo je da nitko od pisaca ne spominje Split kao moguće mjesto Andrijina studiranja, iako je studij u Splitu, uza sve poteškoće s kojima su se franjevci morali boriti, vjerovatno izvršio svoju ulogu. Istina o njemu nemamo podataka, ali kao potvrda za navedeno mišljenje čini mi se dovoljna činjenica što je definitorij Bosne Srebrene za njega dva puta imenovao lektora fra Marijana Lekušića, na Visovcu 1720. i u Zaostrogu 1721.[13] Ako je

9. ETEROVIĆ, *Fra Andrija Kačić*, 11.

10. Usp. AFPPOS, S 2 [Archiviolum], f. 101r-105r.

11. *Isto*, 107v.

12. Filozofski je studij 1720. privremeno djelovao u Splitu kao studij sinjskog samostana, a lektor mu je bio fra Marijan Lekušić. Filozofski studij u Splitu ustanovljen je tek 1748. Usp. V. KAPITANOVIĆ, Filozofsko učilište i rukopisi u franjevačkom samostanu Gospe od zdravlja u Splitu 1748.-1826, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine,* 27 (2001.) br. 1-2 (53-54), 287-320.

13. AFPPOS, S 2 [Archiviolum], f. 107v i 109v.

fra Andrija zaista započeo studij filozofije koji je u ono vrijeme trajao tri godine, onda ga je u Dalamaciji mogao pohađati samo u Splitu. Sva ostala provincijska filozofska učilišta bila su u Panoniji. No, franjevci koji su se poslije sinjske bitke 1715. doselili u Split na Pojišan, uslijed stalnih sudskih parnica, teško su mogli održavati studij i ne znamo nijednoga njihova studenta.

Popunjenost studentskih mjesta mogla je međutim uvjetovati izmjene programa i način studiranja, kao što se može dokazati u drugim slučajevima, o čemu će u nastavku teksta biti riječi. Tako je i fra Andrija umjesto na filozofski mogao odmah krenuti na bogoslovni studij.

Iste godine, naime, kad je fra Andrija Kačić Miošić trebao stupiti na studij filozofije uz već postojeće Budimsko učilište, ustanovljeno je 17. srpnja 1720. na kapitulu u Visovcu, bogoslovno učilište u Šibeniku, za koje su se natjecali fra Jeronim Filipović, fra Ante Marković i fra Šimun Lalić.[14]

Kada je 10. listopada 1723. provincijal fra Augustin Tuzlak, započeo kanonski pohod iz samostana u Budimu zapisao je i imena 14 studenata koji su tu studirali,[15] i teško je vjerovati da bi preskočio fra Andriju da se nalazio u Budimu. Nema ga ni u popisu drugih učilišta koje je pohodio do listopada slijedeće 1724. godine. U Osijeku je na zadnjem sedmom mjestu popisa studenata filozofije od 4. ožujka 1724. upisan jedan Andrija, ali taj je iz Šibenika.[16] Pretpostavka da je Miošić došao u Osijek sa studija iz Šibenika pa bi ga pisar spisa provincijala Tuzlaka u tom slučaju mogao upisati kao Andriju iz Šibenika ne čini se uvjerljivom, kako će se vidjeti iz daljnjeg izlaganja.

Nešto kasnije, 1. kolovoza 1724. na kapitulu na Visovcu osnovano je u Osijeku pokrajinsko bogoslovno učilište za koje su imenovani lektori fra Toma Perković i fra Stjepan Vilov.[17] Kad je 18. ožujka 1725. provincijal Tuzlak ponovno pohodio Osijek u njemu je zatekao 11 studenata među kojima i fra Andriju iz Zaostroga. Četvorica su studenata već bili svećenici, dvojica su uskoro zaređena, jedan od njih još nije završio ni logiku, a Andriji iz Zaostroga nedostajao je studije filozofije jer ga do tada nije baš puno »gnjavio«, kako je istaknuto u Tuzlakovu katalogu.[18] To bi značilo da ju je ipak mogao negdje studirati, možda na nekom pokrajinskom učilištu.

14. AFPPOS, S 2 [Archiviolum], f. 107r-v.

15. AFPPOS, S 2 [Archiviolum], f 129v.

16. AFPPOS, S 2 [Archiviolum], f. 134r.

17. F. E. HOŠKO, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj,* Zagreb, 2002, 209.

18. AFPPOS, S 2 [Archiviolum], f. 158r. Na taj spis prvi je upozorio fra Gašpar Bujas u svojoj knjizi, *Kačićevi imitatori u Makarskom primorju do polovine 19. stoljeća* (Građa za povijest književnosti Hrvatske, knj. 30) Zagreb 1971, 11. Spis se danas čuva u provincijskom arhivu u Splitu pod signaturom S 2. Na f. 158r. gdje se uz datum 18. ožujka 1725. donosi *Descriptio familiae S. Crucis Essekini* naveden je kao student teologije *Andreas a Zaostrogh*. Kolege su mu bili svećenici: orguljaš Petar iz

Uspoređujući imena studenata u Osijeku iz prethodnog popisa od 4. ožujka 1724. nalazimo od prethodnih fra Petra iz Pakraca (a Pakerz) i fra Danijela Peera studenta orguljaša; fra Andriju Babića, fra Karla Miloševića i fra Bernanrdina Sepeševića (a Sepese). I u prvom i drugom popisu nailazimo na ime Serafin. To su Serafin Lozić (iz prvoga popisa) i Serafin Sabauljević (iz drugoga). U toj studiji ta dva Serafina manje nas zanimaju. Nameće se međutim pitanje triju Andrija i nisu li Andrija iz Šibenika (iz prvoga popisa) i Andrija iz Zaostroga (iz drugog popisa) iste osobe. Odnosno nije li Tuzlak prvi put zabilježio Andriju iz Šibenika samo za to što bi došao sa šibenskog studija, a drugi put prema njegovu zavičaju.

Uz ime fra Andrije Babića kasnije je pribilježeno da je umro u Cerniku bez oznake datuma kad se to dogodilo.[19] Spisi provincijala Stražemanca bilježe da je Andrija Babić umro 29. siječnja 1731. u Šarengradu.[20] Fra Petar Baćić u svom neobjavljenom *Nekrologu* spominje nekog Andriju Babića kao ispovjednika i propovjednika u Šarengradu i navodi da je tu i umro 27. siječnja 1731. i bio rodom iz Velima (Kotari). U prosuđivanju bez sumnje treba dati prednost arhivskim vrelima prve ruke. A u vrelima nemamo nikakva uporišta da bi zaključili kako su postojala dva fra Andrije Babića koji su umrli u dva dana razlike. U vrelima znamo za Andriju Babića iz Pakraza (a Pakritz) koji je obukao franjevačko odijelo u Velikoj, 1717., studirao u Osijeku i umro u Šarengradu.[21] Kasniji dodatak na ranije sastavljenom katalogu o Babićevoj smrti u Cerniku vjerojatno je pisan po sjećanju i kao takav pogrješan. No, kad bi Babić i bio iz Velima, on bi bio različit od fra Andrije iz Šibenika, jer su obojica navedena u istom popisu, jedan kao svećenik, a drugi kao klerik.

Tko je bio fra Andrija iz Šibenika, u arhivskim spisima nisam uspio pronaći rješenje. Poslije svega što je izloženo ipak se čini da Andrija iz Šibenika i Andrija iz Zaostroga nisu ista osoba. Na takav zaključak najviše navodi opaska da Andrija iz Zaostroga još nije dovoljno studirao filozofiju. Gotovo se ne može sumnjati da je Andrija iz Zaostroga upravo Miošić jer u to vrijeme prema arhivskim spisima ne postoji neki drugi Andrija na kojega se mogu primijeniti navedeni podaci. Uostalom sam fra Andrija se i to kasnije

---

Pakraca; Danijel Peer, Paškal Kinigh; Andrija Babić iz Pakraca, koji je uskoro umro u Cerniku ili Šarengradu, Karlo Milošević i Bernardin a Spese (Sepešević); Grgur Šarčević; Nikola Petričević, uskoro zaređen za svećenika; Josip Pavlović, također zaređen za svećenika; Serafin Sabauljević i Ivan Brkić. Uz Andrijino je ime zabilježeno ... *hic desiderat studium philosophiae quia nedum illud molestavit.*

19. AFPPOS, S 2 [Archiviolum], 158r.

20. AFPPOS, S 5 [Acta I. a Straxemano], f. 39v.

21. Usp. AFPPOS, S 2 [Archiviolum], 101v i 158r; S 5 [Acta I. a Straxemano], f. 39v

kada je već bio poznat u daleko manjoj Provinciji Presvetog Otkupitelja potpisao fra Andrija Miošić iz Zaostroga.[22] Odakle je došao u Osijek ostaje i nadalje nepoznanica.

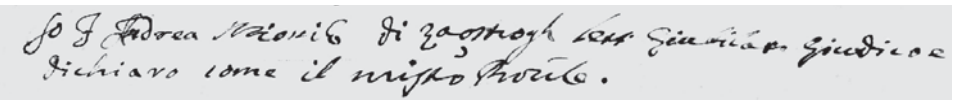

Potpis f. Andrije Miošića »iz Zaostroga« (AFPPOS, S 11, f. 28v)

Teologiju su prema propisima u Osijeku predavala dvojica lektora fra Stjepan Vilov i fra Toma Perković.[23] Oba su završila zakonodavstvom predviđeno trogodište predavanja filozofije.[24] Sposobni Vilov postao je kasnije generalni lektor filozofije u Budimu. Zanimljivo je spomenuti da je Vilov napisao hrvatsko djelo *Razgovor prijateljski među krstjaninom i ristjaninom* (Budim 1736.),[25] a na početnu riječ toga naslova podsjeća na Milovanovo djelo. Nije međutim poznato da li je Miošić bio povezan s nekadašnjim svojim profesorom i da li je *Razgovor prijateljski* u naslovu utjecao na *Razgovor ugodni*. Ostali osječki franjevci iz fra Andrijina vremena nisu ostavili dubljega traga. Lektor Perković je uskoro umro. Gvardijan Ante iz Visokoga je umro kao predstojnik tkaonice u Velikoj 21. III. 1731., a još prije njega fra Andrijin kolega i imenjak, kasniji propovjednik, fra Andrija Babić.[26]

Kamo je fra Andrija pošao iz Osijeka može se samo nagađati, ukoliko se ne pronađe neki arhivski podatak. No, s obzirom na datum njegova ređenja za svećenika nije isključeno da je upravo poslije studija teologije trebao nadoknaditi studij filozofije kojom se nije do tada »gnjavio«.[27]

22. Radi se o sporu dviju kustodija kojoj bi trebao pripasti samostan na Dobrome u Splitu. Miošić je zastupao mišljenje provincijala Vucića da samostan pripadne kustodiji, odnosno skupini samostana s desne strane Cetine. Čitavi njegov zapis glasi: »Io fra Andrea Miossich di Zaostrog lett(ore) giubilato giudico e dichiaro come il mi(ni)stro provinciale.« AFPPOS, S 11, f. 28v.

23. AFPPOS, S 2 [Archiviolum], 158r.

24. God 1720. na kapitulu u Visovcu Stjepan Vilov imenovan je lektorom filozofije u Budimu, Toma Perković u Osijeku i Marijan Lekušić u Splitu. AFPPOS, S 2 [Archiviolum], 107v. Usp. HOŠKO, *Franjevačke visoke škole*, 147 i 209.

25. Usp. HOŠKO, *Franjevačke visoke škole,* 149 i 211.

26. AFPPOS, S 2 [Archiviolum], f. 39v. Vidi također S 4 [Acta S. Tomašević], f. 124r.

27. Ima mnogo slučajeva da su već zaređeni svećenici pohađali studij filozofije. Ovdje samo navodim da su 1733., od ukupno sedmorice studenata filozofije na učilištu u Baču, petorica bili svećenici. Među njima je bio i Antun Papušlić koji se kasnije istaknuo kao pisac. Usp. AFPPOS S 6 [Acta A. Marković], f. 48r. O Papušliću usp. HOŠKO, *Franjevačke visoke škole,* 449.

II. NASTAVNIČKI KRUG U ZAOSTROGU

Dok je fra Andrija još bio na studiju, u Zaostrogu je osnovano učilište filozofije. Prvi spomen o njemu, koliko mi je poznato, datira iz 1726. kad je za lektora filozofije određen fra Luka Stojić.[28] Četiri godine kasnije, kad je na kapitulu u Sinju, 20. svibnja 1730. Miošić izabran za lektora filozofije u Zaostrogu, u isto vrijeme je za gvardijana izabran jednoglasno Neretvanin fra Mihovil Jekušić,[29] onaj isti što je Andriji barem neko vrijeme bio magistar u novicijatu u Zaostrogu. U tim službama lektora i gvardijana potvrđeni su 27. svibnja 1731. na Visovcu[30] i 25. kolovoza 1732. u Brodu.[31] Ne zna se je li zajednički život u Zaostrogu pomogao obojici u njihovu usponu u kasnijoj službi, no, Jekušić će kasnije postati provincijal, a Miošić će krenuti prema generalnoj lekturi.

Prema jednoj opasci u kojoj se navodi da su Dalmatinci prigovarali provincijskom vikaru fra Šimunu Tomaševiću što je natječaj sazvao u Velikoj, kamo im je bilo skoro nemoguće doći, postoji mišljenje da se Miošić već 1728. prijavio na natječaj za generalnu lekturu na učilištima u Budimu i Osijeku. To mi se mišljenje ne čini uvjerljivim jer Miošić tada još nije imao uvjeta za natječaj. Nezadovoljan je mogao biti npr. fra Filip Žderić, koji je upravo u to vrijeme završavao svoje trogodišnje predavanje filozofije.

U literaturi se redovno navodi da se Kačić 1731. natjecao za generalnog lektora.[32] Najvjerojatnije se natjecao za lektora filozofije. Nejasno je, naime, kako bi se mogao natjecati za lektora teologije prije završetka trogodišnjeg predavanja filozofije, koje se tražilo od natjecatelja, a Andrija je započeo predavanje, prema dosadašnjim saznanjima, i to na provincijskom studiju tek 1730.

Nezadovoljstvo franjevaca južno od Save načinom raspisivanja natječaja 1728. za generalnu lekturu na učilištima u Budimu i Osijeku, prema jednoj onodobnoj zabilješci, bilo je razlog da je general Reda odredio da se slijedeći natječaj 1731. za generalnu lekturu održi u Veneciji. Na tom se natječaju, prema istoj zabilješci, Miošić natjecao skupa s Pavlom od Jajca, Markom Martinovićem iz Sinja, Franom Bašićem iz Vrdola i Franjom Ivanovićem iz Požege.[33]

Ako je taj podatak točan, a ne vidim u nj razloga sumnjati, držim da se fra Andrija natjecao za lektora filozofije. Ne vidim naime vrijeme u kojem je do-

28. AFPPOS, S 4 [Acta S. Tomašević], f. 124.

29. AFPPOS, S 5 [Acta I. a Straxemano], f. 6v i 8r.

30. AFPPOS, S 5 [Acta I. a Straxemano], 8v i 10r, 35r.

31. AFPPOS, S 5 [Acta I. a Straxemano], f. 48r i 86r.

32. Usp. J. JELENIĆ, *Spomenici kulturnoga rada franjevaca Bosne Srebreničke* [sabrao i uredio J. Jelenić], Monumenta Francicana Jugoslavica, I, Mostar 1927, 21; BRKAN, *L'organizzazione*, 52; HOŠKO, *Franjevačke visoke škole,* 220.

33. Usp. J. SOLDO, Samostan sv. Lovre u Šibeniku, *Kačić,* 1 (1967), 75. F. E. HOŠKO, Dvije osječke visoke škole, 161-162; F. E. HOŠKO, Franjevačke visoke škole*,* 219-220.

tada mogao izvršiti trogodišnju obvezu predavanja iz filozofije da bi se mogao natjecati za katedru teologije. To ne vrijedi za njegova, barem dijelom, kolegu iz novicijata fra Marka Martinovića, fra Franu Bašića i fra Pavla od Jajca. Svi su oni, doduše, bili istih godina i skoro jednako vremena u redovništvu, što je važno naglasiti jer je pri jednakim uvjetima vrijeme provedeno u redovništvu davalo prednost pri kandidaturi za neku službu. No, oni su, čini se, završili propisano trogodišnje predavanje filozofije. Najstariji je po redovništvu bio Bašić koji je stupio u novicijat 1. svibnja 1718. u Makarskoj.[34] Kako su arhivski spisi prostrane provincije Bosne Srebrene iz tih godina slabo očuvani, ne možemo pratiti njegovu sudbinu. Lulić piše da je studirao u Bolonji i potom bio lektor filozofije u Dubrovniku. Kao što smo već spomenuli, Martinović je u novicijatu u Zaostrogu bio nešto stariji Andrijin kolega. Studirao je teologiju u Šibeniku.[35] Akademske godine 1727/28.-1729/30. predavao je filozofiju u Šibeniku. Fra Pavao od Jajca stupio je u Red kasnije od Miošića, u Fojnici 8. prosinca 1720.[36] i o njegovu radu poslije studija u Šibeniku, zbog nedostatka isprava, ne znamo ništa. Najmlađi je po redovništvu bio, čini se, fra Franjo Ivanović iz Požege, koji je prema Hošku stupio u Red u Našicama 1721. No, taj mladi čovjek brzo se uspinjao na ljestvici redovničkih službe. Nepoznato je gdje je studirao, ali je već 1729. postao lektor teologije na provincijskom učilištu u Požegi.[37] Iako danas skoro nepoznati u filozofsko-teološkoj literaturi, ili u sjeni zaslužnijih onodobnih profesora, svi su kandidati, čini se, imali neku određenu prednost pred fra Andrijom.

Premda su vjerojatno svi kandidati zadovoljili natječajnom ispitu, nedostajalo je generalnih učilišta na kojima bi se mogli zaposliti. Čini se da se upravo najmlađi, fra Franjo Ivanović, uspio najprije zaposliti (1734.) na generalnom učilištu u Budimu. Ostala trojica će, kako ćemo to vidjeti naprijed, po svoj prilici to uspjeti slijedeće 1735. godine, dok Bašić nije ni nastojao oko svoga unapređenja.[38]

34. AFPPOS, S 2 [Archiviolum], 104v.

35. Tu se nalazi u svibnju 1724. među trojicom studenta teologije, od njih jedan svećnik i dvojica klerici i s još desetoricom studenata, među kojima Petar Filipović i Petar Knežević AFPPOS, S 2 [Archiviolum], f. 140v. Tu trojicu nalazimo kao studente teologije i 17. rujna 1724. AFPPOS, S 2 [Archiviolum], f. 149v.

36. AFPPOS, S 2 [Archiviolum], f. 113r.

37. Kasnije je bio lektor na generalnim učilištima u Budimu i Osijeku, provincijal (1745.-1748.) i vojni kapelan. U rukopisu je preostalo šest njegovih teoloških spisa. Usp. F. LASTRIĆ, *Commentariolum super Bosnensi Provincia*, 83; F. E. HOŠKO, Franjevačko visoko učilište u Požegi, *Nova et vetera,* 27 (1977), br. 2, 97-98; ISTI,, Dvije osječke škole u 18. stoljeću, *Kačić*, 10 (1978), 170-171.

38. JELENIĆ, *Spomenici*, 21; BRKAN, *L'organizzazione*, 52, n. 51. [...] hi omnes ad lecturam generalem ascenderunt excepto patre Francisco Bassich, non quia aliqua inabilitate fuerit notatus sed quia solus renuit, vel potius parum applicuit[...].

Fra Andrija je, dakle, nastavio predavati i dalje na provincijskom učilištu u Zaostrogu. U vrijeme kad je ispunjao trogodišnju lekturu zaostroški je samostan bio ugledan. Samostan je 1733. imao 35 zavjetovanih redovnika,[39] jednoga više nego Šibenik, u kojemu je bilo smješteno generalno učilište, i sedam manje nego sinjski samostan. Ne smije se, međutim, zaboraviti da su oba samostana imala daleko veći broj župa nego šibenski. Uz gvardijana Jekušića bilo je u njemu još nekoliko uglednih redovnika. Zasluge Bustruca i Ercega, dvojice fratara, koji se na istaknutom mjestu popisa nazivaju *patres aggregati,* nisu nam dovoljno poznate, no najvjerojatnije su završili šestogodišnju lekturu na nekom provincijskom učilištu.[40] Jekušićev je vikar bio ugledni fra Filip Žderić (1680.-1740.), koji je studij završio u Genovi, a kasnije je pogrješno uveden u krug hrvatskih filozofa.[41] Ostali su svećenici vjerojatno obavljali pastoralne i župničke službe, a jedan je bio učitelj mladića koji su u samostanu sticali osnove znanja i srednjoškolsko obrazovanje. U samostanu je bilo osam studenta. Nije sigurno je su li svi studirali filozofiju ili je netko studirao moralku. U samostanu su, naime, boravila dva lektora moralke, već spominjani Jekušić i fra Bernardin Knežević koji je ujedno označen i kao propovjednik.

Nakon trogodišnjeg predavanja filozofije profesori su prelazili za predavače na bogoslovna učilišta. Kada je fra Andrija završio svoj trogodišnji tečaj, na njegovo bivše mjesto u Zaostrogu imenovan je, 25. srpnja 1733. na Visovcu, fra Bone Benić, dotadašnji profesor filozofije u Šibeniku,[42] a kasnije poznati kroničar Bosanske provincije. Je li fra Andrija upoznao svoga nasljednika na katedri nije poznato, jer je dokumentacija iz tog razdoblja škrta, pa se ne zna gdje je Andrija te godine boravio i je li dolazio u Zaostrog. Ni sam Benić ne spominje poimenice učilišta u Zaostrogu i Šibeniku, osim što uopćeno učilišta smatra uzrocima razdora u Bosanskoj provincijiji.[43] Je li Benić imao neku zamjerku i svom prethodniku u Zaostrogu, možda se nikada ne će saznati.

---

39. Usp. *Tabula venerabilis familiae s. Mariae Zaostrogii,* AFPPOS, S 6 [Acta A. Marković], f. 56r-v.

40. O odličjima i povlasticama pridruženih članova (patres aggregati) usp. J. Brkan, *L'organizzazione*, 70-72.

41. Usp. V. KAPITANOVIĆ, Testi scotisti d'insegnamento filosofico-teologico nella Provincia del Santissimo Redentore in Croazia nei secoli XVII e XVIII, *Antonianum,* 67 (1992), 273-274, 289-290; V. KAPITANOVIĆ, Latinski filozofski rukopisi u Franjevačkoj knjižnici u Makarskoj, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine,* 18 (1992), 1-2 (35-36), 223-224; V. KAPITANOVIĆ, *Rukopisna i knjižna baština Franjevačke visoke bogosovije u Makarskoj,* Makarska 1993, 84.

42. AFPPOS, S 5 [Acta I. a Straxemano], f. 71 r. Benić je prije toga predavao dvije godine filozofiju u Šibeniku. AFPPOS, S 5 [Acta I. a Straxemano], f. 9v. S 6 [Acta A. Marković], f. 54r. I. GAVRAN, Uvod, u: B. Benić, *Ljetopis sutješkog samostana,* 12.

43. Usp. BENIĆ, *Ljetopis sutješkoga samostana* (pr. I. Gavran), Sarajevo-Zagreb 2003, 61. Možda Benić nikada nije ni došao u Zaostrog jer učilište neko vrijeme nije djelovalo, inače ne bi imalo smisla ponovno ga ustanovljavati 1736. Usp. AFPPOS, S 8 [Acta J. Filipović], f. 24v.

Kako je filozofskih učilišta u Provinciji bilo puno a bogoslovnih malo, nije bilo izgleda da bi se fra Andrija mogao za duže vrijeme zaposliti na nekom učilištu spekulativnog bogoslovlja. U međuvremenu su osim petrovaradinskog učilišta otvorena još tri učilišta moralne teologije u Zaostrogu, Sinju i Makarskoj. Njih su pohađali studenti koji su bili manje sposobni za studij spekulativne teologije. No, ta su učilišta 1733. dobili drugi natjecatelji: u Zaostrogu bivši fra Andrijin magistar i kasniji gvardijan Mihovil Jekušić, u Sinju Miošićev kolega iz novicijata fra Petar Filipović i u Makarskoj fra Franjo Bašić. Vjerojatno su sva tri natjecatelja uživala veći ugled od fra Andrije.

Jekušić je studirao u Bologni[44] i kao što smo spomenuli obnašao ugledne redovničke službe. Tada je mogao imati nešto preko 40 godina i očito se njegov gojenac Andrija s njim nije mogao natjecati.

Fra Andrijin kolega iz novicijata, fra Petar Filipović, također je već stekao ugled. Na provincijskom kapitulu u Iloku imenovan je 12. VIII. 1727. lektorom filozofije u Sinju. Poslije trogodišnjeg predavanja filozofije, imenovan je na kapitulu u Čuntiću za lektora moralke u sinjskom samostanu, a 20. VII. 1730. na kapitulu u Visovcu imenovan je učiteljem samostanske mladeži. Kako je Sinj uz to bio njegov matični samostan, bilo je logično očekivati da će to mjesto dobiti prije od fra Andrije, pa je 1733. ponovno imenovan za lektora moralke u Sinju.[45]

Fra Franjo Bašić je imenovan za lektora filozofije u Makarskoj. Iako se čini da se Bašić nije baš puno laktao za viša mjesta i on je vjerojatno uživao ugled. Kao i Jekušić, studirao je u Bolonji i bio lektor filozofije u Dubrovniku. Uostalom, kao Zabiokovcu rodom iz Župe, možda mu je Makarska više odgovarala nego neko daleko generalno učilište.[46]

Tek je 1734. god. Kačić uspio dobiti katedru moralne teologije u Zaostrogu,[47] koju je najvjerojatnije držao samo do slijedeće 1735. god. kada je uspostavljeno generalno učilište prvoga reda u Šibeniku.

---

44. K. JURIŠIĆ, Franjevačka provincija svetoga Kaja pape i mučenika u Dalmaciji, *Kačić*, 17 (1985) 147.

45. Preci su mu se doselili iz Rame u Bosni u Ramnjane/Ogorje, gdje se rodio oko 1706. Niže i srednje školovanje pohađao je u samostanu u Sinju. Filozofiju i teologiju je studirao na generalnom učilištu u Šibeniku.

46. AFPPOS, S 5 [Acta I. a Straxemano], f. 71v. Crnica je unio zabunu kad pogrješno navodi da je Bašić 1735. pošao za lektora bogoslovlja u Veneciju i ostao godinu dana (A. CRNICA, *Naša Gospa od zdravlja i njezina slava,* Šibenik 1939, 381). Tu pogrješku slijede odreda kasniji autori ne trudeći se provjeriti Crničin navod. Arhivski podaci se slažu s Lulićevim iskazom koji o njemu dodaje: *Fù Lettore a Macarsca nel 1735. Fra Altri molti discepoli ivi ebbe Fra Marco Dobretich, Vicario apostolico di Bosnia. Tre volte fu guardiano di Macarsca, a cui in uno alla chiesa prodigò dei beneficii. In età di 72 anni passò ai eterni riposi, con opinione di santo presso tutto il clero e popolo di quella città che volontario accorse ai di lui funerali [1. V. 1771.] per baciargli le mani e i piedi.* F. LULIĆ, *Memorie – Serie di mi(ni)stri generali,* p. 3.

47. AFPPOS, S 5 [Acta I. a Straxemano], f. 88r.

III. ŠIBENSKI KRUG

Godine 1735. razdijeljena je velika Provincija Bosne Srebrene. U isto vrijeme s osnivanjem Provincije sv. Kaja (kasnije Presvetoga Otkupitelja) u Dalmaciji, Generalno učilište u Šibeniku podignuto je na prvorazredno učilište, tj najviši stupanj školstva u Redu.[48] Profesore na tom učilištu imenovala je generalna uprava Reda iz Rima, nakon provedenoga generalnog natječaja. Premda nema dokumenta imenovanja, poznata su imena prvih lektora. To su fra Marko Martinović, fra Pavao od Jajca i fra Andrija Miošić.

Sva trojica su već spominjana. Lektor Martinović,[49] prema Baćiću, potječe iz Sinja što potvrđuje i kasnije imenovanje za generalnog lektora (kasnije prezime glasi Martinac). Studirao je teologiju u Šibeniku.[50] U njegovoj su ostavštini pronađena predavanja dvojice napuljskih profesora, a vjerojatno mu je pripadalo i djelo Francisa Portera (1632.-1702.), poznatog teologa i povjesničara prognanog engleskog kralja Jakova II.[51] To navodi na pomisao da je neko vrijeme i studirao u Napulju, ili u najmanju ruku svjedoči o njegovu zanimanju za strane autore.

Već je spomenuto da je fra Pavao od Jajca stupio u novicijat u Fojnici. Od njegovih novicijatskih kolega kasnije će se istaknuti fra Nikola Lašvanin i fra Antun Požežanin.[52] Nije poznato gdje je kasnije studirao ni kako mu je prezime, ukoliko ga ne možemo identificirati s Pavlom Narančićem koji je 1724. studirao filozofiju u Šibeniku.[53]

Fra Andrija Kačić dotada je bio u Zaostrogu i već je opširno opisan krug ljudi među kojima se kretao.

Kako je spomenuto, sva su se trojica 1732. god. natjecala u Veneciji za lekturu. Nakon natječaja fra Pavao se zadržao duže vremena u Veneciji jer se još 1733. godine, kad je za provincijala izabran dotadašnji šibenski lektor fra Ante Marković, nalazio u Veneciji. Zbog toga je čak kasnio i početak akademske godine u Šibeniku.[54] Ne nalazimo ga ni u popisu Markovićeve

48. AFPPOS, S 7 [Acta J. Filipović], f. 62r. S 8 [Acta J. Filipović], f. 27v. O školovanju svećenika u Franjevačkoj provinciji Sv. Kaja, kasnije Presvetog Otkupitelja nakon 1735, usp. J. BRKAN, Školovanje svećeničko-redovničkih kandidata Provincije Presvetog Otkupitelja u XVIII. stoljeću, *Kačić*, 16 (1984) 7-58.

49. Fra Marko Martinović *Lector Jubilatus, sublimitate doctrinae praeditus, in Parochia Ogorje decessit e vita* (Visovački nekrolog, 708).

50. AFPPOS, S 2 [Archiviolum], f 140v.

51. V. KAPITANOVIĆ, Testi scotisti d'insegnamento filosofico-teologico nella Provincia del Santissimo Redentore in Croazia nei secoli XVII e XVIII, *Antonianum,* 67 (1992), 250-251.

52. AFPPOS, S 2 [Archiviolum], f. 113r.

53. AFPPOS, S 2 [Archiviolum], f. 140v.

54. Usp. JELENIĆ, *Spomenici*, 22; BRKAN, *L'organizzazione*, 63, n. 93.

vizitacije.[55] Je li se u Veneciji zadržao i Martinović nije poznato, no u svakom slučaju nema ga kao ni fra Pavla na popisu. Godine 1734. nalazimo i jednoga i drugog kao generalne lektore na generalnom učilištu drugoga stupnja u Šibeniku.[56] Bilo je dakle naravno, kad je učilište podignuto na prvi stupanj, da i profesori s toga učilišta drugoga stupnja, koji su se pokazali sposobnima na natječaju, budu promaknuti i dobiju na njemu mjesto.

U svakom slučaju u popisu šibenske franjevačke obitelji iz 1735. odmah poslije gvardijana nalaze se trojica gneralnih lektora: Marko Martinović, Pavao od Jajca i Andrija Miošić.[57] Jednako su navedeni i 1737. godine.[58] Nerazjašnjeno je zašto je fra Pavao od Jajca naveden prije Miošića, ako se zavjetovao poslije njega. Možda bi se objašnjenje moglo potražiti upravo u godinama lektorske službe?

Ostali članovi samostana su se češće mijenjali. Tako je fra Andrija u početku zatekao lektora filozofije fra Ivana Turića,[59] koji je postavljen za lektora filozofije u Šibeniku najkasnije 1733. i tu je dovršio svoju Logiku 26. rujna 1733.[60] Redovito se navodi da je rodom iz Zavojana. Vjerojatnije je tu možda doselio kao dijete iz Mostara u vrijeme tursko kršćanskih sukoba, jer sam navodi da je »de Mostar alias Andevio«.[61] Fra Andriji je bez sumnje u dugim zimskim noćima mogao pričati još svježu predaju o kojoj je slušao kao dječak, što je Milovanu moglo razbuditi pjesničku maštu.

Za gvardijana je te 1735. godine jednoglasno izabran fra Ante Šimić, koji je slovio kao *eximius cantor et organista.* Vikar mu je bio fra Jure Samaluk, o kojemu će kasnije biti govora, odgojitelj klerika fra Bernardin Gorničaj iz Rame.[62]

Slijedeće je godine, 3. lipnja 1736. izabran za gvardijana fra Ante Dedić, koji će relativno mlad umrijeti u vrijeme Andrijina lektorstva u Šibeniku.[63]

---

55. Usp. AFPPOS, S 6 [Acta A. Marković], f. 54r.

56. AFPPOS, S 5 [Acta I. a Straxemano], f. 46 v.

57. AFPPOS, S 7 [Acta J. Filipović], f. 62r.

58. AFPPOS, S 8 [Acta J. Filipović], f. 23v.

59. AFPPOS, S 7 [Acta J. Filipović], f. 62r; S 8 [Acta J. Filipović], f. 27r-v

60. KAPITANOVIĆ, *Rukopisna i knjižna baština*, 68.

61. Navodim o njemu samo noviju literaturu. V. KAPITANOVIĆ, Testi scotisti d'insegnamento filosofico-teologico nella Provincia del Santissimo Redentore in Croazia nei secoli XVII e XVIII, *Antonianum,* 67 (1992), 280-281. ISTI, *Rukopisna i knjižna baština Franjevačke visoke bogosovije u Makarskoj,* Makarska 1993, 67-68, 219; ISTI, Rukopisni priručnici franjevačkog filozofskog učilišta u Šibeniku (1969-1825), *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine,* 20 (1994), 1-2 (39-40), 197.

62. AFPPOS, S 7 [Acta J. Filipović], f. 5r-6r, 62r-v. Usp. također S 8 [Acta J. Filipović], f. 27r 45r.

63. Prema Baćiću umro je 4. srpnja 1742 u 42. godini života. Arhiv franjevačkog samostana na Visovcu, P. Baćić, Nekrolog spomen-Knjiga svih pokojnih Franovaca Provincije Presv. Odkupitelja u Dalmaciji, od davnijih godina, do godine 1925, 73.

Njegov vikar fra Luka Raosavljević, bio je također ugledan redovnik, ranije magistar novaka na visovcu i kasnije definitor.[64]

Za gvardijana u Šibeniku izabran je 8. srpnja 1737. fra Jure Samaluk. Vikar mu je bio fra Mihovil Mišin s otoka Prvića.[65] Bile su to nemirne godine za šibenski samostan sv. Lovre. Nije poznato jesu li Mišinu skratile život. No, Samaluku su ga zacijelo zagorčale.[66]

Novi gvardijan potjecao je iz Mandaline kod Šibenika. Bio je po prilici Miošićev vršnjak. Studirao je čini se u Ankoni, gdje je vjerojatno proboravio najmanje šest godina. Nakon završenih filozofskih i bogoslovnih studija pristupio je 21. V. 1731. na natječaj za lektora filozofije i uspješno ga položio. Bio je samostanski vikar (1735.-1738.) i gvardijan (1738.-1740.) u samostanu sv. Lovre u Šibeniku. Tu je 1736.-1740. došao u dodir s pobunjenim težacima, koji su se bunili protiv teških uvjeta života, i skupa s još petnaestak svećenika, među kojima nekoliko prvićkih franjevaca trećoredaca, odlučno stao u obranu težaka. Samostan sv. Lovre, u kojemu je u to vrijeme bio vikar a potom gvardijan, postao je stjecište politički sumnjivih svećenika i pučkih prvaka. Zbog okupljanja svećenika u samostanu šibenski knez-kapetan Pasqualigo smatrao je Samaluka jednim od glavnih kolovođa i poticatelja pobune na Prviću, a kolunel skradinske krajine Nikola Semonić izvještavao je da je J. Samaluk velikodušno podržavao pobunjene težake Mandaline, Vrpolja i Krapnja.[67] Usprkos toga redovnička braća na političke sumjnje odgovorila su povjerenjem, pa je Samaluk 1738. dobio čak šest glasova za definitora dok je Miošić imao samo jedan. U drugom su glasanju oba dobila po jedan jer su Samalukovi glasači vjerojatno prešli na stranu fra Luke Bogića.[68]

Na kormilo Provincije izabran je nekadašnji fra Andrijin odgojitelj fra Mihovil Jekušić. Za gvardijana u šibenskom samostanu sv. Lovre izabran je 22. srpnja 1738. jednoglasno fra Pavao Junaković, bivši definitor, a za samostanskog vikara fra Filip Dulibić, obojica Šibenčani, o kojima imamo malo podataka.[69] Za lektora filozofije izabran je fra Grgur Despot,[70]

64. AFPPOS, S 8 [Acta J. Filipović], f. 24r.

65. AFPPOS, S 8 [Acta J. Filipović], f. 23r

66. Mišin je prema Baćiću umro u Šibeniku 8. ožujka 1742. u pedesetoj godini života. P. Baćić, Nekrolog, 193.

67. Usp. I. GRGIĆ, Buntovni pokret dalmatinskih težaka 1736/1740. godine, *Radovi Instituta JAZU u Zadru 6-7*, Zagreb 1960, 579; V. KAPITANOVIĆ, Franjevci kao vojni kapelani u mletačkoj vojsci, *Kačić*, 16 (1984), 180-181, 187-188.

68. AFPPOS, S 8 [Acta M. Jekušić], f. 60r-v.

69. AFPPOS, S 8, [Acta M. Jekušić], f. 61r Junaković je umro je na Visovcu, 15. lipnja 1758. u 66. godini života, a Dulibić 1. ožujka 1754. u 70. godini.

70. AFPPOS, S 8, [Acta M. Jekušić], f. 61v.

fra Andrijin susjed iz Zaostroga, kasniji definitor i provincijal. O profesorima nemamo puno podataka. Zabilježeno je da je preko ljeta Miošiću dopušteno poći u Zaostrog zbog nekih svojih redovničkih poslova, a Pavalu od Jajca propovijedati u Puli.[71]

Za gvardijana u Šibeniku izabran je jednoglasno 28. lipnja 1739. fra Ante Kitarović iz Šibenskog Doca. Vikar mu je bio fra Mihovil Plavšić,[72] a učitelj mladića fra Stjepan iz Požege.[73] Samostan je ponovno došao na udar zakona. Gvardijan je optužen u Veneciju da je poticao Prvićane na pobunu, da je u vezi s pobunjenicima, da je pružao utočište bivšem gvardijanu Samaluku i da mu je priskrbio prijevoz za Veneciju.[74] No, ako je Samaluk godinu ranije imao izvjesnu podršku među glasačima u Provinciji i kasnije od gvardijana Kitarovića, nepoznato je koliko su ga podržavali drugi članovi u samostanu. Kako je pošao u Veneciju bez provincijalova dopuštenja, provincijal Jekušić smatrao ga je pravim i formalnim apostatom od Reda dok se ponovno ne pojavi u Provinciji.[75] U svakom slučaju nepoznato je jesu li generalni lektori podigli svoj glas u obranu težaka i svoje braće, vlastitih gvardijana. Miošić će kasnije tim istim težacima ponuditi svoje pjesme, koje su uz podizanje njihova ponosa, laskavo pjevale o »privedrome principu«, dok je njegov šibenski redovnički brat Samaluk samovao zatočen na Korčuli gdje je i umro.

Akti generalnog kapitula u Valladolidu iz 1740. navode lektore u Šibeniku: fra Petra iz Mostara (Karapandžu), fra Marka [Martinovića] iz Sinja i fra Andriju Miošića.[76] Pred Božić 1740. izabran je za gvardijana fra Marijan Lekušić. Vikar mu je bio fra Ante Semitecolo.[77] Odgojitelj mladića fra Josip Roguljić.[78] Životopisci obično navode da je Lekušić (o. 1685. - Šibenik, 10. I. 1742.) iz Mostara. U Liber Archivalis u Makarskoj navedeno je (ab Andevio), što bi prema tadašnjoj terminologiji mogao biti i Vrgorac. Filozofiju je studirao u Osjeku (1711.) a predavao mu ju je Matej Vulić, koji je vjerojatno kasnije Miošiću predavao bogoslovlje. God. 1720.-1723. predavao je filozofiju u Splitu gdje smo dopustili mogućnost da je mogao biti

71. AFPPOS, S 6 [Acta A. Marković], f. 134r i 136r.

72. AFPPOS, S 8, [Acta M. Jekušić], f. 66r.

73. AFPPOS, S 8, [Acta M. Jekušić], f. 85r.

74. Kapitanović, Franjevci, 188.

75. AFPPOS, S 7 [Acta M. Jekušić], f. 39v

76. *Tabula celeberrimi capituli generalis totius Ordinis Fratrum Minorum, celebrati in conventu S. Francisci civitatis Valli-Oleatane in vigilia Pentecostes anno 1740*, Romae, 1742. Navedeno prema BRKAN, *L'organizzazione,* 60, n. 78. Vjerojatno se u *Tabuli* ipak radi o pogrješci jer ostali spisi ne spominju Karapandžu u to vrijeme u Šibeniku.

77. AFPPOS, S 8, [Acta M. Jekušić], f. 73r.

78. AFPPOS, S 8, [Acta M. Jekušić], f. 73v.

lektor i samom Miošiću. Kasnije je u Provinciji obavljao ugledne službe (gvardijana, lektora, tajnika i komesara Provincije) među kojima i lektora bogoslovlja na Franjevačkom generalnom učilištu u Šibeniku.[79] Taj zanesenjak za starim spisima došao je Starcu Milovanu kao naručen. Neke isprave koje je on prikupio možemo prepoznati i u Miošićevim djelima *Korabljica* i *Razgovor ugodni.*

God. 1742. održan je u Šibeniku kapitul, pa je Miošić mogao upoznati pobliže, ako ga nije prije dovoljno poznavao i Bonaventuru Radnića, koji je tada izabran za definitora, a bavio se inače arhivskim radom. Vjerojatno je već tada skupljao građu i za svoj spis koji je kasnije uvršten na početak poznatog *Liber archivalis*,[80] koji je napisan u dva primjerka za glavne samostane dviju kustodija Šibenik i Makarsku.

Lektori su u Šibeniku i nakon kapitula ostali isti, tj. Martinović, Pavao od Jajca i Miošić. Gvardijan im je fra Šimun Kalinić, iz Broćanca u splitskom zaleđu, kasniji definitor (1754.) *Devotioni ac cultui divino valde deditus* (nekrolog). Tu je fra Andrija Barišić, iz šibenskog predgrađa Doca, ekskustod (1729.-32.) i bivši šibenski gvardijan, »*Religiosae vitae clarus*« i Pavao Junaković, bivši definitor, a vikar Bonaventura Radeljko. Učitelj mladića je fra Josip Banovac, koji je došao umjesto planiranog fra Gašpara Vinjalića, te ranije spomenuti fra Grgur Despot, lektor filozofije. Od studenata svakako treba spomenuti fra Josipa Radmana,[81] a ta je postava i 1743.[82]

O Banovcu bi bilo suvišno navoditi podatke jer je o njemu održan znanstveni skup i objavljen zbornik.[83] Ipak je potrebno dodati da je među svojim mnogobrojnim knjigama i knjižicama i on jednu naslovio *Razgovori duhovni pastira s' oltara u svetkovine dosciastia Gospodinova i korizme u kratko sloxeni i na svitlost dati, za lascgninu sluxbu pastirah seglianski.* U Jakinu, Po Petru Ferri 1763.

Godine 1744. postava je u šibenskom samostanu uglavnom ista. Važnije su promjene što je za gvardijana izabran fra Ante Marija Semitecolo, rođeni Mlečanin, koji je i ranije bio u Šibeniku, fra Paškal Buhovac je postao lektor filozofije, a fra Ante Bandić učitelj novaka.[84]

---

79. Izabran je l. XII. 1740. za gvardijana u Samostanu sv. Lovre u Šibeniku gdje je 10. siječnja 1742. i umro. A. CRNICA, *Naša Gospa od zdravlja i njezina slava*, Šibenik 1939, 414-416; J. SOLDO, Samostan sv. Lovre u Šibeniku, *Kačić* 1 (1967), 74-75. ISTI, Počeci historiografije franjevaca Prov. Presv. Otkupitelja u XVIII. stoljeću, *Kačić*, 9 (1977) 100-102.

80. CRNICA, *Naša Gospa,* 380-381.

81. AFPPOS, S 9 [Acta P. Karapandža], f. 10r. Usp. još 3r-v.

82. AFPPOS, S 9 [Acta P. Karapandža], f. 22v-23r.

83. *Zbornik o Josipu Banovcu.* Zbornik radova sa znanstvenog skupa »Josip Banovac i homiletička književnost«, Šibenik-Skradin-Visovac, 6.-8. studenoga 2003. (ur. A. Jembrih), Šibenik-Zagreb, 2004.

84. AFPPOS, S 9 [Acta P. Karapandža], f. 26v.

Iz Eterovićeve studije može se zapaziti da je fra Andrija češće dolazio u Zaostrog. Bilo je normalno da se na svom proputovanju u prvim godinama svrati i kod kolege iz novicijata fra Petra Filipovića barem dok je ovaj bio gvardijan u Živogošću (1735.-1737.), jer mu je Živogošće upravo stajalo na putu. Ali o tome nema podataka. Nema podataka ni o njegovim susretima s poznatim makarskim kroničarom fra Nikolom Gojakom (oko 1680.-1772.). Susrete u Sinju gdje je Filipović najduže boravio teže je pretpostaviti bez valjana razloga. Zna se, međutim, da je nekadašnji fra Andrijin magistar i kasniji gvardijan u Zaostrogu, a potom provincijal, fra Mihovil Jekušić početkom kolovoza 1738. dao fra Andriji poslušnicu da može poći u Zaostrog zbog svojih religioznih poslova.[85] Te je godine Andrija zacijelo imao priliku susresti se sa svojim kolegom Filipovićem kojemu je 8. rujna također izdana isprava da može provesti praznike u Zaostrogu.[86] A fra Andrija je u to vrijeme u Zaostrogu zaista i boravio.[87]

Možda se Miošić na svojim putovanjima prema Zaostrogu susreo i s piscem *Cvita razgovora,* fra Filipom Grabovcem, koji se 22. listopada 1738. vratio iz Venecije i smješten je u obitelj na Dobromu u Splitu.[88] Slijedeće godine, 20. lipnja Jekušić je Andriji dao odobrenje da može poći u Zadar, bez vremenskog ograničenja. No, ukoliko je pošao, nije se puno zadržao jer mu je 6. srpnja izdana druga poslušnica da može poći na odmor u Zaostrog.[89] Sve u svemu, nije isključeno da je fra Andrija prokrstario područje od Zadra do Neretve.

Uz nastavnički rad i spomenuta putovanja fra Andrija je još uvijek imao dovoljno slobodnog vremena koje je mogao posvetiti svojim osobnim sklonostima i željama. Među njima se sigurno izdvajala *sklonost prema književnom radu.* Zbog toga se čini logična Vinjalićeva tvrdnja da je u Šibeniku, u slobodno vrijeme, pisao pjesme za svoju buduću pjesmaricu, a Vinjalić je to kao njegov suvremenik mogao poznavati.

85. AFPPOS, S 6 [Acta A. Marković], f. 134r.

86. AFPPOS, S 6 [Acta A. Marković], f. 134v.

87. Usp. AFPPOS, S 6 [Acta A. Marković], f. 134r. ETEROVIĆ, *Fra Andrija,* 21. U Provinciji je Filipović obnašao ugledne službe među ostalima i službu provincijala. Već kao mlad počeo zanimati za knjigu. Prije ijednog Andrijina djela objavio je *Kratko iztomacegnie zapovidii regule svetoga patriarke Francescka [...]* U Mletcii Po Simunu Occhi, 1750. God. 1756. kad je Kačić objavio svoje prvo izdanje *Razgovora* započeo je pisati ljetopis sinjskog samostana pod naslovom »Pismâsaranište iliti pisnica od početka Manastira ramskoga [...] « i 1757. povijest Gospe sinjske pod naslovom »Raspisanje od Çudnovate prilike Blaxene Divicze Mariae, koja se u Varoscu Signskomu kod Fratârâ Bratje magnje obsluxegna svetoga Otcza Francesca, osobito sctuje«, a napisao je i prvi običajnik sinjskog samostana. Kao lektor moralke napisao je za studente priručnik: Interrogationes brevesque responsiones morales super decalogum a R. P. Petro Philippovich in unum collectae studiosae iuventuti perutiles ac necessariae. Signii A. D. MDCCLX.

88. AFPPOS, S 6 [Acta A. Marković], f. 135v.

89. AFPPOS, S 6 [Acta A. Marković], f. 137r.

Desetljeće prođe brzo pa se primicao i kraj desetgodišnjeg fra Andrijina predavanja. Šibensko je okruženje prvi od njegovih kolega napustio 1743. fra Pavao od Jajca. Nakon što je ispunio uvjete za jubilaciju 18. kolovoza krenuo je u svoju Bosnu Srebrenu, u počasnoj pratnji fra Ivana Vucića i fra Pavla Junakovića, koji su ga željeli otpratiti do Udbine. Nakon što su prošli Knin, morali su se vratiti. Kad su, naime, prvu noć odsjeli u Bruvnu kod nekog pravoslavca ostali su bez konjâ koje su pljačkašima morali platiti, te su se iz Knina vratili u Šibenik.[90] Tek 6. rujna 1743. provincijal je legalizirao priznanje fra Pavlu od Jajca za jubilaciju.[91]

Slijedeće 1744. godine, 28. srpnja legalizirana je potvrda i fra Marku Martinoviću koju je trebalo posalti u Rim za jubilaciju.[92] Te iste godine (4. IX.) fra Franjo Marušić, završivši trogodišnja predavanja filozofije, proglašen je lektorom teologom.[93]

IV. KAČIĆEVI POZNATIJI STUDENTI

Ne postoje učilišni katalozi studenata iz Kačićeva vremena. Tu i tamo mogu se naći popisi u spisima provincijala, ali su i oni nepotpuni. Kad je fra Andrija 1735. započeo predavati na Generalnom učilištu u Šibeniku, bilo je svega sedam studenata koji su studirali teologiju. Filozofiju je predavao, kao što je već spomenuto, posebni lektor, a studenata je bilo također sedam.[94] Prema popisima samostanske obitelji iz 1742. i 1743. svega su četvorica studenata studirala na generalnom učilištu i pet studenata filozofiju. Među prvima poznatija su imena fra Jeronima Anića i tada mladog klerika Josipa Radmana.[95] Prema popisima samostanake obitelji kao lektor filozofije u obje godine označen je fra Grgur Despot. Eterović je, međutim, kako sam tvrdi, u rukama imao rukopis fra Josipa Teodoševića Kosirića, kasnijega biskupa korčulanskog, kojemu bi navodno Kačić 1743. diktirao filozofiju. Dvojica spomenutih studenata Anić i Radman završili su 1745. svoj studij te im je provincijal legalizirao isprave.[96] Dana 9. travnja 1745. legalizirao je provincijal i Miošiću ispravu o završenoj lekturi, kako bi iz Rima mogao postići jubilaciju.[97] Bio je to kraj fra Andrijine lektorske službe u Šibeniku za vrijeme koje je imao mogućnost upoznati osobe najrazličitije ćudi i karaktera, stručne spreme i službe.

90. AFPPOS, S 9 [Acta P. Karapandža], f. 31v.
91. AFPPOS, S 9 [Acta P. Karapandža], f. 34v.
92. AFPPOS, S 9 [Acta P. Karapandža], f. 34v.
93. AFPPOS, S 9 [Acta P. Karapandža], f. 34v.
94. AFPPOS, S 7 [Acta J. Filipović], f. 63r-v.
95. AFPPOS, S 9 [Acta P. Karapandža], f. 10r.
96. AFPPOS, S 9 [Acta P. Karapandža], f. 34v.
97. AFPPOS, S 9 [Acta P. Karapandža], f. 34v.

V. SAMOSTANSKI KRUG U SUMARTINU I ZAOSTROGU

Nakon Šibenika fra Andrija se, vjerojatno po vlastitoj želji preselio u Sumartin na Braču. Kao gvardijan u Sumartinu (23. VII. 1747.- 15. VII. 1749.)[98] susretao se s problemima s kakvim su se susretali deseci gvardijana prije i poslije njega u svom djelovanju. Redovnici koji su u njegovo vrijeme boravili u Sumartinu čini se da su mu mogli biti bolji suradnici nego pokretači novijih ostvarenja.[99] Gospodarska moć samostana relativno je bila mala tako da nije neobično što je fra Andrija samo za kratko bljesnuo na otoku započevši izgradnju novog samostana, ali je dovršnje ostavio nasljednicima. Osim franjevaca s kojima se susretao pri različitim skupovima kao npr. na Kapitulu u Zaostrogu 1748., gdje je jednokratno zamjenjivao nekoga od izabranih definitora, nije poznat nijedan drugi kulturni krug u kojemu bi se kretao, a otok za to nije ni bio pogodan.[100]

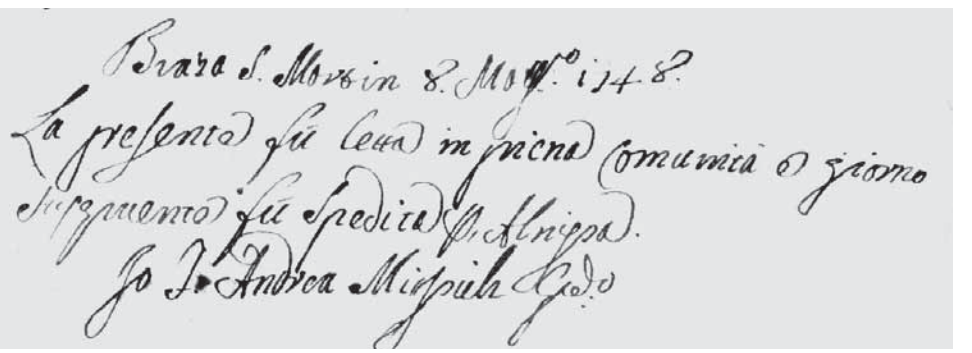

Potpis fra Andrije Miošića, gvardijana u Sumartinu iz 1748.

Boravak u Zaostrogu (1750.-1760.) fra Andriji je bez sumnje dobro došao. Samostan je bio bogatiji nego u Sumartinu, bez obzira što su izdaci učilišta bili veliki. Imao je arhiv i knjižnicu što je bilo nužno za rad kojim se Andrija bavio. Fra Andrija je imao više i vremena i sredstava za rad na raspolaganju. A možda mu je samostan i pokrio neke troškove tisknja knjiga. Odatle je češće putovao. Krajem 1751. pošao je s fra Lukom Vladmirovićem u Veneciju u kojoj je ostao skoro godinu dana.[101] Susret s osebujnim L. Vladmirovićem,

98. AFPPOS, S 10 [Acta I. Turić], f. 22v.

99. Neka od njihovih imena mogu se vidjeti u potvrdama samostanskih troškova. Usp. ETEROVIĆ, *Fra Andrija,* 25.

100. Od četvorice izabranih definitora nisu bili prisutni fra Jeronim iz Jezera, fra Pavao Junaković i fra Petar Knežević, pa su na njihova mjesta stupili zamjenici: Miošić, koji je na tom kapitulu vršio dužnost istražitelja, i Stjepan Brakus. Usp. AFPPOS, S 11, f. 1v, 5v i 8r.

101. Usp. ETEROVIĆ, *Fra Andrija,* 31-40.

zaljubljenikom u starine i u svoje plemićko podrijetlo, upravo je, čini se, razbuktalo čežnju i u fra Andriji da »znanstveno« potkrijepi tradiciju prema kojoj su Miošići potomci drevnih Kačića. Upravo tada on sastavlja rodoslovno stablo plemićke obitelji Kačić, a nakon toga je počeo upotrebljavati oblik prezimena Kačić i u potpisivanju.[102]

Podatke iz nestalih spisa provincijala Filipovića fra Gašpar Bujas je pokušao barem u nekom pogledu nadomjestiti s podacima iz drugih vrela. Tako je prema zapisnicima misnih nakana u Zaostrogu došao do zaključka da je 1751.-1754. s fra Andrijom boravio i njegov nekadašnji učenik fra Josip Radman. Je li nekadašnji student Radman Miošićev Radovan, kako Bujas pokušava dokazati, tek je vjerojatnost. Zanimljivo je ipak da je fra Andrija uvrstio jednu njegovu pjesmu (125) među svoje pjesme. A i Bujasova stajališta čine se uvjerljivima.[103]

S uglednijm franjevcima svoje Provincije fra Andrija se mogao susresti posebno u vrijeme održavnja kapitula. Na kapitulu u Sinju 1754. sudjelovao je kao zaostroški gvardijan.[104] U Zaostrogu 1757. nije bio na popisu kapitularaca, ali je definitorij u odsutnosti dvojice definitora (Knezovića i Maretića), kako bi mogao zakonito birati gvardijane i druge provincijske službenike, izabrao fra Petra Karapandžu i fra Andriju kao zamjenike odsutnima. Tako je fra Andrija imao pogodnost susretati ljude koji su se bavili knjigom i s njima izmjenjivati spoznaje. Zanimljivo je da se upravo u spisima toga kapitula, koliko je poznato, prvi put u provincijskim spisima navodi i fra Andrijino izmijenjeno prezime. On će se tako i potpisati – fra Andrija Kačić.[105] Posao koji je tada obavio bio je jednokratan i fra Andrija je vjerojatno imao slobodna vremena. Upravo u miru zaostroškog samostana uspio je sredit sva svoja izdanja.

Fra Andrijin potpis iz 1757.
Ego f. Andreas Kacih diffinitor substitutus (AFPPOS, S , 14, f. 8v)

102. Fra Andrija se prije toga potpisiavo isključivo oblikom Miošić. Usp. AFPPOS, S 10, f. 91v; S 11. f. 1v, 5v, 8r, 24r, 27v i 28v. No, on se i nakon izrade rodoslovnog stabla službeno potpisuje najčešće samo oblikom Miošić. Usp. AFPPOS, S 12, f. 13; S 13 f. 4r, S 14 f. 27r. Eterović je pronašao prvi fra Andrijin potpis s prezimenom Kačić 4. veljače 1751. ETEROVIĆ, *Fra Andrija,* 58.

103. G. BUJAS, *Kačićevi imitatori u Makarskom primorju do polovine 19. stoljeća* (Građa za povijest književnosti Hrvatske, knj. 30) Zagreb 1971, 27-37; Usp. također BOTICA, *Andrija Kačić Miošić,* 227-229.

104. Popis sudionika u Sinju na kapitulu na kojem je sudjelovao i Miošić v. u AFPPOS, S 12, f. 11r.

105. AFPPOS, S 14, f. 7r i 8v. O fra Andrijinim potpisima usp. ETEROVIĆ, *Fra Andrija,* 58.

ZAGLAVAK

Krug u kojem se fra Andrija Kačić Miošić kretao možemo tek donekle prepoznati u njegovim djelima. Regionalni nazivi Hercegovac, Bosanac i Ugričić koje zabranjuje njegov odgojitelj i kasniji provincijal fra Mihovil Jekušić[106] odzvanjaju u *Razgovoru ugodnom,* ali s pozivom na Slovinstvo. Premda je gotovo sigurno da je studirao u Osijeku, gdje je upoznao »Ugričiće«, tek se vjerojatno kasnije oduševio junaštvom i slavom predaka, živeći skupa sa strastvenim skupljačima isprava, kao što su Nagnanović i Lekušić. No, on se nije poput njih upustio u »sitničavo« skupljanje neobjavljenih isprava i vijesti, već je zahvatio čitavo »slovinstvo«, koristeći pri tom znalački trude drugih koji su se mučili skupljanjem. Od malih sitnih djelova koje su drugi skupili izradio je velebni mozaik, snažan u detaljima kao i u cjelini. Znajući dobro iz iskustva, koje je doživio u vrijeme težačkih pobuna oko Šibenika, da mu ni vlastita kuća ne može pružiti sigurno sklonište, i videći na primjeru brata fra Filipa Grabovca da mu ni redovnički habit ne može osigurati sigurnu zaštitu, stavio je svoje pjesničke umotvorine pod pokroviteljstvo »privedroga dužda mletačkoga« i tako im osigurao slobodno širenje. To u ono vrijeme i nije bilo zazorno, jer su tako postupali i drugi prosvjetitelji. A glavni je cilj bio - *proturiti knjigu među težake i čobane* - na taj je način bio osiguran.

SUMMARY

FR. ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ AND HIS FRANCISCAN CIRCLE

As a member of the Franciscan Order Fr. Andrija Kačić was surrounded by his collegues, distinguished educators and professors whose teaching methods inspired Kačić to develop and use his own skills in order to pass his knowledge to others. He was philosophy and moral theology lecturer in Zaostrog where he could use library and rich monastery archives but he was also close to well educated monks.

At the Divinity College of the first order in Šibenik he could approach the highest cultural circles, at least in Southeastern part of Europe. He personally met many prominent Western oriented figures and could profit of their works. Contrary to his Monastery members he did not interfere into political tensions at the time of labourers' rebellions in Šibenik, but rather peacefully collected written materials for his works , especially from monasteries' chronicals appearing at that time. He was respected and perhaps helped by students in his endeavor. Sumartin Monastery, where he was Superior, was not suitable place for such collection because of its insluarity, however, he could analyse already collected materials there. On the other hand Zaostrog Monastery offered him more mobility and possibility to finish already prepared works for publishing.

106. AFPPOS, S 8 [Acta M. Jekušić], 72r.

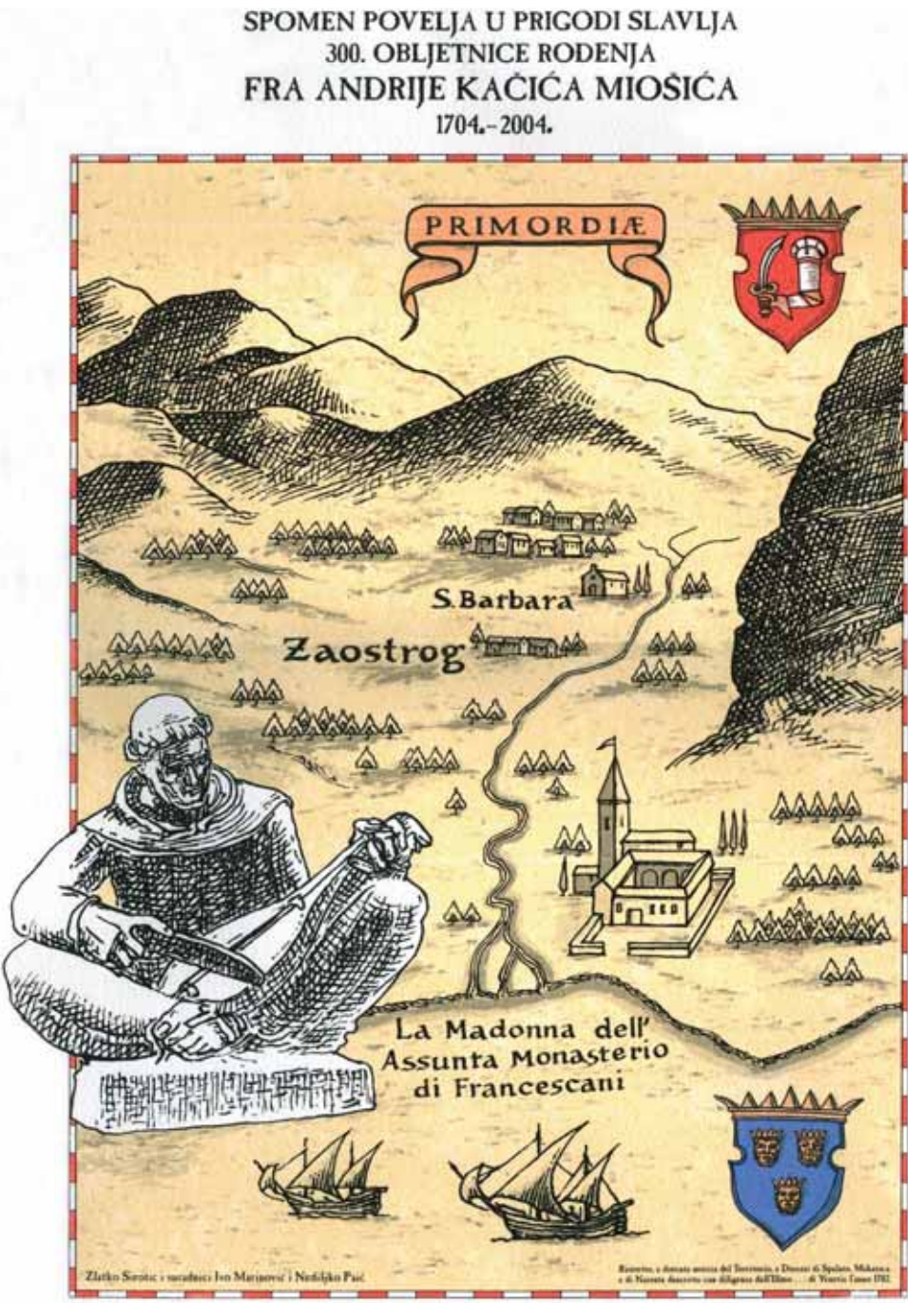

»Povelja Kačićeva jubileja« s najstarijim crtežom Zaostorga (1702.)

NOVOVJEKI POGLEDI NA EPSKO PJESNIŠTVO FRA ANDRIJE KAČIĆA MIOŠIĆA

DR. MILJENKO BULJAC
Gimnazija Dinka Šimunovića
Sinj, Dinka Šimunovića 10

UDK: 821.163.42.09-13 Kačić Miošić, A.
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 11. XI. 2008.

Pisac prikazuje epsko pjesništvo fra Andrije Kačića Miošića (+1760.), pisca hrvatskoga i latinskog jezičnog izraza, pjesnika dva i pol stoljeća recepcije koja i danas potiče usmeno narodno pjesništvo i približava ga pisanoj riječi. Kačić je svećenik, profesor teologije i filozofije, ideolog katoličkoga prosvjetiteljstva, pisac *Elementa peripatethica* (1752.), *Korabljica* (1760.) i poznatoga *Razgovora ugodnog naroda slovinskoga* (1756. i 1759.). Kačićeva epska pjesma pripada poetici jasne eksplikacije i poruke s uporištima u retorici. Visokih estetskih dometa nema, niti im je težila. Kačić je urastao u žarište hrvatske kulture i postao svojinom, blizak i drugim narodima o kojima je pjevao. Na uzorcima nekih pjesama raznim se metodološkim postupcima analiziraju: fabule, dijalozi, digresije, epska senzibilnost, vremensko trajanje, invokacije, impostacije, dinamičnost, hiperbole, alegorije, formulativni izričaji, metonimije, ponavljanja i silabičnost stihova. Analizira se četrdesetak rasprava o Kačiću, a osporavaju invektive o krhkoj historiografiji, ognjištarenju, morlaštvu i oživljavanju mitološke prošlosti.

Ključne riječi: *Kačić, istina, povijesna kronika, proturska tematika, katolički prosvjetitelj, epika, recepcija*

UVOD

Životne pogrješke i tragični usud fra Filipa Grabovca koji je trunuo u mletačkoj tamnici *Sotto i piombi*, mučen i zlostavljan, a prije presude za izmišljenu krivnju, skrhan i bolestan, u Samostanu Duha Svetoga izdahnuo (+1749.), bile su životnom školom njegovu nešto mlađem suvremeniku fra Andriji Kačiću Miošiću (+1760.). Dug njegovim biografima iskupljujemo važnijim podatcima kako je osnovno obrazovanje stekao pod budnim okom

ujaka fra Šimuna Tomaševića u Zaostrogu i 1720. postao franjevcem, studirao filozofiju i teologiju te 1728. ređen za svećenika. Petnaestak godina bio je u profesorskoj službi, a u posljednjem desetljeću života posvetio se književnom radu. Riječ je o vrlo obrazovanom čovjeku zauzetom za kršćansku vjeru i njezin sustav vrijednosti.

Uz *Razgovor ugodni naroda slovinskoga,*[1] koji je svoga pisca proslavio snažnom višestoljetnom recepcijom, Kačić je napisao filozofski priručnik na latinskom jeziku *Elementa peripatethica* (1752.) i prozno djelo *Korabljica*[2] (1760.). Kačićev *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* već je za njegova života doživio dva izdanja (1756. i 1759.), a do danas preko 70 izdanja.[3] Književni žanr Kačićeva djela teško je utvrditi jer osim epskih, odnosno lirsko-epskih pjesama, znatan je dio uobličen u prozno štivo.[4] Budući da se knjiga sastoji od preko 20.000 stihova, uvriježio se ikavski naziv s velikim početnim slovom *Pismarica,* što držimo bliskim, prihvatljivim hipokoristikom. Iako pučki pisac, Kačić je postao *naš najviše prevođeni autor na druge jezike,* gotovo do XX. stoljeća.[5] Silan zamah njegovu pjesništvu dala je usmena književnost, ali je njegovo pjesništvo naknadno utjecalo i na sam razvoj usmenoga narodnog stvaralaštva. Kačić je fratar i prosvjetitelj.[6] Uz Grabovca nositelj je i tvorac katoličkoga prosvjetiteljstva, za razliku od prosvjetiteljstva francuskoga tipa sazdanog na racionalnoj filozofskoj misli utemeljenoj na bezboštvu. Unatoč kritičkim vrijednosnim sudovima koji su Kačićevo djelo prosudili u njegovim skromnim estetskim dometima, ono traje, pokreće i priziva nova znanstvena istraživanja, proučavanja i vrjednovanja, a brojem

1. Primjere iz Kačićevih pjesama u ovom članku navodimo prema izdanju: FRA ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Knjižnica zbornika »Kačić« - monografije, dokumenti, građa... br. 11, ur. Hrvatin Gabrijel Jurišić, Zbornik »Kačić«, Splitt 1983. Nakon Predgovora donesen je opširan životopis A. Kačića i popis izdanja *Razgovora ugonoga.*

2. Neki autori tvrde kako je *Korabljica* kompilacijsko djelo u kojem se Kačić nekritički služio povijesnim štivom Pavla Rittera Vitezovića, Barlezija, Sagreda, Glavinića te zbornikom *La lega sacra*, što je samo djelomično istina.

3. HRVATIN GABRIJEL JURIŠIĆ, Bibliografija fra Andrije Kačića Miošića (Botica, 2003, 269-282).

4. Botica tvrdi da u drugom izdanju iz 1759. stihovima pripada 70%, a prozi 30% ukupnog teksta (Botica, 2003, 41)

5. FRA HRVATIN GABRIJEL JURIŠIĆ, Prijevodi pjesama fra Andrije Kačića na stane jezike i njihov utjecaj na europski romantizam, v. u ovomu Zbroniku str. 41-51.

6. U prosudbi Josipa Bratulića o Kačiću: »Iako je bio fratar, bio je i prosvjetitelj, što se u njegovo doba, a i poslije, redovito isključivalo.« (Bratulić, 2007,181) dodatna odrednica nam se čini nedostatno obrazloženom. Taj stav ima uporište u shvaćanju Kačićeva mlađeg suvremenika Ivana Lovrića koji je izrazito negativno pisao o fratrima, a prosvjetiteljstvo je shvatio jednostrano – isključivo u francuskome, europskom modelu koji bi trebao biti mjerom svakom inom prosvjetiteljstvu, što držimo neprihvatljivim. Književni prinosi i cjelokupni utjecaji na prosvjećenje pučanstva fra Filipa Grabovca i fra Andrije Kačića Miošića nepobitno isključuju izneseni stav ili barem zahtijevaju dodatno obrazloženje.

bibliografskih jedinica nadmašuje i najistaknutije autore.[7] Za nama je razdoblje dugo dva i pol stoljeća Kačićeve recepcije u kojem su čitatelji, odnosno slušatelji, razvijali epsku senzibilnost, kadšto je njegovali, kadšto odbacivali, ali se Kačić književnim činom uspio othrvati svim izazovima i postati trajnom vrijednosti i snagom nastojeći zbližiti dva samostalna književna tijeka - usmenu i pisanu književnost. Kačiću stoga nije potrebno tražiti uzor u bilo kakvom europskome modelu prosvjetiteljstva, još manje klasicizma, niti bismo mu htjeli nametnuti Osijana, zato što je on mnogo više Hrvatima, pa čak i narodima Protuturske alijanse (La Sacra lega) nego što je Osijan Škotima. Za razliku od škotskoga mitskog barda, Kačićev je pjev jeka okrutne europske zbilje, do savršenstva skladan deseterački gipki stih, koji nažalost nije imao svoga Boileaua,[8] ali se dobri Starac Milovan, iza čijeg se imena od drugoga izdanja skriva sam autor, i bez poetskoga sustava njemu nepoznata teoretičara klasicizma, uspješno snalazio i u pjesmi, i u proznom štivu.[9] U pregledima povijesti hrvatske književnosti, autori su Kačiću dodijelili ulomke i stranice, ali se nitko od njih nije odvažio i prepoznao zaseban književni tijek, *razdoblje i stilsku formaciju hrvatskoga kršćanskog prosvjetiteljstva,* posve drugačijega tipa od francuske i habsburške prosvjećenosti utemeljene na racionalizmu, enciklopedizmu i agnosticizmu, također protivno, a ne samo različito onoj struji u Hrvatskoj koja je bila njihov izravni odjek. Iznimno, u Ježićevu je pregledu poglavlje *Dizanje vjerskog osjećaja i narodne svijesti među Hrvatima pod tuđim gospodstvom* važan korak u artikuliranju sastavnica prosvjetiteljstva, književnoga razdoblja koje svoju poveznicu ima na cijelome prostoru, a također i svoje nositelje okupljene oko Crkve, moćne institucije narodnoga života.

I. STRUKTURA I KOMPOZICIJA »RAZGOVORA UGODNOGA«

Dvije su vremenske osi kojima je moguće razdijeliti *Razgovor ugodni,* a to je prema drugom izdanju (1759.) prva skupina od 20 pjesama s opjevanim zbivanjima do druge polovice XVI. stoljeća, i drugi, znatno brojniji niz pjesama s opjevanim zbivanjima i junacima od XVI. do XVIII. stoljeća, a ključnu okosnicu čine pjesme s temom iz Bečkoga rata. Nakon uvodnih pjesama o Radovanu i Milovanu te *Poskočnice koja se može u kolu pivati* (Kačić, 66), u nizu je dvadesetak pjesama posvećenih carevima, kraljevima i velikašima,

7. H. G. JURIŠIĆ, Bibliografija (Botica 269-319).

8. Nicolas Boileau (+1711.), teoretičar klasicizma, autor je rasprave *L'art poétique* (1674.) u kojoj je kritičke poglede ispisao u 1.110 aleksandrinaca.

9. Kačiću nisu potrebne klasifikacije kojima npr. srpski književni povjesničari Stefana Gavrilovića Venclovića promiču i proglašavaju velikanom klasicizma.

od Konstantina Velikoga i majke mu sv. Jelene Križarice do Jure Kastriotića Skenderbega, zaokruživši tako dvadesetom pjesmom najstarije razdoblje.

Kačić je opjevao i pad Carigrada, pad prijestolnice Bizantskoga Carstva, da bi u četrdesetak pjesama u nizu opjevao osobe i zbivanja iz druge polovice XV. stoljeća. Središnje mjesto zauzimaju pjesme posvećene Juri Kastriotiću Skenderbegu s motivima okršaja kršćana i Turaka, zasjeda, juriša, provala i obračuna, viteštva i zveketa oružja vojska nebrojenih.

U središnjem dijelu Razgovora ugodnoga smjenjuju se pjesme o vitezovima s onima u kojima su opjevani turski pohodi na Cipar (1571.), Lepantska bitka s nepredvidljivim ishodima i promjenjivom ratnom srećom, višednevne morske bitke koje su barem u nekim pojedinostima podsjećale na antičke pustolovine i mokre, morske putove, sa svom svojom tragikom i neizvjesnostima; zatim pjesme o opsadama Šibenika, Splita, Beča, Poljica, Klisa, Zadvarja, Sinja, Kaštela i druga zbivanja za Kandijskoga (1645.-1669.), Morejskoga (1684.-1699.) i osobito Bečkoga rata (1683.-1699.). Opjevao je, tvrdi Mijatović, sve same prvake: »kraljeve i banove, knezove, vojskovođe, generale, vojvode, serdare, kapetane, četovođe, kolunele, harambaše, barjaktare, kavalire, megdandžije.« (Mijatović, 2007, 315-329). Svojim je stihovima proslavio vitezove šibenske, primoštenske, kninske, drniške, kliške, kaštelanske, omiške, zadarske, cetinske, imotske, vrgorske, primorske, neretvanske, kotorske i bosanske. U *Razgovoru ugodnom* opjevano je pedesetak sinjskih i cetinskih junaka, vitezova i harambaša čija je hrabrost prispodobljena, apostrofirana hvalama Zrinovića imena. U 100. pjesmi do besmrtnosti je proslavio: don Ivana Grčića, Božu i Ivana Zeca Vučkovića, Franu Surića, Nikolu Džanka, Grgu Bakovića, Tomaševića, Antuna Grabovca, dvojicu Lovrića, Ivana Gulića, Martina i fra Nikolu Brčića; u 101. pjesmi: Tomu Vidurinovića, Elek-arambašu, Juru Jurčevića, Juru Vukovića, Grgu Poljaka, Franu Brekala, Odrljina i Buljane, Iliju Maretića, Petra Bilića, Ivana Gusića, Križana Sliškovića, Rosiće, Omrčenovića, Marka Bitunjca, Juru Radmanovića, Križana Jukića, Bilančiće i Marka Akrapa; u 102. pjesmi proslavio je pastira Marka Ćurkovića i njegov megdan; u 103. pjesmi opjevao je viteštvo: Bože Vučkovića, Grgura i Filipa Lovrića, Žankovića, Tomaševića, Grge Bakovića, Frane Surića, Antuna Grabovca, kapetana Čulića, fra Stipana Ugričića, fra Pavla Vučkovića i fra Nikole Brčića. U posebnim proznim sastavcima i pjesmama navodi sinjske i cetinske rodove, obitelji ili kuće: Vučkoviće (Mišu, Tadiju, Božu, Ivana zvanog Zec, Tomu i dr.), Grabovce (Marijana, Marka, Antona, Ivana i Matiju), Tomaševiće (Jakova i Lovru), Lovriće (Filipa, Grgura i Matu), Brčiće (Petra i Matu), Milanoviće (Pavla, Božu i Grgura), Čuliće (Juru, Petra i Filipa) te Brešaniće (Antu, Petra, Antu, Gajtana i Jozipa).

U ovom smo radu izlučili pjesmu 102. u nizu: *Pismu od Marka Ćurkovića*, koja promiče maloga, sasvim beznačajnog čovjeka, pastira, čobanina, koji

se, braneći goli život, proslavio junačkim megdanom. Pogubio je turskoga barjaktara Ibru Agićevića i ranio Asu Dizdarevića, nakon čega su ga saletjeli Turci i glavu mu odsjekli. Kačić koji je roda gospodskoga slavi malog čovjeka na način kako je proslavio tolike kraljeve, careve, serdare, vitezove, svećenike, pape i blaženike. Iako ide u niz kraćih pjesama Kačićevih (60 stihova raspodijeljeno je u 15 katrena), ostvaruje strukturu epske junačke sa svim njezinim osobitostima i rekvizitima: čvrstu silabičnu deseteračku fakturu, invokaciju i impostaciju, fabulu s brojnim digresijama, retardacije, ponavljanja, paralelizme, epske dijaloge i stalne epitete. Potrebno je napomenuti kako su Kačićeve pjesme svojina povijesti, i u tom ih kontekstu treba proučavati. Pjesnik se tek prividno obraća svojem vremenu, no kadšto govori i našemu. Obraća se mladim Cetinjanima (*»Poslušajte, mladi Cetinjani!«*, Kačić, 340). Prvom strofom za diku i pohvalu najavljen je opjevani junak (»to je vaša dika i pohvala«). Slijedi priča o turskoj vojsci koja stiže od Livna:

»Brzo Turci Prolog prijezdiše,
u Cetinu ravnu ulizoše« (Kačić, 341).

U tijeku pjesme prepoznatljiv je postupak dijaloga barjaktara i pašina zapovjednika, potom razgovorne replike koje Turci izmjenjuju s Markom. Postupak je to s učinkom, pokretački, ne samo s obzirom na radnju, zbivanja, nego postupak koji donosi promjenu uporišta nositelja narativne svijesti, ublažavanje i pomirenje oprječnih stavova i suprotnosti. Opisani strah popraćen je i pjesnikovom potporom i ohrabrenjem. Vremenski raspon pjesme vrlo je kratak: od iznenadnoga dolaska Turaka preko Prologa do časka obračuna s Markom Ćurkovićem. Relativna kratkoća pjesme i njezina glagoljivost, događaji dinamično artikulirani, promjene vremenskih planova i promjene uporišnih točaka nositelja narativne svijesti u kojima se smjenjuju: pjesnik pa Ibro Agićević, opet pjesnik pa Aso Dizdarević, treći put pjesnik pa Marko Ćurković, i u završnom stavku opet pjesnik.

Tako je i u *Pismi od Sinja* (trećoj). Opsadi Sinjske tvrđave prethodi pohod, pustošenje i pljačka: Otoka, Petrova polja, Drniša i Vrlike (usp. Botica, 2003, 203). Upravo je neophodno na toj crti uspostaviti komparativnu analizu kojom Kačića možemo sučeliti Grabovcu i drugim hrvatskim književnicima prve polovice XVIII. stoljeća, što je učinkovito sažeo Josip Kekez: »Grabovac i Kačić tematski se nadopunjuju. Grabovac skrbi o pučkoj duhovnosti, a Kačić o fizičkoj pučkoj opstojnosti. U skladu s tim nije nimalo slučajno, a ni beznačajno što se Grabovac tradicijski opredjeljuje za osmerac, a Kačić za optjecajni i društveno prenaglašeni epski deseterac. To više što je Grabovcu na duši hrvatski narod, a Kačiću i širi prostor, zapravo nedefinirani prostor, Grabovac svoje djelo naziva *Cvit razgovora*, a Kačić *Razgovor ugodni,* čime je izrečena duhovna komponenta i općeprosvjetiteljska namjena...« (Kekez, 1998, 100).

Prevlast epskoga razdoblja u recepcijskom smislu i sklonost tom tipu senzibilnosti uzdignulo je i proslavilo Kačića, kao što nikoga prije ni poslije nije, ali njegov je ugled ozbiljno poljuljan poradi nove senzibilnosti koja je epsko doba, navlastito deseteračko, naprosto nastojala upokojiti. Kačićeve legende i priče ne narušavaju kršćanski svjetonazor. Primjer miješanja povijesnoga i mitološkog nalazi se u pojavama dobrih i zlih vila. Negativnu konotaciju u Pismi od Kotromanovića (16/99) posve neočekivano poprima Vila Slovinka, koja na sve načine pokušava naškoditi trojici braće, a kako u tome nije uspjela, poziva u pomoć bosansku gospodu, koju je podvalama i lažima potaknula na osvetu. Klasicistička poetika ne dopušta pojavu vila, niti miješanje mitoloških i povijesnih elemenata, ali ako ih već ima, moraju biti prikladni okolnostima i karakterima (Boileau, 1982, 10-11; 67). Neprikladno je to što se Vila Slovinka u toj pjesmi javlja kao sila zla, kao zmijsko leglo. Kačićevo iskustvo svijeta sazdano je na kategorijama: povijesno/mitološko, ono što miruje/ono što se kreće, ograničeno/neograničeno, zbiljsko/domišljeno, svjetlo/tama, dobro/zlo. *Pisma od Kotromanovića* nije tek niz statičnih slika, zbroj izvanvremenskih pojedinosti, unatoč tome što je i vrijeme mjerljivo prostornim pomacima. Vidljivim uzročno-posljedičnim slijedom pjesnik učvršćuje sliku svijeta. Trajanje, njegova jasnoća i razgovijetnost, važna je i prevažna kategorija u Kačićevu sustavu događanja. U životu je samo smrt neizbježna i neumoljiva, a životne nedaće neotklonjive. Nema mira dok su u blizini Turci. Izbavljenje, iskupljenje i mir, korak su prema spasenju. Empirističko načelo *»Homo homini lupus«* fra Andrija Kačić je preobličio u *»Homo homini Deus.«* Pjesnik nikad ne spominje Božje ime uzalud. Ono je smisao ljudskoga poslanja i postojanja. Tradicionalni ustroj priče donosi mišljenje primjereno razmišljanju čovjeka tradicionalnoga okruženja i svih njegovih životnih načela. Temelj lijepoga i potvrdu genijalnog Kačić pronalazi u istini kojoj preuveličavanje ne će toliko naškoditi. Neobičnu hiperbolu u portretiranju Poljičanina Marka Sinovčića ublažava retorički ustroj stihova: *»jer je veće odnio mejdana, nego ima u godini dana«* (Kačić, 357). Vrijeme prošlo ovijeno je mrakom, prapovijesnom maglom. Kačić ga nastoji privesti jasnoći, učiniti ga povijesnim, pa makar i nevjerojatnim konstrukcijama. Jelena Križarica (»Jele Slovinkinja«, »oli Bračka, ol' Bulgarka«), majka je rimskom caru Konstantinu Velikomu.[10]

Povijesni događaji, prema Kačićevu mišljenju, ne smiju ostati mutne slike. Pjesnik je uspostavio čvrstu vezu ne samo sa svijetom, nego i cijelom

10. To Kačićevo očitovanje je nepouzdano. Rimski car Konstantin Veliki (+337.) poznat je po Milanskom ediktu kojim je godine 313. izjednačio sve vjere Rimskoga Carstva, pa je time i kršćanstvo dobilo slobodu vjeroispovijesti. Car je rođen u gradu Nisza (Naissus), tj. u današnjem Nišu u Srbiji.

povijesti i njezinom zadanosti, kadšto prizivajući nepouzdane vratolomije. Epsko pjesništvo nalazi ispunjenje u spontanosti, prirodnosti i nenamještenosti. Nevjerojatan je opis Lepantske bitke (1571.) i način na koji je pjesnik vidio taj događaj. Opisi su isključivo u službi pripovijedanja. Pjesma nameće autorovu neposrednu sadašnjost u dovršenu procesu. Jasnoću naracije osnažuje uzročno-posljedični niz, postupnost gradbe stihova i sukcesivnost zbivanja. Dinamičan je opis ratnoga događaja preuveličavanjem, hiperbolom:

»Stoji jeka bubanj' i svirala,
grmljavina silnih lumbarada;
stoji zvižda šiba i pušaka,
lomljavina tanenih galija,
stoji jauk po moru delija.
Kada li se, pobre, sastadoše
sve galije turske i latinske,
rekao bih, nebesa se ore,
a planine u dubine nore«
(Kačić, 1983, 227).

Pjesme su isječak iz povijesne zbilje, ali su i medij novoga povijesnog iskustva. Kačić je i sam zapisao: »A to ja sve sam pomljivo izvadio iz knjiga latinskih, talijanskih i hrvatskih, iz različitih pisama i karata, diploma, dukala, atestata, davorija i svidodžbe staraca, redovnika i svitovnjaka«, a u nastavku upozorava kako u njoj »...nakićena ni napirlitana veza naći ne ćeš, nego jednu zgradu svrhu tvrdoga temelja od istine, zidanu stinam naravnim« (Kačić, 1983, 62). Tako je sam pisac iznio skromnu samokritičnu prosudbu o estetskim dometima svojih pjesama.

Svaka od pjesama u kojoj su opjevani navedeni junaci, vitezovi i oni ostali ima zasebne izvore u izvješćima, dukalima i talijanskim povijesnim izvorima koje bi bilo neophodno istražiti i predočiti komparativnom tekstološkom analizom, kakvu je Miroslav Palameta primijenio u tumačenju nekolicine pjesama koje su bile predmetom njegovih istraživanja (usp. Palameta, 2007, 29-77). O vjerodostojnosti podataka Kačić se mogao raspitati i na susretima sa sudionicima i svjedocima povijesnih zbivanja. Pjesme vezane uz cetinski kraj ostavljaju dojam Kačićevih obilazaka mjesta i razgovora sa sudionicima i svjedocima, ali ne skrivaju ni druge izvore.[11] Kačić je iz talijanskih povijesnih knjiga često crpio građu temeljenu na provjerenim podatcima, birao motive, fabulu i opisane okolnosti. S obzirom na široku skalu opjevanih događaja i udaljenih krajeva koji znatno premašuju njegove životne staze, tako i one znakovite »od Mostara do Ravnih kotara« i »od Skadra do Zadra«, Kačićev se istraživački rad na terenu mogao svesti samo na uži prostor, tako da

11. Ovaj rad priziva i novi znanstveni pristup u kojem bi Kačićeve pjesme s tematikom iz cetinskog kraja trebalo proučiti i utvrditi bliskost s građom talijanskih povijesnih izvora, knjigama umrlih, također i s kronikama fra Pavla Šilobadovića i fra Nikole Gojaka.

je građu za njih često nalazio u povijesnim izvorima koje navode Palameta i Perillo, o čemu ćemo detaljnije u nastavku. Talijanski kroatist Francesco Saverio Perillo daje osobitu važnost njegovim autentičnim obilascima i razgovorima, koje bismo danas nazvali »intervjuima s preživjelim povratnicima iz borbi« (Perillo, 2007, 24). Koliko se god trudio povijesne podatke potkrijepiti dokazima, Kačić je svjestan nepravde po kojoj »jedne slavi, druge ne spominje«. Nevjerojatno je kako ni u jednoj pjesmi nije spomenuo pogibiju sedamdesetogodišnjega Žarka Dražojevića, koji je uz ranija nebrojena viteštva, 1508. god. upao u tursku zasjedu, kad je sa tridesetak ljudi pošao braniti Sinj, a tomu proslavljenom poljičkom knezu čak je Marko Marulić sročio epitaf na latinskome jeziku (Buljac, 2008, 57-77).

Svjestan činjenice kako pjesmom ne može obuhvatiti sve one koji to zaslužuju, Kačić svom Milovanu impostira starca Radovana, kotarskoga kneza, koji ga prekorava:

»Milovane, sva je vika na te:
probudi se, bit će bolje za te...
jer ostavi mnoge vitezove,
mejdandžije, bane i knezove.
Pazi, da ti ne ogule bradu,
jer junaci za šalu ne znadu«

Opjevati junake, isto je što *»...zbrojiti (ih) sve u slogu«,* a to je kao *»skupit po nebu oblake«* (Kačić, 66). Ističemo Kačićevu sklonost hiperboli, figuri misli, te alegoriji koja rastvara i razbija okvir riječi, i kao silovita metonimija donosi neko drugo značenje, nešto cjelovito i posve drugo, nešto analogno, nešto što se potvrđuje paralelizmom značenja. Evo primjera u kojem alegorija pridonosi poetičnosti teksta a da mu ne otima auru zbiljskog!?[12] Pjevanje je vrlo zahtjevan posao i takvim ga Kačić doživljava. *'Umornom'* usporedbom, bliskom razgovornom stilu: *»kano cvrčak pivajuć do mraka«* (Kačić, 65), pjesnik upućuje na sugestiju težine, teškoće posla spjevaoca Milovana kojem ostade *»iz doma (se) diliti«,* (Kačić, 66) i poći u svijet, iako je

»...teško obolio,
oronuo i još oslipio
skitajuć se od grada do grada,
od nemila, pobre, do nedraga« (Kačić, 66).

12. Albert Haller je preoštrim estetskim mjerilima u *Hrvatskoj reviji* osporio vrijednost Gundulićevih književnih djela zato što je uz zbiljsko svoj virtualni svijet gradio i na alegorijskim vrijednostima. Taj pokušaj kritičara kročeanca osporio je Mihovil Kombol u raspravi »Gundulić u hrvatskoj književnosti" *Hrvatska revija,* 11/1938, 12, 602-604 ironičnom tvrdnjom da bi i veliki Dante, a ne samo naš Gundulić, pao nice pred dubrovačkim gimnazijskim profesorom s početka XX. stoljeća.

Preuveličavanjem slabosti i sljepoće, količinom patnje i stradanja pjesnik ostvaruje još veću bliskost sa svojim recipijentima. Homerska sljepoća osobina je trajnog obožavanja kojom je progovorio duh antičkoga genija. Milovan odlazi, ali ne za novce, *»već za ljubav, slavu i poštenje, vitezova starih uzvišenje«* (Kačić, 65) na putu koji će potrajati godinu dana: *»Nadaj mi se do godine dana«* (Kačić, 66). *'Godina dana'* simbolika je punoće vremena i ispunjenja ciklusa, odjek Pitagorine težnje k savršenstvu, pravilnu odnosu brojeva iz kojih izviru zakoni harmonije, sklada, savršenstva i dovršenosti kruga.

»Starina« ključni je motiv vezan uz vrijeme i njegovo protjecanje u nizu pjesama, tako i u Prvoj pismi od vitezova sinjskih:

»Sinju grade, zlatni buzdohane,
od starine junački mejdane« (Kačić, 335).

Nedokučiva, puka privrženost pjevanja o svim povijesnim zbivanjima ostade kao zalog spašene baštine i tradicije koja je pjesničkim rukovetima povezala najvažnije sastavnice – vjerske i nacionalne. Kačićeva je pjesma usprkos tolikim nedaćama najtrajniji zalog tisućljetnom opstanku hrvatskoga naroda, poticaj nepotrošivu vremenu i trajanju. U onom Eliotovu smislu, u Kačićevoj su se pjesmi *susreli čovjek koji trpi i duh koji stvara* (usp. Eliot, 1973, 26). Jednostavnim ulaskom u duh davnoga vremena pjesnik ostvaruje uvjerljivu bliskost s onim nama tako promaklim, dalekim, i tako osvaja naše povjerenje. Odjek, prava jeka hrvatske barokne lirike je u trećoj pjesmi Versi cesara Konstantina Velikoga i njegove majke Jelene Križarice od četiri sveta imenjaka, s istaknutom idejom o »Slaviji koja nadilazi granice vremena i stvarnoga prostora i u koju se ulijevaju te se s njom stapaju ljudi drevnog doba«, na što je već upozorio spomenuti talijanski kroatist (Perillo, 2007, 20). Stihovi su silabični osmerci, dašak prave poezije. Metonimija 'u bostanu srca svoga' napustila je retoričko polje i premjestila nas u prostor posve novoga pjesničkog iskustva. Kačić je krstjanin spjevalac koji otplaćuje dug, zoranićevski rečeno *'po stazi netlačeni'* poslijetridentskih književnih nastojanja. Na referencijalnoj je razini iskreni izričaj srodnosti, bliskosti, blizine, ali i ganuća, spremnosti na patnju za uzdarje Kristu, spremnosti na čine Šimuna Cirenca. 'U bostanu srca' posebno je mjesto u Kristovu srcu, skroviti kutak. Nije to 'vrt', koji bi bio manje stilogen nego upravo 'bostan njegova srca', zapravo poseban, otajni djelić srca u kojem bi se željela nastaniti Jela Križarica. Događaji i zbivanja koja čine okosnicu Kačićeva fabuliranja po samom načelu radnje uključuju prevagu vremenskih nad prostornim značajkama. Prostor u kojem se kreće nositelj narativne svijesti je epski, i uglavnom odgovara temporalnim kategorijama, čak i kad je točno i jasno određen: Kotari, Lika, Krbava, Slavonija, Bosna, Dalmacija, Romanija i Bulgarija.

Na tragu gundulićevskih baroknih reminiscencija o prolaznosti svega u ljudskom životu, o motivu memento mori, Kačić nam u 137. pjesmi uoči *Najposlidnjeg razgovora starca Milovana s bratom štiocem* osvjedočuje njegovu posljednju poruku:

»i da si mi zdravo, Milovane!
Boga moli, ostavi mejdane:
sve je ništa, sve će u prah poći,
grije plači, valja k Bogu doći« (Kačić, 1983, 444).

Ima li u Kačićevim pjesmama nečega što bi moglo govoriti današnjem recipijentu snagom moćne riječi, neobičnim jezičnim materijalom ili pak cjelokupnom strukturom? Zaslužuje li pozornost ono tradicijsko u njima? Je li njihov zalog u onom što ih je obranilo pred naletima vremena; što se održalo i potvrdilo kao vrijednost, onom što ni moderni stroj nije uspio pregaziti? (usp. Eliot, 1973, 19-77). *Kačićeva pjesma je vrhunac tradicije epskoga pjevanja,* u njoj kao da je smiren zaseban književni tijek koji je onodobni pravi nadomjestak pisanoj književnosti. Uostalom, epsko se pjesništvo javlja samo u nekim povijesnim okolnostima, a u Kačićevu stoljeću bilo je najnovijom modom, prepoznatljivim modnim znakom. Sagledan tako, kako ustvrdi Josip Lisac, fra Andrija Kačić Miošić je »Šenoa prije Šenoe« (Lisac, 2007, 200), *najčitaniji i najomiljeniji pjesnik hrvatske knjige svih vremena,* kako među Hrvatima tako i u nehrvatskim korpusima.

Čovjek koji pripada patrijarhalnome svijetu mogao je za sve svoje izazove, u tipološkim predlošcima Kačićeva *Razgovora ugodnoga* pronaći i nalaziti odgovore na njih, odgovore na sva pitanja od stvaranja svijeta do aktualnih zbivanja XVIII. stoljeća. Kačiću je, uostalom kao i puku, ključni vremenski prijelom Kristovo rođenje, tj. prijelaz iz Staroga u Novi zavjet, drugi pak pogled iz neposredne pjesnikove sadašnjosti u budućnost. Ono što se tek ima dogoditi prepušteno je Božjoj providnosti. Izazov pjevanja ide na Božju slavu, a na radost čovjeku. Nama je ostavljeno biti i živjeti, kruh jesti, veseliti se, a »sve u strahu (od) Boga velikoga« (Kačić, 100). Pjesnik je medij u kojem memorija postiže svoju stalnost u spoznaji kako je čovjek slab, a nebo jako. Kršćanskom svijetu moralni je imperativ zadobiti milost Božju i zaslužiti raj! Raznoliki su učinci koje ostavljaju vrijeme i njegovo protjecanje. Stalan je odgovor i svijest tko smo, kamo idemo i što nam je činiti. Trajanje i protjecanje učvršćuje ljudsku svijest i našu pozvanost kako bismo preuzeli kršćansku odgovornost za sve ono što se oko nas događa, ponajprije za obranu doma i obitelji. Sav je svijet u manihejskom rascjepu dobra i zla, ljubavi i mržnje, kršćanstva i islama. Događaji su često viđeni iz pjesnikove neposredne sadašnjosti u koju pjesnik uvlači čitatelja, odnosno slušatelja, u tijek zbivanja, u radnju, u priču. Na taj način pjesnik je pojačao stupanj određenosti vremenskih i prostornih točaka

gledišta, ostvario dojam konkretnosti i povezao različite vremenske planove. Tim je postupkom ostvario bliskost i neposrednost s recipijentima, prilagodio se epistemologiji i svim potrebama puka, koji je prema Botičinoj tvrdnji nepismen u 95 postotnom iznosu (usp. Botica, 1998, 105). Kačić je pjesnik pisane riječi, naglašavamo pisane, jer je fiksiranim tekstom jedino moguće sačuvati dovršenost, konačnu uobličenost pjesme, ali se ona u raznolikim inačicama, bez obzira o čemu pjevala, mogla čuti u mnogim krajevima pa tako i u cetinskom kraju, najčešće uz svirku na guslama, bilo na svetkovinama ili zimskim danima uz ognjište. Kačić je imao svojih sljedbenika, nastavljača epske tradicije, jer se stvaralačkim umijećem znao približiti i prilagoditi puku koji je pamtio njegove pjesme i znao ih naizust (usp. Bujas, 1971, 102-288). Nizom pjesama mogli bismo posvjedočiti kako Kačić ostvaruje sukcesivno zbivanje koje njegovoj poetici priskrbljuje objektivnu vremensku fiksiranost. Događaji su viđeni iz pjesnikove neposredne sadašnjosti obilježene postupnom uporabom prezenta (čini, se šeta, baca, se razgovara, ne može, moli, kraljuje, bije, smidemo, veli, čini...) kojim se tek prividno narušava sukcesija. Tim postupkom epski pjesnik uvlači čitatelja, odnosno slušatelja, u tijek zbivanja, u radnju, u priču. Autor je na taj način pojačao stupanj određenosti i vremenskih i prostornih točaka gledišta, ostvario dojam konkretnosti, povezao različite vremenske planove, a da nije prelamao sižéē, da nije unosio analepse, nego je naratološku raznolikost uspostavio sučeljavanjem raznolikih glagolskih oblika (prezenta, aorista, kondicionala, perfekta svršenih i nesvršenih glagola) i na taj način nizom retrospektivnih i sinkronijskih točaka gledišta sintetizirao, stopio prošla i sadašnja zbivanja. Pogled iz sadašnjosti u prošlost u čestim je završetcima pjesama: »Onda bilo, sad se spominjalo«, također i s pogledom prema izvjesnoj budućnosti: »Ovo uvik nek se pripovida, - kako Ivan Turke pridobiva«, ili pak optativnoj, vedrijoj: »Vino pili, vazda zdravo bili!« *Razgovor ugodni* nije samo folklorna mapa s dahom starine, dahom davnih zemana, nego ključno djelo hrvatskoga prosvjetiteljstva, utemeljeno na pisanim izvorima te izvornim povijesnim kronikama, u čijim strukturnim slojevima naziremo potvrde bibliografskih izvora, izvornih dokumenata, dijelom i svjedočenja očevidaca s terenskoga istraživanja samoga autora.

II. POGLED NA KAČIĆA OVJEREN NOVOVJEKIM PRINOSIMA DRUGIH ZNANSTVENIKA

Na početku treba istaknuti važnu prosudbu iznesenu u predgovoru *Kačićeva zbornika* iz pera urednice Dunje Fališevac za koju je *Razgovor ugodni nacionalno autentično djelo bez prepoznatih europskih utjecaja,* a značajno i zbog procesa posvjetovljenja svih tijekova književnosti, demokratizacije

kulture i uključivanja svih slojeva društva u čitalačku publiku (usp. Fališevac, 2007a, 5-6). Vinko Brešić potvrđuje ocjenu: *»Kačićev književni čin visoko je osviješten čin,* i to sa svih strana, pa tako i s medijsko-recepcijske. Izabravši knjigu kao medij, tiskovinu koja se relativno novom tehnikom umnožava i širi i koja njemu kao pojedincu najednom daje naizgled neograničenu moć, on izabire događaje, izabire diskurs, izabire publiku, nesumnjivo se koristeći prednostima koje mu pisana kultura daje pred narodnim pjevačem...« (Brešić, 2007, 451). Zlati Šundalić je inovativnost Grabovčeva *Cvita razgovora,* također i Kačićeve *Pismarice,* utkana u stihovnoj naraciji, za koju tvrdi da je »...nov narativni model jer je u sociološkom smislu upućena svim slojevima društva, a u poetološkom je pod utjecajem narodne epike; u traganju za istinom treba vidjeti utjecaj historizma XVIII. stoljeća, zatim i polemičnost s 'napirlitanim' stilom baroknog razdoblja, kao i s čestom neobjektivnošću junačkih narodnih pjesama« (Šundalić, 2007, 152).

O poetskim i retoričkim vrjednotama, o Kačićevu vladanju patetičnim izrazom pri slikanju strasti i slikanju naravi, o stilu, govoru, tonu i figurama, o suodnosima uzvišenoga i patetičnog, u opširnoj je raspravi pisao Antun Lučić (2005, 259-280). Kačićev uzvišeni, patetični istup i obraćanje anonimnom *štiocu* govorom o nekrivnji, Lučić osmišljava i veže uz tragičan usud naroda, uz njegovo trpljenje i stradanje. Zanimljiv je i osvrt na ekspresivnost kletve, drevnu metaforiku i retoričke geste. Autor je prepoznao strukturne značajke: »I sam *Razgovor* nije tek zbirka pjesama već zbornički kodeks vezivanja pjesme za povijesne lomove – nastali je pripovjedač promaknut u pjevača pjesama, a stvarni kazivač postaje zamišljeni lik, starac Mjelovan« (Lučić, 2005, 264). Lučić je upozorio i na neke aspekte vremena i protjecanja, na patetičnu uporabu kondicionala u funkciji upitnosti i začudnosti; također i na duhovni integralizam prostora, na tituliranje, na obraćanje natprirodnih bića, na imperativne poklike, neobičnu glagolsku rekciju (*'Ustani se, moje dite drago'*), viteški sustav i metaforiku, aliteracije i onomatopeje, čuđenje i slavljenje te na patetične igrarije. Nakon što je prepoznao patetična mjesta u Kačićevoj *Pismarici,* Lučić je precizno razlučio cjelokupnu građu na dijelove: *'nosivi tekst'* /NT/ i *'patetični tekst'* /PT/ (usp. Lučić, 2005, 259-280).

Pavao Pavličić je istražujući odnos prema pitanjima poetike otkrio da je Kačić tek u predgovoru drugom izdanju razradio lik Starca Milovana, autora i guslača, a ne jednoga od junaka kakav je bio u prvom izdanju. Tim činom Kačić je uspostavio obranu od moguće kritike i odmak od recipijenta koji ga doživljava kao fiktivnoga guslača, a ne zbiljskoga, empirijskog redovnika, čije bi pjesme mogle neprimjereno zazvučati. Glavni adresat kojem su namijenjeni stihovi su široki narodni slojevi, koje je u predgovoru prvome izdanja nazvao čobanima, težacima i siromasima. Trik s fiktivnim guslačem

stvorio je nove okolnosti: učenima se govornik obraća kao neuk, neukima pak kao učen. Također, kazivač se ne identificira ni s jednom od čitateljskih skupina, nego ostaje po strani. U nizu pjesama Pavličić istražuje ulogu koju je Kačić namijenio istini, zapravo proučava odnose istine i književnosti, a za Kačićeve pjesme i u zaključku i u naslovu ističe prosudbu kojom su: dobar temelj od istine (usp. Pavličić, 2005, 540-568).

Kačićeva uvjerljivost učvršćena je pozivom na mudrace:

»kako mudri to nas uče
Tomko, Baron, Ferario,
i ostali još ne muče,
Kornelio ni Grasio
kojim imaš temeljito
virovati, što ti kažu,
jer svak znade stanovito,
ovi ljudi da ne lažu« (Kačić, 69)

Tako pjesnik, prema tvrdnji Ive Frangeša, *»...podatke crpi uglavnom iz monumentalnog Farlatijeva djela Illyricum sacrum* (Sveti Ilirik)...« (Frangeš, 1987, 117), ali također i iz drugih izvora: *»No što je za slušateljstvo najvažnije, sve je to potvrđeno, sve je istinito, 'viruj pobre, to Sagredo piše', i ne samo on, nego i druge knjige starostavne, pa Baronio, Doglioni, Barlezio, Vitezović«* (Frangeš, 1987, 119; usp. Botica, 2003, 74-98 i 235). Kačićev *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*[13] već je gotovo tri stoljeća ne samo u granicama hrvatskih zemalja, nego i na znatno širem južnoslavenskom prostoru ključnom lektirom, i uz *Bibliju* najvrjednijom knjigom, što svjedoče snažni, gotovo do danas neprekinuti recepcijski odjeci, koji su istodobno i potvrdom važnosti epike u životu puka. Upravo iz toga razloga, u osmišljavanju i tumačenja odnosa Kačića i usmene narodne tradicije, važnim držimo znanstvene prinose Stipe Botice (2003. i 2007.). Dvojbeno je i danas što je i koliko Kačić mogao uzeti od narodne pjesme? Botica navodi primjere književnih povjesnika koji s predrasudama govore o narodnoj pjesmi, 'guslarskim' desetercima, dosadnoj, truloj, kiseloj *turskoj* tematici, histeričnom osjećaju junaštva, heroici, tumaranju i okršajima. Prihvatljive su Botičine misli kako je Kačić poznavao zakonitosti i odlike narodnoga pjesništva, kako je usavršio deseterački metrički obrazac i učinio ga gipkim pripovjednim postupkom, približio pjesmu

13. Leksikografi i pisci XVIII. st. drže ekvivalentima pojmove *ilirski, slovinski, dalmatinski, bosanski* i *hrvatski. Ilirski* je pokrivao sve tri velike hrvatske pokrajine, pa se leksička građa svih triju književnih stilizacija preuzimala kao svoja te priključivala temeljnoj, koja je mogla biti štokavska, ili čakavska, ili kajkavska. Fra Filip Grabovac je ispisujući naslov *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga* već odredio gramatički sustav jezika, a koji je to sustav pokazuje već prva riječ – *cvit.* To je ikavica, bilo štokavska bilo čakavska, od primorja do Slavonije, a ona može biti samo hrvatska. Vončina sasvim opravdano riječ *slovinski* objašnjava kao *hrvatski, Slovinkinja* mu je *Hrvatica, Slovinjanin* je *Slovinac, Hrvat,* a *Slavinac* je *Slaven.* U Kačićevu su djelu sinonimi: *horvatski, Hrvaćanin, hrvaski, iliričk, naški, Rvaćanin, Rvat, rvatski, rvaski* (usp. Moguš, 2007, 191-194).

temeljima od istine, uveo razliku između *davorija* i *svidodžba staraca.* Prema Botičinoj tvrdnji Kačić nije zapisivao izvorne narodne pjesme, niti je htio prihvatiti model narodne pjesme u prikazivanju povijesnih tema jer se njime ne bi uspio opirati mašti, ali je prepoznao njihove tipizirane motive koje navodi prema Vončini: *junak, vitez, delija, levanta, zmija, zmaj, vuk, lav, soko, ora, gnizdo sokolovo, mač, sablja, kopje, Kraljević, Kobilić, Zrinović* (usp. Botica, 2007, 143-148).

Kačićev spjev nije samo povijesni kompendij, a ni tradicionalna jeka opjevanih zbivanja, nego *živa povijest* viđena i najvećim dijelom doživljena okom suvremenika ili barem ovjerena pouzdanim svjedočenjima i zapisima, te se stoga može reći da su sve pjesme nastale autorskim činom ili kako potvrđuje Botica, Kačić je »...*sišao* u narod, tu se reproducirao, neizbrisivo obnavljao, preinačivao, ali uvjerljivo i kontinuirano trajao« (Botica, 2007, 146). Kačićeva pjesma prati samo jedan tijek radnje, ne dopušta nikakvo sadržajno ukrštavanje i prepletanje, pa tako ni prostornu, ni vremensku simultanost. Unatoč razlikama, Kačiću i Grabovcu štošta je zajedničko: sredina, školovanje, zvanje, duhovnost, skrb i dušobrižništvo za svoj puk, oslanjanje na tradiciju usmene književnosti. Poznato je također da je Kačić u zadnjem desetljeću života obnašao dužnost *apostolskoga izaslanika* u obilascima samostana po Dalmaciji i Bosni i da je često posjećivao Franjevački samostan u Sinju i boravio u njemu, a vrlo vjerojatno obilazio i župu Vrliku. Iako su oskudni podatci o usmenoj epskoj podlozi u hrvatskoj književnosti sve do XVIII. stoljeća, toga zlatnog doba epike, onda doista držimo još važnijom Dukićevu prosudbu kako je Grabovčeva epika, a uz nju i Kačićeva, *najstarija poznata epika svjetovnog tipa,* u čemu su zasluge njihova obrazovanja, duhovnosti, senzibiliteta, književne mode, kulturnih potreba, kao i duhovnoga okruženja zavičaja, samostana u kojima su boravili i poslova koje su obnašali (Dukić, 1998, 119). Čovjek onoga doba najlakše je epskom pjesmom mogao reagirati na okolnosti i izazove nesigurnoga života, čestih ratova i svih drugih nedaća. O bliskostima pak i razlikama Grabovčeve i Kačićeve epike također su pisali mnogi, a vrlo sustavno (2003.) Stipe Botica, koji ih je smjestio prvo u kontekst hrvatskoga prosvjetiteljstva, potom u kontekst hrvatskih franjevačkih pisaca, pomičući okvire hrvatskoga kulturnog preporoda i na njihove zadaće i poticaje, utvrdivši da su obojica tako mogla odgovoriti *paradigmatskim* zahtjevima epske književnosti. Valja dodati da su *obojica tvorci hrvatskoga katoličkog prosvjetiteljstva,* za razliku od onodobnih francuskih prosvjetitelja, nositelja racionalističke filozofske misli, kojoj su se opirali i nudili svoje sasvim oprječne istine o svijetu. Obojica su pak u znanstvenim pristupima obrade građe iskazali bliskost znanstvenicima XVIII. stoljeća, nastojeći svoje pjesničke postupke prilagoditi i dokumentirati

povijesnim, književnim i kulturnim svjedočanstvima te izvorima iz prošlosti hrvatskoga i drugih naroda. Ipak, za razliku od francuskih enciklopedista i pjesnika elitne klasicističke i prosvjetiteljske poetike, Grabovac i Kačić ostali su vjerni srednjovjekovnoj viziji povijesti, spoznajnim dometima puka kojemu su se izravno i obraćali.

Da se antropološki pristup Kačiću može potvrditi plodonosnim dokaz je prinos Sandre Prlende koja njegovo povijesno vrijeme u dalmatinskome zaleđu vidi u dinamičnoj društvenoj 'prefiguraciji', u doba koje »uključuje ratne sukobe, promjene stanovništva i izbjeglištvo, fenomen hajdučije, nestabilnost ukupnoga društvenog poretka te ratničko podrijetlo njegove nove društvene elite« (Prlenda, 2007, 280). Štoviše, Prlenda u *Razgovoru ugodnom* vidi Kačićev odgovor na morlakizam kao najjače sredstvo mletačke kulturne i političke dominacije i poziv na jačanje samosvijesti i sebesvijesti. Autorica ističe kako je njegov knjiški slavizam u vidu pisane kulture osnažio i *jačao svijest o nacionalnoj pripadnosti* i postao moćnim sredstvom integracije ne samo hrvatskoga naroda. Važnost Kačićevu poslanju i bogatstvo baštine koju nasljeduje i najavljuje, prepoznaje u presjeku slojeva utjecaja od srednjovjekovnoga feudalnog svjetonazora, preko baroknoga potridentskoga diskursa do anticipacije romantizma, koji će prevrjednovati usmenu kulturu i dati joj posebnu važnost (usp. Prlenda, 2007, 291). Prlenda istražuje učinke usmene komunikacije književnoga djela i njegovu ulogu u obnavljanju kolektivnoga pamćenja. U određenju žanra prepoznaje kroničarsko pripovijedanje i epsku pjesmu, koja je kao folklorni oblik bliska ciljanoj publici. Na predlošku dviju uvodnih programskih pjesama, autorica prepoznaje dva potpuno različita diskursa: guslarski kao inačicu srednjovjekovnoga putujućeg pjevača iz prve pjesme sučeljena diskursu osmeračke parafraze Orbinijeva izvješća o povlasticama Aleksandra Velikog Slavenima. U povijesnome i poetskome diskursu druge pjesme Josip Vrandečić iščitava razradu teorije o autentičnosti balkanskih Slavena, o *slavenskom ekumenizmu* (usp. Vrandečić, 2007, 295-307). Kačićev je *Razgovor ugodni* katalog »dalmatinske ratničke aristokracije, gdje će se rodoslovlja i citiranje vladarovih diploma izmjenjivati s nabrajanjem osnovnih ratnih pothvata« (Prlenda, 2007, 285) pa se tako, prema autoričinu futuru, junačka epika očituje kao 'legitimacijski diskurs'.

O motivima mletačko-osmanskih ratova u Kačićevu stvaralaštvu i o povijesnome kontekstu na prijelazu u drugu polovicu XVIII. st. piše već spomenuti Josip Vrandečić. Istodobno kad je David Hume pisao *Povijest Engleske,* a Ruđer Bošković *Teoriju prirodne filozofije,* u kojoj je postavio temelje dinamične atomistike, Kačić objavljuje drugo izdanje *Razgovora ugodnoga.* Autor ističe razlike Kačićevih stavova homerske energije, kulta slobode, snage i heroizma od prosvjetiteljske kritike starih običaja i vjerovanja, uče-

nja bliskog Juliju Bajamontiju. Upozorava i na Kačićev kritički odnos prema Markantunu de Dominisu i na njegovu optužbu splitskoga nadbiskupa za odmetništvo. Kačićeva vizija filozofije povijesti jest unutarnja introspekcija stanja duhovne svijesti nadahnuta kršćanstvom. Njegov *RU,* tvrdi Vrandečić, nastao je i djeluje kao zlatna knjiga *(Libro d'oro)* novoga plemstva koje se proslavilo u ratnim okršajima, knjiga nastala »...između primarnih izvora – dukala, izvještaja, kronika, narodne priče – i sekundarnih historiografskih izvora poput Brusona i Difnika« (Vrandečić, 2007, 305). U doba kad Kačić piše *RU* više od tri stoljeća antiturska je tematika dominantna tema hrvatske književnosti: Turci uništavaju usjeve, pale sela, pljačkaju, ruše crkve, oskvrnjuju oltare i svetinje, odvode u roblje, ubijaju, seksualno zlostavljaju, svakodnevno siju strah, paniku, nesigurnost, egzistencijalnu zebnju... Takvi i drugi turski zulumi pokrenuli su snažnu psihologiju otpora, stvorili potrebu za hrabrim djelima kršćanskih vitezova, ratnika, križara u obrani obitelji, doma i domovine. Uz negativne naboje o turskim tlačiteljima, Kačić se obara i na grčko pravoslavlje:

»Vole vidit Turke i ajduke,
nego rimske crljene klobuke;
vole, da jim zapovidà paša,
nego papa oli crkva naša« (Kačić, 338).

O pojmu *'miles christianus'* u Kačićevu *RU,* o krjeposnu kršćaninu spremnom na najveće žrtve, piše fra Josip Grbavac i svjedoči o predaji koja je poprimila razmjere mita raširena u narodnoj pjesmi (Grbavac, 2007, 377-397).

O posveti na latinskom jeziku u prvom izdanju Vicencu Kosoviću, korčulanskom biskupu i posveti knezu Luki Ivanoviću u drugom izdanju *RU,* posveti na talijanskom, iza koje je inačica na hrvatskom jeziku, pisala je Zlata Šundalić i utvrdila Kačićeva odstupanja od dotadašnje prakse prema kojoj su posvete redovito bile pisane jezikom matičnog teksta, što je prepoznala kao utjecaj duhovne knjige. Posvetu u drugom izdanju prepoznala je i protumačila duhom vremena, jer unatoč tome što je Kačić knjigu namijenio *težacima i čobanima* koji ne razumiju latinski, pisac je znao da oni vjeruju znanju i napisanome. Konvencije nabožne literature i prisutnost njezinih sastavnica Šundalić vidi i u predgovorima, bilo na formalnoj ili pak na sadržajnoj razini: u okvirima teksta, frazeologiji i toposima, također i u odnosu na žanr, aktancijalnost i stil. Šundalić dopušta i obrnuti utjecaj, dakle, naknadni Kačićev utjecaj na duhovnu književnost što uopće ne držimo upitnim (usp. Šundalić, 2007, 151-176).

U odnosu na izrečeno u proslovu urednice *Kačićeva zbornika,* stavove Dunje Fališevac iznesene u raspravi *Kačićeva poetika u kontekstu poetičkih*

programa hrvatske književne kulture XVIII. stoljeća kao da je ispisala neka druga ruka, domislila neka druga pamet. Prosudbu prema kojoj Kačić nije bio inovator u onolikoj mjeri koliko se to ponekad ističe, stav je koji uključuje razmatranja o elitnoj i pučkoj kulturi, visokoj i niskoj, artificijelnoj u odnosu na onu obilježenu folklornim elementima i feudalnim obilježjima, pa čak i srednjovjekovnim svjetonazorom. Kačićevo obraćanje najnižim slojevima temelji se, tvrdi autorica, na njegovu autentičnome otkriću narodnoga duha u folkloru što je u uskoj povezanosti sa socijalnim programom, a ne s romantičarskom motivacijom za egzotičnim, čudesnim i nevjerojatnim. Svoju je studiju Fališevac usmjerila novovjekim poetikama za kojima je tragala u djelima hrvatske renesanse i baroka, naravno, utkanim u autorskim eksplicitnim stavovima u kojima se uglavnom razmatralo o odnosu etičkih i estetičkih kompetencija književnoga djela, o shvaćanju strukture, književnih postupaka, zadatcima i funkcijama teksta, o odnosu korisnoga i lijepog, didaktičnoga i estetskog. Već je od ranije prepoznato pravilo da prosvjetiteljstvo uzmiče od uzvišenih tema. Sama je estetizacija u drugome planu, a Kačić je stvarao za puk, za niže društvene slojeve, te je stoga njegova poetika i estetika u kompetenciji društvene zadaće i opire se vrijednosnome sustavu koji u svojim pogledima zagovara književna povjesničarka koja očigledno zanemaruje, bolje reći odbacuje Jaussovu metodologiju o prosudbama na temelju *obzorja očekivanja* ili pak Bahtinovu teoriju *kronotopa* (usp. Fališevac, 2007, 91-119). Obrazloženje pak silnoj popularnosti Kačićevoj ispisao je već Frangeš oslonivši se na njegovu sintaksu: »Uspjeh Kačićeva *Razgovora* dokazuje da je on bio jedini tip književne umjetnosti što ga je narod u to doba mogao primiti. Prava videokaseta svoga vremena, Kačić je knjiga koja 'govori', i koja je govorena, knjiga koja se izražava pučkim duhom i pučkim jezikom, knjiga koja će omogućiti da njezini siromašni štioci i slušaoci, 'koji se naslađuju u takizim pismam, mogu doći u poznanje' kako je Bog dao 'našemu narodu taku pamet naravnu da ono što drugi narodi uzdrže u knjigam, oni uzdrže u pameti'« (Frangeš, 1987, 120-121)

Unatoč promjenama senzibiliteta novovjekih recipijenata, Kačićeve pjesme nisu umrtvene, nisu mrtvo slovo hrvatske književnosti. Fra Andrija Kačić duboko je uronio u tradiciju hrvatskoga epskog pjesništva i postao njegovim *najzrelijim predstavnikom,* osobito onim koji je otvoreno progovorio o protuturskoj tematici i problematici. Svojim shvaćanjem neodgodivoga prosvjećivanja siromašnoga puka u crkvenom nauku, poput Grabovca, ispisivao je Kačić najbolju obranu od racionalizma, skepticizma i bezbožničkog agnosticizma, a takve prinose osobito je važno prepoznati i isticati. Francesco Saverio Perillo je pri objašnjenju Kačićeve metodologije upozorio na bitnu revalorizaciju usmene tradicije, kojoj pretpostavlja pjesnikovu

zauzetost za društveno obrazovanje, a osobito na pripovijedanje, istinito i pouzdano, gotovo na tragu povijesnih istraživanja, koja se odnose »...na proučavanje latinskih, talijanskih i hrvatskih djela, a s druge na uporabu neposrednih svjedočanstava te na prijepis potvrda i arhivskih dokumenata« (Perillo, 2007, 14).

Kačić se već u prvom izdanju zbog opreza pozvao na povijesno štivo Giovannija Nicole Doglionija iz Belluna, kako bi odbacio primisli cenzora i dobio privolu za tiskanje. To je u drugome izdanju izostavio. Dalekovidni potez bio je nespominjanje povjesničara Mavra Orbinija, koji je veličao slavu, slogu i bratstvo slavenskoga svijeta u djelu *Il Regno degli Slavi* upravo stoga što se našlo na popisu zabranjenih knjiga crkvenih vlasti. Kako bi izbjegao cenzuru, Kačić nije spomenuo ni Jurja Šižgorića, pisca *De situ Illyriae et civitate Sibenici,* ni Vinka Pribojevića, zaslužnoga u zaštiti povijesnog sjećanja 1525. godine, koji je u Hvaru izgovorio raspravu na latinskome jeziku *De origine successibusque Slauorum,* tiskanu sedam godina poslije, raspravu koja je postala važnim uporištem Orbinijevih i Šižgorićevih panslavističkih vizija.

Doglionijeva je rasprava *Anfiteatro di Europa*[14] kompilacijska inačica Orbinijeve studije, na što je s puno autoriteta upozorio talijanski kroatist Perillo. Kačić je u izdanju od 1759. slijedio šire zahvate i izvore o starim vladarima južne Slavije, a pravi kompendij čiji je sadržaj bilo zgodno preobličiti u formu epske pjesme našao je u djelu benediktinca Casimira Freschota *Memorie historiche e geografiche della Dalmazia*, koje je od ostalih sličnih, nešto slobodnija i sadržajnija preradba zabranjene Orbinijeve knjige (usp. Perillo, 2007, 17). Perillo je prepoznao Kačićev odnos prema povijesnim izvorima i precizno ih naznačio: »Kad pripovijeda o Hunyadijevim podvizima, čiji je ugled zaživio među Slavenima neposredno prije njegovih pobjeda u bojevima protiv Turaka, autor u stopu slijedi djelo Giovannija Sagreda *Memorie istoriche de' monarchi ottomani*. Jednako tako zasniva svoju priču na hagiografskim tekstovima ili na ljetopisima Franjevačkoga reda kad govori o redovniku ratniku Ivanu Kapistranu, junaku pri osvajanju (obrani, op. urednikova) Beograda. Na kraju, za dramatičnu pripovijest o padu Carigrada crpi informaciju iz djela mnogih prije navedenih autora proširujući ih podacima iz knjige Floriana Campija *Istoria de Concili ecumenici* [...]« (Perillo, 2007, 18).

Perillo također navodi autore i naslove koje je Kačić koristio: *Kronika aliti spomen svega svieta vikov* Senjanina Pavla Rittera Vitezovića, iz koje je kao eklektik crpio iz povijesti vlastitoga naroda ono što ga je zanimalo u

14. Puni je naziv: *Anfiteatro di Europa in cui si ha la descrizione del mondo celeste ed elementare,* Venezia 1623.

stvaranju vizije o glasovitoj Slaviji, a odbacivao događaje iz grčke i rimske povijesti, potom Cesara Baronija, Tomka Mrnavića i Josipa Bedekovića, iz kojih je kronološki nabrajao rimske i bizantske careve, pape, svece, blaženike i časne ljude slavenskoga podrijetla. Na popisu korištenih izvora Perillo dodaje i ona djela koja je Kačić za svoga boravka u Mletcima mogao prelistavati: *Istoria della Repubblica di Venezia in tempo della Sacra Lega contro Maomento* [...] senatora Pietra Garzonija, važan izvor za Pismu principa Euđenija, te *Historia dell' Ultima Guerra tra Veneziani e Turchi*[15] Girolama Brusonija za *Pismu od grada Šibenika.*

Istražujući suodnos epske pjesme i historiografije sa svrhom obrane digniteta književnosti kao stvaralačkoga čina, već je ranije Josip Kekez, pozivom na Aristotela utvrdio kako poezija može biti istinitija od povijesti, zato što »...povijest opisuje ono što se uistinu dogodilo, a poezija ono što se moglo dogoditi (tj. poezija polazi – op. M. B.) od stvarnih činjenica i stvarnih društvenih odnosa, ali ne opisuje ono što se uistinu zbilo, već ono što je tipično« (Kekez, 1986, 148).

Važno je upozoriti na Kačićevo uporište u talijanskim povijesnim knjigama o Kandijskom ratu, dukalima i drugim dokumentima, koje je komparativnom analizom i na konkretnim primjerima Kačićevih pjesama i proznih tekstova istražio Miroslav Palameta. Na predlošku prozne najave *Slidi kratko govorenje od vitezova gospodske kuće Surića, potom Pisme druge od Šibenika,* tekstološkom analizom Palameta uspoređuje anegdotsko izvješće talijanskoga predloška s Kačićevim štivom i pjesmom navodom izvješća iz *Frammenti istorici della Guerra di Candia, di Sertonaco Anticano* (Bolonga 1647.), autora Antonija Santa Crocea, koje je objavljeno i 1649. kao drugi dio knjige *Frammenti istorici della Guerra in Dalmazia,* čime je opovrgnuo Botičin podatak kojim je autor navedenoga djela Bračanin Jerolim Michieli (usp. Palameta, 2007, 30-31). Za *Pismu od grada Splita* i *Pismu od vitezova šibenski* Kačić tvrdi kako su »...izvađena iz Bružona«, pri čemu je lako zamijetiti kako se nije trudio točno ispisati nazive i imena djela i autora, te stoga Palameta navodi relevantan naziv: *»Historia dell ultima guerra tra Veneziani, e Turchi, di Girolamo Brusoni, nella quale si contengono i successi delle passate guerre nei Regni di Candia, e Dalmazia, dall' anno 1644. fino al 1671«*, autora Girolama Brusonija tiskano 1673. u Veneciji. Upozorava također i na opise turske opsade Ši-

15. Miroslav Palameta navodi puni naslov djela: *Historia dell ultima guerra tra Veneziani, e Turchi, di Girolamo Brusoni, nella quale si contengono i successi delle passate guerre nei Regni di Candia, e Dalmazia, dall' anno 1644. fino al 1671*, autora Girolama Brusonija tiskano 1673. u Veneciji (Palameta, 2007, 62).

benika u knjigama Alessandra Vernina te venecijanskoga plemića Andrea Valijera, ali one ne nude građu koju bi Kačić mogao odjenuti u pjesničko ruho.[16] Kačić je u posveti Peraštaninu Ivanoviću iz drugoga izdanja naveo neznatno izmijenjen naslov bez imena autora »Storia degli avventimenti dell' armi imperiali contro i rebelli ed Ottomani«, a Palameta je uklonio dvojbe utvrdivši kako je riječ o štivu koje govori o ratnim sukobima, opsadama Osijeka, Pešte i Beča, o opjevanim događajima i ljudima, opsadama i obranama, pobjedama i porazima, dokumentiranim čak ilustracijama bakropisnih grafika iz doba Sacra Lega, saveza protuturskih kršćanskih država Austrije, Poljske, Rusije i Venecije, a riječ je o djelu Bernarda Giustiniana.[17] Profesoru Palameti dugujemo zasluge i za uklonjene nejasnoće i zablude do kojih je moglo doći jer je u knjizi *La Sagra Lega contro la potenza ottomana, successi delle armi imperiali, polacche, venete e moscovite, historia fatta porre in luce da Michele Luigi Muttii*, prva dva sveska tiskana 1692., a ostala dva 1699. u Napulju, prepoznao novo izdanje knjige *La Sagra Lega* Simplicijana Bizozerija, izvor koji je Kačiću poslužio u pjesmi o porazu brojne turske vojske 1685. godine u Pismi od grada Zadvarja, na što pak upućuje broj sudionika i stradalih:

»Pet stotina glava odsikoše
Do čadora paše bosanskoga:
Na pašine udriše delije.
Razbiše ih ter ih potiraše.
Mnoge turske odsikoše glave,
i puno ih živih uhvatiše,
Oteše im tope i pitare,
Čadorove i alaj barjake.«

Prema *Šilobadovićevoj kronici* u Zadvarskoj bitci iz 1685. navodi se samo stotinu stradalih Turaka, ali je Kačić ostao sklon uveličavanju brojki ne samo ljudstva, nego i ratnoga plijena, kao što su Bizozeri i drugi talijanski povjesničari uveličavanjem davali važnost ratnom okršaju kojim je krst obračunao s nekrstom (usp. Palameta, 2007, 44-63). Iz raznih povijesnih izvora Kačić je birao ključne motive, versificirao, stilizirao, stvorio novu fabulu s ponekom digresijom i slagao u cjelinu, pri čemu je navedeni izvor utjecao na narav diskursa i na primjenu intertekstualnosti u njegovoj pjesmi.

16. *Della historia delle guerre di Dalmatia sotto il generalato di Leonardo Foscolo, libri duoi d' Alessandro Vernino,* Venecija 1648. ANDREA VALIER, *Historia della guerra di Candia,* Venecija 1679.

17. Kačić je umjesto navedenog naslova napisao *»Storia degli avventimenti dell' armi imperiali contro i rebelli ed Ottomani.«*

III. KAČIĆ U ŽARIŠTU OSPORAVANJA I JOŠ AKTUALNIH PRIJEPORA

Oko prosudbi o Kačiću historiografu u proteklih nekoliko desetljeća događali su se gorki nesporazumi. Za ilustraciju navodimo studioznu raspravu Maje Bošković-Stulli *Usmeno pjesništvo u Krležinu obzorju*, u kojoj upozorava na Krležinu osudu epskoga deseteračkoga pjesništva po Kačićevu uzoru zbog »...apologije morlakizma i zaostalosti s recidivima takvih pogleda sve do naših dana i u tom svjetlu viđene naše prošlosti, prohujalih vjekova i katastrofa, u čijem smo se vrtlogu izobličili do sljepačkih gusala, do raje, do Morlakije...« (Bošković-Stulli, 1982, 801). Bošković-Stulli je osporila Krležin nesretan izlet u narodne epske pjesme, koje su prikazane, tvrdi autorica »...kao lelek pokoljenja, kao plebejska narkoza, opijum puka«,[18] a u njima živi samo kult morlakizma i preživjela nacionalna mitologija. Autorica je osporila i odbacila Krležine prosudbe i zablude; upozorila na štetne ideologeme i tendenciozne invektive i *obranila dignitet epskoj pjesmi* koja se ne želi dodvoravati nikakvoj historiografiji, osobito ne onoj nazadnoj. Krležin pristup Kačićevoj pjesmi primjer je čitanja izvan povijesne pozvanosti i odgovornosti kojom je upravo ona vrlo rijetko svjetlo nad njemoćom odmaklih stoljeća. Moderna historiografija *duguje Kačiću* na posebnom daru – sačuvanoj memoriji o minulim stoljećima, slikovitim predodžbama položenim u pjesmama, zapisanim i lako pamtljivim, čak i uz činjenicu kako u njima ne prepoznajemo relevantna povjesničara. Kačićevi pjesnički darovi mnoge naše suvremenike podsjećaju na primitivnost, zaostalost i ognjištarenje, na nešto što preziru, što bi htjeli izbrisati iz pamćenja naroda. Zar nije uljuđena, prosvijećena Europa, na koju se toliko pozivamo, po svojoj mjeri odnjegovala mentalitet ratnika osvajača, što hrvatski čovjek nikada u svojoj povijesti nije bio i nikada nije otimao slobodu drugim narodima. Činjenicu da je ta ista Europa na vrletima Dalmatinske zagore susrela egzotičan svijet koji se stoljećima opirao moćnim osvajačima i što su ti vjekovi i katastrofe odjeknuli Kačićevom vilom, pjesmom uz gusle, baladama, plačnim bugaršticama, žalobnicama, budnicama i davorijama, ali i drugim pjesničkim oblicima, njima poznatim i nepoznatim, svjedoče samo o *neuništivoj snazi hrvatskoga*

18. »Romantika naše pjesme, koja je još uvijek glavnom inspiracijom naše historiografije, pjesnička je tlapnja nad našim historijskim stratištima. To je krvavi oblak nad vjekovnim pokoljem obasjan požarom, i težak uzdah na samrti naše civilizacije, koju su klali stoljećima. Mudrost narodne poezije satkana je od leleka pokoljenja, ona je, da parafraziram Marxa, pučka gruba logika bijede, kompendij našeg primitivnog, arhajskog znanja, ona je, u jednu riječ, duhovni point d'honneur siromaštva, protkan samrtničkom aromom i plebejskom narkozom. Ona je vjera u iluzije, opijum puka. Tom vjerom u romantične iluzije nadahnuta je naša reakcionarna malograganska historiografija...“ (MIROSLAV KRLEŽA, *Eseji,* knj. 6, Sabrana djela, sv. 24, s. 230. Citat prema: MAJA BOŠKOVIĆ-STULLI, 1982, 801).

puka i njegovim silnim energijama. Upravo zato u hrvatskom puku postoje oni koji u Fieldingovu smislu ne žele biti 'a perfect Croat'. Kačićeva pjesma može samu sebe obraniti i nisu joj potrebni samodopadni tonovi, niti ju je potrebno braniti apologetski. Fortisov morlakizam[19] nije nas proslavio u Europi, ali ga se nemamo razloga sramiti jer je ishitren, a nametnuo ga je čovjek s predrasudama i zabludama. Nije li svojim životom i sam Fortis ispisao što misli o svojim sunarodnjacima i što ga je poslije napuljskih neprilika vuklo na drugu stranu Jadrana? Nije li se sva ta književna laž nadvila danas nad otužnom Europom, tom istom Europom, koja je odbacivši vlastite i tuđe mitologije odbacila i Boga, i tako postala prostorom u kojem caruje praznovjerje sa svim svojim blagodatima?! (usp. Fortis, 2004, 193). Također nam se besmislenom čini pomisao Divne Mrdeže-Antonine o skidanju odgovornosti s Kačića za pojačanu konjukturu epskoga deseterca i prevlasti folklorne kulture nad artificijelnom umjetnosti u razdobljima koja su uslijedila, niti bismo pristali na prosudbu o »nultoj razini stiha i stila« kojom se epski deseterac infiltrirao u cijeli književni diskurs (usp. Mrdeža-Antonina, 2007, 138). *Kačićev deseterac je vrhunac hrvatskoga epskog pjesništva* upravo na način na koji je Homerov heksametar vrhunac one konvencije epskoga pjesništva koju je odnjegovalo grčko antičko epsko pjesništvo. Dug Kačićevu desetercu hrvatski čovjek nikada ne će moći iskupiti pa je stoga apsurdno govoriti o skidanju bilo kakve odgovornosti s Kačića. Ni jedna duhovna tvorevina nema takvo tajno i trajno srodstvo sa životom našega čovjeka kao Kačićeva Pismarica.

Pavao Knezović upozorio je na disonantne tonove o Kačiću koji se provlače već od njegovih suvremenika Alberta Fortisa i Ivana Lovrića koji su ga pokušali osporiti i kao pjesnika i kao povjesničara. Na njihovu tragu je i Dragutin Prohaska koji je 1909. raspravom *Revizija u povijesti književnosti u sarajevskom Školskom vjesniku* Kačića proglasio pjesnikom vitezova i vlastele, zauzetim za njihove staleške interese, a ne za težake i čobane (usp. Knezović, 2007, 514). Anđelko Mijatović ističe Kačićeve zasluge što su i danas žive uspomene u kolektivnoj svijesti pučanstva: »Vraćajući tako u hrvatski narod znanje o njegovoj prošlosti, Kačić je u njemu *budio nacionalnu svijest i jačao nacionalni ponos,* čime je stvarao uvjete za nove hrvatske integracijske procese, nacionalno osamostaljenje...« (Mijatović,

19. Nije li ta ista Europa i danas začuđena gostoljubivim hrvatskim pukom, njegovom kuhinjom i dalmatinskom pismom isto onako kao kad je opat Fortis u pratnji milorda Fredericka Herveyja, anglikanskoga biskupa, i njegova rođka Jamesa, ostao zatečen ukusnom gozbom o trošku Morlaka Vukovića za kojeg je napisao: »Taj udvorni plemenitaš ne razumije ni riječi talijanski, ali se savršeno razumije u gostoljublje« (Fortis, 2004, 193).

2007, 327). Upravo u tome neki hrvatski intelektualci sa svojih europskih širina danas u Kačiću vide nositelja vatikanske zavjere i krivca za loše ideološke obrasce koji na Vitezovićev način kvare budućnost narodima na prostoru negdašnjeg Ilirika. U raspravi još jednom navodimo Vitezovića, pisca programatskih knjižica *Croatia rediviva* i *Stemmatografia,* ali i krivca, prema tvrdnji književnog povjesničara, za Kačićevo *panhrvatstvo*, upravo zato što je postao zagovarateljem »...vrlo modernih pogleda na hrvatsku i južnoslavensku etnogenezu« (Prosperov Novak, 2004, 193), pogleda koji su se temeljili na njemu upitnim istočnim granicama, pogledima kojima je začetnik pisac, a *Razgovor ugodni* je našem književnom povjesničaru *'mitološki thesaurus'* i *'književna klopka'* u kojoj vidi »dvosmislenu i opasnu knjigu o slavenskim mitologijama u kojoj su se iskonstruirali ideološki obrasci budućih stoljeća. Bio je to veliki teret za knjigu koju i danas stanovnici Dalmatinske zagore znaju naizust...« (P. Novak, 2004, 214-215). Tako je Kačić skupa s Vitezovićem postao predvodnikom vatikanske zavjere, zatočenikom nastojanja: »...građanske elite da u promijenjenim političkim uvjetima modernizira tada zastarjelu humanističku vatikansku ideju o slavenskom istoku« (P. Novak, 2004, 192). Shvativši zov svoga poslanja Kačić je mnoge strance integrirao u vlastitu povijest: Srbina Kraljevića Marka, Albanca Skender-bega, Mađara Janka Sibinjanina, Helena Aleksandra, tvrdi Prosperov Novak te zaključuje: »Kačić Miošić je učeni pisac i njegovo guslanje bilo je tek maska prosvjetiteljstva koja je znala sve o Vitezovićevu panhrvatstvu, koja je točno razumjela okolnosti narodne povijesti i koja je znala da ona djelomično pripada susjednim narodima« (P. Novak, 2004, 213). Kačić sigurno nije računao s proizvodnjom takvih značenja; ali činjenica da i drugi narodi o kojima pjeva i čije vitezove slavi, prepoznaju važnost njegova posla, snagu i plodnost, krilatost pjesničke riječi čak i onda kad je ona guslanje sâmo. Ako ta pjesnička riječ na bilo koji način i drugim narodima eone prošlosti otima i prenosi u povijest, Kačićeve se zasluge nemjerljive. U dijakronijskom tumačenju P. Novakova nalazimo zlobnih zamjerka i presuda. Taj znalac lucidne misli i lepršave rečenice može svojim štivom zainteresirati čak i one kojima književnost ne bi bila profesija, ali je neuvjerljiv i u svemu anarhičan, ponajviše u stvaranju vrijednosnih ljestvica koje ponekad najbolje honoriraju izdajnike onoga naroda čiju se književnu povjesnicu on usudio napisati. Kačić kao da je već sam odgovorio Prosperu: *»...ja mu dobru sreću nazivam i molim, da se prođe siromaha Milovana, stara, bolesna i nevoljna, koji ne misli zla ni tičici u gorici«* (Kačić, 446). Pitamo se: zar bi *Kačićevo poštenje, čast i slavu* u zemlju zakopati trebalo? Tako eto pade 'nice' dobri starac Milovan pred naletom bijesne *oluje i vihora.*

Ono u čemu su Frangeš, Bošković-Stulli, Mijatović, Kekez, Prlender, Pavličić, Botica, Lučić i niz drugih prepoznali zasluge u jačanju i spašavanju kolektivne memorije, upravo u tome neki hrvatski intelektualci sa svojih »europskih širina« i danas u Kačiću vide nositelja vatikanske zavjere i krivca za nekakve loše ideološke obrasce? Zar je Kačićev *Razgovor ugodni* unio toliko zabuna i zbrke u povijesne tijekove da njezini današnji baštinici još ne bi mogli znati tko su!? Prihvaćamo kritičku misao da je Kačić napisao djelo s nekoliko čitateljskih ulaza, no ni jedan od njih ga ne sramoti. Čudan nekakav strah trese temeljima njegova bića na početku trećega tisućljeća od Kačićeva oživljavanja slavenske mitološke prošlosti! A tko je i što je taj fra Andrija Kačić Miošić? Matematički = tvrdi temelji od istine + dobra vila! Kakav nam to lijek protiv zastarjelosti nude novi proroci? Ako bi Kačić suvremenom čitatelju zatrovao dušu zbog jedne dobre vile, s kakvim tek strepnjama odgledasmo otvaranje i zatvaranje Olimpijskih igara u Ateni u kolovozu godine 2004. Kakvi sve mitovi nisu oživljeni na tim spektaklima, i nitko, baš nitko se nije zamislio u kakvu se to mitološku prošlost zaputio taj moderni globus? Točno je pak da se Kačić obilato služio venecijanskim povijesnim izvorima, osobito monografijom Simplicijana Bizozerija *La Sagra Lega contro potenza ottomana*, odnosno njezinim četverosveščanim izdanjem bez imena autora, izdanjem u kojem se uz naslov pojavljuje ime Luigi Mutius (Muzio). Budući da je najveće zlo prepoznao u okrutnoj osmanlijskoj sili, Kačić je svoj stvaralački genij upregnuo u jačanje saveza La Sacra lega. U njegovim nastojanjima vidimo zauzetoga hrvatskog muža koji je na najplemenitiji, upravo na čedan način umnožio baštinjene talente, bez trunka zle namjere da ikom naškodi, svjestan kako pridonosi svojoj, ali i cjelokupnoj kulturi prosvijećenoga svijeta. To i navodi u predgovoru drugom izdanju iz 1759. godine, naslovljenom *Pripoljubljenom štiocu*.[20]

IV. PRINOSI PROUČAVANJU KAČIĆEVA JEZIKA I STILA

Jačanjem svijesti o proteklim zbivanjima Kačić nastoji našem čovjeku okruženom nevoljama osnažiti mjesto u svijetu. Kačićev *Razgovor ugodni* ostvario je, u onom Eliotovu smislu, *zrelost jezika,* zapravo genij jezika, jezika kojim je dostigao punoću i izričajno savršenstvo u odnosu na jezik svojih suvremenika. Nedostatak kritičkih izdanja Kačićevih djela ne može donijeti uspješnijih jezikoslovnih analiza, no pouzdano se može utvrditi kako je *Kačić preporodio hrvatsku knjigu i hrvatski jezik,* a njegova ikavska štokavština bila je osobito važnim korakom prema spontanoj standardizaciji. *Kačić je nova pojava u hrvatskoj književnosti,* vrlo poznat u svim krajevima i u svim slojevima stanovništva, pa

20. Kačić piše: »Svrha, pak, za koju ja ovi trud činim, jest najprva slava i poštenje Božje, komu se svako dilo pošteno, brez otruje grija učinjeno, posvetiti i prikazati ima...« (*Nav. dj.,* 62).

i izvan vlastita nacionalnoga kolektiva, obljubljen posvuda, širio je utjecaje na sve strane, a svojim djelom u kojem preteže proza, i pismom u kojem se nazire mladi hrvatski novoštokavski standard već funkcionalno izdiferenciran osobito u terminologiji i frazeologiji, u temeljima je promijenio situaciju u hrvatskoj književnosti i u hrvatskome jeziku (usp. Lisac, 2007, 197-200).

Iva Lukežić navodi dva tipa jezično-stilske raslojenosti Kačićeva djela, stihovni i prozni. Prvi je eliminirala zato što jezik podliježe poetičkim pravilima, a o gramatičkoj je normi stilski neutralnijih proznih dijelova ponudila opsežnu raspravu. Usporedila ju je s utvrđenom normom organskih govora obaju štokavskih dijalekata koji su osnova bosanskoga franjevačkog književnojezičnog uzusa, potom s normom u ispisu iz djela sedamnaestorice Kačićevih predšasnika, mahom bosanskih franjevaca. Raščlambu prate zaključci o ikavskom refleksu jata, o sustavnim pseudoikavizmima, šćakavizmu (češćoj uporabi 'šć' uz 'št'), ali i štakavskoj uzusnoj normi, o glasovima ili pak nestabilnim fonemima 'f' i 'h', dočetnom 'l', jotaciji dentala i labijala, uporabi glagola s dočetnim dentalom u prezentskoj osnovi (ići-iđu). Na kraju Lukežić zaključuje da se Kačić nadovezao na dvije starije hrvatske tradicije na kojima je utemeljen jezik bosanskih franjevaca – dalmatinsku i onu pisaca iz dubrovačkoga književnog kruga (usp. Lukežić, 2007, 203-227). Vlasta Rišner je na predlošku izdanja Tome Matića: *Djela Andrije Kačića Miošića* (Stari pisci hrvatski iz 1964.) utvrdila postupno uzmicanje starijih štokavskih pred novoštokavskim množinskim nastavcima u Kačićevu jeziku, ustvari njihovo supostojanje u prijelaznom predilirskom razdoblju i prve znakove kojima je hrvatski jezik išao prema standardizaciji (usp. Rišner, 2007, 254). Kulturu Kačićeva doba Zrinka Blažević naziva njegovim ilirizmom i zaključuje: *»Razgovor ugodni postao (je) ideologijski vademekum modernoga ilirskog pokreta«* (Blažević, 2007, 274). Kasnije je, poznato je svima, standardizacija ipak krenula drugim smjerom, a ne kačićevskim, jer je zanemarena ikavica, ona štokavska kao i čakavska, osobito nakon prevlasti hrvatskih vukovaca: »U doba kada hrvatski narod pokušava odrediti svoj jezik, Ante Kuzmanić i Šime Starčević mu (Ljudevitu Gaju, op. M. B.) nude najrasprostranjeniji hrvatski jezik kojim govori većina Hrvata, temeljen na baštini; jezik Matije Antuna Relkovića i Andrije Kačića Miošića, a nipošto nekakav južnoslavenski bastardni jezik, zalažući se za hrvatstvo kao politički program i za štokavsku ikavicu kao tipičan hrvatski govor i ikavsku književnu tradiciju kao osnovu hrvatske kulture, nasuprot sjevernohrvatskim ilirskim zanosima« (Maštrović, 2001, 91). Bio bi to svakako prirodniji put u razvoju hrvatskoga književnog standarda od onoga koji su mu poslije 'trasirali' hrvatski vukovci. Nama je pak utvrditi kako uspješnije jezikoslovne analize nisu moguće bez kritičkih izdanja Kačićevih djela koja uključuju inačicu *Razgovora ugodnoga naroda slovinskoga* s izvornim pravopisnim rješenjima iz 1759. godine, inačicu koja je u jezičnom smislu jedina mjerodavna.

ZAGLAVAK

Nakon istraživanja utemeljena na strukturalističko-semiotičkom pristupu epskim pjesmama fra Andrije Kačića Miošića opravdali smo polazne teze, potvrdili ih, prihvatili i proširili novim teorijskim spoznajama i ovjerili tumačenjima drugih autora. Ukratko: Kačićeva epska pjesma pripada poetici oznakovljenoj jasnoćom u kojoj je tema stopljena s poetskom eksplikacijom, a pjesnički razgovori s porukom. Njegova poetika najvećim dijelom ima uporište u samoj retorici. Visokih estetskih dometa nema, niti im je težila. Sve do naših dana Kačić je uzor pučkim pjesnicima. Kačić je urastao u osnovicu hrvatske kulture i postao njezinom svojinom, postao blizak i drugim narodima o čijim je junacima i pothvatima pjevao. U književnome ozračju XVIII. stoljeća, unatoč skromnim estetskim pjesničkim dometima, njegova je individualnost na samom vrhuncu zrelosti jezika i epskog umijeća prosvjetiteljskoga doba. Bitne značajke poetike i njezine bliskosti retorici provjerili smo na raznolikim jezičnim predlošcima. Neke pjesme Kačiću donose i pridjevak *krstjanina spjevaoca*.

Napunilo se dva i pol stoljeća od prvotiska *Razgovora ugodnog naroda slovinskoga* (1756.-2006.) i silne recepcije kojom je ušao u svijest svoga i drugih naroda. Kačić je bio svijestan kako pridonosi cjelokupnoj kulturi prosvijećenoga svijeta, a ne samo svojoj zajednici. Traganjem za uporišnim točkama povijesnoga doba potvrdili smo kako je *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* priručnik ne samo naše povjesnice, jer se u književnom obzorju odzrcalila i povijest susjednih naroda: uz hrvatske vladare i velikaše, serdare i kavalire, vitezove i junake, opjevani su srpski i albanski, bugarski i makedonski, ugarski i austrijski, mletački i turski. Pjesnikovo iskustvo vremena i prostora je čvrsto, homogeno, logički artikulirano. Vrijeme u Kačićevoj pjesmi protječe brzinom svjetlosti. Pjesnik je njegov kroničar i medij istine. Prošlost sa svim minulim zbivanjima zadani je okvir u kojem se zrcale okolnosti osvjedočene povijesnim pamćenjem i svjedočenjem. Pjesnik je kazivač, tumač onoga što je bilo i što jest. Vrijeme, trajanje i protjecanje važne su kategorije poetskog iskustva u strukturalističkim i semiotičkim pristupima književnome tekstu. Na predlošcima Kačićevih pjesama istražene su promjene vremenskih planova i promjene uporišnih točaka nositelja narativne svijesti u vezi s poetskim i retoričkim kategorijama. Raznolikim metodološkim postupcima analizirane su: fabule, dijalozi, digresije, epska senzibilnost, vremenski rasponi trajanja, invokacije i impostacije, glagoljivost/dinamičnost, hiperbole i alegorije, formulativni izričaji, metonimije i ponavljanja te silabičnost stihova. Navedeni izričaji, kao i njima bliski stvaralački postupci izravan su i neposredan znak Kačićeve poetike.

Analizira se četrdesetak rasprava o Kačiću, a osporavaju invektive o krhkoj historiografiji, ognjištarenju, morlaštvu te oživljavanju mitološke prošlo-

sti. Na konkretnim primjerima potvrđen je Kačićev oprez prema mitološkoj svijesti kojom je zarobljen duh čovjeka njegova doba. Unatoč tome što nije bio nositeljem klasicističke poetike, Kačić je zazirao od legenda i priča, a u tom se stavu ne nazire sklonost klasicizmu, nego težnja za čistoćom njegova kršćanskog svjetonazora. Gotovo su zanemarive pojave dobrih i zlih vila, miješanje povijesnoga i mitološkog. *Dobra vila s Prologa planine* nositeljica je uščuvane krjeposti i snage, a Vila Slovinka u *Pismi od Kotromanovića* (16/99) posve je neočekivano poprimila negativne naboje.

Kačić je ušao u Herderov *Volkslieder* preko Fortisovih prepjeva i tako je u zapadnim krugovima postao poznat kao predšasnik romantizma, razbudivši zanimanje za pučkom pjesmom. Poslije Kačića naprosto je nestalo smjera, unatoč tome što i danas ima nastavljača među pjevačima uz gusle, ali i među efemernim pjesnicima koji kačićevski pjevaju o zgodama od postanka svijeta do stvaranja slobodne Hrvatske. Odbacivanjem patrijarhalnoga kulturološkog obrasca nastupio je civilizacijski rez koji je promijenio kulturne obrasce. Zanemarivanjem svega tradicijskoga, pučkog, seoskog, prevladala je senzibilnost koja je postala neosjetljivom za epsku pjesmu. Kačić je za hrvatsku književnost i kulturu prevažan pjesnik da bismo ga prepustili zaboravu.

Razgovorom ugodnim fra Andrija Kačić je povezao važnije nacionalne i vjerske sastavnice naše povijesti i opstojnosti i uspostavio jasnu predodžbu o svijetu od njegovih početaka do aktualnih događaja XVIII. stoljeća. Nejasne slike prošlosti u njegovoj su pjesmi pune svjetla i jasnoće. Prijelomnice su Stari i Novi zavjet te trenutak pjesnikove neposredne sadašnjosti. *'Godina dana'* simbolika je punoće vremena. Pjevanje o povijesnim zbivanjima Kačiću je spašavanje baštine i obrana povijesnoga od tamnosti davnina. Stoga je njegova knjiga u patrijarhalnoj sredini kad se živjelo uz ognjište i kad se pričalo i pjevalo o nesvakidašnjim, neobičnim događajima, bila pravi izvor radosnih susreta i druženja, ali i spoznaja, odgovora na životne izazove ondašnjega vremena. Bez obzira na ustaljene klišeje i na neslućenu komunikativnu moć, Kačićev se *Razgovor ugodni* ostvario u svim hrvatskim krajevima, a na poseban način u cetinskome kraju. U njemu je bio rado čitan, a i kao trajno dobro znatno dulje *'uprisutnjen'* nego u drugim sredinama. Prepoznatljivo je to i danas u razgovornome izričaju ljudi iz Dalmatinske zagore, u govorima onih kojima je svojstven deseterac i 'formulativni' izričaji, kakvi su u Kačića, ili pak u usmenome pjesništvu. No, nije potrebno posebno isticati kako i nakon dva i pol stoljetne recepcije, književna djela hrvatskih prosvjetitelja ne prestaju biti izazovnim analitičkim istraživanjima i stručnim tumačenjima.

Svrha ove studijske rasprave jest osmisliti književne prinose istaknutoga prosvjetitelja, književnika, franjevca, vrlo značajnog u zauzetostima za svoj narod. Blizak je, a istodobno i različit Grabovcu s kojim ga je vezao

širi zavičaj, vjera, Franjevački red, pastoralna služba, domovina, prosvjetiteljske zadaće te konačno književni rad. Tako su zapravo povezani znatno više nego što bismo mogli i pomisliti. Čak su im i naslovi ključnih književnih djela značenjski i sintagmatski isti. Kačić je u odabiru naslova slijedio svoga starijeg redovničkog brata. Dok je Grabovac skrbio o duhovnosti, o moralnoj čistoći hrvatskih oružnika odaslanih na zapadne strane, Kačić je otvarao novo književno razdoblje svjestan kako je budućnost moguća samo pod mletačkoim okriljema. FRa Andrija Kačić Miošić je *Razgovorom ugodnim* u prozi i stihovima izrazio bitne sastavnice i svrhu svoga književnog poslanja *slaveći vjeru, domoljublje i kulturu svoga naroda, budeći otpor tuđinu i veličajući viteška djela časnih i zaslužnih ljudi u otporu prema osmanlijskim osvajačima,* u kojima je vidio izvore opasnosti i zla.

LITERATURA

ZRINKA BLAŽEVIĆ, 2007.: »Ilirski ideologem u djelima Andrije Kačića Miošića«, u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba,* zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga 3.-7. studenoga 2004. u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrogu, ur. Dunja Fališevac, HAZU, Zagreb, str. 265-277.

NICOLAS BOILLEU, 1982.: *Pjesničko umijeće,* prijevod i predgovor Mirko Tomasović, urednik Svemir Pavić, Logos, Split.

MAJA BOŠKOVIĆ-STULLI, 1982.: »Usmeno pjesništvo u Krležinu obzorju«, u: *Forum,* ur. M. Matković, XXI (1982.), 10-12, Zagreb, str. 794-833.

STIPE BOTICA, 1998.: »Grabovčevo djelo u suodnosu s usmenom/pučkom književnosti i Kačićem«, u: *Zbornik radova sa skupa Fra Filip Grabovac u kontekstu hrvatske kulture,* Poglavarstvo grada Vrlike-MH Vrlika-MH Sinj, Vrlika, str. 103-111.

STIPE BOTICA, 2003.: *Andrija Kačić Miošić,* ur. Miroslava Vučić, (autor Bibliografije fra Hrvatin Gabrijel Jurišić), Školska knjiga-Filozofski fakultet u Zagrebu-Zbornik Kačić, Zagreb.

STIPE BOTICA, 2007.: »Andrija Kačić Miošić i narodna pjesma«, u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba,* zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga 3.-7. studenoga 2004. u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrogu, ur. Dunja Fališevac, HAZU, Zagreb, str. 143-149.

JOSIP BRATULIĆ, 2007.: »Andrija Kačić Miošić i početci nacionalnih preporoda južnoslavenskih naroda«, u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba,* zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga 3.-7. studenoga 2004. u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrogu, ur. Dunja Fališevac, HAZU, Zagreb, str. 181-188.

VINKO BREŠIĆ, 2007.: »Andrija kačić Miošić i novija hrvatska književnost«, u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba,* zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga 3.-7. studenoga 2004. u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrogu, ur. Dunja Fališevac, HAZU, Zagreb, str. 447-455.

GAŠPAR BUJAS: 1971.: »Kačićevi imitatori u Makarskom primorju do polovine 19. stoljeća«, u: *Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. 30, JAZU, Zagreb.

MIULJENKO BULJAC, 2005.: »Aspekti vremena i trajanja u Kačićevoj pjesmi«, u: *Forum,* HAZU, ur. Slavko Mihalić, god. 44, knj. 76, br. 4-6, proljeće 2005., Zagreb, str. 567-589.

MILJENO BULJAC, 2008.: »Od pripovijesti do pripovijetke. Je li fra Stjepan Zlatović mjerljiva veličina hrvatske književnosti?«, u: *Zbornik o Stjepanu Zlatoviću,* zbornik sa znanstvenoga skupa »Fra Stjepan Zlatović«, Šibenik-Skradin-Visovac, 26.-27. listopada 2007., Knjižnica *Tihi pregaoci*, knj. 6, ur. Pavao Knezović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, str. 57-77.

DAVOR DUKIĆ: 2007.: »Andrija Kačić Miošić i književnost Makarskog primorja: Prolegomena za jednu regionalnu književnu povijest«, u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba,* zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga 3.-7. studenoga 2004. u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrogu, ur. Dunja Fališevac, HAZU, Zagreb, str. 79-90.

THOMAS STEARNS ELIOT, 1973.: »Tradicija i individualni talent«, u: MIROSLAV BEKER, *Moderna kritika u Engleskoj i Americi,* Liber, izdanja Instituta za znanost o književnosti, Zagreb, str. 26 (19-77).

DUNJA FALIŠEVAC, 2007.: »Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba«, u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba,* zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga 3.-7. studenoga 2004. u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrogu, ur. Dunja Fališevac, HAZU, Zagreb, str. 5-6.

DUNJA FALIŠEVC, 2007.: »Kačićeva poetika u kontekstu poetičkih programa hrvatske književne kulture 18. stoljeća«, u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba,* zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga 3.-7. studenoga 2004. u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrogu, ur. Dunja Fališevac, HAZU, Zagreb, str. 91-120.

ALBERO FORTIS, 2004.: Put po Dalmaciji. O toku Cetine ili Tilurusa u starih pisaca, Dalmatinska biblioteka, sv. 13, priredio Josip Bratulić, Marjan tisak, Split.

IVO FRANGEŠ, 1987.: *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske-Cankarjeva založba, Zagreb-Ljubljana.

JOSIP GRBAVAC, 2007.: »*Miles christianus* kroz povijest i u Kačićevu *Razgovoru ugodnom«,* u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba,* zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga 3.-7. studenoga 2004. u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrogu, ur. Dunja Fališevac, HAZU, Zagreb, str. 377-397.

VINKO GRUBIŠIĆ, 2007.: »Uz Kačić Miošićevu pjesmu o Ivanu Kapistranu i njezinu prijevodu na engleski«, u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba,* zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga 3.-7. studenoga 2004. u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrogu, ur. Dunja Fališevac, HAZU, Zagreb, str. 475-483.

SLAVKO JEŽIĆ, 1993.: *Hrvatska književnost od početaka do danas 1100.-1941,* Grafički zavod Hrvatske, Sveučilišna tiskara d.o.o., Zagreb, str. 1-464.

HRVATIN GABRIJEL JURIŠIĆ, 2003.: Bibliografija fra Andrije Kačića Miošića, u: S. Botica, *Andrija Kačić Miošić*, ŠK, Zagreb, str. 269-319.

KARLO JURIŠIĆ, 1983.: »Fra Andrija Kačić Miošić«, u: Fra Andrija Kačić Miošić, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga,* Knjižnica Zbornika Kačić - monografije, dokumenti, građa br. 11, Zbornik Kačić, Split.

ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ, 1983.: *Razgovor ugodni naroda slovinskoga,* Knjižnica Zbornika Kačić, monografije, dokumenti, građa br. 11, ur. Hrvatin Gabrijel Jurišić, Zbornik Kačić, Split.

JOSIP KEKEZ, 1986.: »Usmena književnost«, u: Zdenko Škreb-Ante Stamać, *Uvod u književnost. Teorija, metodologija,* ur. Ivana Sor, četvrto, poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, str. 148 (133-192).

JOSIP KEKEZ, 1998.: »Grabovčevi duhovni motivi«, u: *Fra Filip Grabovac u kontekstu hrvatske kulture,* Poglavarstvo grada Vrlike-MH Vrlika-MH Sinj, Vrlika str. 95-101.

PAVAO KNEZOVIĆ, 2007.: »Andrija Kačić Miošić u bosansko-hercegovačkoj periodici (1850-1945)«, u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba,* zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga 3.-7. studenoga 2004. u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrogu, ur. Dunja Fališevac, HAZU, Zagreb, str. 497-523.

LJILJANA KOLENIĆ, 2007.: »Pogled u jezik Kačićeva *Razgovora*«, u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba,* zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga 3.-7. studenoga 2004. u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrogu, ur. Dunja Fališevac, HAZU, Zagreb, str. 229-242.

MIHOVIL KOMBOL, 1938.: »Gundulić u hrvatskoj književnosti«, *Hrvatska revija*, 11/1938., 12, str. 602-604.

MIHOVIL KOMBOL, 1945.: *Poviest hrvatske književnosti do narodnog preporoda,* MH, Zagreb, str. 1-439.

JOSIP LISAC, 2007.: »Hrvatski jezik 18. stoljeća i Andrija Kačić Miošić«, u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba,* zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga 3.-7. studenoga 2004. u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrogu, ur. Dunja Fališevac, HAZU, Zagreb, str. 197-202.

ANTUN LUČIĆ, 2005.: *Dodiri, smjene,* (poglavlje: »Patetični izraz u Kačićevu pjesništvu«), Knjižnica Baština, ur. Mladen Vuković, Hrvatsko društvo Napredak, Split, str. 259-280.

IVA LUKEŽIĆ, 2007.: »Gramatička norma u jeziku proznih dijelova *Razgovora ugodnoga naroda slovinskoga* Andrije Kačića Miošića«, u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba,* zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga 3.-7. studenoga 2004. u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrogu, ur. Dunja Fališevac, HAZU, Zagreb, str. 203-227.

TIHOMIL MAŠTROVIĆ, 2001.: *Nad jabukama vile Hrvatice,* Hrvatski studiji-Studia Croatica Sveučilišta u Zagrebu, Biblioteka Croaticum sv. 3, ur. Radoslav Katičić, Zagreb, str. 91.

ANĐELKO MIJATOVIĆ, 2007.: »Junaci ratnih djelovanja Kačićeva *Razgovora ugodnoga naroda slovinskoga*«, u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba,* zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga 3.-7. studenoga 2004. u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrogu, ur. Dunja Fališevac, HAZU, Zagreb, str. 315-330.

DIVNA MRDEŽA ANTONINA, 2007.: »Nacionalni prostor u *Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga* Andrije Kačića Miošića«, u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba,* zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga 3.-7. studenoga 2004. u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrogu, ur. Dunja Fališevac, HAZU, Zagreb, str. 121-142.

MIROSLAV PALAMETA, 2007.: »Talijanski izvori za pjesme o Kandijskom i Bečkom ratu u Kačićevu Razgovoru ugodnom«, u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba,* zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga 3.-7. studenoga 2004. u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrogu, ur. Dunja Fališevac, HAZU, Zagreb, str. 29-65.

ANTUN PAVEŠKOVIĆ, 2007.: »Andrija Kačić Miošić u najnovijim književnim povjesnicama«, u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba,* zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga 3.-7. studenoga 2004. u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrogu, ur. Dunja Fališevac, HAZU, Zagreb, str. 457-466.

PAVAO PAVLIČIĆ, 2005.: »Dobar temelj od istine«, u: *Forum,* HAZU, ur. Slavko Mihalić, god. 44, knj. 76, br. 4-6, proljeće 2005., Zagreb, str. 540-568.

FRANCESCO SAVERIO PERILLO, 2007.: »Andrija Kačić Miošić i povijest«, u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba,* zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga 3.-7. studenoga 2004. u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrogu, ur. Dunja Fališevac, HAZU, Zagreb, str. 9-27.

SANDRA PRLENDA, 2007.: »Historiografski diskurs i legitimacijske strategije u Kačićevu *Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga«,* u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba,* zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga 3.-7. studenoga 2004. u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrogu, ur. Dunja Fališevac, HAZU, Zagreb, str. 279-293.

SLOBODAN PROSPEROV NOVAK, 2004.: *Povijest hrvatske književnosti. Raspeta domovina*, ur. Marin Kuzmić, sv. I, Marjan tisak, Split, str. 193.

VLASTA RIŠNER, 2007.: »O jeziku A. Kačića Miošića«, u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba,* zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga 3.-7. studenoga 2004. u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrogu, ur. Dunja Fališevac, HAZU, Zagreb, str. 243-261.

ANTE SEKULIĆ, 2007.: »Mjestopisi u Kačićevu *Razgovoru*«, u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba,* zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga 3.-7. studenoga 2004. u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrogu, ur. Dunja Fališevac, HAZU, Zagreb, str. 365-373.

ZLATA ŠUNDALIĆ, 2007.: »Razgovor ugodni naroda slovinskoga i nabožna književnost«, u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba,* zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga 3.-7. studenoga 2004. u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrogu, ur. Dunja Fališevac, HAZU, Zagreb, str. 151-179.

JOSIP VRANDEČIĆ, 2007.: »Motivi mletačko-osmanskih ratova u Kačićevu stvaralaštvu«, u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba,* zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga 3.-7. studenoga 2004. u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrogu, ur. Dunja Fališevac, HAZU, Zagreb, str. 295-307.

ANĐELA VUKASOVIĆ-KORUNDA, 2007.: »Predodžba djela Andrije Kačića Miošića u povijestima hrvatske književnosti«, u: *Fra Andrija Kačić Miošić i kultura njegova doba,* zbornik radova sa znanstvenog skupa održanoga 3.-7. studenoga 2004. u Zagrebu, Sinju, Makarskoj, Mostaru, Bristu i Zaostrogu, ur. Dunja Fališevac, HAZU, Zagreb, str. 467-473.

SUMMARY

CONTEMPORARY OVERVIEWS OF FR. ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ'S EPIC POETRY

This paper presents epic poetry of Fr.Andrija Kačić Miošić (+1760) a writer of Croatian and Latin language, poet of two and half century long influence which offers incentives to verbal poetic heritage, making it closer to the written one even nowdays. Kačić was a priest, professor of Theology and Philosophy, ideologist of the Catholic enlightment, the author of a handbook Elementa Peripatethica (1752), Korabljica (1760) and the most known Pleasant Conversation of the Slavonic People (1756 and 1759).

Kačić's epic poem pertains to poetry offering clear explication and message based in its very rethoric. It did not aspire to reach high aesthetic values. Kačić grew in the core of Croatian culture and became its heritage, also close to other people whose heroes and deeds were celebrated in verse. Regardless of the modest aesthetic goals he reached the culmination of language maturity and epic skill of the 18th century literature. Applying various methodological approaches in several poems, the autor analyses its plots, dialogues, digression, epic sensitivity, time intervals, invocations, pitch, loquacity, dynamic, hyperbol and alegory, formulated expressions, methonymie, repetitions and sillabity of verses. Fourty discussions about Kačić have been analysed whereas curses put on brittle hystoriography, hearth, the Moors and revival of mythological past have been contested.

INTENCIJE PUČKOGA U KAČIĆEVU »RAZGOVORU UGODNOMU«

DR. ANTONIJA ZARADIJA-KIŠ
Institut za etnologiju i folkloristiku
Zagreb, Šubićeva 42

UDK: 821.163.42.09-13"17" Kačić Miošić, A.
82-13:17.022.1
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 7. II. 2006.

Pristupajući *Razgovoru ugodnomu* fra Andrije Kačića u kontekstu pučke književnosti vođeni smo trima temeljnim pojmovima koji usmjeruju to istraživanje: *propovijed, strah Božji* i *junaštvo.* Ti pojmovi ističu unutarnju vrsnoću *Razgovora* kao pučke književne vrste univerzalnih odrednica, preko kojih je uspostavljen čvrst odnos između autora koji pripada ustaljenom toposu *nekada* i recipijenta koji objedinjuje pojmove *nekada* i *sada,* a oni predstavljaju temeljnu i ukorijenjenu literarnu vezu s latinskom književnom tradicijom Kačićeva vremena. *Razgovor ugodni* nije samo jedna u nizu predodžaba Turaka u hrvatskoj turkološkoj književnosti, već je jedan od možda i najbitnijih literarnih trenutaka u Hrvatskoj koji suprotstavlja pojmove junaštva i zločinstva, u čemu upravo pojam tolerancije i njezino doziranje ima presudnu ulogu. To je do danas ostala aktualna tema mnogih rasprava.

Ključne riječi: *pučki, propovijed, strah Božji, junaštvo, nekada, sada, Razgovor ugodni*

PROPOVIJED

Propovijed[1] nije samo književni žanr, iznimno razvijen i tražen u XVIII. stoljeću (Zečević 1993), već je na poseban način oblikovano usmeno pripovijedanje koje se tijekom stoljeća razvijalo, podlijegalo književnim stilskim promjenama, a »u baroku se oblikuje po zakonima barokne poetike, proma-

1. U latinskom jeziku propovijed je *contio, oratio, praedicatio,* ali to je također i *predika, prodika,* no i *postila* i *homilija*. Iako se u širem značenju imenica *praedicatio* odnosi na objavljivanje, oglašavanje i širenje nazora, u njezinu užem značenju ona objedinjuje pojmove slavljenja i hvaljenja (HER, 2002, 1061), te bi ju u tom značenju valjalo imati na umu u kontekstu *Razgovora ugodnoga.*

trajući svijet ponajprije kao pozornicu povijesti« (Bratulić 1996, 6), što je razvidno kroz elemente učenosti i stečenoga znanja. Oblikovani odlomci povijesnih događanja upravo na primjeru *Razgovora ugodnoga* predstavljaju čvrstu znalačku sponu s još živim i bogatim srednjovjekovnim kulturnim nasljeđem, neodoljivo vezanim za Bibliju (Zečević 1978, 392-398), no utemeljenim na njezinu oralnom izričaju. O književnim izričajima srednjovjekovne kulturne baštine posebno se bavio Paul Zumthor (1915.-1995.), jedan od najvećih medievalista s kraja XX. stoljeća, koji iznad svega ističe *la vocalité,* tj. pojam *usmenosti* kroz koji se materijalizira srednjovjekovni tekst i u kojemu je *la voix,* tj. *glas* tekstološka inkarnacija (Zumthor 1987). *Usmenost* kao temeljno načelo srednjovjekovne proizvodnje tekstova uopće (Zlatar 2000, 23) glavno je polazište u tumačenju pučkih književnih pojavnosti promatranih u kontekstu propovijedi, kao što je to i Kačićev *Razgovor ugodni.*

Imajući na umu Kačićev epitet pučkoga govornika, *evangelicus contionator* (Eterović 1922, 22) kojega je visoka naobrazba zadobila široke prosvjetiteljske smjernice, pučke elemente *Razgovora ugodnoga* valja tražiti u Kačićevim disputacijama ili raspravam te u propovjedničkim nadahnućima interpretatora Istine, kako povijesnoga tako i kršćanskog naučavanja,[2] jer *Propovjednik se trudio pronaći prikladne riječi i izravno izraziti Istinu* (Prop 12,10). Da se Kačić koji put otklonio od Istine to kaže i on sam, naglašavajući pritom da ipak svaka njegova pjesma «ima dobar temelj od istine» (Matić 1956: 12). Po uzoru na starozavjetnoga Propovjednika i Kačićev je «Starac Milovan» oblikovan na iskustvenim granama života i *mudrosti* koje spontano izviru iz autorova životnoga poziva, franjevca, vještoga u dijalektici i majstora u retorici. To su i temeljni društveno-obrazovni preduvjeti koje nalazimo u oblikovanju književnoga djela namijenjenoga ponajprije *puku,* u čemu je naš Starac Milovan, propovjednik i pronositelj Istine ostao nenadmašan.

Kompleksnost Kačićeve sveukupnosti znanja i rada rezultirala je u propovjednom smislu neobičnom i lako prihvatljivom alternacijom *kronikata* i *fabulata,* od kojih je prvi odlika proze, a drugi stihova (Botica 2003, 42). Razrađena jednostavnost autorova priopćavanja počiva, dakle, na tvrdom temelju sazidanom od istine čovjekove svakodnevice, katkad grube i neravne

2. Valja imati na umu značaj javnih intelektualnih bogoslovnih rasprava, *oppositiones theologicae,* koje su inače bile uobičajene u Kačićevo vrijeme i predstavljaju snažan odraz srednjovjekovnih intelektualnih nadmetanja učenih pojedinaca čiji je cilj dokazivanje Istine. Prisjetimo se one najstarije i Slavenima dobro znane, Ćirilove disputacije oko 867. godine u Veneciji, koja je duboko odjeknula među učenim svijetom (Bratulić 1985, 76-78), a potom i one Kačićeve u Šibeniku (s tragičnim ishodom) tijekom koje »fr' Andrija su dva velika oka omieri onoga *božijega pievca*; ter kakono sokol, naleti na njega; i su malo besiedah *O uputjenu Sina Božjega* svlada ono ponosito momče, koje se zamrsi i zastidi; tako da od ljutine, do osam danah crče!« (Eterović 1922, 22).

s mnogim ponorima i jamama, ali sada ugodno prihvatljive zahvaljujući »nastojanju siromaha Milovana» (Matić 1956, 12). Specifične propovjedničke oblikovne elemente Kačićevih iskustava, tj. prezentacije mudrosti učena čovjeka puku koja je utemeljena na utvrđenim književnim i osobito znanstvenim[3] spoznajama, Kačić iznalazi u elementima legendi i bajki (varijante »Ljetopisa popa Dukljanina«, Orbini, Marulić) te posebice u martirologijima i hagiografijama (Bedeković, Lučić, Glavinić, Posilović), no ni u jednom trenutku ne odstupajući od principa «straha Božjega», jer kako piše u mudrosnoj *Knjizi o Jobu:*

Strah Gospodnji – eto što je mudrost;
zla se kloni – to ti je razumnost. (Job 28,28)

Taj imperativni biblijski propovjednički iskaz, znan od davnina, a nazočan i danas, valja promatrati u već spomenutom toposu *nekada/sada,* koji je ustaljen još od srednjega vijeka. On je u Kačića, iskusna propovjednika, naširoko razvijen pokazujući se vrlo produktivnim. Propovijed je, kako je već poznato, pisani način izražavanja usmenosti. Usmenost je *nekada,* a propovijed je *sada.* Ona nastaje u sadašnjosti i »suprotstavlja se sadašnjosti u ime vječnosti. Sadašnjost je, naime, vrijedna ako je prožeta vječnošću, što znači da je vrijedna ukoliko je sakralizirana i usmjerena brigom na čovjekovo spasenje« (Zečević 1993, 8).

Propovjedni smisao *Razgovora ugodnoga* ogleda se, dakle, sadržajno u isticanju čovjekovih vrednota i vrlina, a time i brigom za njegovo poštenje i spasenje. Ustaljene formule kojima se na početku iskaza želi podcrtati istinitost, iskrenost i poštene nakane, a time i briga za sveopću vjeru i spasenje, ističu se iskazima emotivne nabijenosti kojima se skreće pozornost čitatelja najprije apostrofiranim veznicima, uzvicima, rječicama, a napose uporabom imperativa: *Ter ovako starac besiđaše* (1), *Poslušajte, gospodo* (7), *... nu poslušaj nauk majke tvoje* (9), *Majka njemu besidila biše* (28), *U knjizi je njemu besidio* (29), *Al poslušaj, dragi pobratime* (94), *Nu poslušaj, moj mili brajane* (94), *Al da ti je, pobre, poslušati* (94) itd.

Učestalom uporabom imperativa kao važna elementa stilskoga rekvizitorija za postizanje unutarnje napetosti izraza, koji su obilno rabili srednjovjekovni pisci, a koji je Kačić nasljedovao i znalački primjenjivao, stvara se »ugođaj koji je svojom patetikom i emfatičnošću sukladan duhu srednjovjekovne književnosti« (Hercigonja 1983, 407). Uporabom više-

3. Riječ je o različitim povijesnim izvorima koje spominje sam Kačić, a odnose se kako na hrvatske tako i na talijanske autore poput: Vitezovića, Farlatija, Vramca, Mrnavića, Šižgorića, Crijevića, Zavorovića, Slade, Bedekovića, Lučića i drugih (Botica 2003, 43-57).

vezničkih rečenica, tj. polisindetona kao stilske figure koja se odlikuje stilskom izražajnošću posebice u biblijskoj sintaktostilematici, Kačić znalački vrlo često rabi. Zapažamo tako da je u Kačića najslušniji sastavni veznik *ter* (*tere*), široke izražajne funkcionalnosti (RJAZU 1962-1966, 216-222), a potom veznik *i* koji najčešće alternira s prethodnim u polisindetonu (*...i gradove bile preuzeo, ter ih daje posinku svojemu* (35), zatim *pak* i *i - pak otiđe k ravnoj Arbaniji, i s njime je trista Arbanasa* (23), *ali* i *već - ali mu se ino ne mogaše, već mu daje ključe bila grada* (23) itd. Uporaba takvih elemenata je uočljiva, ali ne i pretjerana, čime deseterački iskazi dobivaju posebnu slast, dragu pučkom slušateljstvu, uz pojačanu ekspresiju i dodatni psihološki efekt.

Knjigu piše od Kotara kneže
po imenu starac Radovane,
ter je šalje pobratimu svome...
U knjizi ga lipo pozdravljaše
Ter ovako starac besiđaše...
Kadno lani prođe niz Kotare
I ponese gusle javorove
Ter zapjeva pjesmu od junaka,...

Naime, nakon ponovljenoga veznika ili rječice, čitateljeva se pozornost svaki put napeto zadržava uz izraz, rečenicu ili opis koji slijedi čime se postiže zahtijevani psihološki efekt - napetost u čitatelja. Dubljim tekstološkim seciranjima potvrđuje se vrlo snažna veza s hrvatskim srednjovjekovnim književnim korpusom, posebice onim neliturgijskim, koji je Kačić bez sumnje dobro poznavao, nasljedujući ne samo stilska sredstava svojih prethodnika, već ih uspješno modelirajući i primjenjujući u svojima djelima.

Nekolicina gore navedenih primjera iz *Razgovora ugodnoga* kao da su literarna transformacija nešto ranijih, kasnosrednjovjekovnih popularnih vizualnih načina skretanja pozornosti čitatelja koji su iskazivani u prikazivanju ruke s istaknutim kažiprstom uperenim na određeno mjesto u tekstu. Crtež ruke je vizualizirani simbol autorova znanja koje želi svakako prenijeti recipijentu. U Kačića, ako to nije sam autor, onda je to mudra osoba koja se pojavljuje u liku majke ili iskusnoga starca.

Propovjedničko-moralizatorski ton *Razgovora ugodnoga* s hvalospjevnim naglaskom Kačić izvrsno razvija na temeljnim stilskim elementima spomenuta toposa *nekada* i *sada,* u kojem se ističe oda junaštvu stvaranom *nekoć,* a opjevanom i u vječnu slavu uzdignutom *sada.*

STRAH GOSPODNJI I JUNAŠTVO

Najomiljenija tema pučke književnosti zasigurno su junačka djela ratnika koja u Kačića zauzimaju jedno od najvažnijih mjesta u *Razgovoru ugodnomu* ponajprije zbog općih povijesno-socijalnih prilika autorova vremena i onoga koje mu je prethodilo. Ishodište junaštva pritajeno je u strahu pred Gospodinom i dolazi do izražaja tek nakon eksplozije potaknute akumulacijom osjećaja, što je u Bibliji najbolje iskazano u priči o Juditi i Jobu. Njihovim razumijevanjem stvara se temeljni preduvjet tumačenja junačkih djela Kačićevih junaka koja nisu od jučer.[4]

Strah Gospodnji je najsnažnija pokretačka misaona i djelotvorna energija čovjeka koja se u Kačićevu *Razgovoru ugodnomu* oblikuje i iskazuje putem *junaštva.* Strah Gospodnji je «čovjekov pozitivni, zaštitni strah» (Zečević 1993, 67) koji mu daje gotovo nadnaravnu moć da ostvari sigurnost, jer strah rađa potrebu za sigurnošću. *Tko se boji Gospoda – velik je zauvijek* (Jud 16,16) juditovski je topos koji prožima gotovo svaku pjesmu, a izrečen je na duži ili kraći način: *... slavimo lipo ime Isusovo* (24); *Turci zovu sveca Muhameda, a kršćani ime Isusovi* (24); *Hodi s Bogom, drago dite moje, ne privari svete vire tvoje!* (23); *Nisu Turci, nego braća vaša, koji jednu viru virujemo* (28); *u njega* (Jure Kastriotića) *je srce milostivo, milostivo i Boga bojeće* (33) itd. Kada je pak riječ o kvazijunacima strah se izriče antitezom, točnije litotom:[5] *To govori, al Boga ne moli* (26). Jasno je, dakle, da strah Gospodnji u Kačića stvara junake koji se žrtvuju za opće dobro, o njima se čuje nadaleko te njima pripada posebno mjesto. Iako se junaštvo eksplicitno spominje nebrojeno mnogo puta, što je i odlika pučkoga stvaralaštva, misaonom antitezom straha Božjega, omiljene stilske figure srednjovjekovnoga latiniteta, Kačić implicite govori o junaštvu kao produktu straha Gospodnjega i privilegiranom Božjem daru, jasnom već u biblijskoj Juditi (Jud 16).

Junaštvo je jedinstveni fenomen nenadmašne čovjekove osobnosti i žeđi za Istinom koju štiti jedino strah pred Bogom, te je zbog toga nemoguće ta dva suprotna pojma promatrati odvojeno. Oni se prožimaju i proizlaze jedan iz drugoga, apostrofirajući junaštvo kao neobičan spoj zemaljskih i nebeskih sila (Chevalier & Gheerbrant 1983: 233) iskazanih u odabranom čovjeku. U temelj junaštva je utkana osobna vrlina pojedinca, njegova fizička snaga i

4. Razvijeni kult junaka u starih Grka, gdje su junaci dosegli stupanj gotovo mitoloških bića, utire put poimanja njihove važnosti u socijalnom i moralnom odgoju društvenih zajednica u kojima tijekom stoljeća junaci postaju identifikacijske reference lokalne povijesti (Cabouret 2004, 20-21).

5. Uz raznolike pjesničke figure, Kačiću su dobro znani i antički retorički oblici među kojima je i litota. I drugim se oblicima izriču suprotnosti poput oksimorona i polilogije (Zima 1988, 62, 110, 114), čime Kačić upravo i stvara markantne likove junaka.

ljepota, spretnost i postojana hrabrost, čije je književno pravilo izrečeno u pojedinačnoj borbi do dekapitacije,[6] uprizorene u Kačića nebrojeno puta. Junaštvo je borba za Božja načela, za Pravdu i Istinu, a dolazi jedino do izražaja, ako je izražen osjećaj straha Božjega koji u Kačića valja tumačiti kao poštivanje Istine i Znanja iznad svega, jedinih pravih vrijednosti čovjeka, na koje autor često obraća pozornost rabeći mnoge metonimijske izričaje i materijalne dokaze. Zato Kačić za svaku pjesmu traži različita svjedočanstva koja se kreću od povijesno provjerljivih izvori preko usmenih svjedočanstava, slijedeći starije srednjovjekovne književne formule u kojima se pozivom na *starce* iskazuje opće povjerenje i vjerovanje u mudrost, iskustvo i istinitost, poput iskaza: *tako kažu starci od krajine,* ili *viruj, pobre, jer ne lažu starci* (88), *to svidoče starci od krajine* (96), do nerijetko rabljenih latiničkih *toposa* poput čestoga: *to svjedoči malo i veliko*. U filozofskom promišljanju junak stoji na granici dobra i zla koje u kontekstu straha pred Bogom gubi sve negativne konotacije, te junak ostaje štovan zauvijek. On je tradicijski nositelj starozavjetne svetačke aureole potvrđene kristijaniziranim latinskim toposima: svetosti, pravde, bogobojaznosti i naravno straha Božjega. Junaštvo je Kačićev ideal ljudskosti nemjerljiv novcem i jedini *serdarstvom* zaslužen:

Serdarstvo je na boju dobio,
a nije ga za novce kupio.[7]

Na opozitnim pojmovima straha i junaštva, univerzalnim biblijskim motivima, stvara se slika čovjeka uzora i čovjeka pravednika, prepoznatljiva slika biblijskoga Joba, patnika i pravednika, prikazana na Kačićev način. To je slika pojedinca koji se izdvaja iz skupine i diže svoj nepokolebljivi glas za odanost i vjeru svomu jedinomu idealu. U dvoboju dvojice junaka, *silnih mejdandžija,* dviju neprijateljskih strana Kačić pokazuje da je »rat prostor dokazivanja junaštva...« (Dukić 2004, 178) bilo da je riječ o Hrvatima kršćanima, ili o Turcima muslimanima.[8] Kačićevi junaci, to su njegovi »jobovi« uzorna života, potpuno predani vjeri, pravdi i istini. Svi oni, poput biblijskoga junaka, u Kačićevim spjevovima postaju univerzalni pravednici urešeni aureolom mudrosti, prepoznatljivom u svim civilizacijama.

Ukupnost Kačićeve teme junaka razrađena je na motivu straha Božjega na kojemu se gradi veličina čovjeka, te na koncepciji kršćanskoga pozitiviz-

6. Opći prauzor junaštva, pa tako i Kačićevih junaka, s prizorom odrubljivanja glave kao konačnim dokazom hrabrosti i pobjede valja tražiti već u motivima pretkršćanske povijesti (Chevalier & Gheerbrant 1983, 233), kako na zapadu (keltski junak Cùchulainn), tako i na istoku (Judita).

7. Pisma od vitezova šibeniških (br. 94).

8. Upravo se na temi junaštva (136) najviše ističe Kačićev stav međuljudske, ali i vjerske tolerancije (Dukić 2004, 178), što ga čini jedinstvenim piscem na području hrvatske turkološke književnosti.

ma. Ona je neprolazna, znalački obrađena i shvatljiva narodu kojemu je i namijenjena, jer su svi njezini tvorbeni elementi utkani u neiskvareni i zdravi naturalizam puka što je mogao i znao oblikovati samo visoko obrazovani intelektualac i duboki poznavatelj prošlosti i sadašnjosti svoga okruženja. Junake Kačić dariva obiljem nazivlja koja zrače snagom i pohvalom:[9] *sokol, vitez, junak, delija, mejdandžija, srce junačko, silni vojnik, silni junak, silni vitez, junaška dika, golemi junak, junak od starina, ljuta zmija* itd. Pohvalničkim izričajima hvali se istodobno održivost straha Božjega kao temeljnoga ljudskog dinamizma, vitalne sile s kojom junaci gotovo da postaju sveci i o kojima *svidoče i Turci i Bošnjaci* (104), *svjedoče krajine rvatske, još i mudre krajine talijanske* (127) itd. Čini se da je upravo »sakralizacija« junaka svrha nagomilane hiperbolizacije, katkad možda i pretjerane, ali namjerno provedene s ciljem ne samo isticanja već i poticanja junaštva. Konkretna junačka djela pojedinaca, promatrana kao cjelina, stvaraju vrlo živu sliku univerzalnoga toposa slobode, čija težnja za ostvarivanjem povezuje vremena svih civilizacija. Premda je u biti nedoseziva, težnja za slobodom je vječno intrigantna i zato mnogim naraštajima privlačna.

ZAGLAVAK

Ono što je, dakle, »pučko« u *Razgovoru ugodnomu,* jest konačan cilj Kačićeva stvaralaštva doseziv na temelju prikazanih motiva. Iako se na prvi pogled *Razgovor ugodni* doima jednostavnim i poletnim, osobito glede autorove afirmacije odnosa prema narodnoj pjesmi, djelo je znalački i zahtjevno oblikovano s naglašenom prosvjetiteljskom namjerom, kakvu već imaju raniji tekstovi srednjovjekovnih zbornika. Ona se u ovom slučaju iskazuje prikrivenim propovjedničkim elementima s primatom neuništivosti duhovne baštine nad prolaznom materijalnom.[10] Kačićevo isticanje etničkih načela pred načelima drugih vjeroispovijedi, tj. njegov gotovo izvanvremenski stav u pitanju vjerske tolerancije, koja je i danas jedno od gorućih civilizacijskih pitanja, osigurao mu je primat u pučkom prosvjetiteljstvu u Dalmaciji, što je postalo razvidno već nakon prvih objavljivanja njegova *Razgovora ugodnoga,* a i kasnije.

Fra Andrija Kačić, dakle, samo nastavlja započeti posao prethodnika u prosvjećivanju svoje pastve, no s tom razlikom što je njegov odnos prema puku i vjeri daleko širih nazora, a ono što on nudi puku prelazi vremenske granice, pokazujući koliko su vrline univerzalne u vremenu i prostoru.

9. Usp. *Pohvala Juditi* (Jud 15,8-10).

10. Kroz sveukupno Kačićevo stvaralaštvo ogleda se svrha rada većine kasnijih pučkih pisaca, a to je borba protiv zaborava (Zečević 1978, 446).

LITERATURA

Biblija, 1991., Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

JOSIP BRATULIĆ, 1985.: *Žitja Konstantina Ćirila i Metodija i druga vrela.* Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

JOSIP BRATULIĆ, 1996.: *Hrvatska propovijed.* Zagreb: Matica hrvatska.

STIPE BOTICA, 2003.: *Andrija Kačić Miošić.* Zagreb: Školska knjiga.

BERNADETTE CABOURET, 2004.: »La religion des Grecs«, u: *De Zeus* à *Allah. Les grandes religions du monde méditerranéen.* Nantes: Édition du temps, 13-51.

JEAN CHEVALIER - ALAIN GHEERBRANT, 1983.: *Rječnik simbola.* Zagreb: Mladost.

DAVOR DUKIĆ, 2004. *Sultanova djeca.* Zadar: Thema.

KARLO ETEROVIĆ, 1922.: *Fra Andrija Kačić Miošić na temelju novih istraživanja.* Preštampano iz »Nove revije«. Dubrovnik.

HER, 2002.: *Hrvatski enciklopedijski rječnik.* Zagreb: Novi Liber.

EDUARD HERCIGONJA, 1983.: *Nad iskonom hrvatske knjige.* Zagreb: Liber.

ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ, 1889.: *Razgovor ugodni naroda slovinskoga.* Zagreb.

TOMO MATIĆ, 1956.: *Andrija Kačić Miošić. Razgovor ugodni naroda slovinskoga.* Djela hrvatskih pisaca. Zagreb: Zora.

RJAZU, 1962-1966.: *Rječnik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.* dio XVIII. Zagreb.

DIVNA ZEČEVIĆ, 1978.: »Pučki književni fenomen«. U *Povijest hrvatske književnosti.* knj. 1. Zagreb: Liber Mladost, 357-655.

DIVNA ZEČEVIĆ, 1993.: *Strah Božji. Hrvatske pučke propovijedi 18. stoljeća.* Zagreb: Izdavački centar Otvorenog sveučilišta i Institut za etnologiju i folkloristiku.

LUKA ZIMA, 1988.: *Figure u našem narodnom pjesništvu.* Zagreb.

ANDREA ZLATAR, 2000.: *Ispovijest i životopis. Srednjovjekovna autobiografija.* Zagreb: Antibarbarus.

PAUL ZUMTHOR, 1987.: *La lettre et la voix.* Paris.

SUMMARY

FOLK INTENTIONS IN KAČIĆ'S PLEASANT CONVERSATION

Approaching to Kačić's Pleasant Conversation in the context of folk literature we have been led by three basic concepts: sermon, fear of God and heroism presenting the focus of this research. These concepts highlights the inner quality of Conversation as a folk literary work with universal parameters through which a strong relationship is established between the author belonging to a stable notion of then and the recipient who unites the notions then and now, which present the basic and rooted literary connection with Latin literary tradition of Kačić's time. Pleasant Conversation is not one of a sequence of images of Turks in Croatian turkological history (Dukić,2004), but it is rather, perhaps, the most important literary moment in Croatia which confronts the concept of heroism to that of crime where the concept of tolerance and its dosage has a crucial role. It is a topic to discuss even nowdays.

FRA ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ U AMERICI

FRA HRVATIN GABRIJEL JURIŠIĆ
Franjevački samostan
Sinj, Šetalište kard. A. Stepinca 1

UDK: 821.163.42.09 Kačić Miošić, A.
271.3:655.4(7/9=163.42)(082)
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 9. XI. 2007.

U članku je upozoreno da su hrvatski iseljenici u Ameriku, uz ostalo, nosili i pjesme fra Andrije Kačića. Znanstvenici su pisali o Kačiću i njegovim pjesmama. Proslavljena je 250. obljetnica njegova rođenja (1954.). U toj je prigodi I. Meštrović izradio *spomenik*, a objavljeni su *»Razgovor ugodni«* i Zbornik *»Dva jubileja«*. O 300. obljetnici rođenja (2004.) održano je više predavanja i predstavljanja knjiga. Ostvaren *međunarodni simpozij* o Starcu Milovanu u Torontu i održano nekoliko predavanja na 36. međunarodnom susretu slavista u Bostonu.

Ključne riječi: *fra Andrija Kačić, Razgovor ugodni, prijevodi pjesama, jubileji, tiskane knjige, spomenik, simpozij, predavanja.*

UVOD

Fra Andrija Kačić nije osobno bio u Americi, jer je u njegovo doba to bilo za većinu Europljana neostvarivo putovanje. K tome kao siromašni redovnik o tome nije mogao ni sanjati, jer su na takva putovanja išli samo oni koji su kao misionari, tj. navjestitelji »Radosne vijesti«, propovijedali Evanđelje poganskim narodima.

No, iako fra Andrija nije osobno bio u Americi, ipak je po svojim djelima, a u prvom redu po »Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga«, s mnogim hrvatskim iseljenicima bio nazočan u »novomu svijetu«. Navodimo nekoliko podatka, koji svjedoče da su Kačićeve pjesme prevođene na engleski, da je jedno izdanje »Pismarice« tiskano u Chicagu, da su znanstvenici o Starcu Milovanu pisali, da je održan znanstveni skup u Sveučilišnoj knjižnici u Torontu u prigodi 300. obljetnice rođenja proslavljenoga pjesnika, kao i neke druge događaje, koje navodimo kronološkim redom.

NEKI »KAMENČIĆI« U AMERIČKOM MOZAIKU STARCA MILOVANA

Iznijet ćemo samo nekoliko podataka, a svakako ih ima puno više vrijednih pažnje, ali ovdje ne će biti navedeni. Ovo je samo pokušaj da se upozori na određeni »način života« ili »prisutnosti« fra Andrije Kačića Miošića u Južnoj i Sjevernoj Americi. Dakle, ovo nije sve i nije konačna riječ. Ovo je samo dio mogućega »mozaika«.

1. Peru

Fra Petar Sikavica[1] upozorio je pisca ovih redaka na obitelj *Josipa i Ivane Sršen* iz Biloga Vira kraj Metkovića, koja je i 1936. god. doselila u južnoamaričku državu Peru.[2] Tu su stvorili uzornu farmu »La Esperanza« (Nada) i sretno živjeli. Sagradili su kapelicu u čast Velikoj Gospi i posebno su štovali Čudotvornu Gospu Sinjsku. Biskup iz grada Huacho bio je obiteljski prijatelj i divio se kako su iskreno pobožni prema Gospi.

Ivana je znala napamet mnoge pjesme iz Kačićeva »Razgovora ugodnoga« fra Andrije Kačića pa ih je često pred cijelom obitelju pjevala. Šteta je da se o toj ženi i njezinoj obitelji više ne zna!

Ali i taj mali podatak svjedoči što je hrvatskim iseljenicima značila »Pismarica« Starca Milovana i koliko im je pomagala čuvati hrvatsku nacionalnu svijest i hrvatski jezik.

Sličnih je slučajeva bilo bezbroj.[3]

2. Indija

Na drugom kraju svijeta, gotovo je cijeli život proveo o. Ante Gabrić (+1988.), isusovac, kao misionar u Bengaliji (Indija). Među njegovim knjigama nalazila se je i »Pismarica« Starca Milovana.[4] Na knjizi je pečat sa stiliziranim Kristovim monogramom (IHS) i natpisom: *»Statio S. Theresiae a Jesu Inf. Basanti.«* Dakle, Postaja (misijska) sv. Terezije od Djeteta

1. Fra Petar Sikavica (Baška Voda, 30. VII. 1923. - Omiš, 11. XI. 2008.), franjevac Provincije Presvetoga Otkupitelja, cijeli život župnik, marljivi pastoralni djelatnik, graditelj, pokretač i urednik lista »*Tomislavljevo«* (1970.-1975.). List izlazi i danas. Objavio je u dva izdanja knjigu *»Moglo je biti i gore.* Sjećanja na Drugi svjetski rat i poratno doba« (Živogošće, 1998, 194; 2003, 212).

2. DRAGO BALVANOVIĆ, *Peru,* putopisi, običaji, sudbine, Banjaluka 2002, 235-236.

3. Kad je Zbornik «Kačić» 1983. godine izdao novo ilustrirano izdanje *«Razgovora ugodnoga naroda slovinskoga»*, župnici hrvatskih župa (misija) u velikim njemačkim gradovima (npr. Berlinu, Frankfurtu, Kölnu, Münchenu, ili Stuttgartu) raspačali su među našim radnicima «na privremenom radu u inozemstvu» u svakom od tih gradova po 400 primjeraka Kačićeve «Pismarice».

4. O. ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga.* Pismarica za narod i škole. Priredio Ivan Šarić, Knjižara St. Kugli, Zagreb s. a. (1926.), 91+3, ilustrirano.

Isusa u Basantiju. O. Ante je svojom rukom napisao: »Bengalija - India 1939. Ante Gabrić S. J. dobio od pr(?) Josipa (prezime nečitljivo) prosinac 1938.« Knjigu mi je prije više godina darovao ugledni isusovac s napomenom da ćemo je mi fratri bolje čuvati…

Eto, i u onda dalekoj Indiji, naš je o. Ante, misionar, u trenutcima predaha od svojih misionarskih poslova, pronalazio malo slobodna vremena, uzimao u ruke Kačićevu »Pismaricu« i osjetio dah domovine Hrvatske pohranjen u pjesmama Starca Milovana, npr. »Pisma od bana Zrinovića…«, ili »Pisma prva od vitezova ungarskih i hrvatskih… prikazana prisvitloj gospodi zagrebskoj, za srčene ljubavi vikovičnju spomenu.«

Možda se je uputno sjetiti jednoga drugog velikog isusovca, sv. Franje Ksaverskoga (+1552.), koji je kao misionar u Indiji i Japanu sa sobom nosio jednu drugu knjigu jednoga drugog Hrvata. Bila je to *»Institutio de bene beateque vivendi* - Upućivanje u čestit i blažen život…« našega velikog Splićanina Marka Marulića.[5]

3. Znanstvenici

Fra Andrija Kačić je i na drugi način bi nazočan u Americi. Tako je *Serafin Topić,* brodovlasnik s Visa, preveo nekoliko kitica iz Kačićeve »Pismarice«, koje je R. F. Burton objavio 1879. godine u časopisu »Journal of the Royal Geographical Society of London«. To su prvi stihovi Starca Milovana koji su prevedeni i objavljeni na engleskom jeziku.[6]

Znanstvenik William R. Morfill još 1883. god. ustvrdio je da je fra Andrija Kačić Miošić bio *čovjek ispred svoga vremena* pa je čak upozorio na najvrjedniju Kačićevu značajku, da je naime budio interes za narodnu književnost i *njegovo književno prethodništvo romantizmu*.[7]

Iako svi znaju za Božju zapovijed: »Ne ukradi!«, ipak je Chedo Mijatovich u svojoj knjizi »Servia and the Servians« (1908.) jedno poglavlje naslovio »Srpski pjesnici Dalmacije«, u kojemu je pobrojio sve stare hrvatske književnike od Marka Marulića i Hanibala Lucića do Ivana Gundulića i Junija Palmotića, »posljednjega velikog pjesnika dalmatinskoga dijela srpskog naroda«. Tako se je i fra Andrija Kačić Miošić – ni kriv ni dužan - našao »među srpskim pjesnicima«. Mijatovich mu je posvetio više od jedne stranice teksta, kao nijednomu drugomu.[8] Tek će Ante Kadić pola

5. MILAN PAVELIĆ, *Učitelj svete umjetnosti.* O 400. god. smrti Marka Marulića, Zagreb 1924, bilj. 50.

6. v. VINKO GRUBIŠIĆ, Recepcija Kačićeva «Razgovora ugodnoga naroda slovinskoga» u zemljama engleskoga jezika, u ovom Zborniku, str. 26.

7. Isto mjesto.

8. Isto mjesto.

stoljeća kasnije (1954.) »vratiti« Starca Milovana njegovu hrvatskom narodu i hrvatskoj književnosti.[9]

4. Syracuse

Kako su se približavala dva velika kulturna jubileja - 250. obljetnica rođenja fra Andrije Kačića (1704.-1954.) i 100. obljetnica da je Franjevačka klasična gimnazija u Sinju dobila pravo javnosti (1854.-1954.), a komunističke su se vlasti i na dalje neprijateljski odnosile prema Katoličkoj Crkvi, jedna je i druga obljetnica vrlo skromno proslavljena u Domovini.[10]

U takvim političkim i društvenim (ne)prilikama, ondašnji gvardijan »Kačićeva samostana« u Zaostrogu bio je fra Karlo Jurišić, koji je smatrao da bi suradnja s američkim Hrvatima mogla pomoći da se jubilej Starca Milovana dostojno obilježi.

Zamolio je Ivana Meštrovića, svjetski poznatoga umjetnika, da izradi spomenik Starcu Milovanu, koji bi u prigodi jubileja trebalo postaviti u Bristu, rodnom mjestu proslavljenoga pjesnika. Meštrović je rado udovoljio molbi, u svomu ateljeu na Sveučilištu Notre Dame u Syracuse (USA) izradio spomenik, darovao ga fratrima i Brišćanima te je uskoro gipsani model stigao u Domovinu. No, trebalo je puno vremena, truda i upornosti kako bi se prikupila sredstva, da se spomenik odlije u bronci i postavi ispred Župske crkve u Bristu, što je i ostvareno 30. rujna 1960. godine.[11]

---

9. ANTE KADIĆ, Današnje značenje Kačića Miošića. Prigodom 250. god. njegova rođenja, 1704.-1954., *Hrvatska revija,* IV/1954, 2, 119-123**;** ISTI, The importance of Kačić Miošić, *Slavic and East European Journal,* XVI/1958, 2, 109-114; ISTI, *Domovinska riječ.* Književno-povijesni ogledi, München-Barcelona 1978, 98-103.

10. Potrebno je upozoriti da su u prigodi jubileja Franjevačke klasične gimnazije u Sinju, jer se nije mogla u Hrvatskoj tiskati, hrvatski fratri u Rimu objavili knjigu: FRA STANKO MILOVANOV (fra Stanko Petrov), *Pod okriljem Majke od Milosti.* Spomen-vijenac k stogodišnjici prve hrvatske gimnazije u Dalmaciji u Sinju, Rim 1955, 77. Budući da je taj spjev prilagođen za scensko izvođenje, doživio je praizvedbu u prigodi jubileja u Sinju 12. XII.1954. godine. Opis skromne proslave, v. Stogodišnjica naše Gimnazije, *Vjesnik Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja* (dalje: Vjesnik Provincije*),* IV/1955, 1-2, 5-7. Spomen-vijenac je izvođen i kasnije, npr. 1974. godine, kad je upriličena proslava 120. obljetnice da je Gimnazija dobila pravo javnosti, v. opis proslave, *Žarište*, list Franjevačke gimnazije i Sjemeništa u Sinju, II/1974, 3, 7-12.

11. F. JOSIP SOLDO, Meštrovićev Kačić u Bristu, *Mogućnosti,* XXX/1983, 10-11, 890-894; FRA KARLO JURIŠIĆ, Meštrovićeva pjesma i spomenik Kačiću*, Kačić,* XVI/1984, 287-346 (Pisma K. Jurišić - I. Meštrović, 340-345).

5. Chicago

Slavlje u prigodi 250. obljetnice rođenja fra Andrije Kačića Miošića održano je u Chicagu, 8. kolovoza 1954. godine. Svečanu sv. Misu u crkvi Presvetoga Srca Isusova održao je uz prigodnu propovijed dr. fra Karlo Balić, predsjednik Međunarodne marijanske akademije u Rimu. U poslijepodnevnom slavlju nastupili su: dr. fra Karlo Balić, Stanislav Borić, dr. fra Dominik Mandić i drugi, a skup su pozdravili u ime Slovenaca Mirko Geratić, urednik »Slovenske Države«, i Vladimir Mauko, predsjednik »Slovenske narodne zveze« u Kanadi.[12]

Prije spomenuti fra Karlo Jurišić, gvardijan u Zaostrogu, predložio je Stanislavu Boriću, Brišćaninu koji je živio blizu Chicaga, da bi bilo dobro objaviti izbor pjesama iz Kačićeva »Razgovora ugodnoga naroda slovinskoga« i ponuditi američkim Hrvatima. Izbor pjesma obavio je fra Karlo u Zaostrogu, a S. Borić priredio izdanje, koje je objavljeno u Franjevačkoj tiskari u Chicagu 1954. godine.[13] Ivan Meštrović, hrvatski kipar svjetskoga glasa, napisao je nadahnuti »Predgovor«, u kojemu je izlio dio svoje duše i svoje misli o Starcu Milovanu, hrvatskom narodu, njegovoj prošlosti i budućnosti.[14]

Budući da je to izdanje »Razgovora ugodnoga« objavljeno u Americi, da je samo mali broj primjeraka stigao u Domovinu i da je otada prošlo dosta vremena, smatramo potrebnim donijeti cijeli sadržaj, da bi čitatelji o toj knjizi bili dostatno informirani:

Sadržaj

Bratu štiocu (Kačićev predgovor prvomu izdanju RU) 5
Pripoljubljenomu štiocu (Predgovor drugomu izdanju) 6
Ivan Meštrović,
Uvod 7
Stanislav Borić,
Život i rad fra Andrije Kačića Miošića 9
Nekoliko natpisa u Zaostrogu i Bristu u čast Kačiću 17
Stjepan Buzolić,
Himna Kačiću 18
Ivan Meštrović Gabrilović,
Završetak duge pjesme 18

12. *Dva hrvatska jubileja,* 117-119; v. bilj. 18.

13. FRA ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ, *Razgovor ugodni.* Probrane pjesme, Chicago 1954., 148.

14. Predgovor Ivana Meštrovića v. V. BUBRIN, Fra Andrija Kačić Miošić i Ivan Meštrović, u ovomu Zborniku, str. 102-104.

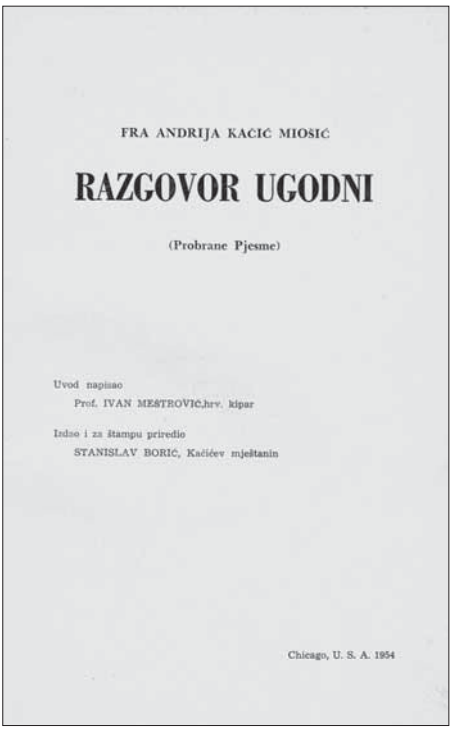
FRA ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ

RAZGOVOR UGODNI

(Probrane Pjesme)

Uvod napisao
Prof. IVAN MEŠTROVIĆ,hrv. kipar

Izdao i za štampu priredio
STANISLAV BORIĆ, Kačićev mještanin

Chicago, U. S. A. 1954

Vanjska i nutarnjna naslovna stranica »Razgovora ugodnoga« (Chicago 1954.)

Ivan Rendić,
Kačićev spomenik (slika i bilješka) 19
Izbor iz pjesama 20
Najposlidnji razgovori Starca Milovana s bratom štiocem (Pogovor 2. izdanju). 132
Popis izdanja Razgovora ugodnoga u vremenskom redoslijedu (nabrojeno 46) 135
Stanislav Borić,
Brist - kolijevka Starca Milovana 136
Franjevci iz Brista 138
Neki znameniti i zaslužni franjevci Provincije Presv. Otkupitelja u Dalmatinskoj Hrvatskoj 141
Rječnik nepoznatih riječi 144
Sadržaj 147

Knjiga je ilustrirana.

Chicago nije na tome ostao. Poslije 50 godina, u prigodi 300. obljetnice rođenja fra Andrije Kačića Miošića (1704.-2004.) fra Jozo Grbeš, župnik Župe sv. Jeronima u Chicagu, za svetkovinu Velike Gospe pozvao je fra Gabrijela Jurišića, urednika Zbornika »Kačić«, da predvodi tradicionalno slavlje Čudotvorne Gospe Sinjske, koju ta Župa i svi Hrvati toga velegrada i okolice svake godine vrlo svečano slave bogoslužjima, trodnevnicom, veličanstvenom procesijom ulicama grada i raznim kulturnim, društvenim i sportskim zbivanjima.[15]

Fra Gabrijel je (16. VIII. t. g.) posjetio »Hrvatski etnički institut«, koji su osnovali hercegovački fratri. Institut već više desetljeća prikuplja knjige, arhivisku građu i drugu dokumentaciju (npr. filmove) o Hrvatima u Americi i uopće o hrvatskoj kulturi, a bavi se i izdavačkom djelatnošću. Gost iz Domovine predao je fra Ljubi Krasiću, ravnatelju Instituta, za knjižnicu više izdanja Zbornika »Kačić«, spmen-medalju fra Andrije Kačića, rad akad. kipara Damira Mataušića i kopiju filma o Starcu Milovanu, koji je snimljen u prigodi velikoga Kačićeva jubileja. Godišnjak Instituta obilježio je »Kačićevu godinu« s dva priloga.[16]

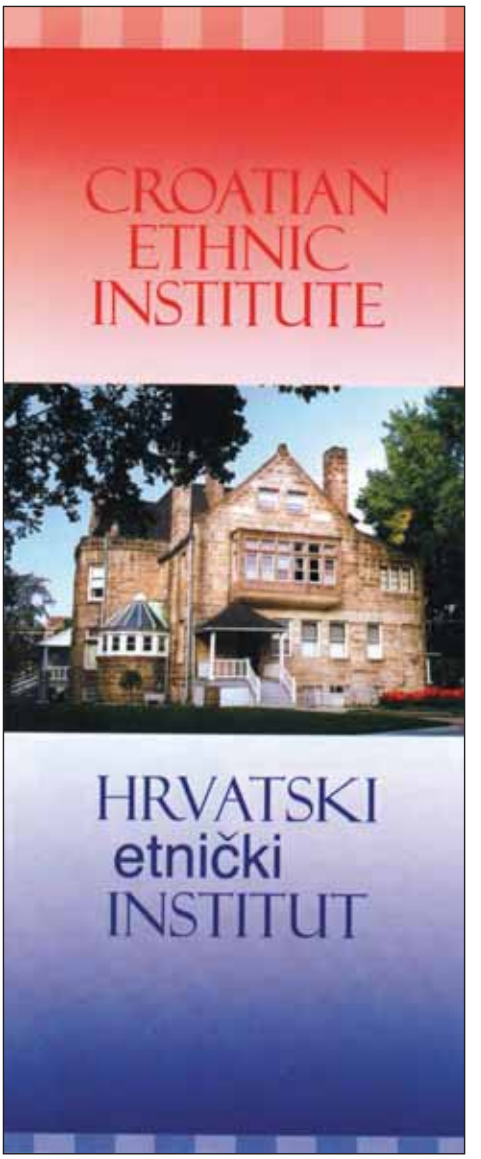

15. FRA GABRIJEL JURIŠIĆ, Gospa Sinjska u Chicagu, *Gospa Sinjska,* XXXI/2004., 3, 12-14; Slavlja 300. obljetnice rođenja i sv. krštenja fra Andrije Kačića Miošića (1704.- 17. IV. -2004.), *Vjesnik Provincije,* LIII/2004, 4-5, 287.

16. Fra Andrija Kačić Miošić - tristota obljetnica rođenja 1704.-2004., *Vraćanje kući - Coming home*, hrvatski kalendar 2005. - Croatian almanac 2005. (Chicago), LXII/2005., 108-110; IVAN MERŠTROVIĆ, Uvod - Introduction (hrvatski i engleski), objavljen u izdanju *»Razgovora ugodnoga«,* Chicago 1954. 7-8), *Isto,* 111-115.

Posebno treba istaknuti da je o. Župnik Župe sv. Jeronima s drugim franjevcima u programu predvidio i obilježavanje »Godine fra Andrije Kačića Miošića«.[17]

U dvorani Župe (20. VIII. 2004.) održana je *»Večer fra Andrije Kačića«.* Nastupili su župnik fra Jozo i fra Gabrijel, koji je održao predavanje o fra Andriji kao uzornom redovniku i svećeniku, izvrsnom profesoru filozofije i teologije, narodnom prosvjetitelju i njegovoj smrti koja ga je zatekla kao aktivnoga djelatnika kršćanskog karitasa.

Predavač je ujedno podsjetio da je baš prije pola stoljeća u gradu Chicagu Stanislav Borić, mještanin Starca Milovana, objavio Kačićev »Razgovor ugodni«. Kako je već spomenuto, za to je izdanje Predgovor napisao Ivan Meštrović. Melkior Mašina, predsjednik »Hrvatske katoličke zajednice«, donio je 20-ak primjeraka toga izdanja i podijelio nazočnima.

Gost iz Domovine predstavio je slušateljima monografiju dr. Stipe Botice o Starcu Milovanu i primjerak monografije kao i neka druga izdanja Zbornika »Kačić« predao o. Župniku za župsku knjižnicu. Nazočni su postavljali predavaču više pitanja ne samo o Starcu Milovanu, nego i o političkim i kulturnim prilikama u Domovini, na koja je on rado odgovarao.

Na toj »Kačićevoj večeri« uz o. Župnika i Kapelana i više župljana bili su nazočni: fra Marko Puljić, kustod Hrvatske franjevačke kustodije Sv. Obitelji u USA i Kanadi, Zorica Matković, generalna konzulica Republike Hrvatske u Chicagu, dr. fra Ivan Šarčević, dekan Franjevačke teologije u Sarajevu, i drugi.[18]

17. Franjevci Provincije Presvetoga Otkupitelja (Split) predložili su Ministarstvu prosvjete i športa Republike Hrvatske da 2004. godinu proglasi »Godinom fra Andrije Kačića Miošića«, jer se navršava ravnih 300 godina od njegova rođenja i sv. krštenja (1704 . -17. IV. - 2004.). Ministarstvo je dopisom od 27. XI. 2003. obavijestilo Zbornik »Kačić« da je prijedlog prihvaćen i da je 2004. godinu proglasilo »Kačićevom godinom«. V. *Franjevci svomu bratu fra Andriji Kačiću.* Kalendar slavlja 300. obljetnice rođenja i sv. krštenja fra Andrije Kačića Miošića (1704. - 17. IV. - 2004.), Split 2004, 21.

18. Usp. Zanimljivo predavanje, *Parish Bulletin - Župni vjesnik,* glasnik Hrvatske župe sv. Jeronima (Chicago), 15. VIII. 2004, 5; Večer fra Andrije Kačića u Chicagu, *IKA,* 2004, 34, 20 (25. VIII. 2004.);

6. Buenos Aires

Na drugom kraju Amerike, u Argentini, u to doba djelovao je dr. fra Metod Kelava.[19] On se je osjetio se pozvanim, kao član Provincije kojoj »pripadaju« spomenuti jubileji, da ih na doličan način obilježi. Budući da su komunističke vlasti zabranile sav katolički tisak u Domovini, pa i glasilo Svetišta Gospe Sinjske, fra Metod je pokrenuo i uređivao u Buenos Airesu novi niz glasnika pod dvojezičnim naslovom *»Gospa Sinjska - Nostra Señora de Sinj«*.[20]

Argentinsko izdanje glasila »Gospa Sinjska«

Uputno je upozoriti da je glasnik donio članak u kojemu je upozoreno na dva velika slavlja koje će se održati u lipnju: »Hrvatsko Antunovo«. Dakle, proslava blagdana sv. Antuna Padovanskoga i *»Dan hrvatskih mučenika«*. O tome Danu glasnik piše: »Dan hrvatskih mučenika neka nas u prvom radu podsjeti na velike žrtve, koje su ovi mučenici podnieli… Hrvatski mučenici ostaju nam trajan uzor nesebične, žarke ljubavi za domovinu, spremnosti za nju,

---

FRA GABRIJEL JURIŠIĆ, Ostala slavlja, *Vjesnik Provincije,* LIII/2004., 4-5, 287. - O Župi v. *Hrvatska katolička župa sv. Jeronima - Devedeseta obljetnica - Ninetieth Anniversary St. Jerome Croatian Catholic Church*, Chicago, Illinois, 6. listopada 2002, 190. Inače o djelovanju hrvatskih franjevaca u Americi v. FR. ROBERT JOLIĆ-FR. JOZO GRBEŠ, *Stoljeće vjernosti - A century of fidelity.* Jubilarna spomenknjiga o franjevcima Hrvatske franjevačke kustodije Svete Obitelji za Ameriku i Kanadu..., Chicago 2000, 237 (dvojezično: hrvatski i engleski, ilustrirano).

19. Dr. fra Metod Kelava (Hrvace, 30. XII. 1913. - München, 2. V. 1991.), franjevac Provincije Presvetoga Otkupitelja. Doktorirao je u Rimu i 1947. god. odselio u Argentinu. Izdavao je argentinsko izdanje glasila *»Gospa Sinjska«,* uredio spomenicu *»Dva hrvatska jubileja«* i bio profesor na Teologiji argentinskih franjevaca. Iz Argentine se je vratio u Europu i od 1966. god. bio je župnikom u nekoliko župa hrvatskih radnika »na privremenom rada u inozemstvu«.

20. *»Gospa Sinjska - Nuestra Señora de Sinj«.* List je počeo izlaziti kao mjesečnik u Buenos Airesu 1948. i izlazio do Božića 1950. Godine. Urednik je bio dr. fra Metod Kelava. Jedan uvezani primjerak trogodišta čuva se u knjižnici Franjevačkoga samostana u Sinju.

za dobro naroda žrtvovati se, dati svoje tjelesne i umne snage u rad za ostvarenje slobode i nezavisnosti.«[21]

Uredničko iskustvo s tim glasilom pomoglo mu je da okupi suradnike, organizira proslavu jednoga i drugog jubileja (Starca Milovana i Gimnazije u Sinju) i da poslije slavlja objavi Zbornik »Dva hrvatska jubileja«.[22]

Kako je taj Zbornik u Hrvatskoj manje poznat i zainteresiranima gotovo nedostupan, donosimo njegov sadržaj:

Sadržaj:

O. Karlo Balić,
Predgovor 5
Dr. fra Petar Čapkun Delić,
Hrvatska Franjevačka provincija Presvetoga Otkupitelja 7
Ivan Grubiša,
Luč u tami. K 250. godišnjici rođenja Starca Milovana 18
Marko Sinovčić,
Dva hrvatska jubileja 19
Duško Kalebić,
Povodom 250. godišnjice rođenja fra Andrije Kačića Miošića 23
Iz Kačićeve proze. 44
Olga Osterman,
Kačić - pjesnik junaštva i viteštva 45
Mirko Kovačec,
Cijenjenom Uredništvu Spomen-knjige – Buenos Aires. 51
Mirko Kovačec,
Pokoj tebi, Starče Milovane! (skladba) 52

21. Usp. G. m., U povodu dviju hrvatskih proslava, *Gospa Sinjska - Nuestra Señora de Sinj,* XXIV/1950, 6, 4-5. - Trebalo je, smatramo, upozoriti da je Uredništvo lista »Gospa Sinjska« u dalekoj Argentini, davne 1950. godine, pozvalo prognane i izbjegle Hrvate iz domovine da u Svetištu B. D. Marije u Lujanu proslave *»Dan hrvatskih mučenika«*. Također je vrijedno zapaziti i članak: JOSIP BALJKAS, Najbolji među najboljima. Nadnaslov: U spomen palih hrvatskih sveučilištarca, *Gospa Sinjska,* XXIV/1950, 11-12, 5-9. Da bi ta ideja o štovanju hrvatskih mučenika dobila »pravo javnosti« i da bi se ostvarila, predložio je msgr. Mile Bogović, biskup gospićko-senjski, da se u slobodnoj, nezavisnoj i demokratskoj Hrvatskoj na Udbini sagradi *Crkva hrvatskih mučenika* i da se u toj Crkvi na poseban način slave *svi hrvatski mučenici,* koji su prolili svoju krv i položili živote za svetu vjeru kršćansku i domovinu Hrvatsku. O ideji i gradnji v. *Hrvatska vjernost*, glasilo Crkve hrvatskih mučenika na Udbini, koje je 2006. god. pokrenula i izdaje Biskupija gospićko-senjska (Gospić, Senjskih žrtava 36).

22. *Dva hrvatska jubileja.* Spomen-knjiga povodom 250. god. rođenja fra Andrije Kačića Miošića (1704.-1954.) i 100. god. prve gimnazije s nastavnim hrvatskim jezikom (Sinj, 12. XII. 1584. - 12. XII. 1954.), Buenos Aires 1955, 144. Zbornik je ukrašen brojnim slikama.

DVA HRVATSKA JUBILEJA

SPOMEN-KNJIGA

POVODOM

250-GOD. RODJENJA Fra ANDRIJE KAČIĆA MIOSIĆA
(1704.—1954.)
I
100-GOD. PRVE GIMNAZIJE S NASTAVNIM HRVATSKIM JEZIKOM (SINJ, 12. XII. 1854. — 12. XII. 1954.)

UREDIO I IZDAO:
Dr. Fra METOD KELAVA

BUENOS AIRES
1955

Vanjska i nutarnja naslovna stranica zbornika »Dva hrvatska jubileja« (B. Aires 1954.)

Dr. fra Metoda Kelava,
Sinj 55
Ante Vikario,
Stoljetna baklja. Posvećeno 100-godišnjici Sinjske gimnazije 65
Marko Sinovčić,
Franjevačka klasična gimnazija u Sinju. 66
Dr. Zlatko Tanodi,
Djelovanje dalmatinskih franjevaca za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom godine 1797. i 1861. 79
Dr. fra Mirko Čović,
Despotov doprinos hrvatskoj književnosti. 96
Zvonko Mustapić,
Knjižnice i zbirke Franjevačke gimnazije 103
Fra Ilija Despot,
K proslavi 50-godišnjice Franovačkoga hrvatskog gimnazija u Sinju 109
Stipe Matijević,
Par crtica iz susreta s ocima franjevcima. 111

Dr. fra Metoda Kelava,
Odjek u proslavama 117
Fra Jozo Mikulić,
Čudotvorna Gospa Sinjska i ustrajnost u vjeri. 126
Fra Bonifacije Šipić,
Čudotvorna Gospa Sinjska među svojim Hrvatima u svijetu 133
Dr. fra Metoda Kelava,
Gradnja Hrvatskoga zavjetnog svetišta u čast
Čudotvornoj Gospi Sinjskoj. 139
Sadržaj 144

Nekadašnji učenici Franjevače klasične gimnazije u Sinju: Duško Kalebić, fra Metod Kelava, Zvonko Mustapić i Marko Sinovčić sačinjavali su Odbor, koji je organizirao zajedničku proslavu obaju jubileja s vrlo bogatim programom. Tiskan je posebni letak i pozivnica. Svečanu sv. Misu s »Te Deum« slavio je fra Metod u crkvi San Pedro Telmo, a u župskoj dvorani održana je akademija u čast »dva hrvatska jubileja« - 250. obljetnice rođenja fra Andrije Kačića i 100. obljetnice javnosti Franjevačke gimnazije u Sinju. Predavanje je održao Marko Sinovčić, nekadašnji učenik Gimnazije u Sinju, a nastupila su dva zbora i folklorna skupina koja je izvela hrvatska narodna kola i plesove.[23]

O proslavi su opširno pisali razni hrvatski listovi, npr. »Hrvatska«, »Danica«, »Glas sv. Antuna«, »Ave«, »Naša nada«, »Hrvatska revija«, »Hrvatska misao« i drugi.[24]

Članovi Odbora su zaključili da treba izdati »Spomen-knjigu« o proslavi »dvaju hrvatskih jubileja«, što je sljedeće godine i ostvareno.[25]

7. Vancouver

U Vancouveru svake godine za blagdan sv. Nikole Tavelića održava se kulturna manifestacija *»Tjedan hrvatske knjige«* (THK), koju organizira »Društvo prijatelja Matice hrvatske«.[26]

Tako je u nedjelju 14. XI. 2004. godine svečanu sv. Misu i propovijed održao fra Hrvatin Gabrijel Jurišić, a poslije svečanosti u crkvi svi su se našli u župskoj dvorani, u kojoj je otvoren »THK«. Zbor »Jele« otpjevao je kanadsku i hrvatsku himnu. Nastupili su: Crkveni zbor i VIS »Dobri dečki«

23. *Dva hrvatska jubileja,* 117- 119.

24. *Isto,* 122.

25. *Isto,* 123; v. bilj. 22.

26. O djelovanju Društva v. *Društvo prijatelja Matice hrvatske,* »25«, Vancouver, Canada, s. a. (1997.), 137+ nepaginiranih (28).

kao i recitatori koji su krasnoslovili pjesme Starca Milovana kao i druge. Fra Gabrijel je svima prenio pozdrave iz Domovine, prikazao društvene, kulturne i političke prilike u Domovini i održao predavanje »Fra Andrija Kačić, uzorni redovnik, profesor i pisac, prosvjetitelj i karitativni djelatnik«. Također je predstavio nekoliko knjiga koje je odnio iz Domovine: Zbornik »Kačić« (br. 34), monografiju dr. Stipe Botice o fra Andriji Kačiću Miošiću, »Kristu suobličen«, monografiju dr. fra Vicka Kapitanovića o sluzi Božjemu fra Anti Antiću i »Franjevci svomu bratu fra Andriji Kačiću«, izdanu u prigodi 300. obljetnice rođenja velikoga pjesnika i prosvjetitelja. Druge je večeri održao predavanje »Blaženi Alojzije Stepinac, kardinal, mučenik za vjeru i narod, žrtva komunističke mržnje«, a treće »Mali musliman - veliki fratar« o fra Lovri Šitoviću, uzornom redovniku, profesoru i piscu. Svake su večeri nastupali zborovi i recitatori, a prezentirano je i više knjige.[27]

Hrvatska župna crkva Prečistoga Srca Marijina u Vancouveru (1969.)

27. V. Vancouver: »Tjedan hrvatske knjige«, *Vjesnik Provincije,* LIV/2005, 2, 80-81*; Deset Godišnjica Hrvatske Župske Crkve Srca Marijina u Vancouveru, B. C. - Kanada - Tenth Anniversary of the Croatian Roman Catholic Parish Church of The Immaculate Heart of Mary in Vancouver, B. C. - Canada*, Vancouver 1979, 184.

I na postaji »Vancouver Radio Hrvatska« fra Gabrijel je održao jednosatnu emisiju o fra Andriji Kačiću, njegovu prosvjetiteljskom djelovanju u Hrvatskoj kao i o prijevodima njegovih pjesama na strane jezike.

8. Kitchener

U subotu, 20. XI. 2004. godine, poslije sv. Mise, u dvorani Hrvatske župe Svete Obitelji Kitcheneru,[28] fra Miro Grubišić, župnik, predstavio je vjernicima fra Gabrijela, koji im je govorio o domovinskoj proslavi 300. obljetnice rođenja Starca Milovana i predstavio dvije knjige objavljene u Hrvatskoj: monografiju dr. Stipe Botice o *fra Andriji Kačiću Miošiću* i kritičko izdanje *o životu sluge Božjega fra Ante Antića*, koje je napisao dr. fra Vicko Kapitanović. Bilo je nazočno i nekoliko vjernika iz Zagreba, koji su poznavali Slugu Božjega fra Antu, pa su iznijeli neke doživljaje i susrete s njim.

9. Norval

U Hrvatskom franjevačkom centru Kraljice Mira u Norvalu, gdje izgradnju velike crkve[29] vodi fra Stjepan Pandžić, župnik, dana 24. XI. 2004. godine fra Gabrijel Jurišić održao je predavanje o životu i djelovanju

Nova crkva Bogorodice Marije »Kraljice Mira« u Norvalu

28. Osnovne podatke o Župi , v. R. JOLIĆ-J. GRBEŠ, *Nav. dj.,* 66,

29. *Spomen-knjiga 25. godišnjice Hrvatskoga centra Norval - 25th anniversary commemorative book,* Norval 2002, 124. O novoj crkvi, v. JOZO BRKIĆ-MILE LUBURIĆ, Norval: Nova hrvatska katolička crkva u iseljeništvu, *Naša ognjišta,* XXXV/2006., 6, 18.

fra Andrije Kačića, poznatoga pjesnika, koji je svojim djelima budio hrvatsku nacionalnu svijest u borbi s turskim osvajačima hrvatskih krajeva. Predavač je naglasio da je Starac Milovan osobito utjecao na formiranje hrvatskoga književnog jezika (štokavska ikavica) i uopće na prosvjetu i kulturu ne samo hrvatskoga naroda, nego i drugih naroda, a posebno na europski romantizam. Ujedno je predstavio monografiju dr. Stipe Botice o fra Andriji Kačiću Mišiću i darovao za župsku knjižnicu primjerak monografije i fra Andrijinu spomen-medalju.

10. Toronto

»Almae Matris Croaticae Alumni«

U Torontu je 1990. godine osnovano Društvo *»Almae Matris Croaticae Alumni«* (AMCA), koje okuplja bivše studente Sveučilišta u Zagrebu i svih drugih hrvatskih sveučilišta kao i njihove prijatelje, da bi promicali ugled i dobrobit Sveučilišta. Društvo organizira predavanja, književne večeri, susrete i izložbe. Ima svoje glaslio »Gaudeamus«. U Domovinskom ratu Društvo je na razne načine pomagalo domovini Hrvatskoj kao i brojnim prognanicima.

Društvo AMCA organiziralo je 26. XI. 2004. god. u svojim prostorijama u Torontu *»Večer fra Andrije Kačića Miošića«*. Najprije je predsjednik Društva pozdravio sve nazočne, a posebno goste iz domovine Hrvatske. Zatim je predao riječ fra Gabrijelu, koji je sve pozdravio na latinskom i hrvatskom jeziku i među ostalim rekao:

»Vi, nekadašnji studenti *Almae Matris Croaticae Universitatis Zagrabiensis*, spadate u onaj povlašteni dio hrvatskoga naroda, u onu izabranu manjinu, koja je poslije Drugoga svjetskog rata imala čast i povlasticu biti student Zagrebačkoga sveučilišta, najstarijega u tom dijelu Europe.

Na njemu ste stjecali znanje, koje vas je pratilo u životu i otvaralo vam put, evo, sve do Toronta i Amerike.

I ja sam vaš kolega, nekadašniji student Zagrebačkoga sveučilišta, i to dvostruki. Kako dvostruki? Najprije sam studirao filozofiju i teologiju na Bogoslovskom fakultetu, a kasnije kao mladomisnik klasičnu filologiju na Filozofskom fakultetu istoga Sveučilišta. Bogu sam dragomu neizmjerno zahvalan - Deo Optimo Maximo gratias maximas ago - za tu veliku milost, za taj dvostruki dar!

Dakle, srdačno vas pozdravljam kao kolega, bivši student drevnoga Sveučilišta u Zagrebu, ali vas pozdravljam i zbog još jednoga razloga. Srdačno vas pozdravljam ne samo u svoje ime, nego u ime cijele »lijepe naše domovine Hrvatske«. Zašto? Zato jer ste vi ovdje u Kanadi *ambasadori, veleposlanici hrvatski,* i to najprije veleposlanici naroda i Države Hrvatske, a onda i znanosti, kulture i civilizacije, u kojima vas je odgojila naša domovina Hrvatska. To je vaša dika, čast i privilegij, ali isto tako i vaša velika obveza i odgovornost, jer svaki pojedini od vas, svaki se dan mora zapitati - kako živim kao čovjek, vjernik, Hrvat, građanin Kanade, i kako drugim građanima Kanade predstavljam svoj hrvatski narod i svoju Domovinu.

I još nešto! Najljepše vam zahvaljujem za sve što ste učinili moralno i materijalno da je Hrvatska konačno slobodna, nezavisna, demokratska i međunarodno priznata država, ravnopravna članica velike obitelji svih naroda, rasa i religija ovoga našeg starog planeta, koji nazivljemo Zemljom!«

U nastavku je predavač govorio o velikomu jubileju Starca Milovana. Obavijestio je nazočne da je Hrvatski sabor pokrovitelj svih znanstvenih i kulturnih manifestacija, a Ministarstvo prosvjete proglasilo je ovu godinu *»Godinom fra Andrije Kačića«.* Zatim je predstavio monografiju dr. Stipe Botice o fra Andriji Kačiću i jedan primjerak darovao knjižnici Društva AMCA.

Poslije predavanja Društvo je priredilo domjenak i svi su se lijepo osjećali »u razgovoru ugodnom« o raznim važnim i zanimljivim temama, vezanim za prilike u domovini Hrvatskoj.

11. Waterloo-Toronto

Simpozij o fra Andriji Kačiću

U pripravi za slavlje 300. obljetnice rođenja fra Andrije Kačića Miošića (1704.-2004.) fra Hrvatin Gabrijel Jurišić, urednik Zbornika »Kačić« i član Organizacijskog odbora Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti za proslavu 300. obljetnice rođenja fra Andrije Kačića Miošića, predložio je

(23. X. 2003.) dr. Vinku Grubišiću, pročelniku Katedre hrvatskoga jezika i kulture na Sveučilištu u Waterloo, da ispita bi li se moglo organizirati znanstveni skup o Starcu Milovanu. Kako *Hrvatska akademija Amerike* (HAA) redovito održava slične skupove, dr. Grubišić se je dogovorio s ing. Vladimirom Petranovićem, predsjednikom, i drugim članovima Ogranka HAH u Torontu, koji su rado prihvatili prijedlog.

Budući da je sve bilo pomnjivo pripremljeno, u *Sveučilišnoj knjižnici u Torontu*, 27. studenoga 2004. godine, okupilo se je osam predavača i više zainteresiranih hrvatskih i kanadskih građana na *znanstvenom skupu*, koje je pozdravio i simpozij otvorio *gosp. Vladimir Petranović*, predsjednik Torontskoga ogranka HAA. On je iznio nekoliko podataka o radu HAA, obrazložio održavanje skupa o Starcu Milovanu i pozvao gđu Biserku Butković da bude moderatorica i dalje vodi skup. Ona je preuzela vodstvo i pozvala gosp. Marija Livaju, generalnoga konzula Republike Hrvatske iz Mississaugi, i fra Hrvatina Gabrijela Jurišića, urednika Zbornika »Kačić« iz Sinja u Hrvatskoj, da pozdrave skup, što su oni rado učinili.

Nastupili su predavači prema programu: *Ana Bačić, dr. Vladimir Bubrin, dr. Vinko Grubišić, fra Hrvatin Gabrijel Jurišić, Anita Mikulić-Kovačević, Saša Mrša, Barbara Šešelj i dr. Ivo Šoljan*. Nakon predavanja sudionici su imali prigodu predavačima postavljati pitanja, na koja su oni odgovarali i tako se je razvila zanimljiva diskusija.[30] Sva su predavanja objavljena u ovom Zborniku.

U prigodi održavanja znanstvenoga skupa, Uredništvo Zbornika »Kačić« priredilo je *izložbu izdanja Zbornika »Kačić«*, na kojoj se je moglo vidjeti preko 90 (devedeset) naslova, koje je u toj prigodi Uredništvo darovalo knjižnici Katedre za hrvatski jezik i kulturu Sveučilišta u Waterloo. Brigu o prijevozu tih knjiga iz Hrvatske u Kanadu preuzelo je Ministarstvo vanjskih poslova Republike Hrvatske i preko Generalnoga konzulata u Mississaugi dostavilo ih za izložbu u Sveučilišnoj knjižnici u Torontu.

Dr. Vinko Grubišić i gosp. Vladimir Petranović uložili su puno truda i ljubavi, da bi obavili sve organizacijske poslove, kako bi se mogao uspješno održati znanstveni skup. Kao znak poštovanja i zahvalnosti za njihov trud i brigu, fra Gabrijel je jednomu i drugomu darovao po medalju fra Andrije Kačića, koju je izradio akademski kipar Damir Mataušić, profesor na Akademiji likovnih umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, i monografiju o fra Andriji Kačiću Miošiću, što ju je nedavno objavio dr. Stipe Botica, profesor na Filozofskom fakultetu istoga Sveučilišta.

30. B. RIŠIĆ, Toronto: Međunarodni simpozij o fra Andriji Kačiću, *Vjesnik Provincije,* LIV/2005, 2, 81-83.

12. Boston

Američko društvo za promicanje slavističkih studija svake godine organizira susrete brojnih slavista iz cijeloga svijeta. Tako je od 4. do 7. prosinca 2004. god. organiziralo *»36. nacionalni slavistički skup«*, na kojemu se je okupilo preko *900 slavista* iz brojnih država. Radilo se je u plenarnim sjednicama i pojedinim sekcijama, koje su obrađivale razne znanstvene discipline od filozofije, teologije, lingvistike, književnosti, povijesti i umjetnosti do politike, ekonomije i informatike, i to od najstarijih vremena do suvremenih zbivanja.

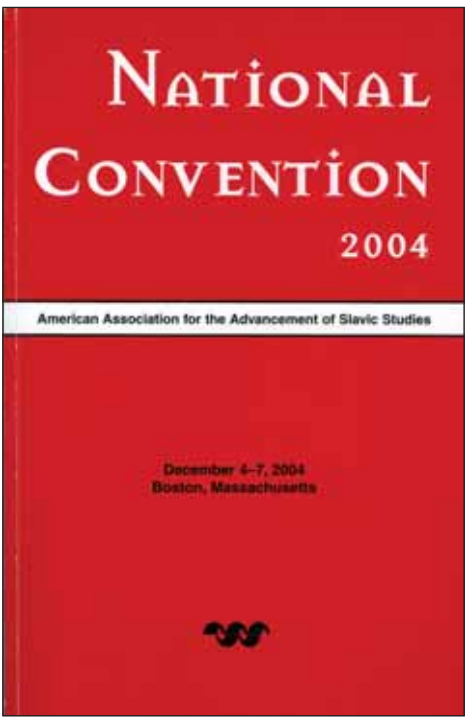

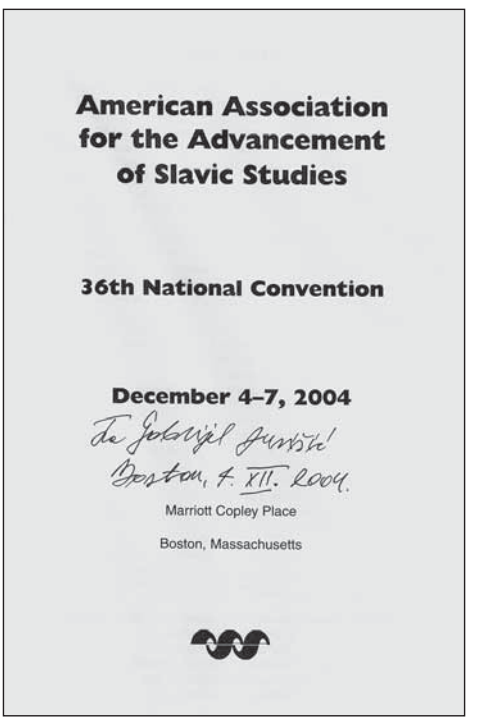

Vanjska i nutarnja naslovna stranica Programa A. A. A. S. S. u Bostonu (2004.)

Na tomu međunarodnom znanstvenom skupu posebna je sekcija bila posvećena Starcu Milovanu - *»Andrija Kačić Miošić and Croatian Literature«*. Predsjedao je *dr. Ralph B. Bogert*, Kanađanin, pročelnik Katedre za slavistiku (ruski, bugarski i hrvatski) Sveučilišta u Torontu. On je inače još kao student dvije godine proveo u Zagrebu, pohađao predavanja na Filozofskom fakultetu i dobro naučio hrvatski jezik. Predavanja su održali: *dr. Vinko Grubišić* o prijevodima Kačićevih pjesama na engleski jezik, *fra Hrvatin Gabrijel Jurišić* o utjecaju fra Andrije Kačića na hrvatsko društvo,

jezik i kulturu, *Anita Mikulić-Kovačević* o odnosu »Ljetopisa Popa Dukljanina« i »Razgovora ugodnoga« Starca Milovana i *dr. Ivo Šoljan* o ratovima u svijetu i u povijesti čovječanstva.[31]

Nakon predavanja razvila se je živa diskusija. Fra Gabrijel je predstavio izdanja Zbornika »Kačić«, posebno »Kačić« br. 35, monografiju dr. Stipe Botice o fra Andriji Kačiću, poštanske marke s fra Andrijinim likom, koje su izdale Hrvatske pošte u Zagrebu i Mostaru, kao i spomen-medalju koju je izradio akademski kipar Damir Mataušić.

Dio hrvatskih predavača (fra Hrvatin Gabrijel Jurišić, dr. Ralph B. Bogert i dr. Vinko Grubišić)

U razgovoru poslije predavanja predložio je dr. Srećko Lipovčan da predavanja održana u Bostonu, u kraćoj verziji predavači dostave Uredništvu časopisu *»Most-The Bridge«* (Zagreb), u kojemu će biti objavljena na engleskom jeziku. Prijedlog su svi rado prihvatili i predavanja su tiskana u »Mostu-The Bridge«.[32]

Na skupu u Bostonu sudjelovali su u drugim sekcijama još neki znanstvenici iz domovine Hrvatske (iz Zagreba): *dr. Mario Jareb, dr. Jure Krišto, dr. Srećko Lipovčan i drugi.*[33]

ZAGLAVAK

Važna je činjenica da su hrvatski iseljenici bili prvi koji su djelo i duh fra Andrije Kačića donijeli u »novi svijet«, u jednu i drugu Ameriku. Iako su Kačića kao pjesnika neki svojatali, istina je ipak pobijedila, pa je suvre-

31. Usp. *American Association for the Advancement of Slavic Studies.* 36th National Convention, December 4-7, 2004, Boston, Massachusetts, XXIV, 63 (dalje: AAASS).

32. VINKO GRUBIŠIĆ, The reception of Andrija Kačić Miošić in english-speaking countries, *Most-The Bridge* (Zagreb), 2005, 3-4, 138-141; ANA BAČIĆ, Andrija Kačić Miošić in german literature, *Isto,* 141-144; HRVATIN GABRIJEL JURIŠIĆ, Translations of Andrija Kačić`s poems in foreign languages and his influence on european romaticism, *Most-The Bridge,* 2006, 1-2, 131-133; VLADIMIR BUBRIN, Ivan Meštrović and Andrija Kačić Miošić, *Isto,* 134-136.

33. Usp. AAASS, 54, 61 i dr.; Starac Milovan u Bostonu, *Vjesnik Provincije,* LIV/2005, 2, 84-85.

menoj američkoj znanstvenoj literaturi jasno da je fra Andrija Kačić Miošić, proslavljeni »Starac Milovan«, Hrvat, koji je kao čovjek, franjevac, profesor filozofije i teologije, prozni pisac i pjesnik živio i radio na slavu Božju i na korist svoga hrvatskog naroda te na osobit način doprinio standardizaciji hrvatskoga književnog jezika i kulturi uopće. U Južnoj i Sjevernoj Americi obilježeni su Kačićevi jubileji: 250. (1704.-1954.) i 300. (1704.-2004.) obljetnica rođenja hrvatskoga velikana - Starca Milovana.

Jedino izdanje njegova »*Razgovora ugodnoga»,* objavljeno na američkom tlu, tiskano je u Chicagu (1954.). Ivan Meštrović je u Americi izradio model za Kačićev spomenik u Bristu. Pisalo se je o Kačiću na hrvatskom, engleskom i španjolskom jeziku. Održan je i međunarodni simpozij o Kačiću u Torontu (2004.) i iste godine nekoliko predavanja u sekciji o Starcu Milovanu na međunarodnom slavističkom skupu u Bostonu.

Sve to pokazuje da je život i djelo fra Andrije Kačića Miošića, zahvaljujući najprije Hrvatima, a zatim njihovim neprijateljima i prijateljima, postalo nazočno u hrvatskom, engleskom i španjolskom tisku. Kačić je kao pisac »došao« u »novi svijet«, tj. u jednu i drugu Ameriku pa je na određeni način prihvaćen, cijenjen i poštovan.

Hrvati imaju pravo biti ponosni da je jedan sin domovine Hrvatske, i tri stotine godina poslije njegova rođenja, i poznat i cijenjen u Americi, posebno među svojim sunarodnjacima, a također i među američkim intelektualcima i umjetnicima.

SUMMARY

FR. ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ IN AMERICA

Many Croatian immigrants had Kačić's »Pleasant Conversation« which was »vade mecum« in migration. The first known translation of Kačić's verses in English language was published in 1879, the other translations appeared lately. Some Serbian writers stated Kačić was Serbian poet, but it was contested by scientists and Ante Kadić was the first.

Kačić's jubilee took place in Buenos Aires (1704-1954) as well as the anniversary of the Franciscan Grammar School in Sinj (1854-1954) and book of »Two jubilees« was published. Kačić's Pleasant Conversation was published in Croatian language in 1954, in Chicago. At that time Ivan Meštrović made the »Monument to Old Milovan« in Syracuse, which has been exposed in Kačić's native place of Brist.

The University of Waterloo and the Croatian Academy of America organized an international symposium on Kačić in 2004, at the University Library of Toronto. At the international Congress of Slavists in Boston several presentations were devoted to Kačić but also in other American cities where a monography about the Old Milovan was presented as well.

II. DIO

U SUSRET 300. OBLJETNICI VELIČANSTVENE OBRANE SINJA (1715.-2015.)

IN EXPECTATIONE TRENCENTESIMI ANNI PRAECLARISSAE VICTORIAE DEFENSIONIS CIVITATIS SINJ

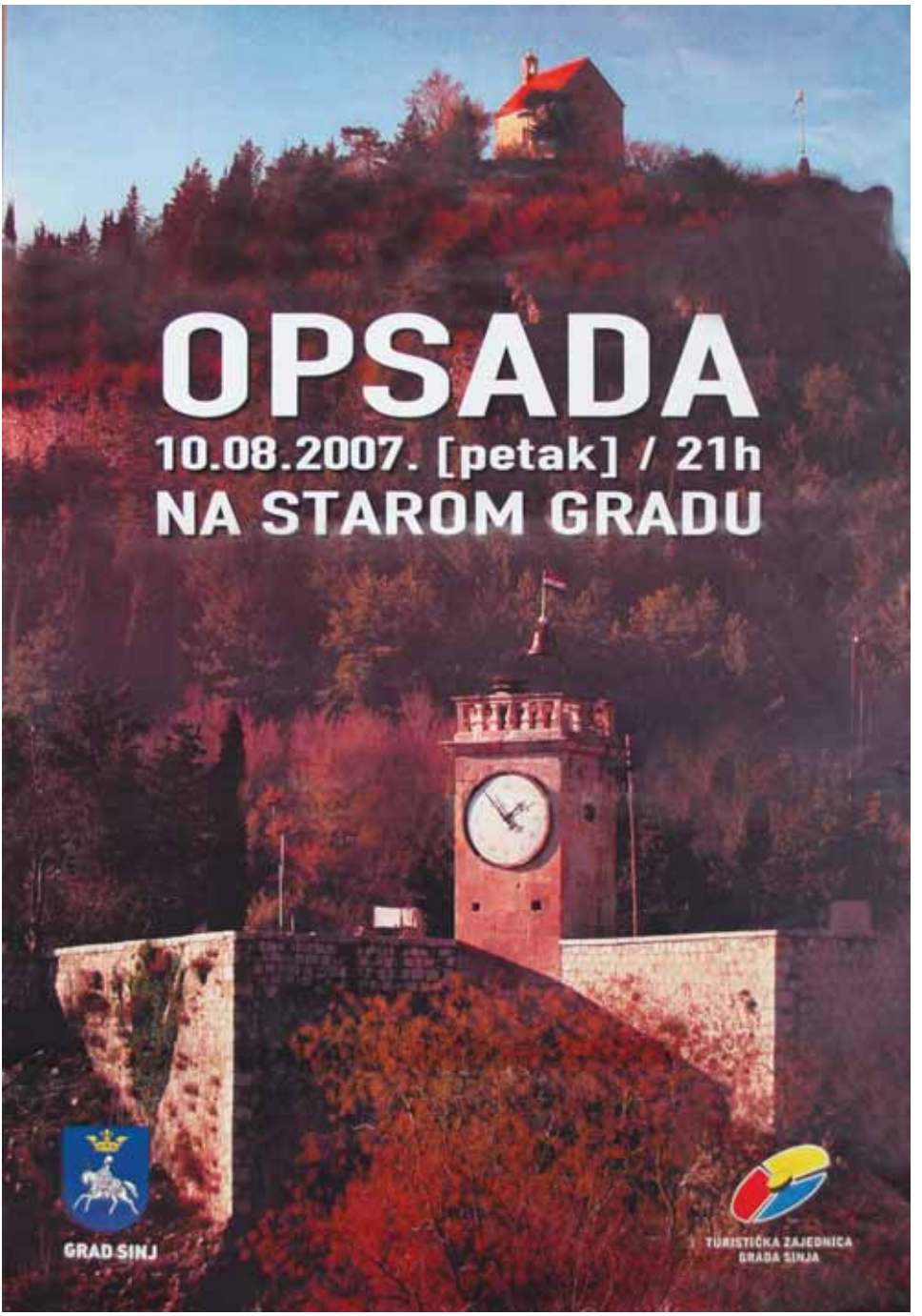

Plakat za »Opsadu« 2007. godine

OPSADA SINJA 1715. GODINE

VELIMIR BORKOVIĆ
Sinj, Vrlička 27

UDK: 821.163.42-24
Dramski tekst
Primljeno: 5. X. 2008.

UVODNE NAPOMENE

Mjesto i vrijeme: Sredina je kolovoza 1715. godine. Večer na starom sinjskom Gradu. Očekujući opći i posljednji napad »Vijeće obrane« poslije burne rasprave odbija predati Sinj Turcima. Slijede juriši na Tvrđavu i svi su odbijeni. U predahu nakon jednoga juriša, fra Pavao Vučković, gvardijan, predvodi procesiju s Gospinom Slikom, u kojoj narod moli i pjeva s upaljenim svijećama u rukama.

Nakon procesije glasnik uzbuđeno obznanjuje: »Turci biže!« Veliko oduševljenje i neočekivana radost zavlada pukom, vojnicima, časnicima i svećenicima. Svi su zahvalni svojoj Nebeskoj Zaštitnici. Svečanost završava pjesmom »O Gospe Sinjska« ili himnom »Tebe Boga hvalimo.« Čuju se mačkule i zvona, a pojavi se i vatromet.

Scena ima dva čina:
1. Turci u Sinju na glavnom trgu,
2. »Vijeće obrane« na Gradu.

LIKOVI:

Zorzi Balbi, zapovjednik Grada,
Giovanni Manzecca, kapetan, prvi časnik, zapovjednik posade,
Mate Žanko, harambaša, drugi časnik,
Mate Filipović Grčić, harambaša, treći časnik,
Don Ivan Filipović Grčić, vojnički kapelan,
Fra Pavao Vučković, gvardijan,
Ivan, glasnik,

Gospa (samo osvijetljen lik),
Vila (samo glas),
Pjevač-solist,
Uhoda,
Andrija, slijepac,
Bula (Mara Litre),
Anka, ugrabljena djevojka,
Kata, Ankina majka,
Mustafa-paša Ćelić, zapovjednik turske vojske,
Mehmed, turski časnik,
Mujo, pašin glasnik,
Suljo, turski vojnik,
Odaliske
KUD Sinj, udruga za očuvanje baštine Cetinskoga kraja, Mješoviti zbor Sinj,
Statisti (momci i cure).

TEKST

I. ČIN

TURCI U SINJU NA GLAVNOM TRGU

Trg ispred Crkve u Sinju. Ljudi bezbrižni i raspoloženi razgovaraju i pjevaju. Guslar, torbar, prolaznici...

VILA: Zašto, zašto danas janjci šute?
Zašto, zašto dim se vuče?
Zašto zlokobnica sova huče?
Čija mati crnu pređu prede?

ANDRIJA: Janjci šute, poklali ih Turci,
Dim se vuče, ražnjevi se žare,
Sova huče, smrt doziva,
Sinjska mati crnu pređu suče...

Čuje se gruvanje topova.

TORBAR *(Nudi raznu robu):* Evo, ljudi, sikire! Možeš s njom i đavlu glavu osić. Evo konopa! Moš s njim i manitu ženu vezat!

PROLAZNIK I.: Evala Mate! Ajmo bacit jednu!

Čuju se topovi izdaleka.

PROLAZNIK II.: Ne će valjda Turci u Sinj.

TORBAR: Ma di će oni u Sinj! Ne će oni ni u Trilj uspit.

MARA: Uspili su! Di vam je pamet?

ŽANKO: Muči, ženo! Ne pripadaj ljude!
VILA: Na noge se, mladi Cetinjani!
Je l' spavate kano i poklani?
Eto na vas vojska strahovita,
Turska vojska, puno i silovita.
Čuju se topovi i kremenjače.
MARA: Oj Sinjani, žalosna vam mati,
Kad s Prologa siđu k vama svati,
Glave ruse oni će vam sjeći,
Cetinom će tada krv poteći.
SVI: Ne prizivaj sotonu! Dočekat ćeš šejtana.
MARA: Kolju, pale... Narode, što stojite?
PROLAZNIK II.: Muči, ženo! Tko kolje?
MARA: Turci. Al' ne čuješ? Od Gorućice i Pavjaka do Mojanke i Smokove tisuće Turaka pale, siluju... Evo ih!
BALBI: Na Tvrđavu!
Zapovjedništvo se povlači na Tvrđavu.
ŽANKO: Zadnji uzmak! S Tvrđave nikud! Tu ćemo ostati živi, ili mrtvi!
DON IVAN: Bez panike! Najprije žene i djeca.
FRA PAVAO: Puče moj, ne boj se! Bog će pomoći!
NAROD: Bižimo, ljudi! Gospe, pomozi!
Na Pijaci navještaj rata.
ANDRIJA: Oj Sinjani, žalosna vam majka,
Kad ne čuste krike Otočana!
VILA: Turci će vam glave ruse sjeći,
Cetinom će krv crna poteći...
PROLAZNIK I.: Biž, ćoro, budaletino stara!
Crkva gori, topovi gruvaju, puške pucaju, krikovi, tama... Svjetlo. Turci se spuštaju s krovova.
TURCI: Alah u ekber! Smrt kaurima!
Turci hvataju roblje i Anku.
ANKA: Gospe moja! Mate moj!
Čuje se bubanj. Svi stanu kao ukopani.
MEHMED, *vođa pašina osiguranja:* Čujte i počujte!
Ulazi prvi konjanik, a za njim ostala četiri.
MEHMED: Čujte i počujte! Paša i serasker, milošću presvijetloga sultana Mustafa Ćelić.
Bubnjevi, konji, vojnici. Mustafa Ćelić dolazi na kočiji s pratnjom.
MUSTAFA ĆELIĆ: Ja, Mustafa Ćelić, milošću presvijetloga sultana, vezir i serasker Bosanskoga elajeta, velikodušno nudim i svojom čašću jam-

čim život i imovinu svima koji napuste kršćansko krivovjerje i prihvate vjeru proroka Muhameda.

Vojnici dovode kršćanskoga zarobljenika.

MUSTAFA ĆELIĆ: Prihvaćaš lik vjeru proroka Muhameda?

ZAROBLJENIK: Nikada!

MUSTAFA ĆELIĆ: Sijeci!

Privode mu Anku. Mustafa pokazuje rukom prema sebi i kočiji.

MUSTAFA ĆELIĆ: U kočiju s njom! (*Ostale kršćane pita):* Odričete li se vjere krivovjerne? Prihvaćate li vjeru Alahovu?

ZAROBLJENICI: Nikada!

MUSTAFA ĆELIĆ (*Prstom pozivlje prvoga i više):* Sijeci!

Vojnik pokazuje krvavu glavu.

MUSTASFA ĆELIĆ: Sve na kolac! (*Zatim gleda Anku i veli)*: Bliže, bliže... (*Daje znak da uđe u kočiju).*

MEHMED: Za Alaha!

TURSKI VOJNICI *(s krova):* Za Alaha! Smrt kaurima!

Svirka, bubnjevi, topovi... Mustafa se vozi u kočiji, za njim vojska i idu prema Tvrđavi.

II. ČIN

VIJEĆE OBRANE NA GRADU

Prostor oko Crkve na Gradu. Poveći stol za Vijeće obrane i Gospina Slika. Podalje pašin čador.

Slika prva - Vijeće obrane

VILA: Zašto danas janjci šute?
Zašto poljem dim se vuče?
Zašto zlokobnica sova huče?
Čija mati crnu pređu suče?

ANDRIJA, slijepac: Janjci šute, poklaše ih Turci.
Dim se vuče, ražnjevi se žare.
Sova huče, strašnu smrt doziva.
Sinjska mati crnu pređu suče...

GLASNIK (*dotrči na stubište Crkve, udari nekoliko taktova u bubanj, razmota svitak papira i čita*): Čujte i počujte što nam danas ljeta Gospodnjega 1715. godine s Prologa Vila kliče!

VILA: Na noge se, mladi Cetinjani!
Je l' spavate kano i poklani?

Eto na vas vojska strahovita,
Turska vojska, puno silovita.

ZORZI BALBI *(odlučno prilazi čelu stola, sjeda i odlaže papire. Naglo ustaje i strogo poziva glasnika):* Ivane! *(Glasnik dotrči, a zapovjednik mu uruči spis):* Neka se odmah obznani!

IVAN, glasnik *(vraća se na stubište, kratko zabubnja i čita glasno):* Naređujem: zapovjedniku posade, zapovjedniku Prve banderije, zapovjedniku Druge banderije, kapelanu posade i gvardijanu sinjskog samostana da pristupe zapovjednikovu stolu - odmah!

Zorzi Balbi, zapovjednik Grada

Pozvani pristupaju hitro i predstavljaju se uz blagi naklon:

Kapetan Giovanni Manzecca - na zapovid!

Harambaša Mate Žanko - na zapovid!

Harambaša Mate Filipović Grčić - na zapovid!

Kapelan don Ivan Grčić - na zapovid!

Fra Pavao Vučković - na službu Bogu i cetinskom puku!

BALBI: Sjednite. *(Svi sjedaju, a Balbi držeći papir u ruci kratko objašnjava situaciju):* Nadao sam se da ćemo izbjeći zlu sudbu, ali i zemlja pod nama i nebo nad nama je krvavo. Pedeset tisuća Osmanlija pregazilo je Cetinu.

SVI: Pedeset tisuća!

FRA PAVAO: O Bože...

BALBI *(nastavlja):* Kule Čačvina, Prolog, Otok, Han, Potravnik i Vrlika pale su. Tatari pljačkaju ljetinu u Sinjskom polju. Trilj, Košute, Brnaze opustošeni su i popaljeni, a naša nova Crkva još gori... Između nas i Osmanlijskog carstva su samo bedemi našega Grada. *(Balbi predahne i slomljenim glasom nastavi):* Sinovi moji, sad ne govorim kao zapovjednik, nego kao prvi među jednakima. Opkoljeni smo, a serasker Mustafa-paša Ćelić poklanja nam živote u zamjenu za naš Grad.

SVI: Gospe naša, pomozi!

FRA PAVAO *(ustaje):* Ne može Ćelić poklanjati nešto od čega gospodar nije. *(crescendo)* Samo je Bog gospodar života i smrti. I Ćelićeva života, također!

SVI: Tako je, fra Pavle!

BALBI *(pomirljivo):* Vjerujem da se svi slažemo s fra Pavlom, ali sada molim izvješće kapetana Manzecce o stanju posade i Tvrđave. Nemamo mnogo vremena. Zajedno odlučimo našu sudbinu!

MANZECCA *(ustaje):* Gradske utvrde su solidno obnovljene. Slaba točka obrane su drvene palisade na Korlatu. Posada je zdrava i orna za borbu. Pet topova je ispravno, a strjeljiva dostaje za šest dana opsade. Pričuve hrane i vode su dostatne za pet dana, a ako zakoljemo i onih par konja, mogli bismo izdržati i čitavu sedmicu.

BALBI: Ako izdržimo i tri dana, providur Emo će do tada uputiti obilnu pomoć.

ŽANKO *(svadljivo)*: Baš kao što je uputio i Vrlici, koja je jučer pala, a narod pobacan s gradskih bedema ili nabijen na kolac.

STATISTI *(izmiješani s gledateljstvom):* Bože, smiluj se! Smeti dušmanina!

ŽANKO *(nastavlja):* Da je providur vjerovao u izdržljivost našega Grada, sad bi bio ovdje s nama, *(pokazuje prstom)* a ne kukavički tražio zaklon po Primorju.

STATISTI *(viču):* Tako je, tako je! Prokleta latinska kukavica!

BALBI *(odrješito):* Dosta! Čačvina, Prolog, Han i Potravnik se nisu mogli braniti, pa napušteni, a Vrlika se predala iz strateških razloga, na vjeru Osmanlijama.

STATISTI: Uuu... izdajničke li i kukavičke strategije!

BALBI (*u neprilici prevrće papire i izvlači jedan):* Eccolo! *(pobjedonosno maše)* Evo jamstva! Providur Emo je u Klisu i nikada ne će prepustiti svoj vjerni Sinj dušmaninu!

ŽANKO *(cinično):* Zato nam je osigurao čak pet starih topova i trista novih mačeva i kremenjača, protiv pedeset tisuća askera, janjičara i Tatara.

BALBI *(uzrujano):* Per Bacco! Slušaj, Žanko, da ti je sablja duga kao jezičina, sam bi ih sve posjekao. A budeš li nastavio podrivati naše obrambene napore *(ustaje i udari sabljom po stolu),* sam ću s tobom obračunati!

ŽANKO *(ustaje):* Svi ste svjedoci ove uvrede. Ona se može isprati samo krvlju!

FRA PAVAO *(ustaje i diže obje ruke):* Miiir! Stanite! Oba ste u pravu. Uvrede koje, nažalost, svi proživljavamo mogu se isprati samo krvlju *(viče),* ali ne našom, hrvatskom i kršćanskom, nego neprijateljskom. Zato čuvajte sablje za osmanlijske glave !

STATISTI: Evala fra Pavle! Evala!

MANZECCA (viče): Evo uhode. Razmaknite se!

Uhoda, *iscrpljen, poderane odjeće, vodi vezanu bulu. Žanko ga prihvaća. On sjeda za stol i prihvaća bukaru s vodom.*

BALBI *(pita uhodu):* Gdje nađe bulu?

UHODA: Čučala je skrivena u grmu pokraj Miletina.

BULA *(ustaje i govori Balbiju):* Gospodaru, nisam bula, nego Mara, Mara Litre iz Otoka. Već sam rekla ovoj budali *(pokazuje prstom na uhodu).* Janjičari su mi pobili obitelj, zaklali župnika i spalili selo.

SVI: Ajme majko moja!

FRA PAVAO: Ako govoriš istinu, kaži zašto su tebe poštedjeli i reci mi ime otočkoga župnika.

MARA *(bula):* Đavla su me poštedili! Stajala sam uronjena u Cetini do ušiju i svojim očima gledala kako janjičari kolju fra Stipana Vučemilovića, ka šta sad tebe gledan.

SVI: Gospe naša, pomozi, spasi...

FRA PAVAO: Gospe moja, fra Stipana Vučemilovića...

MARA: Fra Stipana dobroga...

FRA PAVAO *(strese se):* Pokoj duši dragoga fra Stipana, pravoga Božjeg mučenika!

BANKO: Žanko, odriješi joj ruke i daj joj piti.

Žanko *iz pripašnjače vadi handžar i reže veze na rukama.*

Mara otresa rukama, drhćući prihvaća bukaru, pije, prolijeva i odlazi.

BALBI *(govori uhodi):* Ne skrivaj ništa. Govori sve što si vidio!

UHODA *(ustaje i pridržava se stola):* Od Goručice i Pavjaka do Mojanke i Smokove gore tisuće su čadora. Stotine konja prepušteno slobodnoj paši gaze po poljima nepokupljenu ljetinu. Desetine topova i mužara opkoljeno je hrpama đuladi, čak i onima od trista libara.

STATISTI *(zaprepašteno):* Trista libara! Trista ih gromova spržilo!

UHODA *(nastavlja):* Iz zgarišta Crkve askeri izvlače nagoreno drvlje i lože vatre pod ražnjevima i kotlovima. S desetina stabala vise oderani bravi i njihove mišine. Čim se snoća iz najvećih čadora dopire cika zurli i odaliska, a pomamljeni janjičari, opijeni pohotom, arlauču i dahću. Martolozi danonoćno gaze Cetinu prenoseći tovare zaire i džebanu. *(Uhoda otpije malo iz bukare i nastavlja):* Mnoštvo ljestava, konopa i kuka leži oko Kamička, po Fratarki i Borićevcu. Između njih se muva nebrojeno mnoštvo askera i janjičara.

Uhoda se udaljuje. Svi prestrašeno reagiraju.

BALBI (*zamišljeno):* Hvala, a sad idi. *(Malo stane, okrene se k njemu i rekne):* Čekaj! Posebno pazi na pašin čador! *(Trenutak obuhvati glavu dlanovima, pa zabrinuto baci pogled na Manzeccu.)*

MANZECCA: Prema svemu što već znamo i što smo sad čuli, zaključiti je da će na svakoga od nas udariti desetine Osmanlija. Međutim, više od toga mene zabrinjava njihovo topništvo. Ako su zaista dovukli mužare od trista libara, naši bedemi to izdržati ne će.

ŽANKO (*unosi mu se u lice):* Izdržat će, Mlečiću, ako mi izdržimo!

MANZECCA: Dobro me poslušaj, Sinjanine! *(naglašeno)* Io sono soldato professionale. Ja sam vojnik profesionalac. Tu non capisci, testone! *(lupka se po čelu)* Mnoge sam bitke vodio i dobio *(pokazuje brazgotinu na licu),* ali ovu ne mogu. Odnos snaga je takav da se dade usporediti samo s

opsadom Masade. A svi znamo kako je ona završila. Njih je pedeset tisuća, a nas je samo sedam stotina. I prema svim vojničkim doktrinama i ratnim iskustvima Grad će pasti.

ŽANKO: Nikada!

MANZECCA: Bez lažnih emocija! Ja ne želim preuzeti ni dio odgovornosti za ove žene i djecu *(pokazuje rukama prisutne*), a bogme, ni meni se uzalud ne gine. Zato prihvatimo ultimatum Čelića i predajmo Grad !

MATE FILIPOVIĆ GRČIĆ: Nikada!

SVI *(zaprepaštenje, graja, vika...):* Ne, ne viruj Turčinu!

Žanko pokuša ustati, ali ga don Ivan spriječi i sam progovori Manzecci.

DON IVAN: Nitko ne osporava tvoje znanje i zasluge, ali ni ti ne osporavaj naše emocije. Tvoje su u Venetu, na Rialtu. Ali upamti dobro, naša su srca ovdje, na ovoj hridi i u ovom času neprijateljskoga juriša.

MATE FILIPOVIĆ GRČIĆ: Mi smo ovdje rođeni, Mlečiću! *(naglašava i rukom pokazuje)* Svaki ovaj kamen postat će topovsko đule, svaka drača zamka, a svaka škrapa grob osvajača.

DON IVAN: Ovdje, na Pe limovcu, Borićevcu, Međinama naši su dvorovi. Tu smo prve riči sricali, prve korake učili, vodu s Miletina pili, a ti kažeš - predajmo se!? Ali ovo je naš Grad i mi drugoga grada nemamo.

ŽANKO: Sve naše radosti i žalosti počinju i završavaju pod ovim Gradom. Prve šetnje i ljubavi, posljednje šetnje i sprovodi. Predajmo se - ti kažeš. Hoćemo li predati i kosti djedova naših? Kamo ćemo ići? Što ćemo ponijeti sa sobom? Što - osim prokletstva predaka...

Ne Ćeliću! Ne ni tebi, Mlečiću! Ni jedan kamen ovoga krša, ni jedan srk cetinskih voda, nit predajemo, nit prodajemo tuđinu!

MATE FILIPOVIĆ GRČIĆ: Tako je, Žanko!

DON IVAN: Zato se zaklinjem krvlju i kostima predaka naših. Branit ću svoj Grad, branit ću ćaćin grob. Branit ću ga i na koljenima, branit ću ga i noktima i zubima i znakom ovoga Križa! *(križa se)* Tako mi Bog pomogao!

ŽANKO: Branit ću ga i noktima i zubima. Tako mi Bog pomogao!

STATISTI *(s raznih strana viču):* Tako je! To je prava besida! Evala Grčiću!

Čuju se topovi, stanka.

BALBI *:* Sve smo čuli. Za sat vremena moramo Čeliću odgovoriti. Kakav će biti odgovor odlučit će ovih pet dukata *(daje svakom po dukat i skida s glave kalpak).* Svaki od nas zatvorenu će šaku uvući i zatvorenu izvući iz kalpaka. Tko je za obranu Grada neka ispusti dukat u kalpak. Tko je za predaju neka zadrži dukat u šaci.

FRA PAVAO *(ustaje i hvata zapovjednika za šaku):* Stani, Balbi! Prije glasovanja ja ću pripomenuti da sam sav građevinski materijal za obnovu samo-

stana, prikupljen žuljevima i voljom ovoga puka *(pokazuje narod),* ustupio da se bolje utvrde bedemi našega Grada. Tim je činom moj puk glasovao!

STATISTI *(uzvicima prekidaju fra Pavla):* Tako je! Živio! Ne predajemo naš znoj poganinu!

FRA PAVAO *(nastavlja):* Ako vjerujemo da je Bog uz nas, zar je važan broj neprijateljskih sabalja, vojnika i konjanika? Zar je hrabrost cetinskih vitezova slabija od vjere našega puka?

Časnici obore pogled.

SVI: Tako je !

BALBI: Sad ćemo vidjeti *(ustaje i nosi kalpak od jednoga do drugog časnika, časak iščekivanja, zatim odlučno istresa svih pet dukata na stol i ponosno usklikne):* Evo ih! Jednoglasno smo odlučili svoju sudbinu vezali sa sudbinom svoga Grada. Zbog ovoga sam neobično ponosan! *(prilazi redom, zastane pred Žankom, a onda se izljube, ne skrivajući emocije i suze i vrlo ozbiljno i odrješito reče):* A sad se zakunimo!

Za prisegu mogu pjevati svi ili samo solist ariju iz Zrinskoga: »Tako meni Boga velikoga...«, *ili Franje Markovića:* »U boj, u boj«, *ili se svi drže za ruke i ponavljaju prisegu koju izgovara Balbi:*

»Tako meni Boga velikoga,
Napustit vas, braćo, nikad ne ću!
Svoga grada i svojega roda
Ja ću branit do crnoga groba!
Zajedno do smrti!«

Slika druga - *Pašin čador*

Paša je zavaljen u ćilime s nargilom i čibukom. Odaliske praćene orijentalnom glazbom plešu, uz pašine noge čuči glasnik. Paša ispusti čibuk, s tronošca uzme svitak papira i preda ga glasniku.

MUSTAFA ĆELIĆ: Popni se u kulu i predaj kaurima ultimatum.

Glasnik uzme svitak, pokloni se i ode. Osmanlije se uznemire, pašu sablje i kubure, gase vatru. Zurle zloslutno zamijene bubnjevi.

Slika prva - *Vijeće obrane*

STATIST *(viče):* Glasnik dolazi!

BALBI: Otvorite kapiju! Neka uđe! *(cvile šarke na vratima.)*

Mujo, glasnik, Turčin u fesu, na izvezenu jastuku nosi svitak papira, pokloni se časničkom zbor i predaje zapovjedniku ultimatum.

BALBI *(raspečeti svitak i čita):* Ja, Mustafa Čelić, milošću presvijetloga sultana, vezir i serasker Bosanskoga elajeta, velikodušno nudim i svojom

čašću jamčim siguran izlazak raje i vojske iz Tvrđave. Sve oružje i džebanu, ratne barjake, konje i hranu ostavite u Tvrđavi. Svim onima koji napuste kršćansko krivovjerje i prihvate vjeru proroka Muhameda ostavljam zemlju, kulu i imovinu.

DON IVAN GRČIĆ *(ustane i lupi šakom po stolu):* Nikada! Rađe časna smrt, nego život u izdaji!

ŽANKO: Tako je! Nikada!

MATE FILIPOVIĆ GRČIĆ: Tako je!

BALBI *(nastavlja čitati):* Tvrđavu napustite prije izlaska sunca. Ako odbijete milost, do zalaska idućeg sunca bit ćete na kolac nabijeni i sasječeni, a Grad spaljen serasker od Alaha izabran paša Čelić

STATISTI: Ubij ga! Zgazi hulju, Poturicu! *(uzdignute šake, psovke, guranje, krici, bačeni kamen.)*

BALBI: Miiir! *(uzima ultimatum primiče ga plamenu baklje i spali):* Ovako će gorjeti svaki nekrst koji zakorači u naš Grad. A ti bježi, ako ti je život mio! *(Pokazuje prstom. Žanko udari glasnika nogom u tur. Glasnik držeći se za đotluk potrči prema izlazu.)*

KATA *(sredovječna žena trči izbezumljeno, zagleda, probija se kroz svjetinu i doziva):* Anka, Anka! *(Čas stane u nedoumici, uputi se časničkom stolu, hvata Žanka za ruke i zapomaže):* Di je, di je moja Anka? Ti, ti si š njom sinoć razgovara?

MATE FILIPOVIĆ GRČIĆ: Smiri se, Kate. Anka je živa.

ŽANKO: Ugrabljena je i sad je u pašinu čadoru. Ali bliži se čas, kad ćemo sve zarobljenike izbaviti, ili svi izginuti.

KATA: Ajme meni, jadna ti sam! Otvori se, crna zemljo! Moje Anke više nema!

MATE FILIPOVIĆ GRČIĆ: Ima, Kate. Izbavit ću Anku, ili živ ili mrtav.

KATE: Anko moja.

MATE FILIPOVIĆ GRČIĆ: Čuj me, Kate. Izbavit ću Anku. *(Okrene se Balbiju):* Molim te, dopusti mi da izvidim pašin čador. Bit ću od koristi. *(Govori za sebe):* Pratit ću pašina glasnika.

BALBI: Previše riskiraš... Ali, ako moraš...

MATE FILIPOVIĆ GRČIĆ: Hvala ti! *(Okrene se fra Pavlu, klekne i veli):* Molim te...

FRA PAVAO: Čuvaj se, sinko! Bog te blagoslovio! *(i blagosliva ga).*

Gospa, *pojavljuje se osvijetljeni lik.*

STATISTI: Gospe, pomozi! Gospe, spasi!

Kata otima Žanku nož i pokuša ga zarinuti u svoje prsi. Žanko joj spretno stegne iz ruku i nož pada na zemlju. Svi časnici ustaju, a Žanko je vodi u Crkvu.

KATA *(zapomaže):* Moja Anka, moja Anka...

Slika druga - *Pašin čador*

Mujo, glasnik, vraća se u pašin čador, klekne i čeka.

MUSTAFA ĆELIĆ: Govori, skvasiše li kauri đotluke od straha?

MUJO: Ni ovoliko *(kvrcne noktom o zub),* nego poručiše *(oklijeva),* da će... da će svaki nekrst koji zakorači u Tvrđavu gorjeti kao tvoj ultimatum, koji preda mnom spališe.

MUSTAFA ĆELIĆ (*pobjesni, razbaca sve oko sebe i doziva):* Alija, Hasane, razorit, spalit, uništit! Smrt kaurima! Smrt nevjernicima!

Dovedite kaurkinju. *(Dovode Anku.)* Pokrijte joj lice. *(Prebacuju joj koprenu preko lica. Paša govori Anki):* Odsada ću te samo ja gledati. Lijepa si. Bit ćeš vezirova miljenica.

ANKA: Prije mrtva!

MUSTAFA ĆELIĆ: Tako mnoge kažu, pa se ipak priviknu!

SULJO *(dotrči zadihan):* Uhvatili smo kaurskoga uhodu.

MUSTAFA ĆELIĆ: Dovedite ga.

Anka ga ugleda i poleti k njemu. Vonjici je zadrže.

MUSTAFA ĆELIĆ: Ti ga poznaješ?

SULJO: Javljaju nam da je došao zbog nje i da bi izviđao naše položaje.

MUSTAFA ĆELIĆ: Nisi valjda došao izgubit glavu zbog žene? Zbog žene? Ajde zbog harema, ali ni to nije vrijedno života...Prihvati vjeru Alahovu, daj se obrezati... i imat ćeš žena da će te i volja proći...

MATE FILIPOVIĆ GRČIĆ: Ti to ne razumiješ. Ona je dio mene. A za harem ni mali prst ne bih dao dao.

MUSTAFA ĆELIĆ: Ne bi dao ni mali prst? Za harem! A za nju ćeš zato glavu dati!

Vojnici odvedu Matu. Njegovu odsječenu glavu pokazuju Anki.

ANKA*:* Mate moj! *(Pada u nesvijest.)*

Slika prva - *Vijeće obrane*

BALBI *(puku):* Braćo, nije vrijeme za lažna obećanja, jer istinu vidimo svi. Već noćas će naš Grad biti neosvojiva tvrđava, ili naš grob. *(časnicima):* Vi rasporedite branitelje po bedemima! *(Časnici se udaljavaju i prihvaćaju zastave.)*

BALBI (*okrene se gvardijanu i izvlači mač):* Fra Pavle, evo i tebi mač, a puk skloni u Crkvu!

FRA PAVAO *(otklanja mač):* Moj mač je moj Bog, a moj štit je *(prilazi slici Bogorodice)* naša Gospa! *(Klekne i moli. Rakete, mačkule i petarde simuliraju napad na Grad.)*

STATISTI *(zapomažu):* Gospe, spasi! Smeti dušmanina!

(Iz Crkve se opet čuje Kata): Moja Anka, moja Anka...

FRA PAVAO*:* Puče moj, ne boj se! Zar nisi čuo, da ni vlas s naše glave ne će pasti bez Božje volje *(usp. Lk 21, 19).* Stoga izmolimo zagovor naše Gospe. Izmolimo pomoć. Izmolimo čudo! Zar Gospodin Isus nije rekao: »Gdje su dvojica ili trojica sabrani u moje ime, ja sam među njima« *(Mt 18, 20).* A nas je ovdje više od dvojice ili trojice! Zato posvjedočimo svoju vjeru u ovom teškom času i ne ćemo biti sami. Bog je s nama! I Gospa je naša s nama!

A sad svi vi koji možete krenite za Gospom! Idimo svi u procesiju i molimo Božju pomoć...

Fra Pavao uzima stalak s Gospinom slikom i procesija se zaputi do Crkve i oko nje. Idu statisti, zbor i puk s upaljenim svijećama u rukama. Pjevaju se litanije:

Gospodine, smiluj se.
Kriste, smiluj se.
Gospodine, smiluj se.
Sveta Marijo, moli za nas.
Sveta Bogorodice, moli za nas.
Sveta Djevo djevica, moli za nas.
Sveti Ivane Krstitelju, moli za nas.
Sveti Josipe, moli za nas.
Sveti Petre, moli za nas.
Sveti Pavle, moli za nas...

Izmjenjuju se molitve i pobožne pjesme. Za vrijeme procesije čuju se eksplozije, koje se malo po malo stišavaju. Cijelo vrijeme Balbi ostaje za stolom zamišljen, prima poruke i izdaje zapovijedi.

ANDRIJA: Mi smo jedini narod na tom svijetu
koji vojuje samo da se brani.
Od Boga samo zato odabrani
da štitimo njegovu pravdu svetu.
Čujte mene, braćo moja draga!
Danas će se sabrati nad nama
sve bezbrojne neumrle duše
za Hrvatsku koje hrabro poginuše!

STATIST *(izbezumljeno pruža ruke prema koplju, koje se diže s turskom zastavom i viče):* Evo, evo ih! Turci su u Gradu!

Reflektor osvijetli koplje sa zastavom, a Balbi opali iz kubure i zastava pada.

STASTISTI *(uzdah olakšanja):* Gospe naša, podrži! Spasi!

Ivan, glasnik, dotrči i zabrinuto nešto šapne Balbiju na uho.

STATIST: Ne krij ništa! Reci svima! Što se je dogodilo?

BALBI *(oklijeva):* Nažalost, ništa dobro. Fra Stipan Batarelo je poginuo...

FRA PAVAO (*poluglasno moli):* Bog mu dao duši pokoj!

MARA *(baca se na koljena kukajući):* Ajme narode! Ovo je rđav znamen. Svi ćemo izginuti, ka i moji Otočani. Sad je svemu kraj!

BALBI *(ljutito):* Ženo! Ne prizivaj sotonu i zaveži svoj pogani jezik!

Mara se udalji potiho kukajući.

IVAN *(trči, skače i viče):* Gori, gori! (*smije se):* Gori! (*Okreće se i pokazuje rukom prema polju.)*

BALBI (*zagleda naokolo, pa će ljutito):* Ovaj je šenuo! Koji đava sad gori?

IVAN: Grabovac im pogodio džebanu. Gori pašin čador!

BALBI (*skoči sa stolice i zagrli glasnika):* Nikad milije riječi! Nikad draže vijesti! To sam želio čuti!

Procesija se primiče Crkvi pjevajući psalme.

IVAN *(s kule najprije nerazumljivo viče, a zatim jasno i glasno):* Turci biže eee! Majko Božja, biže Turci!

STATISTI i PUK *(prihvaćaju oduševljeno ponavljajući):* Biže, biže! Gospe, spašeni smo!

Vojnici i časnici se guraju, gestikuliraju, ljube...

BALBI *(staje uz fra Pavla i ponosno govori puku):* Hrabri moji Sinjani, dosta je bilo krvi, znoja, žeđi i straha. Hvala svima na junačkom megdanu!

FRA PAVAO: A di je don Ivan ?

DON IVAN *(ranjen, dolazi i pita)*: A di je Mate?

FRA PAVAO: Pokoj vječni daruj mu, Gospodine!

Fra Pavao predvodi zahvalnu procesiju i počinje pjesmu:

O Gospe Sinjska, Djevo sveta,
Divno Te, divno proslavi Bog.
Slave Te glasi svega svijeta.
Premila Majka puka si svog.
Na Tebi neba blista se kras.
O Gospe Sinjska, budi nam spas!

Pomogla Ti se svomu puku,
Kadno pod Sinjem bjesnio boj.
Pruži nam i sad svoju ruku.
I sad u borbi narod je Tvoj.
Da ustajemo, moli za nas.
O Gospe Sinjska, budi nam spas!

Svi pred Crkvom padaju na koljena i zahvaljuju svojoj Zaštitnici. Fra Pavao se penje na stubište Crkve, diže ruke i blagoslivlje. Svi prisutni pjevaju uza zvonjavu zvona, pucanje mačkula i svjetlećih raketa.

BALBI: A sad iznesite posljednju bačvicu vina. Neka svi nazdrave u slavu naše pobjede i naše Zaštitnice, Gospe Sinjske!

Statisti iznose vino, lijevaju u bukare, nazdravljaju, piju i pjevaju. Folklorna skupina izvodi »Reru«. Počinje narodno veselje uz pucanje mačkula i vatromet.

KRAJ

PRILOG

Manje poznate riječi i izričaji

Alah, arp. - Bog
Alah u ekber, arp. - Bog je velik (uzvik)
arlaukati, tur. - vikati, galamiti
asker, arp.-tur. - vojnik
banderija, lat. - zastava, četa konjanika (vojnika)
barjak, perz.-tur. - zastava
bukara, grč.-tal. - vrč, krčag, čaša
čador, perz.-tur. - šator
čibuk, tur. - cijev lule, kamiš
dukat, tal. - carski zlatni novac, zlatnik, cekin
džebana, arp.-perz. - strjeljivo, skladište oružja
džezva, arp.-tur. - bakrena posuda za kuhanje kave
đotluk, tur. - stražnja strana hlača
đule, tur. - tane, metak, zrno
eccolo, tal. - evo ga
ejalet, tur. - pokrajina, upravna jedinica
evala, arp.-tur. - tako je, svaka čast
hajduk, arp.-tur. - odmetnik od turske vlasti, junak
handžar, arp.-tur. - dugi dvosjekli bodež, mač
harambaša, arp.-tur. - poglavica hajduka
io sono soldato professionale, tal. - ja sam vojnik od zanata
janjičar, tur. - od zarobljene kršćanske djece preodgojen turski elitni vojnik
kalpak, tur. - kapa od krzna, vojnička kapa, kaciga
kaur, perz. - nevjernik (muslimanski naziv za kršćanina)
korlat, mađ. - ograda (naziv za dio Tvrđave u Sinju)
kubura, tur. - mala puška
libra, lat. - mjera za težinu (12,5 kg)

mačkula, tal. - mali top, mužar
mangala, arp. - bakrena posuda za žeravicu (za zagrijavanje)
martoloz, grč.-tur. – kršćanin, pogranični turski vojnik
megdan, arp.-tur. - polje, trg, dvoboj
mužar, njem. - vrsta topa
nargil, perz. - naprava za uživanje u pušenju
odaliska, tur. - robinja u haremu, ljubavnica
paša, tur. - turski visoki časnik (general), plemić
Per Bacco, tal. - Baka mi!
raja, arp.-tur. - nemuslimanski podanici Turskoga carstva, kršćani, sirotinja
serasker, perz.-arp. - vrhovni zapovjednik, vojskovođa, vrhovnik
šejtan, heb.-tur. - đavao, vrag
testone, tal . - glavurina, tvrdoglavac
tu non capisci, testatone, tal. - ti ne shvaćaš, glavurino
ultimatum, tal . - posljednji zahtjev s prijetnjom
vezir, arp.-tur. - upravitelj pokrajine, ministar
zaira, arp.-tur. - hrana, živežne namirnice
zurla, perz.-tur. - duhačka svirala, frula

Giuseppe Iuster, Sinjska tvrđava (1708.), Beč, Ratni arhiv

SUMMARY

THE SIEGE OF SINJ IN 1715.

Historical fact is that Mustafa-Pasha Čelić and his 60.000 soldiers came over to the Republic of Venice territory from Ottoman's Bosnia in order to conquer Croatian cities of Drniš, Vrlika, Sinj as well as some smaller fortresses in the area. However, he could not conquer Drniš, but Vrlika was taken due to deception and all surrenders were killed. Defending the village of Otok Fr.Stipan Vučemilović, parish priest and his 260 parishers were all killed. Majority of the Ottoman's army continually attacked Sinj for days destroying the Fortress with their cannons. The strongest assault happened on August 14, when the walls were broken out and defenders could merely resist. They expected another attack, the next day, August 15, a day of the Feast of the Assumption of the Blessed Virgin Mary, which Croatian people call the Feast of our Lady. They were astonished at the early dawn when they realised that Ottoman's army retreated and ran away over the mountain Prolog in Bosnia. Both people and soldiers believed the victory was a great gift from Our Lady whom they worship, especially Her Holy picture they called « Our Mother of Mercy« and after the victory « Miraculous Lady of Sinj«. The victory was echoed not only in Croatia but also in many European countries. This great battle and victory of Croatian and Venetian soldiers were described in prose by Velimir Borković, high school teacher and it was first played on August 11, 2006, at the Fortress of Sinj, the very site i.e the place where the crucial battle actually happened.

Virgil Meneghelo Dinčić (kopirao), Opsada i obrana Sinja 1715. godine

KONAČNO IZVEDENA »OPSADA SINJA 1715. GODINE«

FRA HRVATIN GABRIJEL JURIŠIĆ
Sinj, Šetalište kardinala A. Stepinca 1

UDK: 821.163.42-254
792.077(497.5 Sinj)
Stručni članak,
Primljeno: 1. X. 2008.

Građani Sinja i Cetinske krajine već gotovo tri stoljeća sasvim opravdano i razložno štuju Gospu Sinjsku i igraju »Alku«. No, mnogi su smatrali potrebnim i predlagali da bi uz druga crkvena, kulturna, društvena i zabavna slavlja, trebalo na Tvrđavi (ili »na Gradu«, kako kažu Sinjani) uprizoriti ili oživjeti najveću i najznačajniju povijesnu pobjedu koju je izvojevalo 700 hrabrih branitelja Sinja 1715. godine. To je konačno i ostvareno. Velimir Borković, profesor, napisao je dramski tekst, koji su glumci amateri i prijatelji oduševljeno prihvatili i izveli »na Gradu« u noćnim satima 11. kolovoza 2006. godine. Mnoštvo se je građana popelo na »na Grad«, »na sveto tle«, na kojemu se je odigrala i izvojevana znamenita pobjeda. Uspjeh »Opsade« je nadmašio sva očekivanja. Ljudi su bili oduševljeni. Priredba je održana i 2007. i 2008. godine. Pisac u članku iznosi kako je došlo do pisanja teksta, pripremanja i izvođenja priredbe, čemu su doprinijeli mnogi pojedinci i ustanove.

Ključne riječi: *Gospa Sinjska, Grad, Alka,Turci, vojnici, pobjeda, glumci, uprizoriti.*

I. OPSADA I OBRANA GRADA

Glasovita turska opsada i junačka obrana Sinja 1715. godine[1] nije bila presudna samo za budućnost Sinja i Cetinske krajine, nego je mogla imati dvostruke dugoročne posljedice. Da su Turci osvojili Sinj, ne samo da bi Cetinska krajina ponovno došla pod tursku vlast, nego bi sigurno osvajači

1. Mustafa-paša Ćelić poveo je iz Bosne 60.000 vojnika i jedne poslao na Drniš, druge na Vrliku, a glavninu vojske utaborio pod Sinjem. Samo se je manji dio zaustavio pred Otokom, gdje je župnik fra Stjepan Vučemilović sa svojim hrabrim župljanima branio Otok. Kad je u nekoliko dana izginulo 140 junačkih branitelja zajedno sa župnikom, samo ih je nekoliko uspjelo noću preplivati Cetinu i jedva živi stići u Sinj. O Sinju općenito i opsadi, odnosno o »Malom ili Sinjskom ratu« postoji obilna literatura. Navodimo samo: FRA IVAN MARKOVIĆ, *Sinj i njegovo slavlje god. 1887.* Spomen-knjiga,

nastojali proširiti svoju vlast na druge dijelove tzv. Mletačke Dalmacije. Kad su hrabri branitelji Sinja uspjeli obraniti svoj grad, zauvijek su istjerali tursku silu ne samo iz Cetinske krajine, nago su ulili hrabrost i ponos domaćemu stanovništvu da vjeruje «u se i u svoje kljuse«, kako veli narodna poslovica.

Obrana je Sinja odjeknula ne samo u Dalmaciji, Bosni i Hercegovini, nego i u drugim hrvatskim krajevima, pa i u inozemstvu.[2] Stoga nije ništa čudno da je fra Andrija Kačić Miošić (koje je bio dječak od 11 godina kad je pobjeda izvojevana) u svojemu »Razgovoru ugodnomu naroda slovinskoga« obrani Sinja posvetio tri duge pjesme.[3] One su narodu bile ne samo prvorazredna informacija o jednom vrlo važnom povijesnom događaju, nego su te pjesme učvršćivale vjeru u Božju Providnost i pobjedu Dobra nad Zlom, ponos zbog te pobjede, povjerenje u svoje snage i opravdanost pravedne borbe protiv zavojevača i okupatora.

Vjerni puk i svećenstvo, koji su osobno doživjeli strahote turske opsade Sinja, bili su uvjereni da je dobri Bog po zagovoru Majke Marije udijelio svomu napaćenom narodu tu veličanstvenu pobjedu nad turskom silom. U to je bio uvjeren i mletački general Anđelo Emo, providur Dalmacije i Albanije, koji je odmah 16. kolovoza t. g. u službenom izvješću napisao: »Bog je počeo dokazivati svoju svetu zaštitu ovoj pokrajini (Dalmaciji) oslobodivši prošle noći, na dan Uznesenja Djevice, veoma važnu tvrđavu Sinj, koja je bila izložena velikoj i krvavoj opsadi ogromne turske vojske.«[4] Više pisaca prenosi vijest koju su čuli od turskih zarobljenika, da su po noći vidjeli gospođu u bijelom plaštu kako hoda po bedemima Grada. Tako fra Petar Knežević pjeva:

Zagreb 1898, 140; *Isto* (reprint), Sinj 1998, 28+140 +XI (tabla); ENES PELIDIJA, Pokušaj osvajanja Sinja od strane osmanske vojske 1715. godine, *Sinj i Cetinska krajina za vrijeme osmanlijske vlasti,* Zbornik Cetinske krajine, knj. 4, Sinj 1989, 167-176; FRA JOSIP SOLDO, *Sinjska krajina u 17. i 18. stoljeću,* knj. 1, Sinj 1995, 179-204. - Posebno treba upozoriti na »Giornale del blocco ed assedio della fortezza di Sign«, tj. »Ratni dnevnik« što ga je na talijanskom jeziku vodio časnik, kojemu se ne zna za ime. Original se čuva u Arhivu Franjevačkoga samostana u Sinju (fasc. XIX, br. 40), a prijevod je više puta objavljen; v. J. SOLDO, *Nav. dj.,* 189-192.

2. Nadbiskup Stjepan Cupilli pisao je papi Klementu XI. iz Dicma prije završetka opsade (9. VIII. 1715.) o preteškim prilikama u Nadbiskupiji i molio je duhovnu i materijalnu pomoć, kao i poslije pobjede (8. IX.) »pismo vapijućega« moleći hrane za gladni narod. Čim je čuo za pobjedu, u Splitu je (16. VIII.) predvodio procesiju s Gospinom slikom. Procesija je išla od Pojišana do katedrale, gdje je slavio svečanu sv. Misu i održao govor uz pjevanje »Te Deum«. Već u nedjelju (18. VIII.) nadbiskup je u Sinju na Tvrđavi slavio sv. Misu zahvalnicu uz »Te Deum«. Usp. J. SOLDO, *Nav. dj.,* 197-200.

3. *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* (Mleci 1756.) do danas je, poslije Biblije, najčitanija knjiga u hrvatskom narodu. Objavljena je u preko 70 izdanja. Brojne su pjesme često tiskane u raznim časopisima i glasilima, a neke su prevedene na 14 europskih jezika. Usp. FRA HRVATIN GABRIJEL JURIŠIĆ, *Izdanja »Razgovra ugodnoga naroda slovinskoga«*, u: Fra Andrija Kačić Miošić, Razgovor ugodni naroda slovinskoga, »Kačić«, Split 1983, 33-57 (navedena i druga literatura).

4. J. SOLDO, *Nav. dj.,* 196.

»Ovo Turci isti kažu
i reć valja da ne lažu,
jer kad vele suprot sebi,
virovao a tko ne bi?«[5]

No, svakako treba istaknuti da su u prvom redu hrabri časnici i vojnici bili uvjereni da oni sami svojom snagom nisu mogli odbiti neprijatelja, nego

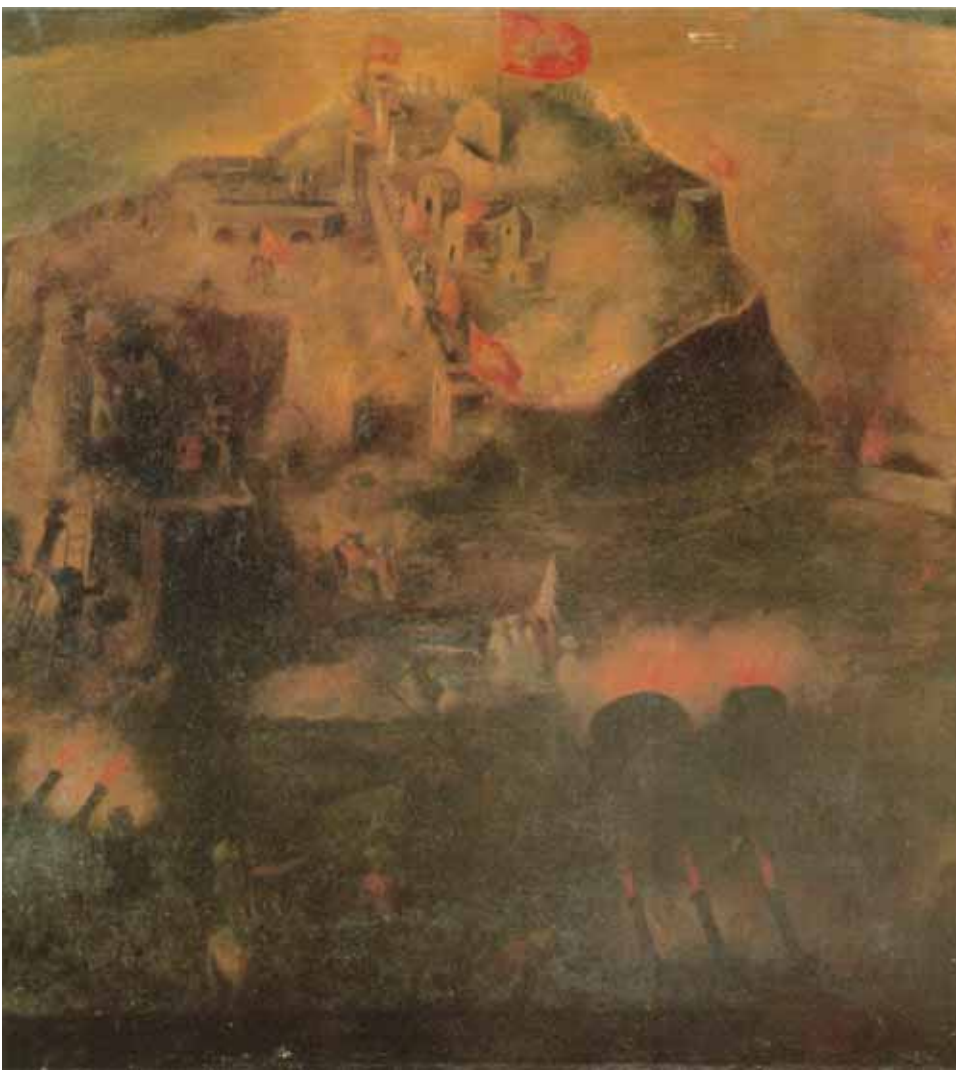

Virgil Meneghelo Dinčić, Opsada i obrana Sinja 1715. godine (detalj)

5. FRA KARLO KOSOR-FRA MARIO STIPIĆ, *Apostoli Gospe Sinjske,* Sinj 1987, 18.

je velika pobjeda dar Neba. Stoga su to svoje uvjerenje izrazili na tri vrlo znakovita i opipljiva načina:

1. Od svoje prve plaće, kako je predložio Zorzi Balbi,[6] zapovjednik Grada, darovali su 80 zlatnih cekina i poslali dva časnika u Mletke da daju kovati zlatnu krunu kao znak svoje zahvalnosti Bogorodici Mariji za darovanu pobjedu. Ne samo taj čin (kovanje zlatne krune), nego i natpis na kruni *(»In perpetuum coronata triumphat anno MDCCXVI - Zauvijek okrunjena slavi slavlje 1716. godine«)* jasno svjedoči o vjeri naručitelja (časnika i vojnika) da im je Majka Božja darovala pobjedu. To se je posebno pokazalo, kad je sljedeće godine 22. rujna Stjepan Cupilli, nadbiskup splitski, svečano okrunio Gospinu Sliku tom krunom, koja i danas resi njezinu glavu.

Sliku »Majke od Milosti« zajedno s izbjeglicama iz Rame donio je u Sinj fra Pavao Vučković 1687. godine (bez nakita)

6. Zorzi Balbi, Mlečanin, vojnički časnik, bio je providur (civilni i vojnički upravitelj, guverner) Sinja od 1714. do 1718. godine. v. FRA JOSIP SOLDO, Prilozi za upoznavanje razvoja Sinja pod Venecijom, *Sinjska spomenica 1715.-1965.*, Sinj 1965, 133.

2. Časnici i vojnici istoga dana, poslije svečane porcesije s Gospinom Slikom i sv. Mise, u poslijepodnevnim satima, odigraše »Alku«, vitešku igru u čast Majke Božje Marije, koja im je darovala tu divnu i veliku pobjedu nad daleko moćnijim neprijateljem.[7]

Ta igra kao igra nije ništa novo. Postojala je u našim krajevima kao i u svim mediteranskim zemljama.[8] No, s vremenom su druge i modernije igre istisnule sve te »alke«, a jedino je u Sinju sve do danas ostala. Zašto? Razlog je jasan. U drugim su gradovima na mjesto »starih« igara dolazile »nove«, moderne igre, ali u Sinju »alka« nije bila samo igra, nego je ona bila i *zahvalna molitva Gospi,* uvijek povezana s blagdanom Velike Gospe i obljetnicom čudesne pobjede. Tu leži tajna da se »Alka« u Sinju igra već gotovo tri stoljeća.

Sliku je okrunio zlatnom krunom 16. rujna 1716. godine
Stjepan Cupilli, nadbiskup splitski (s nakitom)

7. OT. STIPAN ZLATOVIĆ, *Franovci Države Presvet. Odkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji,* Zagreb 1888, 199.

8. Prva vijest o sličnoj igri u Europi je iz 842. god. kad se je nakon pomirenja »verdunskim ugovorom« igralo u čast franačkih vladara Karla Ćelavoga, Lotara i Ljudevita Njemačkoga. U Hrvatskoj

3. Svima je poznato da je Gospina Slika iz novosagrađene Crkve prenesena na Tvrđavu i izložena na oltaru sv. Barbare u vojničkoj crkvi sv. Mihovila.[9] Pred njom su i puk i branitelji i fratri molili i vapili za pomoć.

Bruno Bulić, Krunjenje Gospine slike na Gradu, 16. rujna 1716. godine

No, manje je javnosti poznato, ili se bar manje spominje, što se je dogodilo, kad su svi presretni proslavili veliku pobjedu i otjerali Osmanlije iz Cetinske krajine. Fratri su smatrali sasvim normalnim da se Gospina Slika vrati

se slična igra javlja u XIV. stoljeću. Evo nekih hrvatskih gradova (od Istre do Boke kotorske) u kojima se je igrala alka: Buje, Poreč, Barban, Krk, Cres, Rab, Zadar (od 1409. do 1820.), Preko, Šibenik, Skradin, Split, Trogir, Imotski (do 1840.), Makarska (do 1832.), Hvar, Korčula, Dubrovnik i drugi. Usp. ŠIME JURIĆ, *Iz muzeja hrvatske knjige*, MH, Zagreb 2000, 281-289. - O igranju »Alke« u Makarskoj don Ivan Jurišić Akčić spjevao je dvije pjesme i objavio ih u knjižici *Strigliagne alke.* Dvi pisme sloxene i prikazane na *çast* i posstegne gospode makarske, U Mleczi 1782., str. 16. Ponovljeno izdanje (reprint) objavio je fra Vicko Kapitanović, *Striljanje alke...* Pretisak i transkripcija, Makarska 2000, XV+16+XVI-XVIII. Opširnije o igranju »Alke« u Sinju v. ŠIME JURIĆ, *Dokumenti i književna građa o Sinjskoj alki,* VAD-Logos, Split 1988, 343; v. i bilj 1.

9. Nadbiskup S. Cupilli službeno je pohodio župe Cetinske krajine u svibnju i lipnju 1718. godine. U zapisniku vizitacije Župske crkve sv. Mihovila Tvrđave Sinj do u sitnice nabraja inventar Crkve, uz ostalo, tri oltara: Glavni, sv . Ante i sv. Barbare, na kojemu je Gospina Slika. Usp. J. SOLDO, *Nav. dj.,* 219.

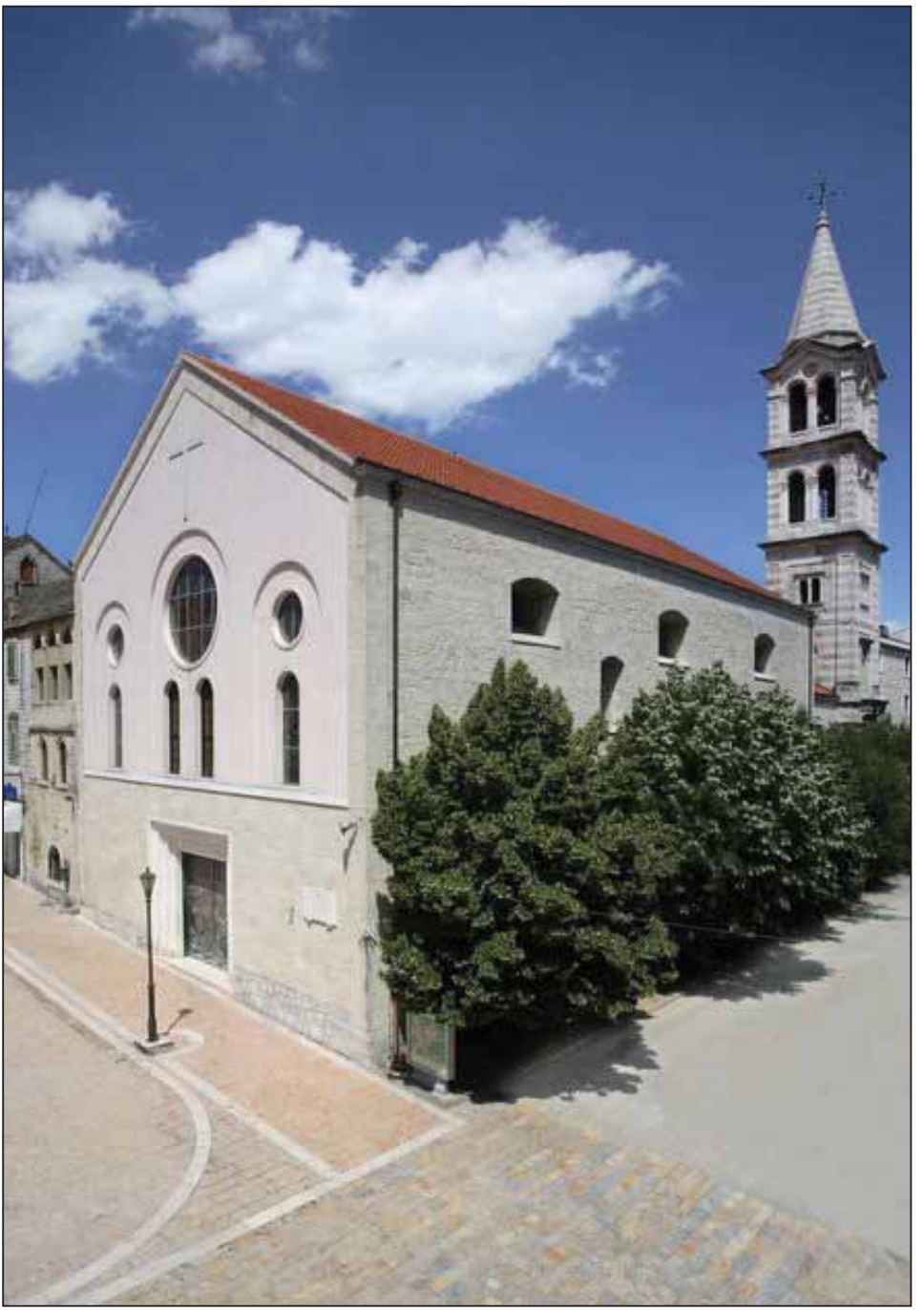

Crkva Čudotvorne Gospe Sinjske (danas)

u njezinu Crkvu i postavi na njezin oltar. No, časnici i vojnici su se odlučno tome oduprli i nikako nisu dali da se Slika vrati u Crkvu na svoje mjesto.

Fratri su se žalili Stjepanu Cupilliju, splitskom nadbiskupu, ali su časnici i vojnici odgovorili da nadbiskup tu nema što reći. Njih je Gospa spasila i oni ne daju da se Slika odnese s Tvrđave. Fratri su se žalili mletačkom providuru (upravitelju) Dalmacije i Albanije u Zadru. On je naredio da se Slika vrati, ali su i njemu otkazali poslušnost i časnici i vojnici. Konačno su se fratri žalili najvišoj vlasti Mletačke Republike - duždu. On je sa Senatom odlučio da se Slika mora vratiti na svoje mjesto, tj. u Crkvu pod Kamičkom. Tu je presudnu ulogu odigrao fra Lovre Šitović. Tako je tek 1721. godine Slika vraćena u svoju Crkvu.

Cijela ta »borba« časnika i vojnika sasvim jasno pokazuje koliko im je bilo stalo do te Slike, odnosno, koliko su baš oni bili uvjereni da ih je Bogorodica Marija, koju su štovali, zazivali i molili pred tom Slikom, spasila od neprijateljskih zavojevača i darovala im slobodu i mir. Da su fratri i pobožni puk vjerovali u Gospin zagovor, sasvim je razumljivo. Ali da su časnici i vojnici tako tvrdo ustrajali u svomu stavu da Slika mora ostati u Tvrđavi, bez ikakve sumnje to je dokaz, kako su bili čvrsto uvjereni da ih je u odsudnim trenutcima obrane Grada spasila samo pomoć moćne Zagovornice i Pomoćnice, Blažene Gospe, koju su štovali u toj Slici.

Sinjska pobjeda nad Turcima odjeknula je u svim hrvatskim krajevima, i to u prvom redu kao dar Neba. Makarski biskup Nikola Bijanković u znak zahvalnosti za pobjedu dao je sagraditi u Brelima Crkvu, koja se u dokumentima nazivlje »Gospa od pobjede« i »Gospa od slavodobića« (danas »Gospa od Karmela).[10] Veliku su pobjedu ovjekovječili i slikari (jedna se slika čuva u Sinju, druga u Omišu, a treća u Brelima).[11] U Franjevačkom samostanu u Sinju čuva se kopija slike koju je naslikao Menagello Dinčić »Opsada Sinja 1715. godine.« Original je uništen 1917. godine. Druga se kopija čuva također u Sinju u »Viteškom alkarskom društvu«. Pavao Despotović, vojnički časnik, prokurator Župske crkve u Omišu, istakao se je u borbi pod Sinjem. Stoga je naručio sliku »Opsada Sinja 1715. godine« i darovao ju je svojoj Župi u Omišu. Ne zna se za ime slikara. Naslikana je na drvu. Kopiju te slike izradio je akad. slikar Ivan Grgat, a nalazi se u prostorijama Ogranka Matice hrvatske u Sinju.[12]

Sinjski puk, građani i seljaci zajedno s fratrima, uvijek su smatrali da je Gospina Slika njihovo najveće i najdragocjenije blago. Svako drugo blago

10. JOSIP BEBIĆ, *Brela,* Split 1985, 85-87.

11. S. ZLATOVIĆ, *Nav. dj.,* 198.

12. Za navedene podatke zahvaljujem fra Mirku Mariću.

može se i steći i izgubiti, može se i kupiti i prodati, može se čuvati i uništiti. A Gospinu Sliku može se samo voljeti i poštivati, pa stoga cijeniti više nego išta drugo, čuvati i paziti bolje i pažljivije nego bilo koje zemaljsko blago. Za sve Sinjane to je najdraže i najmilije blago i bogatstvo koje treba čuvati kao zjenicu oka!

Crkva »na Gradu«, sagrađena 1887. godine u prigodi 200. obljetnice dolaska u Sinj izbjeglica iz Rame, koji su sa sobom donijeli Sliku »Majke od Milosti«

Stroga je pobožni puk to svoje najveće i najdraže blago - *Sliku Majke od milosti* - nazvao *Čudotvornom Gospom Sinjskom.*

I evo već gotovo tri stoljeća ne samo pobožni puk Cetinske krajine, nego i cijele Dalmacije, Bosne, Hercegovine i svih drugih naših krajeva gleda Gospinu Sliku u Sinju kao sliku Božje Majke Marije i sliku svoje moćne zaštitnice i velike pomoćnice. Zato rijeke hodočasnika svake

godine, a osobito za blagdan Velike Gospe, hodočaste u njezino Svetište[13] i pred svetom Slikom otvaraju svoja srca, iznose svoje molitve i prošnje, zavjete i odluke, zahvaljuju za primljene milosti i vraćaju se u svoj svakodnevni život prosvijetljeni, ohrabreni i osnaženi dobrotom i ljubavlju svoje Nebeske Majke Marije.

Dakle, danas je Sinj u domovini Hrvatskoj i u svijetu na poseban način prepoznatljiv po svojoj Čudotvornoj Gospi Sinjskoj i po viteškoj igri »Alci«.

A sve je počelo one sudbonosne 1715. godine, kad je izvojevana blistava pobjeda nad turskim zavojevačem. Od toga slavnog i divnog trenutka Sinj slavi svoju Gospu ne samo svečanom procesijom i sv . Misom, molitvama i zavjetima, nego i igranjem viteške igre »Alke«.

II. SCENSKI PRIKAZ OPSADE SINJA 1715. GODINE

Kroz dugu i krvavu povijest čovječanstva bilo je bezbroj opsada i osvajanja gradova i utvrda. Neka su od tih ovjekovječena u poznatim književnim djelima, npr. Homerova *»Ilijada«* veliki je svjetski ep o opsadi i padu Troje, ili Tassov *»Oslobođeni Jeruzalem«,* također veliki svjetski ep, pjeva kako su križari oslobodili Jeruzalem (1099.). Slično je bilo i u Hrvatskoj. Ivan pl. Zajc uglazbio je tekst Huge Badalića i stvorio najpopularniju hrvatsku operu *»Nikola Šubić Zrinski«* o junačkoj obrani Sigeta i pogibiji bana Nikole i njegovih junaka (1566.). *»Gvozdansko«* je ep stvoren u XX. stoljeću, a posvećen je »najviteškijem i najnevjerojatnijem djelu u povijesti čovječanstva«, u kojemu je Ante Tresić Pavičić opjevao herojsku smrt branitelja Gvozdanskoga (13. I. 1578.). Taj je najveći hrvatski ep (21.406 stihova) objavljen u Zagrebu 2000. godine. Glasovita bitka kraj Siska (1593.) zaustavila je prodor turske sile u Hrvatsku i Europu. Ivan Kukuljević Sakcinski napisao je (1840.) junačku igru u 3 čina *»Juran i Sofija ili Turci kod Siska«.* Moglo bi se navesti mnogo sličnih primjera.

Neki su sinjski intelektualci, nadahnuti domoljubljem i potaknuti glasovitim stihovima Publija Ovidija Nazona: *»Si licet exemplis in parvis grandibus uti - Ako se u malom smije služiti velikim primjerima«* (Trist. I, 3, 25), više puta »u razgovoru ugodnomu« priželjkivali da se na neki način »oživi« slavna bitka pod Sinjem 1715. godine. Uvijek je bila izazovna

13. Od velike pobjede 1715. godine vjernici štuju Gospinu Sliku pod nazivom »Čudotvorna Gospa Sinjska«. Njezina je Crkva postala svetište u koje dolaze brojni hodočasnici iz domovine Hrvatske i inozemstva. Domaći i strani hodočasnici dolaze u svako doba godine, a osobito od svibnja do kraja listopada. Koliko hodočasnika godišnje dođe Gospi u Sinj i koliko je istinita ona poznata riječ: *»Per Mariam ad Jesum - Po Mariji se dolazi k Isusu«,* najbolje se vidi iz podatka da je u devetnici Velikoj Gospi 2008. godine podijeljeno preko 110.000 sv. Pričesti (a bilo je svakako i onih koji se nisu pričestili).

nevjerojatna povijesna činjenica da je samo oko 700 hrabrih branitelja na čudesan način izdržalo strašne juriše i napade 60.000 neprijateljskih vojnika. To je bila i česta tema razgovora fra Josipa Solde, profesora povijesti na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Sinju, i Velimira Borkovića, profesora zemljopisa na Državnoj gimnaziji također u Sinju. Jednom je fra Josip rekao svomu prijatelju: »Da sam mlađi, mi bismo to zajedno lako ostvarili!«[14]

Vrijeme je prolazilo i fra Josip je napustio ovaj svijet i preselio se u blaženu vječnost. Poslije nekoliko dana gosp. Velimir je došao jednomu fratru i tužno zapitao: »Fra Josip je umro. Što ćemo sad?« A on mu je prijateljski odgovorio: »Fra Josip nam više ne može pomoći, ali mi ne smijemo stati. Vi što prije napišite zamišljeni tekst. Nekoliko će ga prijatelja vidjeti. Saslušat ćemo mišljenja i prijedloge i idemo k cilju.« Tako je i bilo. Tekst je napisan, pročitan i dotjeran. Prvi je dio posla učinjen. A kad će se moći uprizoriti na Gradu nikome nije bilo jasno. Pojavilo se je bezbroj poteškoća...

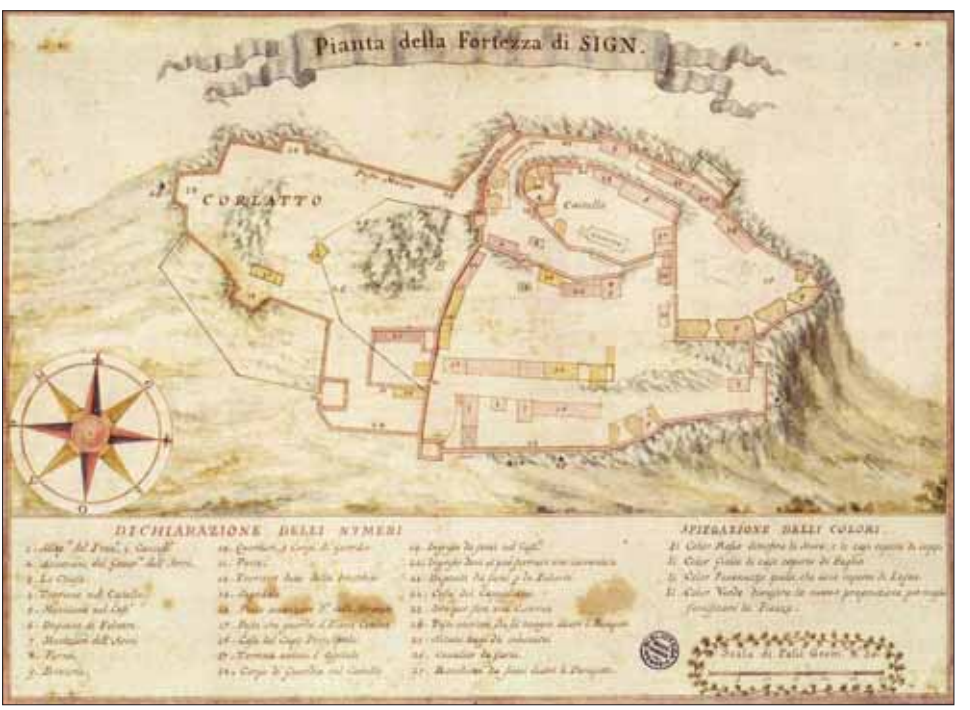

Sinjska tvrđava, Venecija, Knjižnica Muzeja Correr

14. Te je riječi piscu ovih redaka posvjedočio sam Velimir Borković, fra Josipov sugovornik.

No, uskoro se je pokazalo da podrška dolazi sa svih strana. Oduševljenje pojedinaca i spremnost da se taj projekt ostvari »na Gradu«, in situ, omogućili su da se prvi put poslije 1715. godine uprizori svijetli povijesni događaj - čudesna obrana Grada. »Opsada« je uvrštena u program manifestacije *»Dani Alke i Velike Gospe«* i objavljena na plakatima i letcima.[15] Tako su brojni Sinjani, njihovi prijatelji i gosti, u petak, 11. kolovoza 2006. godine u 21 sat imali priliku vidjeti scenski prikaz glasovite bitke baš »na Gradu«, tj. na istom mjestu na kojemu se je odigrala sudbonosna borba 1715. godine.

»Opsadu« su izveli neki glumci *Sinjskoga pučkog kazališta,* nekoliko drugih građana, članovi *»Udruge za očuvanje baštine Cetinskoga kraja«* i *Zbor Župe sv. Mihovila* iz Trilja. Bilo je oko stotinu »glumaca« (v. u prilogu). Redateljica je bila Ana Dalbello, koja je diplomirala režiju u Bologni.

Bilo je nekoliko živih scena, npr. paša Čelić za predaju Grada nudi posadi slobodan odlazak, što »Ratno vijeće« odlučno odbija, ili mistična pokorničke procesija s Gospinom Slikom, uz svjetlo baklja i preko 300 voštanica koje su vjernici i vojnici nosili u rukama, pjevajući psalme i pokorničke pjesme. Na kraju procesije na zidu Crkve se pojavila slika (4 metra) Majke od milosti, koja se je mogla vidjeti i s Trga kralja Tomislava. Kad su branitelji počeli vikati: »Turci bliže!«, oglasili su se mačkuli, prangije i petarde, a nebo su išarale višebojne rakete.

Turistička je zajednica priredila prigodni domjenak i odjednom je »na Gradu« zavladalo pravo narodno veselje. Gledatelji su bili oduševljeni. Silazeći s Grada do Trga kralja Tomislava, glavnoga sinjskog trga, noseći baklje i pjevajući »Reru«, svi su bili razdragani i pitali se: »Hoće li se i dogodine ova priredba održati?« Netko je uzviknuo: »Zdravi bili, pa vidili!«

Televizija, radio i novine pratili su priredbu »na Gradu« i vrlo su se pohvalno izrazili o tome neobičnom pothvatu.

Sve je organizirala *Turistička zajednica grada Sinja,* na čelu s gosp. Antom Latincem. Moralno i materijalno su mnogi pomogli (ustanove i pojedinci, v. u prilogu).

Sljedeće godine (2007.) bilo je planirano da se priredba s manjim izmjenama održi u petak 10. kolovoza. No, pala je tako velika kiša, da je sve gledatelje rastjerala, a glumci su se sklonili u Crkvu na Gradu. Odmah su se

15. »Dani Alke i Velike Gospe« zapravo je religiozna, kulturna i zabavna manifestacija, koje se održava pred blagdan Velike Gospe, zaštitnice Sinja i Cetinske krajine. Za te »Dane« redovito se objavljuje program ne samo na televiziji i radiju, nego i tiskom, npr. Program za 2007. godinu objavljen je na preklopnom letku (str. 6) s ovim programom: 1. Kulturno-zabavni program, 2. Športska događanja, 3. Alkarske svečanosti, 4. Crkvene svečanosti, 5. Obljetnice (sa slikama). Program je počeo 14. srpnja, a završio 1. rujna 2007. godine. Dakle, gotovo dva mjeseca!

Letak s programom za prvo izvođenje »Opsade 1715. godine« (na Gradu, 2006.)

dogovorili da će se priredba održati sutra navečer, ako ne bude kiše. Radio postaja je građane obavijestila da će se priredba održati sutradan, tj. 11. kolovoza u 21 sat. Neki su predložili da bi zbog gledalaca trebalo odigrati priredbu nešto niže, gdje ima više prostora za glumce, a posebno za gledatelje. Prijedlog je prihvaćen. Redatelj je bio Bruno Barać iz Sinjskoga pučkog kazališta. Gledalaca je bilo vrlo mnogo i svi su bili oduševljeni.

Treća je izvedba bila u subotu, 9. kolovoza 2008. godine, također u 21 sat, ali opet ispred Crkve, a ne kao prošle godine nešto niže na širem prostoru.

Budući da je cijelu priredbu režirao Rade Perković, glumac, redatelj i donedavni intendant Hrvatskoga narodnog kazališta u Splitu, predstava je višestruko obogaćena. Uveo je neke nove prizore: Trgom kralja Tomislava Mustafa-paša Čelić pobjednički se je provozao u kočiji sa svojom pratnjom, uvjeren da će lako osvojiti Tvrđavu. Na Gradu je prikazan prizor u pašinu čadoru, a nastupila je »Glazbena mladež« iz Splita. Osim toga postavljena je prikladna pozornica, uređeno sjedalište za dio gledateljstva, obogaćena rasvjeta svjetlosnim efektima, a osobito su doprinijeli ozbiljnom doživljaju pravi kostimi, pozajmljeni od nekih kazališta (Split, Varaždin i Osijek).

Nažalost, 2009. godine priredba nije izvedena, jer Grad nije - kako se priča - našao dovoljno novčanih sredstava za pokriće nekih osnovnih troškova.

ZAGLAVAK

No, treba se nadati da će oni na koje to spada uvidjeti vrijednost pothvata o kojemu su mnogi sanjali, koji su mnogi željeli, koji je Velimir Borković vrlo smišljeno složio, koji su oduševljenici i zanesenjaci prvi put »na Gradu« uspješno izveli, koji je Rade Perković znalački osmislio i obogatio, i što je najvažnije - taj je pothvat narod Cetinske krajine, a i šire, vrlo oduševljeno prihvatio. Stoga, kad se o svemu mirno i trijezno razmisli, nameće se jedini pravi zaključak da će se naći neka sredstva i da će sljedeće godine gledatelji imati prigodu ponovno vidjeti »Opsadu« na istom mjestu, na kojemu je izvojevana ona divna pobjeda 1715. godine, tj. »na Gradu«.

Svako drugo »rješenje« (tj. odustajanje od izvođenja priredbe) bila bi prava šteta i velika sramota, jer bi se to plemenito i kulturno djelo zbog nerazumljivih razloga zanemarilo, zapustilo i zaboravilo. Ako se to dogodi, fra Josip Soldo će se u grobu morati okrenuti!

Možda se je dobro sjetiti da Turistički djelatnici grada *Omiša* nisu zaboravili glasovite pomorske bitke koja se je odigrala u njihovu gradu u XIII. stoljeću. *Mletački dužd Akoncije* htio je kazniti omiške gusare što ne poštuju dogovor, prema kojemu su Mlečani plaćali Omišanima danak, da bi mogli slobodno ploviti dijelom Jadranskoga mora, koji su nadgledali Omišani. Dužd je doplovio sa svojom ratnom galijom pred Omiš i u prvom okršaju pokazao svoju nadmoć. Gusari su se povukli u kanjon Cetine. Kad je mletačka galija ušla u kanjon, male i brze gusarske lađe tako su je sa svih strana napale, da je uskoro Akoncije izgubio tu bitku.

Omišani su se sjetili svoje stare »gusarske slave« i obnovili tu pomorsku bitku. Svake godine 18. kolovoza odvija se »uživo« ta bitka, koju gledaju osim Omišana i tisuće domaćih i stranih turista.

Nasuprot Omiša na otoku Braču nalazi se malo i vrlo lijepo mjesto *Pučišća.* Prije gotovo osam stoljeća gusari iz Omiša pokušali su osvojiti i zauzeti Pučišća. No, ljudi su se hrabro oduprli napadačima. Zazivajući pomoć Bogorodice Marije, Pučišćani su otjerali sa svoga kućnog praga daleko bolje naoružanu mornaricu omiških gusara.

U naše dane stanovnici Pučišća organiziraju pravi povijesno-kulturni spektakl - uprizorenje pomorske bitke između omiških gusara i starosjedilaca Pučišća. Sasvim je razumljivo da se mnogi domaći i strani turisti i znatiželjnici raduju tom oživljavanju prošlosti i sjećanju na hrabru borbu branitelja Pučišća.

No, nije tako samo u našoj blizini, odnosno Splitsko-dalmatinskoj županiji. Treba samo baciti pogled na Istru. U malomu gradiću *Barbanu* još od 1696. godine (dakle, prije sinjske »Alke«) igrala se je »Trka na prstenac«. No, vrijeme ju je bacilo u zaborav.

U novije doba, odnosno 1976. godine, igra je obnovljena, pa danas ne samo domaći, nego i strani gosti rado dolaze u Barban da vide tu staru, nekada zaboravljenu, a u naše dane oživljenu igru.

Moglo bi se navesti i drugih sličnih primjera...

Stari su Rimljani, još u doba republikanskoga državnog uređenja, kad bi se Republika našla u vrlo teškim prilikama, zakonski odredili da se donese »senatus consultum ultimum - krajnja odluka Senata«, koja glasi: *»Videant consules, ne quid res publica detrimenti capiat - Neka se konzuli pobrinu da ne bi država pretrpjela kakvu štetu!«*[16]

Građani Sinja i Cetinske krajine, mladi i stari, intelektualci i radnici, posebno kulturni djelatnici, a na osobit način ljubitelji slavne i junačke prošlosti, štovatelji Gospe Sinjske koja je ovomu narodu darovala divnu i čudesnu pobjedu, očekuju da današnji sinjski dužnosnici - »consules« - donesu jedinu pravu odluku, koja će biti na ponos današnjemu naraštaju, potomcima slavnih i hrabrih vitezova, branitelja Sinja one sudbonosne 1715 . godine kao i svih onih koji su prolijevali svoju krv za ovaj dio kao i za svaki drugi dio lijepe naše Domovine.

A stari su davno uskliknuli: »Vivant sequentes!« Živjeli svi koji se trude to ostvariti!

Sinjska tvrđava, Venecija, Knjižnica Muzeja Correr

16. U doba Republike državom su upravljala dva konzula. Njihova je vlast trajala samo godinu dana. Kad bi Republika zapala u bilo kakve ozbiljne teškoće, Senat je donosio tu važnu odluku, koja im je davala sve ovlasti da bi spasili Republiku. Senat je donosio tu odluku, jer su se Rimljani uvijek držali načela: *»Salus rei publicae suprema lex esto - Dobro države neka bude najviši zakon!«*

PRILOZI

1. Glumci, drugi sudionici i redatelji

Likovi i glumci	2006.	2007.	2008.
Zorzi Balbi:	Kristijan Bikić	Kristijan Bikić	Željko Viculin
Giovanni Manzecca:	Damir Alebić	Damir Alebić	Damir Alebić
Mate Filipović Grčić:	Ivica Filipović Grčić	I. Filipović Grčić	Lovre Tomašević
Mate Žanko:	Saša Miletić	Saša Miletić	Saša Miletić
fra Pavao Vučković:	fra Gabrijel Jurišić	fra Gabrijel Jurišić	fra G. Jurišić
don Ivan Filipović Grčić:	-	-	-
Vila:	Marija Cvrlje-Radović	-	Snježanka Jadrijević
Bula (Mara Litre):	-	Marija Cvrlje-Radović	
Kata, Ankina majka	-	-	Sandra Levantin-Kovač
Anka, njezina kći:	-	-	Kristina Radović
Andrija, slijepac:	-	-	fra Stipica Grgat
Guslar:	-	-	Marko Kunac
Pjevač-solist:	-	-	Ratomir Kliškić
Glasnik i Uhoda:	Lovre Tomašević	Lovre Tomašević	L. Tomašević
Mustafa-paša Ćelić:	-	-	Marko Duvnjak
Mehmed, turski časnik:	-	-	-
Mujo, glasnik:	Ivica Križanac	Ivica Križanac	Ivica Križanac
Suljo, turski vojnik:	-	-	-
Statisti i glumci:	Mario Despotović, Mira Katić, Sandra Levantin, Bože Pavić, Ivan Pralija, Niko Viculin, Ante Vučković, Marija Žolo, Kata Župić		
Bubnjari:	Nikica Čović, Damir Vučković, Tihomir Župić		
Balet:	Glazbena mladež (Split)		
Zborovi i udruge:	Zbor Župe sv. Mihovila (Trilj), Zbor Župe sv. Luke (Otok), KUD Sinj Udruga za očuvanje baštine Cetinskoga kraja, KUD Brnaze		
Tehničko vodstvo:	Ante Budimir, Ivica Kodžoman, Zoran Veić, Stipe Vuković		
Redatelj:	Ana Dalbello	Bruno Barač	Rade Perković
Organizator:	Turistička zajednica grada Sinja (Ante Latinac)		
Suorganizator:	Kulturna udruga »Marko Marulić« (Split)		
Podupiratelji:	Grad Sinj, Franjevački samostan Čudotvorne Gospe Sinjske, Splitsko-dalmatinska županija, Turistička zajednica Splitsko-dalmatinske županije i Stipe Kodžoman		

Vijeće obrane donosi vrlo tešku i presudnu odluku

2. Izvođači »Opsade« 2008. godine

Lica:	Glumci:
Zorzi Balbo, zapovjednik obrane:	Željko Viculin
Giovanni Manzecca, prvi časnik:	Damir Alebić
Mate Žanko, drugi časnik:	Saša Miletić
Mate Filipović Grčić, treći časnik:	Lovre Tomašević
Fra Pavao Vučković, gvardijan:	Fra Gabrijel Jurišić
Bula (Mara Litre):	Marija Cvrlje-Radović
Anka:	Sandra Kovač-Levantin
Ivan, glasnik:	Mario Despotović
Pjevač-solist:	Ratomir Krištić
Mustafa-paša Ćelić:	Marko Duvnjak
Mujo, glasnik:	Ivica Križanac
Andrija, slijepac:	Fra Stipica Grgat
Guslar:	Marko Kunac
Plesni teatar:	Glazbena mladež (Split)
Zbor:	Župski zbor sv. Mihovila, Trilj
Folklorne skupine:	KUD Sinj, Brnaze, Glavice i Udruga za očuvanje običaja Cetinske krajine
Narikače:	Miranda Katić, Snježana Jadrijević
Konjanici:	KK sv. Mihovil, Trilj

Mačkuli:	Ante Budimir
Stražari:	Ante Vuković, Josip Bećo Vučković
Bubnjari:	Nikica Čović, Damir Vučković, Tihomir Župić
Statisti, Turci, turski zarobljenici	
Dramaturška obrada:	Rade Perković
Dramaturški savjetnik:	Zvonko Smajić
Izbor kostima:	Maca Žarak
Koreograf:	Lucijano Perić
Asistent:	Ćića Branka Trumbić
Svjetlo:	Ivica Kodžoman, Zoran Veić, Stipe Vučković
Ton:	Ivica Kodžoman, Damir Punda
Videozid:	Boris Ostojić
Redatelj:	Rade Perković

Procesija s Gospinom slikom na Gradu

3. Tisak o »Opsadi Sinja 1715. godine«

Dramsko uprizorenje davne opsade Sinja tri je puta prikazano na Sinjskoj tvrđavi, tj. »na Gradu«. Gledatelji su bili oduševljeni izvedbom, iako su

Nakon uprizorenja »Opsade« svi su bili oduševljeni i veseli

glumili amateri. Radio, televizija i tisak dostatno su upoznali javnost o tom kulturnom događaju. Evo nekoliko bibliografskih jedinica:

2006.

- JERKO BLAJIĆ, Gledatelja više od nekadašnjih boraca. Nadnaslov: Atrakcija - Dramski prikaz povijesne bitke pod Sinjem između Sinjana i Turaka, *Večernji list* (13. VIII. 2006.), 28-29. - Slika 1.

- TONI PAŠTAR, Sinjani opet jači od Turaka. Nadnaslov: Nakon tri stoljeća na Starom Gradu izveden igrokaz o opsadi 1715. godine, *Slobodna Dalmacija,* LXIV/2006, br. 19918, 56 (13. VIII. 2006.). - Slike 2.

- VITO PERIĆ, Tisuću Sinjana uživalo u scenskom prikazu Alke*, Jutarnji list* (13. VIII. 2006.), 22. - Slika 1.

- B. RIŠIĆ, Uprizorenje »Opsade Sinja 1715. godine«, *Vjesnik Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja,* LV/2006, 5-6, 242-243.

2007.

- S. B., Sjećanje - Bitka u predstavi, *Slobodna Dalmacija,* LXV/2007, br. 20276, 18 (13. VIII. 2007.)

- N. M., Sinj: »Opsada Sinja - bitka na Gradu«, *Vjesnik,* LXVIII/2007, br. 21220, 15. - Slika 1.

- S. BLAJIĆ, »Opsada Sinja« na Tvrđavi, *Slobodna Dalmacija*, LXV/2007, br. 20277, 18 (14. i 15. VIII. 2007.) - Slika 1.

2008.

FRA GABRIJEL JURIŠIĆ, Opsada Sinja 1715. godine oživljena na Gradu, *Gospa Sinjska,* godišnjak, XXXIV/2007.-2008., 157-158. - Slike 2.

- Opsada Sinja u objektivu Jerka Blajića, *Večernji list,* IL/2008., br. 16053, 16 (9. VIII. 2008.). - Slika 5.

- T. P., Dani Alke - Predstava o opsadi Sinja, *Slobodna Dalmacija,* LXVI/2008., br. 20632, 16.

- FRA GABRIJEL JURIŠIĆ, Treće uprizorenje »Opsade 1715.«, *List Župe Gospe Sinjske,* 2008., 24-25. - Slike 2.

Giuseppe Iuster, Sinjska tvrđava (1708.), Beč, Ratni arhiv

4. Fra Andrija Kačić Miošić: Turci opsjedaju Sinj 1715. godine

Fra Andrija Kačić u svomu glasovitom djelu *»Razgovor ugodni naroda slovinskoga«* (Mleci 1756. i 1760.), koji narod nazivlje jednostavno *»Pismarica«,* posvetio je sinjskim junacima tri pjesme. Ovdje donosimo treću, kojoj je fra Andrija dao naslov: *»Slidi treća pisama od Sinja i njegovih vitezova, kako dođe paša poda nj serašćer Mustaj-paša samo sto hiljada vojske.«* U pjesmi je opisao snagu turske vojske, napade na Drniš, Vrliku i Otok, a na poseban način opsjedanje Sinja i veliku hrabrost junačkih branitelja. U svojim stihovima Starac Milovan naglašava veliku povijesnu istinu:

»Obrani ga Marija Divica
kojano je sinjska pomoćnica!«

Kačićeva treća pisma od Sinja...

Još ne biše zora zabilila,
ni Danica lica pomolila,
zove vila s Prologa planine
vitezove od ravne Cetine:

»Na noge se, mladi Cetinjani!
Jer spavate kano i poklani?
Eto na vas vojska strahovita,
turska vojska pun silovita.

Sto hiljada pišac' i konjika,
sve po izbor najboljih vojnika.
Prid njima je silni Mustaj-paša,
Hercegovac, krvolija vaša.

Od Čelića roda i plemena,
poturči se u mlada vrimena
ter ostavi starca babu svoga,
pođe dvorit cara silenoga

i kod njega jadnu sriću nađe:
od čobana za pašu izađe
i serašćer od vojske careve
ter sad robi države duždeve.«

Istom vila tako besideći,
Cetinjane made slobobeći,
na Cetinu Turci udarđše,
na Kosincu vodu pribrodiše.

Kad to vidi Vučkoviću Bože,
sedla konja što god prija može,
kano soko udari na Turke
ter junačke okrvavi ruke.

S njim bijaše trijest vitezova
krajišnika, sivih sokolova,
dvajest i šest glava odsikoše
pak se natrag zdravi povratiše.

Al' ne ktiše dva silna junaka,
u slobodu slična i jednaka,
dva Lovrića, dva orla krstaša,
otac i sin, lipa dika naša,

nego siku Turke krajišnike,
mlade pišce i brze konjike,
ali po nje tad bijaše loše,
sikuć Turke oba pogiboše.

Ljuto cvili Vučkoviću Bože,
od tuge se junak prinemože,
žali serdar dva Lovrića svoja:
»Di ste sada, dva sokola moja,

koji sa mnom u četu odiste
ter od Livna roblje dovodiste!
Ej Grgure, ljute moje rane,
tko će branit mlade Cetinjane?

Ej Filipe, rumena jabuko,
sva žalosti moja, teška muko,
jošter nisi lipo ni zenula,
a vidim te da si uvenula!«

Evo, brate, žalosti i više!
Na Otoku zbig cetinski biše.
U vodu su Turci ugazili
ter na Otok skladno udarili.

Hladna se je voda zajazila,
kud je turska vojska prigazila.
Tu se brani malo i veliko,
ali od njih ne uteče nitko,

jer je silna vojska udarila,
Otočane pod mač okrenula.
Puno veće izgibe Turaka,
nego mladih cetinskih junaka,

al' zaludu njihov mejdan biše.
Viruj, pobre, tako pero piše.
Otolem se podigoše Turci,
k Sinju gradu kano mrki vuci.

Cetinu su uz put porobili
i pod Sinjem tabor učinili.
Malo vrime postajalo biše,
na troje se oni razdiliše.

Jedni paze Sinja bijeloga
od pomoći dužda mletačkoga,
drugi iđu niz polje Petrovo,
da osvoje gnizdo sokolovo,

Drniš bili više polja ravna,
u srcu im to biše odavna.
Ali mnogi glave pogubiše,
prije nego Drniš ni vidiše,

jer ih siče silni kavalire,
s krajišnicim Nakiću Grgure.
Ne dade im pristupiti gradu,
Već im rusu svu oguli bradu.

Sramotno se povratiše Turci
k Sinju gradu kano gladni vuci,
niti Drniš bili osvojiše,
niti mlado roblje zarobiše.

Treća vojska ode pod Vrljiku,
svakom daje žalost priveliku.
Na varoš je zorom udarila
Ter ga biše brzo osvojila.

Upališe kule i čardake,
Vrljičane ter siku junake,
al' se oni lipo osvetiše,
zašto mnoge Turke pogubiše.

Kad su Turci varoš osvojili,
udariše na kašteo bili,
al' na silu njega ne uzeše,
neg' na viri, jer im se zakleše,

da ih ne će pogubiti nitko,
neg' veselo malo i veliko
da će poći kud je komu drago,
još im uz to obećaju blago.

Privariše jedne Vrljičane
ter ih siku kano Otočane.
Biše duša petnajest stotina
u kaštelu, ovo je istina.

Kad u njega Turci ulizoše,
što bi staro ono posikoše,
malu dicu nemilo razdiru.
Učiniše veliku neviru,

a neviste i mlade divojke
poturice hvataju za dojke.
Sve za roblje tada popadoše,
pak se Sinju gradu podigoše.

Tu su tuge, velike žalosti:
Turci vode roblje brez milosti,
majke žale, divojčice ciču,
a neviste: » Jao meni!« viču.

Al' žalosti onde ne pristaju,
pod Sinjem im goru muku daju.
Što god biše od boja junaka,
sve pogibe tada od Turaka.

Virujte mi, na glasu delije,
nigda vire u Turčina nije.
S nevirom je vojevat počeo,
S nevirom je po svitu oteo.

Opet oni o neviri rade,
oko Sinja meterize grade.
Po imenu dozivlju serdare
ter nastoje da i njih privare:

»Pridajte se, sinjski vitezovi,
po Cetini bit ćete knezovi.
Bilu gradu vrata otvorite,
čestitom se paši poklonite!

Pridajte se, mladi Cetinjani,
ne ginite kano Otočani.
Ostavite Latinina Marka,
bit će paša vaša mila majka!«

Al' serdari za to i ne haju,
veće Turke psuju i karaju:
»Ej nevire, Turci Glamočani,
a di su nam naši Vrljičani,

kojino se vami pridadoše
ter na viri tvrdoj izgiboše?
Nigda vire u vami neimade,
zašto Turčin za Boga ne znade.

Prija ćemo podnit teške muke,
neg' se pridat u nevirne ruke,
ni ostavit dužda mletačkoga,
a dvoriti cara nevirnoga.«

Kad srdare Turci razumiše,
oko grada tope namistiše
ter ga biju, nigda ne pristaju,
sa svih strana živi oganj daju,

pak su naglo na grad udarili,
s rukam' su se izda uhvatili.
Živa vatra prosu se iz grada,
slušaj, brate, od Turaka jada!

Koliko ih na grad udariše,
on'liko ih sunovrat padoše.
Pogibe ih petnajest stotina
na jurišu, ovo je istina.

A ostali biže i jauču,
za njima se saručine suču.
Prid Mustapu iđu izranjeni,
neveseli, sasvim poniženi.

General Cornaro oslobodio je Sinj, 28. IX. 1686. godine.
LASAR-VAREA, »Universus terrarum...«, II, Padova 1713.

Suze rone, ovako, govore:
»Mustaj-paša, još će biti gore,
jer Sinjani nisu Otočani,
nit' su ono jadni Vrljičani,

već su ono zmaji i junaci,
vitezovi kano i Ungarci.
Prid njima su aždaje glavari,
kapetani i mladi serdari.

Po imenu kažemo glavare,
vitezove i delije stare:
kavalira Grčić don Ivana,
kojino je dika Cetinjana,

i serdara Božu Vučkovića,
na oružju Marka Kraljevića,
Žankovića i Tomaševića
i viteza Grgu Bakovića,

Surić Franu, zmiju od mejdana,
a unuka Surić don Stipana,
vojevodu Grabovca Antuna
i Čulića, mlada kapetana.

Ovo jesu cetinski glavari,
kapetani i mladi serdari.
Još kažemo, moj čestiti paša,
tri papaza, to je žalost naša:

fra Stipana roda Ugričića
i fra Pavla fratra Vučkovića,
trećega ti kažemo sokola
ter se zove Brčić fra Nikola.

Ovi tebi grada ne pridaju,
nego nami ljute rane daju,
i ostali sinjski kapetani,
harambaše od krajine zvani.

Silni vitez njima zapovida,
da se brane, sve im pripovida.
Nije ono poplašeno Ture,
nego vitez Balbi providure,

koji bi se prija pomamio,
još i rusu glavu izgubio,
nego bi se tebi poklonio,
Sinju gradu vrata otvorio.«

Paša nijma ništa ne viruje,
već ih opet na grad natiruje.
Sinjani se Turkom ne pridaju,
već im ruse glave odsicaju.

Osta mrtvih brez broja Turaka
oko grada, najboljih junaka.
Obraniše gnizdo sokolovo,
Na krajini srce principovo.

Obrani ga Marija Divica,
kojano je sinjska pomoćnica.
Koliko ih pod grad dolazaše,
toliko ih mrtvih ostavljaše.

Bi u Sinju Gospina Prilika,
koja čini čudesa velika.
Trikrat se je u gradu znojila,
moleć Sinka koga je rodila,

da pogleda na svoje stvorenje,
koje nosi njegovo zlamenje:
»Zarad, Sinko, tvoje gorke muke
ne daj puka u nevirne ruke!

Tako t' moje velike žalosti,
nu se smiluj ter grišnikom prosti.
Plačna gledat ja ne mogu puka,
ni slušati njihova jauka.«

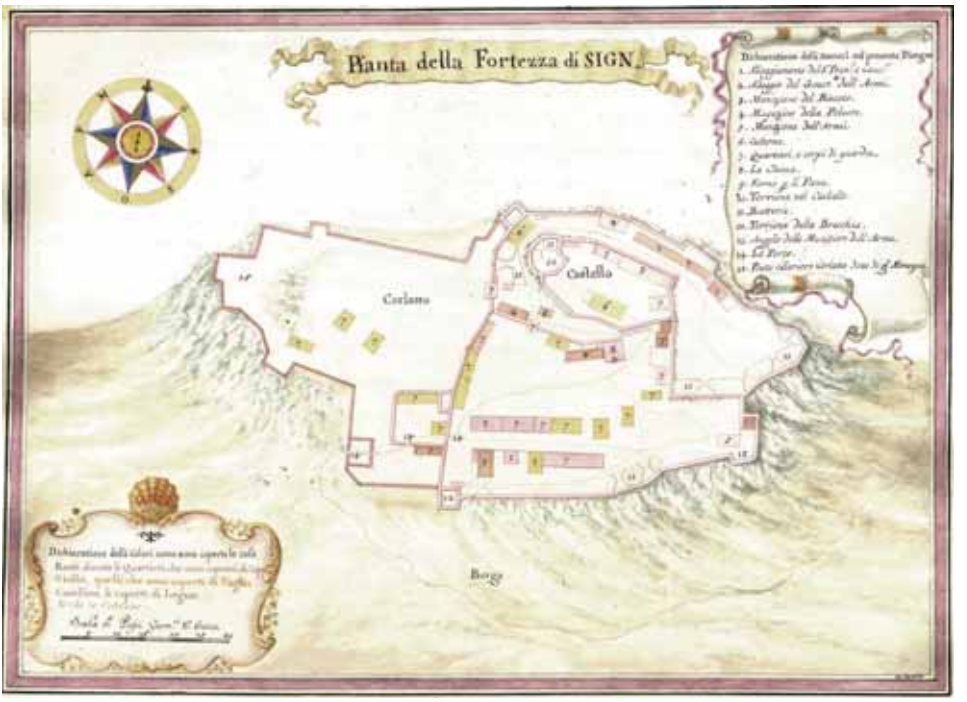

Giuseppe Iuster, Tloris Sinjske tvrđave (1708.), Beč, Ratni arhiv

Ali Isus Majci odgovara:
»Njihova je opačina stara.
Pusti mene, moja Majko mila,
da pokaram ja njihova dila!

Njihovi mi dodijaše grisi,
nek im sindžir oko vrata visi!«
Trikrat Majka moli Sinka svoga,
Da ne kara puka cetinskoga.

Poslušajte velikih čudesa,
što će sada pasti iz nebesa!
Na Turčina dođe srdebolja,
teška bolest, velika nevolja.

Po trista ih na dan umiraše,
po toliko iz vojske bižaše,
a uoči Gospojine slavne
biže Turci iz Cetine ravne.

Osta mrtvih trideset hiljada
turske vojske oko bila grada.
Što pogibe, što bolest umori.
Gospe Sinjska posve ih obori.

Zahvaljujte, od Sinja junaci,
brez pristanka Isusovoj Majci,
kojano vas od Turak' obrani!
I da ste mi zdravi, Cetinjani!

(FRA ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga,* izd. »Kačić«, Split 1983, 342-348, pjesma br. 103)

Bogorodica Marija s Malim Isusom i anđelima, crtež iz »Razgovora ugodnoga« (2. izdanje, 1759.)

DODATCI KAČIĆEVOJ PJESMI

Da bi čitatelj mogao lakše shvatiti događaje i osobe o kojima pjesma pripovijeda, prilažemo dva mala dodatka:

1. Neke osnovne podatke o osobama koje se u pjesmi spominju,
2. Razjašnjenje nekih manje poznatih riječi (tuđica).

1. Osobe

Grgo Baković, vitez sinjski.

Zorzi Balbi, Mlečanin, građanski i vojnički dužnosnik, providur sinjski (1714.-1718.). Za jednoga turskog juriša na Tvrđavu bio je ranjen u oko, kako je zabilježio pisac spomenutoga »Dnevnika.«

Fra Stipan Batarelo, iz Lučana, kapelan providura Z. Balbija. Jedan od sedmorice fratara (fra Luka Batarelo, fra Nikola Brčić, fra Mate Budimir, fra Ilija Ećimović, fra Brno Gornizai, fra Pavao), prignuo da uperi top protiv napadača, pogodilo ga je tursko tane i na mjestu je ostao mrtav, uoči Velike Gospe (14. VIII.) 1715. godine.

Fra Nikola Brčić Stariji, rođen u Otoku (Sinj). Turci su ga za vrijeme opsjedanja Sinja uhvatili, mučili, živu mu oderali kožu i tako ga okrutno usmrtili ispod Tvrđave.

Mustaj-paša Ćelić (Mustapa, Mustafa), nazvan »Sari-Žuti«, rodom iz Mostara. Školovao se je u Carigradu, bio na čelu više pokrajina Carstva, vezir

i ministar financija, a 1715. god. imenovan je glavarom Bosanskoga elajeta. Poslije poraza u Sinju premješten u Beogradski pašaluk, pa ponovno vraćen u Bosnu, gdje je 719. godine umro.

Čulić, kapetan, iz Cetinske krajine. Pjesnik mu ne spominje imena.

Antun Grabovac, kapetan, topčibaša i mejdandžija, istakao se je u obrani Sinja 1715. godine. Dobio je od mletačkih vlasti zemlje u Cetini, imao kuću na Odrni, u dvoboju ubio jednoga Turčina, zadobio više rana i izgubio lijevo oko.

Don Ivan Filipović Grčić (Sinj, druga pol. XVII. st. - Klis, 16. I. 1717.), svećenik, ratnik i prosvjetitelj. Kao župnik Dugopolja doveo je iz Sinjske krajine u Solin i Poljica preko tisuću osoba. Bio je vojnički kapelan, sudjelovao u borbama u Livnu, Neretvanskoj krajini i obrani Sinja 1715. godine. Don Ivan je uime posade primio tursku ponudu da se Grad preda, ali ju je uime Balbija odbio. Nagrađen je imenovanjem «kavalir sv. Marka«. Živio je i umro u Klisu. Tiskao je u Mlecima »Beside« fra Matije Divkovića (1704.) i «Pismu koja se piva... svake nedilje četvrte u misecu...« (1704.).

Marko Kraljević (+Rovine, 1395.), vladao od 1371. god. kao turski vazal područjem oko Prilepa. Poginuo kao saveznik Turaka u borbi protiv Jovana Mirčete, vlaškoga vojvode. Inače je narodna pjesma od njega stvorila velikoga junaka. Petar Hektorović je 1555. god. zapisao jednu narodnu pjesmu o Marku. Objavljeno je vrlo mnogo narodnih pjesama o njemu, koje su skupljene po Dalmaciji, Lici, Bosni i Slavoniji.

Filip Lovrić, zvani Dugi, i sin mu Grgur, doseljenici iz Duvna, bili su hrabri u borbama s Turcima, dobili su zemlje u Sinju.

Grgur Nakić (1680.- 1717.), sin je poznatoga drniškog serdara Mate Nakića, koji je poginuo u borbi za Čitluk u Neretvi 1694. godine. Grgur je bio serdarom već 1703. godine, a imenovan je 1715. nadzornikom serdarija drniške, kninske i vrličke. Osobito se istakao u bitkama kraj Glamoča, Vrlike i u obrani Drniša (1715.). Prema vlastitoj želji pokopan je u franjevačkoj crkvi na Visovcu. Poslije Grgurove smrti njegov mali sin Mate (rođen 1708.) imenovan je serdarom, a do njegove punoljetnosti tu će službu vršiti njegov stric Nikola. Mate će se kasnije odlikovati u mnogim bitkama.

Marko Latinin je zapravo *sv. Marko, evanđelist.* Sa sv. Pavlom je išao na misijsko putovanje, a kasnije je postao učenikom sv. Petra. Živeći sa sv. Petrom pratio je i zapisao njegovo propovijedanje (kateheze). To je Markovo evanđelje, koje je sastavni dio Svetoga Pisma Novoga zavjeta. Zaštitnik je grada Venecije i bivše Mletačke Republike. Zato je nazvan »Latin«, tj. »Zapadnjak« s obzirom na Istok (kršćanski). Blagdan sv. Marka slavi se 25. travnja.

Frano Surić, sin Ivana Surića, kapetan (1684.-1699.).

Don Stipan Surić (+ Ribnik u Lici, oko 15. VII. 1648.), svećenik, ratnik i mučenik. Bio je vojvoda uskoka i odlikovao se je u mnogim borbama s Turcima za oslobođenje Like. Sudjelovao je sa svojim uskocima u oslobođenju Klisa 30. III. 1648. godine. Turci su ga uhitili kod Ribnika, živu mu oderali kožu i nabili ga na kolac. Za Sinj je važno da je fra Ante Konstantin Matas, ravnatelj Franjevačke klasične gimnazije u Sinju, dao izraditi njegov veliki portret (1867.) koji se i danas nalazi u Zbornici Gimnazije.

Tomašević. Fra Andrija Kačić nije mu zapisao ime. A bilo je više junaka iz plemena Tomaševića, npr. Jakov, harambaša, koji je od 1. V. 1706. god. viceserdar Bože Vučkovića. Možda u toj pjesmi fra Andrija Kačić misli baš na Jakova. Inače je u Brnazama bila Jakovljeva banderija, a imao je zemlje i u Gali.

Bože Vučković, serdar Cetinske krajine, kojemu je 1706. god. bio zamjenikom Jakov Tomašević.

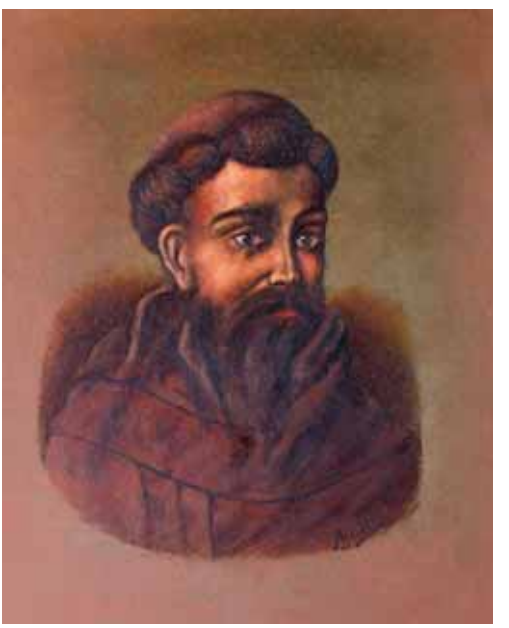

Fra Pavao Vučković

Fra Pavao Vučković (Duvanjsko Polje, 18. X. 1658. - Sinj, 7. I. 1735.), gvardijan u Sinju. Dobio počasni naslov »eksprovincijal«. Doveo je narod iz Duvna i Rame u Cetinsku krajinu (1687.). Turci su ga zarobili u Čitluku kraj Sinja 1698. godine. Musataj-paša Daltaban poštedio mu je život, uzeo

ga za tajnika (zbog znanja jezika) i preko Sarajeva i Carigrada odveo u Bagdad. Kad je paša 1703. god. u Bagdadu ubijen, fra Pavao je pobjegao i preko Carigrada, Mletaka i Rima vratio se u Sinj. Vodio je gradnju crkve i samostana u Sinju i bio jedan od branitelja Grada 1715. godine. Pokopan je u kripti Svetišta Gospe Sinjske.

U Franjevačkom samostanu u Sinju dugo se je godina čuvala fra Pavlova slika, koja je 1922. god. ukradena. Tada je Ante Jušić, amater iz Drniša, prema fotografiji nacrtao taj *fra Pavlov portret* (ulje na platnu, 58x42 cm). Akademski kipar Kazimir Hraste izradio je fra Pavlov kip koji je odljeven u bronci i otkriven u Sinju, 10. rujna 2005. godine.

Žanković se kao prezime javlja i u oblicima Žanko, Džanko i Džanković. Bilo je više junaka iz toga plemena. Kačić mu nije zapisao imena, ali možda misli na harambašu Nikolu, koji se je istakao u bitkama s Turcima. Tako je taj harambaša 12. VII. 1715. donio iz Splita stotinu pušaka, koje je poslao opći providur. Te su puške providur Balbi i guverner Lucić trebali podijeliti pojedinim banderijama.

2. Manje poznate riječi

aždaja, perz. - tur. - zmaj
babo, tur. - otac, djed, stariji muškarac
banderija, tal. - konjanička četa
čardak, perz. - tur. - kuća ili soba na kat, dvorac, stražara
delija, tur. - junak, lako naoružani turski konjanik
dužd (mletački), tal. - naslov poglavara republike Venecije i Đenove, vođa
ejalet, tur. - pokrajina, upravna jedinica
kapetan, tal. - upravnik određenog teritorija, vojnički zapovjednik
kaštel, lat. - utvrđen dvorac, utvrda
kavalir, tal. - vitez
mejdan (megdan), arp. - tur. - poljana, dvoboj
meteriz, perz. - tur. - opkop, rov
papaz, grč. - tur. - otac, turski naziv za svećenika
*paša (*baša), tur. - naslov visokih turskih građanskih i vojničkih osoba
saručine, tur. - povez oko kape, dio odjeće
serašćer (serasker), perz. - tur. - vrhovni zapovjednik, vrhovnik, vojskovođa
serdar, perz. - tur. - glavar, zapovjednik, starješina manje postrojbe janjičara
sindžir, perz. - tur. - lanac
Ungarci, lat. - Mađari
varoš, mađ. - grad

Nepoznati majstor, »Bitka pod Sinjem 1715.«, koju je dao izraditi Pavao Despotović, sudionik bitke, i darovao je sliku Župskoj crkvi u Omišu.

SUMMARY

FINALLY PLAYED »THE SIEGE OF SINJ IN 1715«

The play about the Siege of Sinj in 1715 is written by Velimir Borković, high school teacher in Sinj, Croatia. A group of Town's amateur theatre enthousiasts together with several other citizens decided to perform the play in August 11, 2006, at the very site , the Fortress of Sinj where the great siege and battle happened, and some 10.000 Ottomans killed or captured and weapons, food and horses seized. Defenders believed that the victory over more powerful enemy was actually a gift from Heaven.The victory was particularly addressed to Our Lady Whose Picture has been especially worshiped and called »Our Lady of Mercy«. The soldiers gave part of their first salaries, collected some 80 golden sequins and two of them went to Venice in order to provide a golden crown.The next year Stjepan Cupilli, the

Archbishop of Split crowned the Figure of Our Lady as a sign of gratitude for a gifted victory. Soldiers did not give the Holy Picture back to the Monastery church under the Old Fortress for several years. As a sign of their gratitude, the defenders started to play chivalrous game »Alka« which has taken place on the first Sunday in August, every year since than. After this great victory of Sinj the faithful have worshiped the Holly Picture they called »Miraculous Lady of Sinj«. The Church of Our Lady of Sinj has become broadly known shrine and is visited by pilgrimages from Homeland, Croatia and abroad. A play presenting the historical siege of Sinj has been performed several times at the Old Fortress of Sinj. The public has been delighted by it though it was performed by amateurs. Radio, TV and press have informed the public of this cultural event.

Hopefully, the programme »The days of Alka and Our Lady of Sinj« will include the play »The Siege« every year on, because apart from its heroic past value it also offers a message of nowdays expressed in Croatian folk proverb: »Respect someone else belongings, but be proud of yours«.

Mladen Veža, »Razgovor ugodni« (1973.)

Ivan Meštrović, Povijest Hrvata (1932.)

SURADNICI U OVOM DVOBROJU ZBORNIKA »KAČIĆA«

O suradnicima iz Kanade i USA navedeno je nešto više podataka, jer gotovo svi (osim jednoga) prvi put surađuju u našemu Zborniku.

Mr. Ana **Bačić**, knjižničarka. Diplomirala na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. U Hrvatskoj je predavala u srednjoj školi. Surađivala je u *Hrvatskom slovu* i *Vijencu.* U Kanadi je pisala o nekim hrvatskim i drugim temama u *Journal of Craotian Studies.*

Velimir **Borković,** profesor u miru Gimnazije »Dinko Šimunović«, Sinj.

Dr. Vladimir **Bubrin,** Slovak, djelatnik je Ministarstva imigracija u Torontu. Doktorirao je i predavao na Sveučilištu u Torontu. Sudjelovao je na znanstvenim skupovima. Objavio je više članaka o hrvatskim temama u raznim kanadskim slavističkim časopisima. Prevodio je djela hrvatskih književnika na engleski jezik.

Dr. Miljenko **Buljac,** profesor Gimnazije »Dinko Šimunović«, Sinj.

Biserka **Butković,** knjižničarka Sveučilišne knjižnice u Torontu. Vrlo djelatna u raznim hrvatskim društvima, npr. »Katarina Zrinska«. Vodila je Simpozij o fra Andriji Kačiću u Torontu.

Dr. Vinko **Grubišić,** profesor na Katedri za hrvatski jezik i kulturu na Sveučilištu u Waterloo (Kanada). Znanstvenik, pjesnik i prevoditelj. Sudjelovao je na brojnim znanstvenim skupovima. Objavio je i uredio više knjiga (proza, poezija, prijevodi, školski i sveučilišni priručnici) i članaka, koji su objavljeni u inozemstvu i domovini.

Fra Hrvatin Gabrijel **Jurišić,** profesor u miru Franjevačke klasične gimnazije, Sinj.

Dr. fra Vicko **Kapitanović,** profesor povijesti na Bogoslovskom fakultetu Sveučilišta, Split.

Mario **Livaja,** generalni konzul Republike Hrvatske, Mississauge (Kanada).

Mr. Anita **Mikulić-Kovačević,** predavač na Sveučilištu u Torontu, na kojemu je diplomirala. Sudjelovala je na znanstvenim skupovima, surađivala u *Encyclopaedia of the Renaissance, Journal of Croatian Studies* i drugim publikacijama.

Mr. Saša **Mrša,** knjižničar. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Radio je u Knjižnici i izdavačkoj kući »Juraj Šižgorić« u Šibeniku. Surađivao je u *Vijencu* i drugim publikacijama. Predaje hrvatski jezik i književnost u srednjim školama u Ontariju (Kanada).

Vladimir **Petranović,** inženjer kemije. Radio u naftnoj industriji. Dugo je godina predsjednik Torontskoga ogranka Hrvatske akademije Amerike.

Barbara **Šešelj,** knjižničarka. Diplomirala i završila postdiplomski studij na Sveučilištu Windsor (Kanada). Pisala je o hrvatskim povijesnim i kulturnim temama u *The Journal of Croatian Studies* i drugim publikacijama.

Dr. Ivo **Šoljan,** profesor Sveučilišta Great Valley (Michigen, USA). Diplomirao je na Sveučilištu u Sarajevu i doktorirao u Beogradu. Bio je profesor i dekan Filološkog fakulteta u Sarajevu. Pisao je o hrvatskoj književnosti i umjetnosti i nastupao je na međunarodnim skupovima.

Dr. Antonija **Zaradija-Kiš,** znanstvena suradnica Staroslavenskoga zavoda, Zagreb.

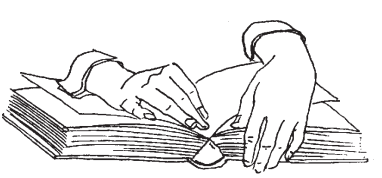

POPIS SLIKA

1. Ivan Meštrović, Fra Andrija Kačić Miošić, spomenik u Bristu 6
2. Damir Matanušić, Fra Andrija Kačić, spomen-medalja (avers i revers) . . 12
3. Program Simpozija u Torontu, 27. XI. 2004. 19
4. Ministarstvo prosvjete i športa Hrvatske proglašava »Kačićevu godinu« . . 20
5. Hrvatski sabor odlučio biti pokroviteljem »Kačićeve godine« 21
6. Dio sudionika Simpozija o fra Andriji Kačiću u Torontu 22
7. Ivan Rendić, Fra Andrija Kačić Miošić, spomenik u Makarskoj (1890.) . 40
8. Naslovna stranica prijevoda *»Razgovora ugodnoga«* na latinski (1764.) . . . 45
9. Naslovna stranica knjige *»Elementa peripatethica...«* (1752.). priručnika filozofije 52
10. Naslovna stranica prvoga izdanja *»Razgovora ugodnoga«* (1756.) 78
11. Naslovna stranica *»Ljetopisa Popa Dukljanina«* (MH, 1950.) 80
12. Vanjska i nutarnja naslovna stranica *»Sclavorum regnum...«* (1991.) 81
13. Vaclav Anderle, Sv. Vladimir, kralj i mučenik (crtež 1892.) 87
14. G. F. Camocio, Šibenik (crtež 1751.) 95
15. Naslovna stranica drugoga izdanja *»Razgovora ugodnoga«* (1759.) 100
16. Ivan Meštrović (fotografija) 103
17. Ivan Meštrović, Fra Andrija Kačić, spomenik (1953.) 105
19.-20. Ivan Meštrović, *»Vilo moja«* (početak i svršetak rukopisa) 108-109
21. Ivan Meštrović, Bosanac na konju (1898.) 110
22. Ivan Meštrović, Umjetnik naroda moga (1906.) 111
23. Mladen Veža, Franjevački samostan u Zaostrogu (1968.) 114
24. Potpis fra Andrije Miošića 121
25. Potpis fra Andrije Miošića 133
26. Potpis fra Andrije Kačića 134

27. »Povelja Kačićeva jubileja« s najstarijim crtežom Zaostroga (1702.) . . . 136
28. Ivan Meštrović, fra Andrija Kačić, spomenik 180
29.-30. Vanjska i nutarnja stranica *»Razgovora ugodnoga«* (Chicago 1954.) 182
31. Hrvatski etnički institut (prospekt) 183
32. Naslovna stranica *»Hrvatskoga kalendara 2005.«* 184
33. Argentinsko izdanje glasila *»Gospa Sinjska«* (1948.) 185
34.-35. Vanjska i nutarnja naslovnica *»Dva hrvatska jubileja...«* (1954.) 187
36. Hrvatska župska crkva Srca Marijina u Vancouveru (1969.) 189
37. Crkva Bogorodice Marije »Kraljice Mira« u Norvalu (2006.) 190
38. AMCA - Almae Matris Croaticae Alumni (plakat) 191
39.-40. Vanjska i nutarnja naslovna stranica Programa AAASS (2004.) . . . 194
41. Dio hrvatskih predavača u Bostonu 195
42. Plakat za »Opsadu« (2007.). 198
43. Giuseppe Iuster, Sinjska tvrđava (1708.) 213
44. Virgil Meneghelo Dinčić, Opsada i obrana Sinja (1715.) 214
45. Virgil Meneghelo Dinčić, Opsada Sinja (detalj) 217
46. Slika »Majke od Milosti« (bez nakita) 218
47. Ista slika (s nakitom) 219
48. Bruno Bulić, Krunjenje Gospine slike (1716.) 220
49. Crkva Čudotvorne Gospe Sinjske 221
50. Crkva »na Gradu« (1887.) 223
51. Sinjska tvrđava, Venecija 225
52. Letak s programom za prvo izvođenje »Opsade« (2006.) 227
53. Sinjska tvrđava, Venecija 229
54. Vijeće obrane donosi vrlo tešku i presudnu odluku 231
55. Procesija s Gospinom slikom na Gradu (2006.) 232
56. Nakon uprizorenja »Opsade« 233
57. Giuseppe Iuster, Sinjska tvrđava, Beč 234
58. Oslobođenje Sinja, 28. IX. 1686. (Lasar- Varea, *Universus terrarum*...) . 237
59. Giuseppe Iuster, Tloris Sinjske tvrđave (1708.), Beč 239
60. Bogorodica Marija..., crtež iz »RU« (1759.) 240
61. Fra Pavao Vučković (portret) 242
62. Nepoznati majstor, Bitka pod Sinjem 1715. (u Omišu) 244
63. Mladen Veža, *»Razgovor ugodni«* 245
64. Ivan Meštrović, Povijest Hrvata (1932.) 246

KAZALO OSOBNIH IMENA

Imena: *Bog, Isus Krist, fra Andrija Kačić Miošić, Marija Bogorodica i Starac Milovan* dolaze često, pa stoga nisu navedena u ovom kazalu.*

Abel, 54
Afrodita, 53
Agičević, Ibro, 141
Akoncije, 228
Akrap, Marko, 140
Alebić, Damir, 230, 231
Aleksandar Veliki, 57, 151, 159
Alighieri, Dante, 144
Allen, Joan de Ris, 38
Allen, Paul M., 38
Ambrozič, Alojzije, kard. 14
Anderle, Vaclav, 87
Andrija, 200-202, 210, 230, 231
Aničić iz Doca, 94
Anić, fra Jeronim, 132
Anka, 200, 201, 208-210, 230, 231
Ante fra iz Visokog, 121
Antić, fra Ante, 189, 190
Antun fra Požežanin, 126
Appendini, F. M., 46
Aralica, Ivan 29
Arbor, Ann, 28, 34, 73
Ares, 53
Ariosto, Ludovico, 34
Aristotel, 155
Augustinovich, fra Gregorius, 117

Babačić, Šimun, 94
Babić, fra Andrija, 120
Bačić, Ana, 9, 69, 193, 195, 245.
Baćić, fra Petar, 120, 126-128
Badalić, Hugo, 224
Badalić, Josip, 65
Bahtin, Mihail, 153
Bajamonti, Julije, 152
Baković, don Anto, 66, 67
Baković, Grgo, 140, 238, 240
Balajić, Jerko, 233, 234
Balajić, S. 233
Balbi, Zorzi, 199, 201, 203-212, 218, 230, 238, 240, 243
Balić, fra Karlo, 181, 186
Balvanović, Drago, 178
Baljkas, Josip, 186
Bandić, fra Ante, 130
Banovac, fra Josip, 130
Banović, Stijepan, 32, 50, 60
Barac, Antun, 34, 36, 39,
Barač, Bruno, 227, 230
Barbara, sv., 220,
Bardhi, fra Pashko, 49
Barišić, fra Andrija, 130
Barlezio, 138, 149
Barlezio, Marino, 149
Baron, 55, 149.
Baronio, Cesar, 149, 155
Barzicsich, fra Georgius, 117
Basilius, car, 46, 76
Bašić, fra Frano, 122, 123, 125
Bašić, fra Karlo, 4
Batarelo, fra Luka, 240
Batarelo, fra Stipan, 211, 240
Batušić, Slavko, 8
Bebić, don Josip, 222
Bedeković, fra Josip, 92, 155, 171
Benić, fra Bone, 124
Berić, Dušan, 50
Berović, Bariša, 94
Bijanković, Nikola, biskup, 222
Bikić, Kristijan, 230
Bilić, Petar, 140
Bišćević, Alija, 31
Bitunjac, Marko, 140
Bizozeri, Simplicijan, 156, 160
Blair, Hugh, 37
Blažević, Bariša, 94
Blažević, Zrinka, 161, 164
Bogert, Ralph, 194
Bogetić, Šimun, 93
Bogić, fra Luka, 128
Bogović, Mile, biskup, 186
Boileau, Nicolas, 139, 142
Boleslav, 48
Bonaventura, sv., 4
Borić, Stanislav, 35, 102, 181, 182, 184
Borković, Velimir, 10, 199, 214, 215, 225, 228, 244, 245

* Kazalo izradio fra Bernard Šarić

Bošković, Ruđer, 151
Bošković-Stulli, Maja, 157, 160, 164
Botica, Stipe, 17, 43, 51, 63, 64, 66, 70, 80, 92, 99, 115, 116, 134, 138, 139, 141, 147, 149, 150, 160, 164, 166, 170, 171, 176, 193
Bozanić, Josip, kardinal 17, 43
Brakus, fra Stjepan, 133
Branković, Vuk, 23, 45, 46, 48, 72
Bratulić, Josip, 138, 165, 170, 176
Brčić, fra Nikola Stariji, 240
Brčić, fra Nikola, 140, 238, 240
Brčić, Martin, 140
Brčić, Mate, 140
Brčić, Petar, 140
Brekalo, Frane, 140
Brešanić, Ante, 140
Brešanić, Gajtan, 140
Brešanić, Jozip, 140
Brešanić, Petar, 140
Brešić, Vinko, 148, 164
Brezovački, Tituš, 29
Brkan, fra Jure, 4, 116, 122-124, 126, 129
Brkić, fra Ivan, 120
Brkić, Jozo, 190
Brozdinski, Kazimierz, 48
Brozović, Dalibor, 29
Bršljanski, 49
Brusoni, Girolamo, 152, 155
Bubrin, Vladimir, 9, 101, 181, 193, 195, 245
Budimir, Ante, 230, 232
Budimir, fra Mate, 240
Budimir, Mate, 240
Buhovac, fra Paškal, 130
Bujas, fra Gašpar, 119, 134, 147, 165
Bulić, Bruno, 220
Buljac, Miljenko, 9, 137, 144, 165, 245
Buljan, fra Leonard, 67
Burton, R. F., 26, 27, 49, 179
Bustruc, 124
Butković, Biserka, 8, 14, 193, 245
Butler, Thomas, 34, 36, 49, 73
Buzolić, Stjepan, 65, 181

Cabouret, Bernadette, 173, 176
Camocio, Giovanni Francesco, 95
Ceboci, Janko, 38
Cerovac, Ivan, 62, 66
Cesarotti, Melchior, 38
Chamberlin, Edward J., 112, 113
Chevalier, 173, 174, 176
Ciraki, Franjo, 38
Cirenac, Šimun, 145
Crijević, Ljudevit, 171
Crnica, fra A., 125, 130
Csuka, Z., 49
Cùchulainn, 174
Cupilli, Stjepan, nadbiskup, 216, 218-220, 222, 244
Cusani, Francesco, 46
Cvrlje-Litre, Marija, 230
Cvrlje-Radović, Marija, 230

Čapkun Delić, fra Petar, 186
Čelakovsky, František Ladislav, 48
Černy, J. M., 48
Čović, fra Mirko, 187
Čović, Nikica, 230, 232
Čubranović, Andrija, 27
Čulić, 140, 238, 241
Čulić, Filip, 140.
Čulić, Jure, 140
Čulić, Petar, 140

Ćelić, Mustafa, 200-203, 207-209, 214, 215, 226, 227, 230, 231, 240
Ćiril, sv., 67
Ćurković, Marko, 48, 140, 141

Dalbello, Ana, 226, 230
de Dominis, Markantun, 152
Dedić, fra Ante, 127
Delalija, 56
Denis, Michael, 38, 71
Despot, fra Ivan, 65
Despot, fra Grgur, 128, 130, 132
Despot, Ilija, 65, 187
Despotović, Mario, 230, 231
Despotović, Pavao, 222
Diderot, Denis, 38
Difnik, Franjo, 152
Dinčić, Meneghelo, 214, 217, 222
Divinić, Danijela, 96
Dizdarević, Aso, 141
Dobretich, fra Marco, 125
Dobrović, Marko, 96
Doglioni, Giovanni Nicolo, 149, 154
Došen, Vid, 90
Draganić, Frane, 96
Draganov, P., 48
Dragomana, 46, 75, 76
Drašković, Ivan, 62
Dražojević, Žarko, 144
Drušković, fra Ante, 117
Držić, Džore, 27
Držić, Marin, 29
Duggan, Joseph, 33
Dujam, sv., 86
Dukat, Vladoje, 38
Dukić, Davor, 150, 165, 174, 176
Dukljanin, Pop, 9, 30, 79-82, 87, 88, 171, 195
Dulibić, fra Filip, 128
Duvnjak, Marko, 230, 231

Džanko, Nikola, 140

Ećimović, fra Ilija, 240
Eliot, Thomas Stearns, 145, 146, 160, 165
Emo, Anđeo, 216
Erceg, 124
Eterović, fra Karlo, 60, 61, 63, 67, 99, 115, 116, 117, 118, 131, 132, 133, 134, 170, 176

Fakac iz Šibenika, 94
Fališevac, Dunja, 50, 147, 148, 152, 153, 164-168
Faller, Nikola, 65
Fancev, Franjo, 29
Farlati, Daniele, 149, 171
Ferario, 55, 149
Ferić, Đuro, 38, 45,
Fielding, Henry, 158
Filipović Grčić, don Ivan, 140, 199, 201, 203, 206, 208, 211, 230, 238, 241
Filipović Grčić, Ivica, 230
Filipović Grčić, Mate, 199, 203, 206, 208, 209, 230, 231
Filipović, fra Petar, 118, 123, 125, 131
Filipović, fra Jeronim, 119, 124, 126-128
Fingal, 37, 38
Flak, Kvint Horacije, 71
Fortis, Alberto, 23-25, 34, 35, 39, 45, 46, 49, 50, 69, 71, 73, 74, 78, 158, 163, 165
Foškarin, 94, 95
fra Bonaventura iz Korčule, 117
Frangeš, Ivo, 16, 42, 149, 153, 160, 165
Franich, fra Paulus, 117
Franjo Josip I., 66
Franjo Ksaverski, sv., 179
Franjo, sv., 103
Freschot, Casimir, 154
Fulbright, 32

Gabrić, o. Ante, 18, 178, 179
Gaj, Ljudevit, 7, 161
Garzoni, Pietr, 155
Gaskill, Howard, 38
Gategno, Paul J. De, 38
Gavran, fra I., 124.
Gavrilović Venclović, Stefan, 139
Gavrilović, Martin, 110
Georgijević, Krešimir, 48, 62
Geratić, Mirko, 181
Gerbelj, N., 48
Gheerbarant, Alain, 173, 174, 176
Giustiniani, Bernard, 156
Gjalski, Ksaver Šandor, 65
Glavinić, fra Franjo, 138, 171
Gliubich, Simone, 50
Goethe, Johann Wolfgang, 37, 69-75, 78
Gojak, fra Nikola, 131, 143
Goničaj, fra Bernardin, 127
Gornizai, fra Brno, 240
Gotovac, Vlado, 29
Grabouatz, fra Philipus, 117
Grabovac, Antun, 140, 238, 241
Grabovac, fra Filip, 32, 59-61, 65, 68, 91, 117, 118, 131, 135, 137, 138, 141, 148-151, 153, 163, 164, 166, 211.
Grabovac, Ivan, 140
Grabovac, Marijan, 140
Grabovac, Marko, 140
Grabovac, Matija, 140
Grabowski, B., 48
Gradhina, 82.
Grasio, 55, 149
Grbeš, fra Jozo, 183-185, 190
Grgat, fra Stipe, 65, 230, 231.
Grgat, Ivan, 222
Grgić, I., 128
Grgur, Barski, 81
Grimm, Jacob, 72, 74, 78
Grubiša, Ivan, 186
Grubišić, fra Miro, 190.
Grubišić, Vinko, 4, 8-10, 18, 23, 49, 156, 179, 193-195, 245.
Gučetić, Stjepan, 27
Gulić, Ivan, 140
Gulin (arambaša), 96, 97
Gundulić, Ivan, 27, 144, 146, 166, 179.
Gusić, Ivan, 140
Gyorgych, Ignatius, 27

Haller, Albert, 144
Hanka, Vaclav, 48
Harvey, Frederick Augustus, 35
Hektorović, Petar, 27, 241
Hendervary, Khuen, 66, 68
Heraklo, 75
Hercigonja, Eduard, 171, 176
Herder, Gottfried, 23, 39, 46, 69-74, 76, 78, 163
Hervey, Frederick, 158
Hitrec, Hrvoje, 61
Holjevac, Većeslav, 64
Homer, 37, 71, 77, 158, 224
Horvat, Josip, 29, 60, 65
Hoško, fra Emanuel, 4, 119, 121-123.
Hranilović, Jovan, 65
Hraste, Kazimir, 243
Hume, David, 151
Hunyadi, Janoš, 75, 154

Ivan Dun Scot, bl. 35, 63, 90
Ivan, 199, 211
Ivan, sv., 97
Ivanišević, Milan, 86
Ivanović, fra Franjo, 122, 123
Ivanović, Luka, 152, 156

Jadrijević, Snježanka, 230, 231
Jakov II., 126
Janko Sibinjanin, 24, 34, 45, 48, 49, 75, 76, 159
Janković, Mira, 38
Jareb, Mario, 195
Jaroslav, 48
Jasprich, fra Franciscus, 117
Jauss, Hans Robert, 153
Jekušić, fra Mihovil, 122, 124, 125, 128, 129, 131, 135
Jelena, sv., 57, 140, 142, 145
Jelenić, fra Julijan, 122, 123, 126
Jembrih, A., 130
Jeronim, sv., 67, 68, 183-185
Ježić, Slavko, 139, 166
Jireček, J., 48
Job, 171, 173, 174
Jolić, fra Robert, 185, 190
Josip II., 69, 77
Joyce, James, 113
Judita, 173-175
Jukić, Križan, 140
Junaković, fra Pavao, 128, 130, 132, 133
Jurčević, Jure, 140
Jurić, Dane, 98
Jurić, Danijele, 98
Jurić, Grgur, 98
Jurić, Šime, 220
Jurin, fra Josip, 89, 90, 97-99
Jurišić Akčić, don Ivan, 220
Jurišić, fra Hrvatin Gabrijel, 4, 9, 10, 14-16, 41, 51, 61, 63, 64, 66, 80, 86, 90, 115, 138, 139, 164, 166, 177, 183, 185, 188, 190, 192-195, 215, 216, 230, 231, 234, 245
Jurišić, fra Karlo, 4, 35, 65, 102, 104-106, 125, 166, 180, 181
Jurišić, Mijat, 94
Jušić, Ante, 243

Kadić, don Ante, 23, 28-30, 36, 39, 179, 180, 196
Kajo, sv., 125, 126
Kajin, 54
Kalebić, Duško, 186, 188
Kalinić, fra Šimun, 130
Kapistran, Ivan, sv., 34, 49, 154, 165
Kapitanović, fra Vicko, 4, 9, 115, 118, 124, 126-129, 189, 190, 220, 245
Karapandža, fra Petar, 129, 130, 132, 134
Karlo Čelavi, 219
Kastriotić, Jure, 23, 24, 46, 48, 49, 57, 76, 140, 173
Kastriotić, Mamica, 46
Kata, 200, 208, 210, 230
Katičić, Radoslav, 167
Katić, Mira, 230
Katić, Miranda, 231
Kečkemet, Duško, 107, 111
Kekez, Josip, 141, 155, 160, 166
Kelava, fra Metod, 36, 185, 187, 188
Kinigh, Paškal, 120
Kiss, J., 49
Kitarović, fra Ante, 129
Klaić, Vjekoslav, 60, 67
Klement XI., papa, 216
Kliškić, Ratomir, 230
Klopstock, 71
Knezović, Pavao, 158, 165, 166
Knežević, Anthony, 66
Knežević, fra Bernardin, 124
Knežević, fra Petar, 123, 133, 216
Kobilić, Miloš, 23, 45-48, 72, 150
Kodžoman, Ivica, 230, 232
Kodžoman, fra Joško, 4
Kodžoman, Stipe, 230
Kolenić, Ljiljana, 166
Kombol, Mihovil, 63, 144, 166
Konstantin Ćiril, sv., 67, 68, 170, 176
Konstantin II., car, 46
Konstantin Veliki, car, 57, 140, 142, 145
Kontarine, Toma, 97
Kopitar, Jernej, 74
Kornelio, 55, 149
Kosara, 30, 79, 82-87
Kosirić, Frane, 94, 96
Kosirić, Krsto, 96
Kosirić, Melkior, 96
Kosirić, Miho, 96
Kosirić, Stipan, 96
Kosor, fra Karlo, 217
Kosović, Vicenc, 57, 152
Kovačec, Mirko, 186
Kovačec, Mirko, 65, 186
Kovačević, Gavrilo, 47
Kovač-Levantin, Sandra, 230, 231
Kraljević, Marko, 75, 76, 94, 150, 159, 238, 241
Kranjčević, Silvije Strahimir, 65
Krasić, fra Ljubo, 183
Krčelić, Baltazar Adam, 29
Kresida, 53.
Krištić, Ratomir, 231
Krišto, Jure, 195
Krivý, J., 48
Križanac, Ivica, 230, 231
Križarica, Jelena, sv., 140, 142, 145
Krleža, Miroslav, 157
Kuhačević, Mateša Antun, 59, 61
Kukuljević Sakcinski, Ivan, 50, 224
Kunac, Marko, 230, 231
Kurelac, M., 50
Kuzmanić, Ante, 90, 161

Lalić, fra Šimun, 119
Lastrić, fra F., 123
Lašvanin, fra Nikola, 126
Latinac, Ante, 226, 230
Latinin, Marko, 241, 237
Latinin, Urban, 94
Lekušić, fra Marijan, 118, 121, 129, 135
Lipovčan, Srećko, 195
Lisac, Josip, 146, 161, 166
Litre, Mara, 200, 204, 205, 230, 231
Lopašić, Radoslav, 8
Lord, Albert Bates, 23, 30-33, 36, 39
Lotar, 219
Lovre, sv., 90, 122, 128, 130
Lovrić, Filip, 140, 235, 241
Lovrić, Grgur, 140, 235.
Lovrić, Ivan, 25, 46, 138, 158
Lovrić, Mate, 140
Lozić, Serafin, 120
Luburić, Mile, 190
Lucić, guverner, 243
Lucić, Hanibal, 27, 179,
Lučić, Antun, 148, 160, 166
Lučić, Ivan, 171
Lugović, Marko, 94
Lukežić, Iva, 161, 166
Lulić, fra F., 123, 125

Ljubić, Šime, 50
Ljudevit Njemački, 219

Macfarlan, Robert, 38
Macpherson, James, 23, 25, 28, 35, 37, 38, 39, 71, 73
Macpherson, James, 23, 28, 37-39, 71
Magdić, Mile, 61
Maksimilijan I., 28
Mandić, fra Dominik, 181
Mandušić, Vuk, 93, 94, 96
Manzecca, Giovanni, 199, 203-206, 230, 231
Marčić, Rudolf, 65
Maretić, fra Ilija, 134, 140
Margarita, sv., 6, 8
Marić, fra Mirko, 222
Marija Terezija, 69
Mario, Livaja, 8, 9, 14, 15, 193, 245,
Marko, sv., 237, 241
Marković, fra Ante, 119, 121, 124, 126, 127, 129, 131
Marković, fra Ivan, 215
Marković, Franjo, 207
Markovnović od Mandaline, 94, 95
Maršić, fra Andrija, 116, 117
Mart, 53, 58
Martić, fra Grgo, 65
Martinovich, fra Marcus, (Martinović, fra Marko) 117, 122, 123, 126, 127, 129, 130, 132
Marulić, Marko, 7, 14, 25, 27, 29, 144, 171, 179, 230
Marušić, fra Franjo, 132
Marx, Karl, 157
Maszewski, A., 48
Mašina, Melkior, 184
Maštrović, Tihomil, 161, 167
Matas, fra Ante Konstantin, 242
Mataušić, Damir, 12, 17, 43, 65, 183, 193, 195
Matić, Tomo, 24, 28, 29, 34, 47, 50, 60, 81, 92, 161, 170, 171, 176
Matijević, Stipe, 187
Matković, Marijan, 164
Matković, Zorica, 184
Mauko, Vladimir, 181
Mažuran, Ive, 64
Mažuranić, Ivan, 8
McArthur, John, 38
Mehmed (car), 34
Mehmed, 200-202, 230
Mekuli, Esad, 49
Menčetić, Šiško, 27
Meštrović, Ivan, 6, 8, 9, 35, 39, 65, 67, 68, 101-108, 110-114, 177, 180, 181, 184, 195, 196
Metodije, sv., 67, 68, 176
Michieli, Jerolim, 155
Mihovil, sv., 220, 226, 230, 231
Mijatovich, Chedo, 27, 179
Mijatović, Anđelko, 31, 140, 158, 160, 167
Mijušković, Petar, 36
Mikulić, fra Jozo, 188
Mikulić-Kovačević, Anita, 9, 79, 193, 195, 246
Milaković, Josip, 50
Milanović, fra Anđelko, 65
Milanović, Božo, 140
Milanović, Grgur, 140
Milanović, Pavao, 140
Miletich, John, 23, 33, 39
Miletić, Saša, 230, 231
Milošević, fra Karlo, 120
Milutiović, Sima, 77
Mirković, Mijo, 8
Mišin, fra Mihovil, 128
Mitrović, Janko, 97
Morfill, William Richard, 23, 25, 26, 39
Mošin, Vladimir, 81, 87
Mrdeža-Antonina, Divna, 158
Mrnavić, Tomko, biskup, 155, 171
Mrša, Saša, 9, 89, 193, 246
Muhamed, 173, 202, 208
Mujo, 200, 207, 209, 230, 231
Muljačić, Žarko, 24
Murat, 34
Mustaj-paša (Mustafa), 46, 73, 200-203, 207, 209, 214, 215, 227, 230, 231, 234, 235, 238, 240
Mustapić, Zvonko, 187, 188
Muzio, Michele Luigi, 156, 160

Mužić, Ivan, 81, 88

Nagnanović, 135
Nakić, Grgur, 236, 241
Nakić, Mate, 241
Narančić, Pavao, 126
Nazon, Publije Ovidije, 224
Nazor, Vladimir, 65
Nicolich, fra Joannes, 117
Nikić, fra Andrija, 4
Nocholas, F., 38
Novak, Slobodan Prosperov, 159, 167
Novak, Vjenceslav, 65

Obradović, Dositej, 30
Occhi, Simun, 131
Odrljin, 140
Olderich, 48
Omeljić, Dujam, 93, 96
Omeljić, Vid, 93, 94, 96
Omrčenović, 140
Oplanda, Jeffrey, 32
Orbini, Mavro, 30, 92, 151, 154, 171
Ossian (Osijan), 23, 25, 37, 38, 71, 73, 139
Osterman, Olga, 186
Ostojić, Boris, 232
Otoman, 64, 114, 154, 156, 160, 214, 244

Pajsije, 30
Palameta, Miroslav, 143, 144, 155, 156, 167
Palikuća, Ivan, 94
Palmotić, Junije, 27, 179
Pandžić, fra Stjepan, 190
Papušlić, fra Antun, 121
Parry, Milman, 32, 33
Paštar, Toni, 233
Pattee, Richard, 66
Pavao, fra, od Jajca, 122, 123, 126, 127, 129, 130, 132
Pavao, sv., 10
Pavasović od Skradina, 94
Pavelić, Milan, 8, 179
Pavešković, Antun, 167.
Pavić, Bože, 230
Pavić, fra Emerik, 29, 44, 45, 64, 69
Pavić, Svemir, 164
Pavličić, Pavao, 148, 149, 160, 167
Pavlović, fra Josip, 120
Peer, fra Danijel, 120
Pelidija, Enes, 216
Percy, Thomas, 25, 26, 28, 37, 38, 39, 71
Peričić, Eduard, 81, 86, 88
Perić, Lucijano, 232
Perić, Vito, 233
Perillo, Francesco Saverio, 144, 145, 153, 154, 155, 167
Perković, fra Toma, 119, 121
Perković, Rade, 227, 228, 230, 232
Petar, fra, iz Pakraca, 120
Petar, sv., 240
Petranović, Vladimir, 4, 8-10, 13, 15, 18, 193, 246.
Petričević, Nikola, 120
Petrov (Milovanov), fra Stanko, 180
Philippovich, fra Petrus, 117
Pitagora, 145
Plavšić, fra Mihovil, 129
Polenaković, H., 49
Poljak, Grgo, 140
Pomenić, 26
Popović, Dragojla, 93, 96
Popović, Tanasko, 65
Porter, Francis, 126
Posidarac, Frane, 97
Posilović, fra Pavao, 171
Pralija, Ivan, 230
Preradović, Petar, 8, 65, 111
Pribojević, Vinko, 154
Prlenda, Sandra, 151, 160, 167
Puljić, fra Marko, 184
Punda, Damir, 232

Radeljko, fra Bonaventura, 130
Radman, fra Frano, 57
Radman, fra Josip, 130, 132, 134
Radmanović, Jure, 140
Radnić, fra Bonaventura, 130
Radoslav (kralj), 46, 48, 73
Radovan, 46, 56, 57, 96, 103, 134, 139, 144, 172
Radović, Kristina, 230
Rajčević, Filip, 94
Rakitić, Gavran, 93, 96
Raosavljević, fra Luka, 128
Raspe, Rudolf Erich, 73
Ratomir, 87
Ravlić, Jakša, 64
Reed, Terence James, 72
Reljković, Matija Antun, 24, 86, 89, 90
Rendić, Ivan, 65, 182
Rišić, B., 193, 233
Rišner, Vlasta, 161, 167
Rivington, G., 38
Roguljić, fra Josip, 129
Rosenberg-Orsini, Justine, 47
Rousseau, Jean-Jacques, 72
Rukavina, Ilija, 90
Rustan, 75

Sabauljević, Serafin, 120
Sabuljević, Serafin, 120
Sagredo, Giovanni, 138, 149, 154
Samaluk, fra Jure, 127-129
Samuel, car, 79, 82-88
Sandić, Aleksandar, 47
Sandić, Jovan, 96
Santacroce, Antonio, 155
Savković, M., 47
Scott, Walter, 72, 74

Sebislav, 82
Sedmunić, Koluneo, 94
Sekul, 24, 45, 46, 75, 76,
Sekulić, Ante, 4, 168, 158,
Semitecolo, fra Ante Marija, 129, 130
Senjanin, Ivan, 31
Sepešević, fra Bernardin, 120
Sepić, E., 46
Shakespeare, William, 37, 53, 54, 71, 72
Sikavica, fra Petar, 178
Sikirica, Stipe, 61
Sinclair, sir John, 38
Sinovčić, Marko, 142, 186-188
Slade, fra Sebastijan, 171
Slišković, Križan, 140
Slivak, Ivo, 65
Smajić, Zvonko, 232
Smiljanić, 97
Soldo, fra Josip Ante, 122, 130, 180, 216, 218, 220, 228
Spitzer, M., 46, 69, 76, 78
Spraycar, Rudy, 23, 31, 32, 36, 39
Sršen, Ivana, 178
Sršen, Josip, 178
Starčević, don Šime, 90, 161
Stefanović Karadžić, Vuk, 28, 30, 73, 74, 77
Stepinac, Alojzije, kardinal, bl., 4, 41, 66, 189
Stipić, fra Mario, 217
Stipić, Nikola, 117
Stjepan, fra, iz Požege, 129
Stojić, fra Luka, 122
Stošić, don Krsto, 91
Strange, John, 24, 35, 49
Stražemanac, 120
Stuart of Bute, John, 24, 35
Stupica, Gabrijel, 65
Subotić, Dragutin, 23, 28, 36, 39
Suljo, 200, 209, 230
Surić, don Stipan, 97, 238, 242
Surić, Frane, 140, 155, 238, 242
Surić, Ivan, 242
Surković, fra Filip, 118
Symonds, John, 24
Szabo, Gjuro, 66, 67

Šafarik, 25, 26
Šandić, Ivan, 93, 96
Šarčević, fra Ivan, 184
Šarčević, Grgur, 120
Šarić, Cvitko, 94, 96
Šarić, Ivan, 178
Šegvić, don Kerubin, 66
Šenoa, August, 146
Šešelj, Barbara, 9, 59, 193, 246
Šilobadović, fra Pavao, 143, 156
Šimić, fra Ante, 127
Šimunić, 96
Šimunović, Dinko, 137, 245
Šipić, fra Bonifacije, 188
Šitović, fra Lovre, 7, 189, 222
Šižgorić, Jure, 99, 154, 171, 246
Šižgorović, 96
Šoljan, Ivo, 9, 53, 193, 195, 246
Šundalić, Zlata, 148, 152, 168
Šupak, Marko, 97
Švelec, F., 50

Tanodi, Zlatko, 187
Tasso, Torquato, 224
Tavelić, Nikola, sv., 188
Tecelija, paša, 93, 97
Teodošević Kosirić, fra Josip, 132
Terezija do Djeteta Isusa, sv., 178
Terzit, 53
Thomson, Derick, 37
Tijan, P., 36
Tješimir, 47
Tolić, fra Željko, 4
Tomasović, Mirko, 25, 164
Tomašević, 140, 238, 242
Tomašević, fra Šimun, 116, 121, 122, 138, 140
Tomašević, Jakov, 140, 242
Tomašević, Lovre, 140, 230, 231
Tomislav, kralj, 226, 227
Tomko, 55, 149
Topić, Serafin, 26, 27, 49, 179
Toplak, fra Blaž, 4
Tresić Pavičić, Ante, 38, 65, 224
Trifonov, Jurdan, 29, 43
Trnski, Ivan, 65
Trogrančić, Franjo, 60, 61, 63
Troil, 53
Trumbić, Branka, 232
Tuchman, Barbara, 54
Turić, fra Ivan, 127, 133
Tuzlak, fra Augustin, 119, 120

Ugljanin, Salih, 32
Ugričić, fra Stipan, 140, 238
Ugulin, Frane, 94

Valier, Andrea, 156
Veić, Zoran, 230, 232
Venera, 53
Vergilije, Maron, 9, 37
Vernino, Alessandro, 156
Vetranović, Mavro,27
Vezić, Vladislav, 65
Veža, Mladen, 4, 65
Viculin, Niko, 230
Viculin, Željko, 230, 231
Vidurinović, Toma, 140
Vikario, Ante, 36, 187

Vilov, fra Stjepan, 119, 121
Vinjalić, fra Gašpar, 130, 131
Vitezović, Pavao Ritter, 59, 60, 62, 83, 86, 92, 138, 149, 154, 159
Vladimir II., 82, 86
Vladimir III., 82
Vladimir IV., 82
Vladimir V., 82
Vladimir, kralj, sv., 29, 30, 45, 46, 48, 49, 76, 79, 82-88
Vladimirović, fra Luka, 133
Vladislav, 30, 87
Vojeslava, kraljica, 76
von Müller, Chanchellor, 75
Vončina, Josip, 24, 85, 149, 150
Vramec, Antun, 171
Vrandečić, Josip, 151, 152, 168
Vucić, fra Ivan, 121, 132
Vučemilović, fra Stjepan, 205, 214, 215
Vučković, Ante, 230, 232
Vučković, Božo, 140, 238, 242
Vučković, Damir, 230, 232
Vučković, fra Pavao, 140, 199, 203, 218, 230, 231, 238, 242
Vučković, Ivan, 140
Vučković, Josip, 232
Vučković, Mišo, 140
Vučković, Stipe, 232
Vučković, Tadija, 140
Vučković, Toma, 140
Vukasovich, fra Mihael, 117
Vukasović-Korunda, Anđela, 168
Vukosav, 47
Vuković, Ante, 232
Vuković, Jure, 140
Vuković, Mladen, 166
Vuković, Morlak, 158
Vuković, Stipe, 230
Vulić, fra Matej, 129

Wilhelm, Gerhard, 46, 69-71, 74-78
Wilson, Ducan, 28, 36, 73, 75
Wirtz, Gudrun, 38

Zajc, Ivan, 65, 224
Zaradija-Kiš, Antonija, 9, 169, 246
Zavorović, Dinko, 171
Zečević, Divna, 169-171, 173, 175, 176
Zenić, Milivoj, 91, 99
Zima, Luka, 173, 176
Zlatar, Andrea, 170, 176
Zlatarski, Vasil, 29
Zlatović, fra Stjepan, 50, 165, 219, 222
Zorić, Mate, 34
Zotov, V., 48
Zrinović, ban, 104, 140, 150, 179
Zrinski, Katarina, 245
Zrinski, Šubić Nikola, 48, 49, 66, 68, 224
Zubesevich, fra Jacobus, 117
Zumthor, Paul, 170, 176

Žanko, Mate, 199, 201, 203-206, 208, 230, 231
Žanković, 140, 238, 243
Žarak, Maca, 232
Žderić, fra Filip, 122, 124
Živaljević, Danilo A., 50
Žolo, Marija, 230
Župić, Kata, 230
Župić, Tihomir, 230, 232

KAZALO ZEMLJOPISNIH NAZIVA

Zemljopisni nazivi: *Makarska, Sinj, Split, Šibenik, Zaostrog i Zagreb* dolaze često, pa stoga nisu navedeni u ovom kazalu.*

Badanj, 252
Bagdad, 243
Baja, 116
Banja Luka, 178
Baška Voda, 65, 178, 251
Beč (Wien), 38, 48, 57, 60, 61, 62, 77, 140, 156
Belluno, 154
Bengalija (Indija), 18, 178, 179
Beograd, 34, 47, 48, 49, 154, 246
Berlin, 46, 178, 260
Bern, 24, 73
Bili Vir, 178
Bjelovar, 64, 65
Blato, 250
Boka kotorska, 220
Bologna (Bolonja), 123, 125, 255, 226
Boston, 2, 3, 9, 17, 38, 43, 177, 194-196, 258
Brač, 63, 91, 133, 228
Brist, 6, 8, 17, 27, 35, 42, 43, 50, 51, 65-68, 86, 91, 104, 106, 114, 164-168, 180-182, 196
Brnaze, 203, 230, 231, 242, 248
Broćanac, 130
Brod, 116, 118, 122
Brštanovo, 250
Budim, 16, 17, 36, 42, 44, 45, 47, 49, 63, 64, 69, 91, 103, 112, 116, 118, 119, 121-123, 258
Buenos Aires, 36, 185, 186, 196

Carigrad, 46, 56, 57, 106, 140, 154, 240, 243
Cernik, 120
Chicago, 8, 17, 35, 39, 101, 102, 104, 112, 114, 177, 181-185, 196
Cipar, 56, 140
Columbus (Ohio), 33
Crikvenica, 65

Čitluk, 242, 262
Čuntić, 125

Danilo, 96, 97
Darmstad, 260
Daruvar, 65
Dobri , 118, 121, 131
Drač, 88
Dubravice, 98
Dubrovnik, 24, 26, 27, 63, 99, 102, 116, 123, 125, 176, 220
Duklja, 30, 81, 84
Düsseldorf, 260, 261
Duvno, 241, 242, 261

Đakovo, 63, 118, 248, 250, 253
Đurđevac, 64

Edinburgh, 37, 71
Elbasan, 87

Fojnica, 123, 126
Frankfurt, 178, 247, 253, 256

Genova (Đenova), 124, 243
Gospić, 186, 248
Gradac, 65, 248

Han, 203, 204
Humac-Ljubuški, 247, 261
Hvar, 154, 220

Ilok, 118, 125
Imotski, 220, 248, 252, 254

Jajce, 122, 123, 126, 127, 129, 130, 132
Jelsa, 256

Karlovac, 61, 64, 65
Kaštela, 140, 254
Kijevo, 256
Kitchener, 190
Klis, 140, 204, 241, 242
Knin, 63, 65, 94, 132, 140, 248
Köln, 17, 178, 260
Korčula, 49, 57, 117, 129, 220
Košute, 203
Kotor, 102
Krajnje, 87
Krašić, 249

* Kazalo izradio fra Božo Mandarić

Leipzig, 71, 75
Livno, 111, 141, 235, 241
London, 24-28, 31, 38, 49, 62, 179, 253
Lovreć, 252

Ljubljana, 17, 33, 43, 165, 247

Mandalina, 94, 96, 128
Metković, 65, 178, 254
Mettmann, 260
Michigan, 28, 34, 49, 73
Milan (Milano), 46
Miljevci, 249
Mississsauga, 8, 14, 15, 193, 245
Mleci (Venecija), 25, 27, 36, 41, 42, 61, 63, 79, 91, 103, 112, 216, 234, 241
Moskva, 48
Mostar, 4, 43, 50, 51, 57, 86, 122, 127, 129, 143, 164-168, 195, 240, 247, 250, 252, 255, 259, 261, 262
München, 178, 180, 186, 247, 252, 255, 259

Napulj, 126, 156
Našice, 116, 123
Neuss, 260
New York, 6, 13, 24, 30, 36, 37, 38, 104, 107
Norval, 17, 190
Novo mesto, 251, 252

Ogulin, 251
Osijek, 63, 65, 116, 118, 119, 120-123, 135, 156, 227, 248
Otočac, 64
Otok Prvić, 128, 129
Otok, 141, 203, 204, 214, 215, 230, 234, 235, 240

Padova, 247
Paris, 30, 47, 176, 184, 189, 214
Pazin, 248, 250
Pečuh, 17, 43
Petrinja, 65
Petrograd, 48
Petrovaradin, 116
Petrovo polje, 141, 236
Ploče, 65, 254, 256, 261
Podbablje, 249
Podosoje (Vrlika), 61, 91
Podstrana, 249, 251, 255
Pojišan, 119, 216
Poljica, 140, 241
Potravnik, 203, 204
Požega, 116, 118, 122, 123, 129
Prag, 48
Prespa, 87
Primošten, 90, 97, 98
Prugovo, 256, 258
Pula, 65, 129, 248

Rama, 127, 218, 223, 242
Rijeka, 4, 46, 50, 64, 65, 249, 251, 256
Rim (Roma), 4, 88, 116, 126, 129, 132, 247, 252, 253, 260, 261
Rosenheim, 260
Runović, 249

Salona, 86
Sarajevo, 50, 124, 184, 243, 246, 247, 251-253, 255, 266
Senj, 61, 64, 154, 186, 249, 253, 256
Siget, 48, 49, 56, 224, 259
Sisak, 64, 224
Siverić, 249
Skadar, 57, 74
Skradin, 63, 91, 94, 96, 130, 165, 220
Slavonski Brod, 65
Solin, 241, 250
Srijem, 63, 84
Srijemski Karlovci, 60
Staševica, 249, 262
Studenci, 249, 254, 256
Stuttgart, 178, 255
Sumartin, 41, 63, 91, 133, 262
Supetar, 249

Šarengrad, 120
Široki Brijeg, 247
Škabrnja, 255

Toronto, 2-5, 8-10, 13-19, 22, 43, 54, 60, 79, 101, 112, 113, 177, 191-194, 196, 245, 246, 258
Trogir, 220, 252
Tučepi, 248
Tuzla, 247, 256

Udbina, 186

Vancouver, 17, 43, 188, 189, 190
Varaždin, 65, 227, 254
Varoš, 96, 131
Velim, 120
Venecija (Venice, Venezia), 26, 45-47, 52, 71, 90, 91, 122, 125-129, 131, 133, 154-156, 160, 170, 214, 218, 241, 243, 244, 250, 256
Verona, 61, 91
Viella, 256
Vinkovci, 65
Virovitica, 65
Vis, 27, 49
Visovac, 117-119, 121, 122, 124, 125, 127, 128, 130, 165, 241, 253, 262
Vodice, 93, 96, 251
Vrbnik, 94
Vrdol, 122
Vrgorac, 65, 129, 250
Vrlika, 61, 91, 141, 150, 164, 166, 203, 204, 214, 215, 234, 241, 250, 259
Vrpolje, 93, 96, 128
Vukovar, 65, 251, 253

Waterloo, 4, 5, 8, 9, 18, 23, 89, 192, 193, 196, 245,
Weimar, 38, 72, 75, 76, 77

Zadar, 57, 65, 102, 128, 131, 143, 176, 220, 222, 247, 248, 249, 253, 256, 260
Zadvarje, 140, 156
Zavojane, 127
Zmijavci, 250, 255, 259

UREDNIŠTVO JE PRIMILO I PREPORUČUJE
Commentarii periodici et libri ad Redactionem missi (2007.-2008.)

I. ČASOPISI I ZBORNICI

A) Inozemstvo

- **Acta Ordinis fratrum minorum,** Roma, Italija (2007.-2008.)
- **Akademija likovnih umjetnosti** na Širokom Brijegu Sveučilišta u Mostaru, 1996.- 2006., Široki Brijeg 2006.-2007., 87, BiH (2006.-2007.)
- **Antonianum,** Roma, Italija (2007.-2008.)
- **Archivium franciscanum historicum,** Grottaferrata-Roma, Italija (2007.-2008.)
- **Bilten Franjevačke teologije,** Sarajevo, BiH (2007.-2008.)
- **Bosna fanciscana,** Sarajevo, BiH (2007.-2008.)
- **Hercegovina franciscana,** Mostar, BiH (2008.)
- **Hrvatski glasnik,** Tuzla, BiH (2008.)
- **Hum,** Mostar, BiH (2007.-2008.)
- **Izlazak,** Ljubljana, Slovenija (2007.-2008.)
- **Kršni zavičaj,** Humac-Ljubuški, BiH (2007.-2008.)
- **Mostariensia,** Mostar, BiH (2007.-2008.)
- **Portavoce di san Leopoldo Mandić,** Padova, Italia (2007.-2008.)
- **Status**, Mostar, BiH (2008.)
- **Stopama pobijenih,** Humac-Ljubuški, BiH (2008.)
- **Susreti,** Grude, BiH (2007.-2008.)
- **Südostforschungen,** München, Njemačka (2007.-2008.)
- **Živa zajednica - Lebendige Gemeinde,** Frankfurt/M, Njemačka (2007.-2008.)

B) Tuzemstvo

- **Acta iadertina,** Zadar (2007.-2008.)
- **Archeologia adriatica,** Zadar (2007.)

- **Blaženi Alojzije Stepinac,** Zagreb (2007.-2008.)
- **Bogoslovska smotra,** Zagreb (2007.-2008.)
- **Brat Franjo,** Zagreb (2007.-2008.)
- **Brnaška strana**, Brnaze-Sinj (2007.-2008.)
- **Cetinska vrila,** Sinj (2007.-2008.)
- **Colloquia Maruliana,** Split (2007.-2008.)
- **Crkva u svijetu,** Split (2007.-2008.)
- **Croatica christiana periodica,** Zagreb (2007.-2008.)
- **Croatica et slavica iadertina,** Zadar (2007.-2008.)
- **Čakavska rič,** Split (2007.-2008.)
- **Časopis za suvremenu povijest,** Zagreb (2007.-2008.)
- **Diakoviensia,** Đakovo (2007.-2008.)
- **Dobri otac Antić,** Zagreb (2007.-2008.)
- **EuroCity,** Zagreb (2007.-2008.)
- **Filozofska istraživanja,** Zagreb (2007.-2008.)
- **Fokus,** Zagreb (2007.-2008.)
- **Fra Aleksa Benigar,** Zagreb (2007.-2008.)
- **Fra Rafo Kalinić,** Split (2007.-2008.)
- **Geologia croatica,** Zagreb (2007.-2008.)
- **Glasnik sv. Ante,** Knin (2007.-2008.)
- **Godišnjak Titius,** Split (2008.)
- **Gospa Sinjska,** Sinj (2007.-2008.)
- **Gradac,** Gradac-Drniš (2007.-2008.)
- **Grad na gori,** Imotski (2007.-2008.).
- **Haaški sud »Zajednički zločinački pothvat« Što je to?** Izlaganja na drugom stručno-znanstvenom skupu u Zagrebu, 8. prosinca 2006. godine, HKV, Zagreb (2007.)
- **Isto**,... na trećem ...8. lipnja 2007., Zagreb (2007.)
- **Isto,** ...na četvrtom...7. prosinca 2007., Zagreb (2008.)
- **Histria antiqua**, Pula (2007.-2008.)
- **Hrvatska vjernost,** Gospić (2007.-2008.)
- **Hrvatsko slovo**, Zagreb (2007.-2008.)
- **IKA - Informativna katolička agencija,** Zagreb (2007.-2008.)
- **Istarka Danica 2009.,** Pazin (2008.)
- **Izvor,** Tučepi (2007.-2008.)
- **Kateheza,** Zagreb (2007.-2008.)
- **Lapčan,** Gradac/m, (2007.)
- **List Župe Gospe Sinjske,** Sinj (2007.-2008.)
- **Ljudima prijatelj,** Osijek (2007.-2008.)

- **Makarsko primorje,** Makarska (2007.)
- **Marija,** Split (2007.-2008.)
- **Matica,** Zagreb (2007.-2008.)
- **Miljevci,** Miljevci (2007.-2008.)
- **Mogućnosti,** Split (2007.-2008.)
- **Most,** Podbalje (2007.-2008.)
- **Most -The Bridge,** Zagreb (2007.-2008.)
- **Mozaik Sv. Petra,** Supetar (2007.- 2008.)
- **Musica sacra,** Zagreb (2007.)
- **Narodna umjetnost,** Zagreb (2007.-2008.)
- **Natura croatica,** Zagreb (2008.)
- **Nova croatica,** Zagreb (2007.)
- **Nuntius,** Zagreb (2007.- 2008.)
- **Obnovljeni život,** Zagreb (2007.-2008.)
- **Osječki zbornik,** Osijek (2007.)
- **Podstranska revija,** MH, Podstrana (2007.-2008.)
- **Povijesni prilozi,** Zagreb (2007.-2008.)
- **Poruka vedrine,** Zagreb (2008.)
- **Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine,** Zagreb (2007.-2008.)
- **Rad HAZU,** Zagreb (2007.-2008.)
- **Radovi Leksikografskog zavoda,** Zagreb
- **Radovi Zavoda za hrvatsku povijest,** Zagreb (2007.)
- **Radovi zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru,** Zagreb-Zadar (2008.)
- **Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje,** Zagreb (2007.-2008.)
- **Review of Croatian history,** Zagreb (2007.- 2008.)
- **Riječki teološki časopis,** Rijeka (2007.-2008.)
- **Runovići,** Runović (2007.-2008.)
- **Senjski zbornik,** Senj (2007.-2008.)
- **Siverić,** Siverić (2007.-2008.)
- **Sluga Božji Aleksa Benigar,** Zagreb (2007.-2008.)
- **Služba Božja,** Split (2007.-2008.)
- **Starohrvatska prosvjeta,** Split (2007.-2008.)
- **Staševica,** Staševica (2007.-2008.)
- **Status quaestionis,** Zagreb (2007.-2008.)
- **Stepinčev Krašić,** Krašić (2007.)
- **Studenci,** Studenci (2007.-2008.)
- **Thesaurus Archigymnasii,** Zbornik radova u prigodi 400. godišnjice Klasične gimnazije u Zagrebu 1607.-2007., Zagreb 2007, 960.

- **Tebi, Majko,** Blato-Zagreb (2007.- 2008.)
- **Tkalčić,** Zagreb (2007.)
- **Tri zvonika,** Brštanovo (2007.-2008.)
- **Tusculum,** Solin (2008.)
- **Umjetnost riječi,** Zagreb (2007.-2008.)
- **Vendelin,** Zagreb (2007.-2008.)
- **Vjesnik Arheološkoga muzeja u Zagrebu,** Zagreb (2007.-2008.)
- **Vjesnik Đakovačke nadbiskupije i Srijemske biskupije,** Đakovo (2007.-2008.)
- **Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku**, Split (2007.-2008.)
- **Vrelo života,** Zagreb (2007.-2008.)
- **Vrgorac,** Vrgorac (2007.-2008.)
- **Vrličko kolo,** Vrlika (2007.-2008.)
- **Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti,** HAZU, Zagreb (2007.-2008.)
- **Zbornik o Stjepanu Zlatoviću,** HS, Zagreb 2008, 289.
- **Zbornik o Vatroslavu Jagiću…,** knj. I., HS, Zagreb 2007., 491; knj. II., Zagreb 2007, 423.
- **Zmijavci,** Zmijavci (2007.-2008.)
- **Živo vrelo,** Zagreb (2007.-2008.)

II. KNJIGE I BROŠURE

2007.

- *Prva hrvatskoglagoljska početnica 1527.,* HAZU-NSK-ŠK, Zagreb 2007, XII (reprint) +33 (prilozi).

- FRA FILIP GRABOVAC, *Czuijt razgouora naroda i jezika illiriçkoga alliti arvackoga...,* In Venezia MDCCXLVII., ŠK, Zagreb 2007, 528+6 (reprint).

- *Blago Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu,* katalog izložbe, NSK, Zagreb 2007, 215.

- FR. LUDOVICUS LALICH, *Dictionarium Latino-Italico-Illyricum,* prir. Serafin Hrkać, MH Grude-Sveučilište u Mostaru, Grude-Mostar 2007, 528 (ed. princeps).

- *Statuta Communis duorum Castrorum - Statut Dvigradske općine.* Početak 15. stoljeća, Pazin-Kanfanar 2007, 358.

- PAVAO MAČEK, *Dva stara roda Zagrebačke županije - Mikulići od Brokunovca i Črnkovečki od Črnkovca,* Tkalčić, Zagreb 2007, 392.

- STJEPAN RAZUM*, Život i djelo Lelje Dobronić (1920.-2006.),* Tkačlić, Zagreb 2007, 480.

- STJEPAN KOŽUL, *Svećenici bjelovarskoga kraja,* Tkalčić, Zagreb 2007, sv. I, 870; II, 568; III, 556; IV, 446.

- LUKA TOMAŠEVIĆ, *Crkva pred izazovom globalizacije,* HFD, Zagreb 2007, 264.

- ANA KUNAC, *Stare igre u Makarskom primorju,* Makarska 2007, 175.

- MARIJAN BIŠKUP, *Blažena Ozana Kotorska (1493.-1565.),* DNI, Zagreb 2007, 160.

- *Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti kroz fotografije,* HAZU, Zagreb 2007, 116.

- MARINKO TOMASOVIĆ, *Srednjovjekovni nadgrobni spomenici u Makarskom primorju,* GMM, Makarska 2007, 144.

- ŽELJKO DEMO, *Opatovina, tragovi povijesti izgubljeni sadašnjosti.* Rezultati arheoloških iskopavanja pred crkvom sv. Franje u Zagrebu 2002. godine, Arheološki muzej, Zagreb 2007, 134 (hrvatski i engleski).

- *Stotinu kamenčića izgubljenoga raja.* Romanička skulptura u muzejima i zbirkama između Save i Drave, Arh. Muzej, Zagreb 2007, 115 (hrvatski i engleski).

- FRANE BOŽIČEVIĆ, *Život Marka Marulića Splićanina,* prev. B. Lučin, Marulianum, Split 2007, 55.

- JURE BRKAN, *Ustanove posvećenoga života i družbe apostolskoga života prema Zakoniku kanonskoga prava,* izd. Naše slovo, Šibenik 2007, 472.

- MARIJAN KARAULA, *Fra Lovro Milanović 1777.-1807.,* MH, Sarajevo 2007, 78.

- *The Marulić reader,* Marulianum-HSK, Split 2007, 286.

- PAVAO MAČEK, *Dva stara roda Zagrebačke županije Mikulići od Brokunovca i Črnkovečki od Črnkovca*, Tkalčić, Zagreb 2007, 392.

- PETAR FRANJO BAŠIĆ, *Svilene siluete,* Tusculanae ed., Zagreb, s. a. (2007.), 143.

- VELIMIR BORKOVIĆ, *Orlovac i Ruda,* s. l. s. a. (2007.), 40.

- TON SMRDEL, *Duh umjetnosti*, eseji, GK, Zagreb 2007, 320.

- *Prva riječka hrvatska gimnazija (1627.-2007.),* Rijeka 2007, 2002.

- VLADIMIR VRATOVIĆ, *Latinski u hrvatskom kontekstu,* Biakova, Zagreb 2007, 120.

- DANIJEL REHAK, *Borovsko nebo čisto jesmo li te voljeli svi isto,* Vukovar 2007, 274.

- *Pučko crkveno pjevanje u Šibenskoj biskupiji,* Župa Našašća Svetoga Križa - Vodice, Šibenik 2007, 112 (hrvatsko-engleski).

- *Dr. Matko Jukić,* čovjek za sva vremena, Zagreb 2007, 159.

- *Naših 40 let pri sv. Lenartu v Movem mestu,* Novo mesto 2007, 127.

- PETAR RUNJE, *Franjevci trećoreci glagoljaši u Ogulinu,* Ogulin 2007, 160.

- DANICA BARTULOVIĆ, *To dugujemo Bogu i sebi,* MH, Podstrana 2007, 120.

- FRANJO EMANUL HOŠKO, *Biskup Vrhovac između baroka i liberalizma,* KS, Zagreb 2007, 217+VIII.

- *25 godna Zavičajnoga društva Posušje u Zagebu,* Zagreb 2007, 250+10.

- PETAR GUDELJ, *Zmija mladoženja,* MNKSJ, Baška Voda 2007, 403.

- DANIJEL REHAK*, Ovčara - krik u noći,* Vukovar 2007, 36.

- *Izazovi vojnoga dušobrižništva u Europi,* VO, Zagreb 2007, 143.

- FRA NIKOLA VUKOJA, *Slavimo Božić sa svetim Franjom,* BF, Zagreb 2007, 64.

- STJEPAN ZLATOVIĆ, *Uspomene moga života,* GKJŠ, Šibenik 2007, 128.

- VELIMIR URLIĆ, *U spomen 1914.-1918.* Makarsko primorje, Makarska 2007, 134.

- MILAN GLIBOTA, *Lovreć...*, Lovreć 2007, 271.

- *Nikola Ivanov Firentinac u Trogiru* (hrvatsko-talijanski), Trogir 2007, 84.

- MARTINA ĆAVAR, *Bibliografija hrvatski književni povjesničari* (1983.) 1997.-2007. (znanstveni zbornici, sv. 1-10), HS, Zagreb 2007, 91.

- *Naših 40 let pri svetem Lenartu v Novem mestu,* Novo mesto 2007, 127.

- MAJA DELIĆ PERŠEN - SUZANA BUDIMIR, *Imotski u razglednici,* ŠK, Zagreb 2007, 268.

- MARKUS WIEN, *Markt und Modernisierung Deutsch-bulgarische Wirtschaftsbeziehungen 1918-1944 in ihren konzeptionellen Grundlagen,* R. Olden-bourg Verlag München 2007, 356.

- GOTTFRIED SCHRAMM, *Slawisch im Gottesdinst...,* München 2007, 207.

- STEFAN TROEBST, *Das makedonische Jarhundert Von den Anfängen der nationalrevolutionären Bewegung zum Abkommen von Ohrid 1893-2001*, München 2007, 461.

- ANDREAS SCHMIDT-SCHWEIZER, *Politische Geschichte Ungarns von 1985 bis 2002...,* München 2007., 484.

- *Schnittstellen Gesellschaft, Nation, Konflikt und Errinnerung in Südosteuropa...,* München 2007, 640.

- STJEPAN GNJEČ, *Hoću znati, hoću vjerovati i molit' se i raditi,* Geelong (Australia) 2007, 464.

- *Sto godina Župne crkve Presvetog Trojstva - Novo Sarajevo,* Sarajevo 2007., 151+XVI tabla.

- *Izazovi vojnog dušobrižništva u Europi,* Vojni ordinarijat, Zagreb 2007, 143.

- MALKICA DUGEČ, *U riječ unjedrena,* K. Krešimir, Zagreb 2007, 144.

- FRA MIROSLAV MODRIĆ, *Isusova domovina,* hodočasnički vodič, Split 2007, 64.

- MATKO MARUŠIĆ, *Živjeti u Župi Radobilji,* Zagreb 2007, 121.

- DRAGAN MUČIBABIĆ, *Ja sam se u životu skino do gola* (pjesme), Vitez 2007, 118.

- STIPAN GRCIĆ, *Ne prodaji sine zemlju,* Badanj 2007, 93.

- SVETI BERNARD, *Božja ljubav,* Symposion, Split 2007, 94.

- FRANCO FUSAR BASSINI, *Ta nepodnošljiva ljubav.* Bl. Marija Magdalena Martinengo, Symposion, Split 2007, 158.

- IVAN PETRIČEVIĆ, *Lirika,* Split 2007, 112.

- IVAN RUMBAK, *Strategija obrazovanja Roma u Republici Hrvatskoj,* Zagreb 2007, 300.

- *Kasnosrednjovjekovna groblja općine Dugopolje,* Split 2007, 58 (hrvatsko-engleski).

- ANTE MARIĆ et alli, *Tragom ubijenih hercegovačkih fratara.* Ekshumacija u Zagvozdu i identifikacija, Mostar 2007, 248.

- *Povijest poziva na odgovornost.* Mučenici i svjedoci vjere, Bisk. konfenercija BiH, Sarajevo 2007, 266.

- FLORENCE HARTMANN, *Mir i kazna.* Tajni ratovi međunarodne politike i pravosuđa. Profil. Zagreb 2007, 223.

- ENVER LJUBOVIĆ, *Grbovnik Gacke, Krbave, Like, Srnja i Vinodola*, Senj 2007, 301.

- *Novi karizmatski pokreti i gibanja u Crkvi - Neue charismatische Bewegungen und Strömungen in der Kirche.* Zbornik radova, Frankfurt am Main 2008, 107.

- *Don Mihovil Pavlinović i Neretva.* Zbornik radova..., Opuzen-Zagreb 2007, 286.

2008.

- KARDINAL JOSIP BOZANIĆ, *Istina u ljubavi.* Bleiburg, Macelj, Svetvinčent, Vukovar, Zagreb, GK-ŠK, Zagreb 2008, 167.

- *Kršćanska sadašnjost u misli svojih utemeljitelja tijekom razvitka i djelovanja u vremenu,* KS, Zagreb 2008, 254.

- *Istrgnute misli Vjekoslav Bajsić*, KS, Zagreb 2008, 136.

- *Istrgnute misli Tomislav Janko Šagi Bunić,* KS, Zagreb 2008, 135.

- *Istrgnute misli Josip Turčinović,* KS, Zagreb 2008, 182.

- *Arheološka zbirka Franjevačkog samostana u Sinju,* Sinj 2008, 336.

- ANTE GULIN, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli. Loca credibilia ...,* HAZU, Zagreb 2008, 435.

- *Circolo dell'Ambasciata croata 2006-2007* (E. Marin), Roma 2008, 126.

- MATO MARČINKO*, Mučenička Hrvatska.* Ulomci iz hrvatske poviesti, HKDSJ, Zagreb 2008, 436.

- ANTUN JARM-ANDRIJA ŠULJAK, Đakovo biskupski grad, Đakovo 2008, 312.

- PETAR RUNJE, Duhovni život na zadarskim otocima u kasnom srednjem vijeku, Zadar 2008, 343.

- FRA MARIO JURIŠIĆ, *Franjinim stopama.* Milost početaka, pučke misije..., Split 2008, 192.

- FRA JOSIP SOLDO, *Visovac franjevački samostan,* Forum, Zadar 2008, 48 (vodič na 12 jezika: hrvatski, češki, engleski, francuski, mađarski, njemački, poljski, ruski, slovački, slovenski, španjolski i talijanski).

- ROLAND LOUIS BONEWITZ, *Rocks & minerals,* London 2008, 360.

-TONČI BURIĆ, *Svećurje,* starohrvatsko i srednjovjekovno groblje sela Žestinj s crkvom sv. Jurja, MHASU, Split 2008. (16).

- ZDENKO ČORKALO, *Fratar,* roman, K. Krešimir, Zagreb 2008, 112.

- JAKOV RAFAEL ROMIĆ, *Otuđenje banovine slobode*, sv. IV, K. Krešimir, Zagreb 2008, 52.

- *Međunarodni znanstveni skup »Hrvatski škotizam XX. stoljeća«, Zagreb-Katuni-Split, 27.-29. svibnja 2008.* - Convegno internazionale »Scotismo croato del XX secolo« ..., Program skupa i sažeci izlaganja - Programma del convegno con i sommari delle relazioni, s. l. s. a. (Zagreb 2008.), 119.

- *10. obljetnica »Oluje« (1995.-2005.),* Zbornik sa znanstvenoga skupa, Knin 2008, 480.

- FRA ANTE CIKOJEVIĆ, *Izabrani spisi* (prir. M. Glibota), OMH Imotski, Studenci 2008, 455.

- DR. ŠIMUN JURIŠIĆ, *Spitsko kazalište od godine 1893. do 1941.,* Split 2008, 200.

- DR. FRA PETAR BEZINA, *Fra Rafina duhovna razmišljanja,* Split 2008, 366.

- DR. ŠIMUN JURIŠIĆ, *Hrvati u europskim gradovima,* Logos, Split 2008, 200.

- FRA JOSÉ RODRÍGEZ CARBALLO, *Prosjaci smisla vođeni Riječju...,* Zagreb 2008, 48.

- DRAŽEN STOJANOVIĆ, *Nadano,* Napredak, Split 2008, 91.

- FRA PETAR LUBINA, *Pomoćnici kršćana,* Marija, Split 2008, 144.

- VLADIMIR VRATOVIĆ, *Rimska književnost,* Biakova, Zagreb 2008, 246.

- *Varaždin* (vodič), Turistička zajednica, Varaždin s. a., 16.

- MATE ZEKAN, *Vizionarova misija - Fra Aloysius (Lujo) Marun* (1857.-1939.), MHAS, Split 2008, 98 (hrvatsko-engleski).

- ŠIMUN JURIŠIĆ, *Glasoviti Splićani i osobe iz splitske prošlosti,* Logos, Split 2008, 200.

- VEDRANA VELA-PUHARIĆ, *Sakralni objekti i obilježja na Biokovu,* Makarska 2008, 32.

- FRA IVO PERAN, *U tajnu zagledan.* Zbirka pjesama i lirskih meditacija, MH, Kaštela 2008, 115.

- *Treći neretvanski književni, znanstveni i kulturni susret Fra Luka Vladmirović i Neretva.* Zbornik radova izlaganih dne 27. i 28. rujna 2007. u Metkoviću, Pločama i Opuzenu, Opuzen-Zagreb 2008, 212.

- *Hrvatska provincija Sv. Jeronima franjevaca konventualaca*. Posljednjih stotinu godina (1907.-2007.), Veritas, Zagreb 2008, 557.

- VATROSLAV FRKIN - MILJENKO HOLZLEITNER, *Bibliografija knjiga hrvatskih autora u knjižnicama Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda 1495.-1850.,* HAZU - *Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda,* Zagreb 2008, 538.

- BONO ZVONIMIR ŠAGI, *Moj hod s Gospodinom.* Pjesme, Varaždin 2008, 133.

- *Usmena pučka predaja Komina* - Molitvice vjersko i kulturno blago, pr. A. Vlahović, Komin 2008, 192.

- DR. ŠIMUN JURIŠIĆ, *Glasoviti hrvatski govori.* Primjeri, Split 2008, 200.

- FRA STJEPAN ČOVO, *Trolist mučenika Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja u prigodi 65. obljetnice mučeništva o. Stanka Bradarića*, *o. Milana Lapića i o. Petra Paviše,* Sinj 2008, 62.

- *Bard i mučenik hrvatskog državotvorja.* Lirske pjesme posvećene Anti Brunu Bušiću, u spomen 30. obljetnice ubojstva, Imotski 2008, 96.

- FRA JOSIP GRBAVAC, *Franjevačka klasična gimnazija u Sinju*, Sinj 2008, 120.

- FRA STIPICA GRGAT, *Pod križem ova mladost.* Jednoglasne i višeglasne skladbe, Sinj 2008, 108.

- FRA ANTE ČOVO, *Franjo Asiški u izgradnji Crkve.* Vjeronaučna olimpijada 2009. Priručnik za srednje škole,VFZ-FIKM, Split 2008, 136.

- *Biokovo,* izd. Graphis, Zagreb 2008, 284.

- *Hrvatska katolička zajednica u Stuttgartu 1958.-2008.* Prigodom 50. obljetnice pastoralnog djelovanja među Hrvatima katolicima u Stuttgartu, Struttgart 2008, 60 (dvojezično: hrvatsko-njemački).

- IVA KURELAC, *Dinko Zavorović,* šibenski humanist i povjesničar, Gradska knjižnica »J. Šižgorić«, Šibenik 2008, 108.

- NIKOLA MATE ROŠČIĆ, *Apologia asinaria.* Pohvalno slovo o najboljem tovaru svih vremena..., Šibenik 2008, 148.

- ANDRIJA NIKIĆ, *Međugorje,* Mostar 2008, 156 (hrvatski, engleski, njemački, talijanski i francuski).

- *Croatia since Independence War, Politics, Society, Foreing Reletions,* München 2008, 483.

- SABINA FERHADBEGOVIĆ, *Prekäre Untegration. Serbisches Staatsmodel und regionale Selbstverwaltung in Sarajevo und Zagreb (1918-1929),* München 2008, 352.

- *Hrvatski rimski adresar 2008-2009*., Rim 2008, 80.

- PERE SIKAVICA-FIKRETA BAHTIJAREVIĆ ŠIBER-NINA POLOŠKI VOKIĆ, *Temelji menadžmenta,*ŠK, Zagreb 2008., 882.

- PERE SIKAVICA-FIKRETA BAHTIJAREVIĆ ŠIBER-NINA POLOŠKI VOKIĆ, *Suvremeni menadžment.* Vještine, sustavi i izazovi, ŠK, Zagreb 2008, 880.

- FRA MARINKO ŠAKOTA, *Fra Didak Buntić prosvjetitelj hercegovačkog puka,* Fram-Ziral, Mostar 2008, 254.

- IVICA MLIVONČIĆ, *Muslimanski logori za Hrvate u vrijeme rata u Bosni i Hercegovini 1991.-1995. godine.* Naša ognjišta-Kačić, Mostar 2008, 864.

- EMILIO MARIN, *Ho conosciuto due papi. Racconto di un'emozione e di un ragionamento sulle orme di Giovanni Paolo II e Benedetto XVI,* Lateran U. P., Città del Vaticano 2008, 94.

- FRA BERNARDIN ŠKUNCA, *Mirotvorac u Bolonji.* Roman u obliku povijesne koronike, Alfa, Zagreb 2008, 532.

- FRA MARIO JURIŠIĆ, *Hrvatski kardinali.* Život i rad pape Benedikta XVI. i petnaest hrvatskih kardinala, Zmijavci 2008, 85.

- SINIŠA VUKOVIĆ, *Hrvatsko katoličko glazbeno društvo Podstrana 1907.-2007.,* Podstrana 2008, 236+III (table).

- *Geotermalne i mineralne vode Republike Hrvatske.* Geološka monografija, HGI, Zagreb 2008, 343.

- *O žrtvama u ratu i u miru.* Zbornik radova Četvrtoga hrvatskog žrtvoslovnog kongresa, održanog 15. i 16. lipnja u Zagrebu, završenog 17. lipnja 2007. u Škabrnji... (urd. Z. Šeparović), Zagreb 2008, 694.

- ANTE KOVAČEVIĆ, *Kijevo i okolica kroz stoljeća.* Prirodne ljepote, povijest, kultura, umjetnost, turizam, sport, 2. dopunjeno izdanje, Kijevo 2008, 256.

- FRA PETAR BEZINA, *Obiteljsko stablo Marko Bezina,* Prugovo 2008, 132.

- BRATISLAV LUČIN, *Iter Marulianum.* Od Splita do Venecije tragovima Marka Marulića - Da Spalato a Venezia sulle tracce di Marco Marulić, Viella 2008, 165.

- IVAN BABIĆ, *Studenački rječnik,* Studenci 2008, 556.

- JOŠKO ČELAN, *Spomenik izdaji.* Nova Orjuna: prilozi za životopis Miljenka Smoje, Split 2008, 488.

- *Čovjek, mir, umiranje,* izd. Vojni ordinarijat RH, Zagreb 2008, 116 (prijevod).

- *Arheološki tragovi kultova i religija na šibenskom području,* Muzej grada Šibenika, Šibenik 2008, 206.

- JOSIP ŠENTIJA, *Skandinavizacija Balkana - helvetizacija BiH.* Ogledi, izlagnja, komentari 1990.-2000., ŠK, Zagreb 2008, 543.

- *Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu 1999.-2009.*, CuS, Split 2009, 219.

- *Dani dr. Franje Tuđmana - Hrvati kroz stoljeća.* Zbornik radova. Sručno -znanstveni skup, Veliko Trgovišće, 16. svibnja 2008. Godište I. Veliko Trgovišće 2008, 288.

- *Stoljeće HKD »Napredak« Tuzla.* Zbornik radova, HKD »Napredak«, Tuzla 2008, 192.

- FABIJAN VERAJA, *Kapela sv. Venancija u Rimu i kult solinskih mučenika,* Papinski hrvatski zavod sv. Jeronima, Rim 2009, 32.

- *Kardinal Alojzije Stepinac.* Izložba tiskanih izdanja i bibliografija. Katalog, GK, Zagreb 2008, 32.

- GLORIA POLO, *Svjedočanstvo - od iluzije k Istini.* Stajala sam pred vratima raja i pakla, Jelsa 2008, 120.

- *Ante Župić*, in memoriam 1929.-1974., Dugopolje 2008, 26.

- SANJA IVANČIĆ, *Etnografski eksponati Zavičajne zbirke.* Narodna knjižnica u Dugopolju, Dugopolje s. a. (38).

- FRA BERARD BARČIĆ, *Poratna sjećanja jednoga franjevca*, Zadar 2008, 169.

- VELIMIR URLIĆ, *Počeci turizma u Makarskoj i Primorju do 1940. godine*, Gradski muzej, Makarska 2008, 358.

- VINKO MATOŠIN, *Stanovništvo Primoštena u 19. st.* Demografska i antroponimijska obilježja, OMH, Šibenik 2008, 332.

- *Mons. Josip Uhač*. Život i djelo. Zbornik radova, Rijeka 2008, 376.

- FRA MARTIN PLANINIĆ, *U Hercegovačkom slučaju,* Ploče-Tepčići 2008, 287.

- *Tvrđava Nehaj Senj 1558.-2008.* 450. godina postojanja tvrđave Nehaj, Gradski muzej Senj, Senj 2008, 35 (hrvatski, engleski, njemački i talijanski).

- *Geotermalne i mineralne vode Republike Hrvatske.* HGI, Zagreb 2008, 343.

- NEVENKA NEKIĆ, *Kardinalovo srce.* Roman o kard. A. Stepincu, Split 2008.

- *Novi karizmatski pokreti i gibanja u Crkvi.* Zbornik radova, Diaspora croatica br. 12, Frankfurt/M 2008, 107.

IZDANJA ZBORNIKA »KAČIĆ«

Zbornik *»Kačić«* objavljuje znanstvene radove iz hrvatske kulturne i religiozne prošlosti s osobitim obzirom na Franjevački red i zajednice nadahnute franjevačkom karizmom; ilustrirano, sažeci na stranim jezicima.

I. ZBORNIK »KAČIĆ«

1. **Kačić, br. 1.,** Split 1967., str. 340 + 4 table (raspačano).

2. **Kačić, br. 2.,** Split 1969., str. 416 + 8 tabli (raspačano).

3. **Kačić, br. 3.,** Split 1970., str. 268 (*Radovi u prigodi 70. obljetnice života dr. fra Karla Balića,* raspačano).

4. **Kačić, br. 4.,** Split 1971., str. 180 (raspačano).

5. **Kačić, br. 5.,** Split 1973., str. 168 (raspačano).

6. **Kačić, br. 6.,** Split 1974., str. 238 + 4 table (raspačano).

7. **Kačić, br. 7.,** Split 1975., str. 220 (raspačano).

8. **Kačić, br. 8.,** Split 1976., str 344 (raspačano).

9. **Kačić, br. 9.,** Split 1977., str. 360 (Radovi simpozija u prigodi 750. obljetnice smrti sv. Franje Asiškoga *»Doprinos franjevačkih zajednica našoj Crkvi i kulturi«,* raspačano).

10. **Kačić, br. 10.,** Split 1978., str. 314.

11. **Kačić, br. 11.,** Split 1979., str. IV + 384.

12. **Kačić, br. 12.,** Split 1980., str. 352.

13. **Kačić, br. 13.,** Split 1981., str. 320.

14. **Kačić, br. 14.,** Split 1982., str. 432 (Radovi simpozija u prigodi 800. obljetnice rođenja sv. Franje Asiškoga *»Apostolat franjevačkih zajednica u 19. stoljeću«*).

15. **Kačić, br. 15.,** Split 1983., str. 432 (Radovi simpozija *»Fra Filip Grabovac i njegovo doba«* I. dio: »Fra Filip Grabovac i njegovo doba«).

16. **Kačić, br. 16.,** Split 1984., str. 416 (Radovi simpozija *»Fra Filip Grabovac i njegovo doba«* II. dio: »Doba fra Filipa Grabovca«).

17. **Kačić, br. 17.,** Split 1985., str. 560 + 10 (Radovi Simpozija u prigodi *250. obljetnice osnutka Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja,* I.).

18. **Kačić, br. 18.,** Split 1986., str. 272 + 2 (Radovi Simpozija u prigodi *250. obljetnice osnutka Franj. provincije Presv. Otkupitelja,* II.).

19.-20. **Kačić, br. 19.-20.,** Split 1987./88., str. 536 + 2 (Radovi Simpozija u prigodi *250. obljetnice osnutka Franj. provincije Presv. Otkupitelja,* III.).

21.-22. **Kačić, br. 21.-22.,** Split 1989./90., str. 352 + VIII.

23.-24. **Kačić, br. 23.-24.,** Split 1991./92. (u tisku).

25. **Kačić, br. 25.,** Split 1993., str. 884 *(Radovi u prigodi 75. obljetnice života dr. fra Karla Jurišića).*

26. **Kačić, br. 26.,** Split 1994., str. 520 (Radovi Simpozija u prigodi 800. obljetnice rođenja sv. Klare Asiške *»Sv. Klara i naše vrijeme«*).

27.-28. **Kačić, br. 27.-28.,** Split 1995./96., str. 561 (Radovi Simpozija *»Štovanje sv. Antuna Padovanskoga među Hrvatima«*).

29. **Kačić, br. 29.,** Split 1997., str. 264 + VIII.

30.-31. **Kačić, br. 30.-31.,** Split 1998./99., str. 688 (Blago knjižnice Kačićeva samostana u Zaostrogu, *»Radovi simpozija o don N. Šimiću i fra A. Benutiću«* i drugi prilozi).

32.-33. **Kačić, br. 32.-33.,** Split 2000./2001., str. 728 (*»Ancilla Domini - Službenica Gospodnja«* - Radovi u prigodi 60. obljetnice misništva dr. fra Pavla Melade).

34. **Kačić, br. 34.,** Split 2002., str. 336.

35. **Kačić, br. 35.,** Split 2003., str. 240.

36.-38. **Kačić, br. 36.-38.,** Split 2004.-2006., str. 1200. *(»Franjevci i Makarska od 1502. do 2002. godine«*. Radovi Simpozija koji je održan u prigodi prvoga spomena djelovanja franjevaca u Makarskoj - 1502.-2002.).

39.-40. **Kačić, br. 39.-40.,** Split 2007.-2008., str. 280 *(»Fra Andrija Kačić Miošić u Americi«.* Radovi simpozija u Torontu i Bostonu).

41.-42. **Kačić, br. 41.-42.,** Split 2009.-2010. (u tisku).

43. **Kačić, br. 43.,** Split 2011. (u pripremi).

II. KNJIŽNICA ZBORNIKA »KAČIĆ« - MONOGRAFIJE, DOKUMENTI, GRAĐA...

Svaka knjiga ima sažetak na stranom jeziku, kazalo osobnih i zemljopisnih imena i određeni broj slika.

1. Dr. Ante Sekulić, **Drveni Bač,** Split 1978., str. 120.

2. Fra Josip Ante Soldo, **Župa sv. Nikole Bajagić-Obrovac,** Split 1978., str. 60.

3. Dr. Ante Sekulić, **Tragom franjevačkog ljetopisa u Subotici,** Split 1978., str. 140.

4. Dr. fra Karlo Jurišić, **Fra Lujo Marun - osnivač starohrvatske arheologije,** Split 1979., str. VIII +150.

5. **Franjevačka provincija Presv. Otkupitelja** (shematizam), Split 1979., str. 280.

6. **Župa sv. Ante Prugovo,** Split 1980., str. 136.

7. **Flos medicinae - Cvit likarije,** sive Scholae Salernitanae de conservanda bona veletudine praecepta metrica, Split 1980., str. 144. Na hrvatski preveo fra Emerik Pavić, Budimpešta 1768. Reprint izdanje s povijesno-medicinskim uvodom, životom i djelima E. Pavića, transkripcijom Pavićeva prepjeva.

8. Dr. fra Karlo Jurišić, **Fra Gabro Cvitanović i njegov Ratni dnevnik (1914.-1918.),** Split 1984., str. 248.

9. **Hrvatska katolička misija Offenbach/M,** desetljeće života i rada. Split 1982., str. 104.

10. S. M. Alojzija Caratan - S. M. Božena Mutić, **Provincija Božje providnosti Družbe kćeri Božje ljubavi (1882.-1982),** Split - Zagreb 1982., str. 350.

11. Fra Andrija Kačić Miošić, **Razgovor ugodni naroda slovinskoga,** Split 1983., str. 540. Najčitanija knjiga - poslije Biblije - u hrvatskom narodu.

12. Fra Kajetan Esser, **Početak i svrha Franjevačkog reda,** Split 1983., str. 200. Prevela s. Ancila Bubalo.

13. Fra Andrija i Berislav Nikić, **Hrvatska katolička misija Bonn,** Deset godina života i rada. Split - Bonn 1984., str. 191.

14. S. Berhmana Nazor, **Lovretske sestre,** Provincija Srca Isusova Školskih sestara franjevaka, Split 1986., str. 336.

15. Dr. fra Petar Bezina, **Pučko školstvo i franjevci Provincije Presvetoga Otkupitelja**. Doprinos poznavanju razvitka pučkoga školstva u Južnoj Hrvatskoj od 1735. do 1941. godine, Split 1987., str. 120.

16. Dr. Anđelko Mijatović, **Obrana Sigeta**. U povodu 420. obljetnice sigetske bitke, Split 1987., str. 188.

17. **Franjini dani**. Zbornik radova sa skupa održanog u Zagrebu od 31. VIII. do 2. IX. 1982. godine u prigodi 800. obljetnice rođenja sv. Franje Asiškoga (1182.-1982.), Split 1988., str. 192.

18. Fra Stanko Bačić, **Perušić,** župa Marijina Uznesenja u Zadarskoj nadbiskupiji, Split 1989., str. 224.

19. Fra Josip Soldo, **Sveti Spas u Vrhrici**. Povijesno-kritička rasprava o hrvatskoj sakralnoj i kulturnoj baštini u današnjem selu Cetini kraj Vrlike. Split 1990., str. 96.

20. Fra Stanko Bačić, **Visovački franjevci u Skradinskoj biskupiji**, Split 1991., str. 296.

21. **Sumartin**, zbornik radova, Split 1992., str. 400.

22. Dr. Ivan Mužić, **Podrijetlo i pravjera Hrvata**. Autohtonost u hrvatskoj etnogenezi na tlu rimske provincije Dalmacije, pravjera i jezik, Split 1991., str. 336 + 48.

23. Stipo Manđeralo, **Lozićev ilirski san**. Adnotationes variae - Različite bilješke fra Grge Lozića (1810.-1876.). Zapisi o livanjskom kraju, Split 1992., str. 144.

24. Dr. fra Petar Bezina, **Novicijat Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja (1735.-1993.)**, Split 1993., str. 240.

25. Dr. fra Petar Bezina, **Franjevci Provincije Presvetoga Otkupitelja žrtve rata 1942.-1948**., Split 1995., str. 350. Život i mučenička smrt 44 fratra u II. svjetskom ratu i poraću.

26. Petar Rogulja, **Bibliografija o sv. Antunu Padovanskom na hrvatskom jeziku**, Split 1996., str. 136.

27. S. Berhmana Nazor, **Put u svjetlo**, Nekrolozi Školskih sestara franjevaka Provincije Presvetoga Srca Isusova, Split 1997., str. 264.

28. Fra Nikola Radić, **Dr. fra Jure Radić (1920.-1990.)**, život i djelo. Split-Makarska 1998., str. 296.

29. Dr. fra Luka Tomašević, **Hrvatska katolička misija u Münchenu**, 50. obljetnica života i djelovanja (1948.-1998.), Split - München 1998., str. 248.

29a. Isti, **Kroatische katolische Mission in München** (prijevod na njemački)..., S. 248.

30. Dr. Nevena Starčević-Kaštelan, **Don Nikola Šimić, svećenik i književnik** (1854.-1913.), Split 1998., str. 208.

31. Nenad Cambi - Anita Gamulin - Snježana Tonković, **Starokršćanska bazilika u Zmijavcima**, Split-Zmijavci, 1999., str. 156.

32. Fra Ante Konstantin Matas, **Propovijedi i govori**. Izbor. Split 1998., str. 252. Novo izdanje 115 godina nakon smrti najvažnijega hrvatskoga propovjednika XIX. stoljeća.

33. Šime Jurić - dr. Pavao Knezović, **Blago knjižnice Kačićeva samostana u Zaostrogu.** Inkunabule i rariteti XVI. stoljeća. Split-Zaostrog 1999., str. 168 (24 inkunabule i 336 rijetkih knjiga na stranim jezicima).

34. Fra Luka Vladmirović **Likarije priprostite u dva jezika razdiljene ilirički i talijanski**..., Split-Zaostrog 1999., str. 136. Ponovljeno (reprint) izdanje fra Lukine »likaruše« iz 1775. godine, str. 48. To je prvi medicinski priručnik objavljen na hrvatskom jeziku u jadranskom dijelu Hrvatske.

35. **Don Nikola Šimić, svećenik i književnik (1854.-1913.) i fra Ante Benutić, župnik i mučenik (1898.-1944.).** Radovi Simpozija održanog u Igranima 10. i 11. listopada 1998. godine. Split-Igrane 1999., str. 240.

36. **Školske sestre franjevke u Hercegovini 1899.-1999.** Predavanja sa Znanstvenoga skupa... u Mostaru, 23. i 24. X. 1999. u prigodi stote obljetnice dolaska Školskih sestara franjevaka u Hercegovinu, Mostar-Split 2002., str. 384.

37. Dr. Pavao Knezović, **Stare i rijetke hrvatske knjige Samostana u Zaostrogu** (tiskane do 1850.), Split-Zaostrog 2002., str. 168.

38. Fra Ante Branko Periša, **Hrvatska katolička misija u Rosenheimu,** Split-Rosenheim 2003., str. 192. Spomen-knjiga u prigodi 30. obljetnice HKM.

39. Fra Ante Branko Periša, **Hrvatska katolička misija u Mettmannu,** Split-Mettmann 2003., str. 200. Spomen-knjiga u prigodi 25. obljetnice HKM.

40. Fra Mirko Buljac, **Hrvace Župa Svih Svetih,** Split-Hrvace 2004., str. 392. Prošlost i sadašnjost naselja i Župe.

41. Snježana Miklaušić-Ćeran, **Popis građe u Arhivu Župe Gospe van Grada u Šibeniku,** Split-Šibenik 2004., str. 240.

42. Sv. Andrija Kretski, **Pjesnički kanon za rođendan naše Gospe Bogorodice.** Dvojezično izdanje (grčko-hrvatski). Split 2006., str. 96.

43. Fra Jure Brkan, **Crkvena vremenita dobra.** Temeljni kanoni i upravljanje dobrima, Split 2006., str. 136.

44. Fra Vicko Kapitanović, **Kršćanska arheologija,** Split 2006., str. 286. Pojam i razvoj arheologije, arhitektonski spomenici i epigrafija s posebnim osvrtom na hrvatske zemlje, bibliografija, Split 2006., str. 286.

45. Fra Miro Modrić, **Hrvatska katolička misija u Neussu.** 35. obljetnica pastoralnoga djelovanja, Split-Neuss 2006., str. 312. Pregled hrvatske i njemačke povijesti, hrvatskoga iseljeništva, vjerski, kulturni i društveni život hrvatskih vjernika, dvojezično (hrvatsko-njemački).

46. Fra Branko Brnas, **Hrvatska katolička misija u Düsseldorfu 1970.-2006.,** Split-Düsseldorf 2007., str. 256. Osnovni podaci o Nadbiskupiji Köln i gradu Düsseldorfu. Pastoralno, karitativno, kulturno i zabavno djelovanje. Dvojezično.

47. **Franjevačka provincija Presvetoga Otkupitelja** (shematizam), Split 2007., str. 420. Pregled povijesti Provincije, samostana, župa i drugih ustanova u domovini i inozemstvu. Popisi preminule i žive braće.

48. **Fra Josip Ante Soldo** (1922.-2005.), Život i djelo. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa održanog u Sinju, 7. X. 2006., Sinj 2008., str. 284. Život i svestrano djelovanje: svećenik, pisac, glazbenik, muzikolog, arhivar, bibliografija.

49. Fra Josip Klarić, **Hrvatska katolička misija u Darmstadu** (u tisku).

50. Fra Tomislav Brekalo - Marko Brekalo Garan, **Brekalo** - Podrijetlo, povijest, rodoslovlje i običaji aržanskih Brekala (u pripremi).

51. Sv. Ante Padovanski, **Govori,** Split (u tisku).

III. NIZ »TRAGOVI«

1. Vinko Marović - Dinko Aračić, **Hrvatska katolička misija Kroatische katholische Mission 1969. - Berlin - 1989**., Split-Berlin-Roma 1989., str. 110.

2. Nikola Čurčija - Ante Branko Periša, **Hrvatska katolička misija - Kroatische katholische Mission 1970. - Düsseldorf - 1990**., Split-Roma-Düsseldorf 1990., str. 110.

IV. NIZ PONOVLJENIH IZDANJA »MALA KNJIGA«

1. Don Josip Vergilij Perić, **Kula od uzdaha**. Historički događaj iz prve polovice XVII. vijeka. Zagreb 1900. Reprint-izdanje zbornika »Kačić«, Split 1989., str. XX + 88 + 4.

2. Fra Ante Konstantin Matas, **Glas hrvatsko-slovinski iz Dalmacije**, Zagreb 1860., str. 30. Reprint-izdanje zbornika »Kačić«, Split 1989., XVI + 30.

3. Fra Ante Konstatin Matas, **Šilo za ognjilo**. Odgovor na govor dr. Bajamonta, izrečen dne 23. prosinca 1860. u viću municipia Splitskoga, Split 1861., str. 24. Reprint-izdanje zbornika »Kačić«, Split 1989. str. XVIII + 32.

4. Don Nikola Šimić, **Slike i crte iz seoskog života**, Zadar 1887., str. 152. Reprint-izdanje zbornika »Kačić«, Split 1998., str. XVI + 166.

*** Flos medicinae - Cvit likarije**... (v. II. Knjižnica zbornika »Kačić« - MDG, br. 7)

* M. Marulić, **Epistola ad Adrianum P. M.** ... (v. VII. Zajednička izdanja, br. 3)
* Fra Ante Gnječ, **Vrgorsko-neretvansko jezero**... (v. VII. ZI, br. 4)
* Fra Luka Vladmirović, **Likarije pripostite**... (v. II. KZK-MDG, br. 34)

V. GLAZBENI NIZ »NOVA ET VETERA«

1. Mario Nardelli - Krešimir Tičić, **Brat Sunce** ili Sv. Franjo Asiški nekad i danas. Musical, Split 1990., str. 112. Tekstovi (XIII. i XX. stoljeća), vokalne dionice i klavirska pratnja.

2. Fra Tihomir Grgat - Ljubo Stipišić Delmata, **Zrenik.** Svjetovne i duhovne skladbe za klapsko i zborno pjevanje, Split 2003., str. 64, notni prilog.

3. Fra Stipica Grgat, **Jubilate Deo.** Duhovne skladbe (u tisku).

4. Kristina Cvitanić, **Livada**, klavirske minijature (u pripremi).

5. Fra Stipica Grgat, **Tradicijsko crkveno pučko pjevanje u Franjevačkoj provinciji Presvetoga Otkupitelja** (u pripremi).

VI. NIZ »RIJEČ«

1. Željko Hell, **Za križem ili priča o naravi**, Split 1991., str. 128. Suvremeni psihološki roman.

2. Ante Branko Periša, **San povratnika**, Split-Düsseldorf 1991., str. 87. U prigodi 20. obljetnice misije u Düsseldorfu.

VII. ZAJEDNIČKA IZDANJA

1. Dr. Anđelko Mijatović, **Narodne pjesme o Mijatu Tomiću**, Sinj-Duvno, 1985., str. 232. Suizdanje: »Kačić« - »Sveta baština«.

2. **Kršni zavičaj**. Hercegovački informativni zbornik za vjerska i društvena pitanja, Humac 2007.-2008. Suizdanje: Franjevački samostan Humac - »Kačić«.

3. M. Marulić, **Epistola ad Adrianum VI. P. M**., Romae MCXXII, p. 14. Svezak I. (reprint). Sv. II. *Epistola ad Adrianum VI. P. M. - Poslanica papi Hadrijanu VI. - Epistle pope Adrian VI. 1522.,* Split-Zagreb 1994., str. 108. (tekstovi latinsko-hrvatsko-engleski). *Izdavači:* Nacionalna i sveučilišna biblioteka i Kršćanska sadašnjost - Zagreb, Crkva u svijetu i »Kačić« - Split.

4. Fra Ante Gnječ, **Vrgorsko-neretvansko jezero i problem njegova presušenja. II. Vodene zadruge**. Mostar 1922., str. 66. Pretisak Matica hrvatska Ogranak Ploče i »Kačić«, Ploče 1996., str. XXIV + 70.

5. Nikola Kordić, **Izabrane pjesme,** Humac-Ljubuški 1997., str. 173. Suizdanje: »Kršni zavičaj« - »Kačić«.

6. Mihovil Vukša, **Fra Ante Gnječ,** narodni prosvjetitelj i dobrotvor (1876.-1942.), Ploče-Split 2001., str. 79. Suizdanje: Ogranak MH Ploče - »Kačić«.

7. Mihovil Vukša, **Opuzen - prošlost i sadašnjost grada,** Suizdanje: Ogranak MH Ploče - »Kačić«, Split 2002., str. 112.

8. **Državna turistička nagrada Kačićevu samostanu.** Hrvatska turistička zajednica dodijelila je Franjevačkom samostanu u Zaostrogu Hrvatsku turističku nagradu »Anton Štifanić« za 2001. godinu kao javno priznanje za izniman doprinos turizmu, Zaostrog-Split 2003., str. 56, ilustrirano. Suizdanje: Franjevački samostan Zaostrog - Zbornik »Kačić«.

9. Stipe Botica, **Andrija Kačić Miošić,** Zagreb 2003., str. 332 (opširna bibliografija). Suizdanje: Školska knjiga - Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu - Zbornik »Kačić«.

10. Fra Hrvatin Gabrijel Jurišić, **Sveti Staš i Župa Staševica** u Splitsko-makarskoj nadbiskupiji, Staševica-Split 2006., str. 152. Prošlost i sadašnjost župe, crkve i kapele, župnici i duhovna zvanja, školstvo, poginuli u XX. stoljeću, izabrani liturgijski tekstovi, ilustrirano. Suizdanje: Župski ured Staševica - Zbornik »Kačić«.

11. Snježana Grković-Janović, **Svetac na otoku.** Bračka povjestica. Izd. Naklada Bošković - Zbornik »Kačić« - Kulturna udruga »Fra Andrija Dorotić« Sumartin, Split 2006., str. 136.

12. Nevenka Nekić, **Stotine godina visovačke samoće.** Zbirka pripovjedaka. Izd. Naklada Bošković - Zbornik »Kačić« - Franjevački samostan Visovac - Kulturna udruga »Fra Andrija Dorotić« Sumartin, Split 2007., 112.

13. Ivica Mlivončić, **Al Qaida se kalila u Bosni i Hercegovini.** Mjesto i uloga mudžahida u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini od 1991. do 2005. godine. Izd. »Naša ognjišta« Tomislavgrad - Zbornik »Kačić« Split - Ogranak MH Čitluk, Split-Mostar 2007., str. 717.

14. Ivica Mlivončić, **Muslimanski logori za Hrvate u Bosni i Hercegovini u vrijeme rata 1991.-1995. godine**, Split-Mostar 2008., str. 864. Suizdanje: »Naša ognjišta« - »Kačić«.

VIII. IZVAN NIZOVA

1. **Franjo među Hrvatima**. Zbornik radova franjevačkih zajednica u prigodi 750. obljetnice smrti sv. Franje Asiškoga (1226.-1976.). Zagreb 1976, str. 336 + 2. Franjevački pokret u Crkvi i Hrvatskoj, ilustrirano.

2. **Franjevačka visoka bogoslovija u Makarskoj** - 250. obljetnica osnivanja i rada 1736.-1986., Makarska 1989., str. 328, ilustrirano.

3. **Franjevci svomu bratu fra Andriji Kačiću**. Kalendar slavlja 300. obljetnice rođenja i sv. krštenja fra Andrije Kačića Miošića (1704. - 17. travnja - 2004.), Split 2004., str. 72. Osim kalendara, izbor iz tekstova o Starcu Milovanu, liturgijsko slavlje, ilustrirano.

Narudžbe:
Zbornik »Kačić«
Kardinala Alojzija Stepinca 1, 21230 SINJ
Tel. (021) 707-071

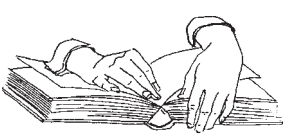

S A D R Ž A J

Proslov 7

I. DIO
FRA ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ U AMERICI
FRATER ANDREAS KAČIĆ MIOŠIĆ IN AMERICA

Pozdravi 13

Dr. Vinko **Grubišić,**
Recepcija Kačićeva »Razgovora ugodnog naroda slovinskoga« u zemljama engleskoga jezika
The reception of fra Andrija Kačić Miošić's a Pleasant discourse of the slavic people in english-speaking countries 23

Fra Hrvatin Gabrijel **Jurišić,**
Prijevodi pjesama fra Andrije Kačića na strane jezike i njihov utjecaj na europski romantizam
Translations of fr. Andrija Kačić Miošić's poems in foreign languages and their influence on the european romanticism. 41

Dr. Ivo **Šoljan,**
Vizija rata i povijesti u djelu fra Andrije Kačića
Fr. Andrija Kačić Miošić's vision of war and history 53

Barbara **Šešelj,**
Tri stoljeća uz fra Andriju Kačića Miošića
Three centuries of fr. Andrija Kačić Miošić's influence 59

Ana **Bačić,**
Fra Andrija Kačić Miošić u njemačkoj književnosti
Fr. Andrija Kačić Miošić in german literature 69

Anita **Mikulić-Kovačević,**
Od »Ljetopisa popa Dukljanina« do »Razgovora ugodnoga naroda slovinskoga«
From »Annals of the Priest of Dioclea« to »Pleasant discourse of the slavic poeple«. 79

Saša **Mrša,**
Šibenik u pjesmama fra Andrije Kačića
Šibenik in the poems of fr. Andrija Kačić Miošić 89

Dr. Vladimir **Bubrin,**
Ivan Meštrović i fra Andrija Kačić Miošić
Ivan Meštrović and fr. Andrija Kačić Miošić 101

Dr. fra Vicko **Kapitanović,**
Fra Andrija Kačić Miošić i njegov franjevački krug
Fr. Andrija Kačić Miošić and his franciscan circle. 115

Dr. Miljenko **Buljac,**
Novovjeki pogledi na epsko pjesništvo fra Andrije Kačića Miošića
Contemporary overviews of fr. Andrija Kačić Miošić's epic poetry . . . 137

Dr. Antonija **Zaradija-Kiš,**
Intencije pučkoga u Kačićevu »Razgovoru ugodnomu«
Folk intentions in Kačić's pleasant conversation 169

Fra Hrvatin Gabrijel **Jurišić,**
Fra Andrija Kačić Miošić u Americi
Fr. Andrija Kačić Miošić in America 177

II. DIO
U SUSRET 300. OBLJETNICI
VELIČANSTVENE OBRANE SINJA (1715.-2015.)
IN EXPECTATIONE TRENCENTESIMI ANNI
PRAECLARISSIMAE VICTORIAE DEFENSIONIS CIVITATIS SINJ

Velimir **Borković,**
Opsada Sinja 1715. godine
The siege of Sinj in 1715. 199

Fra Hrvatin Gabrijel **Jurišić,**
Konačno izvedena »Opsada Sinja 1715. godine«
Finally played »The siege of Sinj in 1715« 215

Suradnici u ovom dvobroju zbornika «Kačić» 247
Popis slika 249
Kazalo osobnih imena. 251
Kazalo zemljopisnih naziva 259
Uredništvo je primilo i preporučuje 261
Izdanja Zbornika »Kačić« 271
I. Zbornik »Kačić« 271
II. Knjižnica Zbornika »Kačić« - monografije, dokumenti, građa 272
III. Niz »Tragovi«. 274
IV. Niz ponovljenih izdanja »Mala knjiga«. 274
V. Glazbeni niz »Nova et vetera« 275
VI. Niz »Riječ« 275
VII. Zajednička izdanja. 275
VIII. Izvan nizova 276

Sadržaj 277

UPUTE SURADNICIMA

Zbornik »Kačić« objavljuje neobjavljene članke, koji se dijele se u nekoliko skupina:

1. *izvorni znanstveni članak,*

2. *pregledni članak,*

3. *stručni članak.*

Mogu biti objavljeni i drugi, npr. prikazi knjiga i časopisa, obavijesti i slično.

Svi članici moraju imati uvodni sažetak na hrvatskom jeziku (desetak crta) i sažetak, po mogućnosti na stranom jeziku ili na hrvatskom (do jedne stranice).

Članci trebaju biti pisani na računalu, program MS Word, font Times New Roman.

Tekst treba dostaviti Uredništvu na disketi, CD-u, ili e-poštom.

Autori dobivaju besplatan primjerak Zbornika (autorski primjerak) i 25 posebnih otisaka članka.

Citiranje knjiga:

Ime i prezime pisca, naslov knjige, mjesto i godina izdanja, broj stranica, npr.

FRA JULIJAN JELENIĆ, *Kultura i bosanski franjevci,* Sarajevo 1912, 256.

Citiranje članaka:

Ime i prezime pisca, naslov, časopis (za manje poznate mjesto izdavača), godište izlaženja, godina, broj, stranice, npr.

FRA JULIJAN JELENIĆ, *Problem dolaska franjevaca u Bosnu i osnutka Bosanske vikarije,* Nova revija, V/1926, 3-4, 341-364.

Ponovljeno citiranje:

Prvo slovo imena s točkom, prezime, Nav. dj., stranica, npr.:

J. JELENIĆ, *Nav. dj.,* 351.

Kratice:

Ako se naslov knjige ili časopisa ponavlja više puta, pisac to može označiti kraticom, npr.

Nova revija - NR, Glas koncila - GK.

Podatci o piscu:

U popratnom dopisu molimo pisce da dostave sljedeće podatke:

Ime i prezime, akademsku titulu, adresu zaposlenja i stanovanja (mjesto, ulica i broj, broj telefona, faksa i elektronske pošte), službu na radnom mjestu.

Suradnju slati na adresu:

Zbronik »Kačić«, Šetalište kard. Alojzija Stepinca 1, 21230 Sinj, Hrvatska, tel. (021) 707-071, faks: (021) 707-020; e-mail: franjevacki.samostan.sinj1@st.t-com.hr